

PROMEMORIA

Revista Institutului de Istorie Socială

Volumul II, Nr. 3

Chişinău 2012

REDACTOR ȘEF:

Prof. univ., dr. hab. Anatol PETRENCU

REDACTOR EXECUTIV:

Conf. cerc., dr. Alina FELEA

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Academician Ioan-Aurel POP (Centrul de Studii Transilvane, Academia Română, Cluj-Napoca, România)

Prof. univ., dr. Ioan BOLOVAN (Centrul de Studii Transilvane, Academia Română, Cluj-Napoca, România)

Prof. univ., dr. Ovidiu BOZGAN (Universitatea din București, România)

Prof. univ., dr. Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași, România)

Prof. univ., dr. hab. Pavel COCĂRLĂ (Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova)

Prof. univ., dr. hab. Ilona CZAMAŃSKA (Institutul de Istorie a Universității „Adam Mickiewicz”, Poznań, Polonia)

Prof. univ., dr. hab. Ion EREMIA (Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova)

Prof. univ., dr. hab. Stanislav KULCHYTSKY (Institutul de Istorie al Ucrainei, Academia de Științe a Ucrainei, Kiev)

Prof. univ., dr. Toader NICOARĂ (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, România)

Conf. univ., dr. Virgiliu BÎRLĂDEANU (INIS „ProMemoria”, IISD al ASM)

Dr. Teodor CANDU (Arhiva Națională a RM, INIS „ProMemoria”)

Conf. univ., dr. Ludmila D. COJOCARU (INIS „ProMemoria”, USM)

Conf. univ., dr. Igor CERETEU (INIS „ProMemoria”, IISD al AȘM)

Conf. cerc., dr. Nicolae FUȘTEI (INIS „ProMemoria”, IISD al AȘM)

Conf. cerc., dr. Gheorghe NICOLAEV (INIS „ProMemoria”, IISD al AȘM)

Conf. univ., dr. Rodica SOLOVEI (INIS „ProMemoria”, Institutul de Științe ale Educației)

Conf. univ., dr. Igor ȘAROV (Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova)

Conf. cerc., dr. Sergiu TABUNCIC (INIS „ProMemoria”, IISD al AȘM)

Conf. univ., dr. Ion VARTA (INIS „ProMemoria”, IISD al AȘM)

Conf. univ., dr. Lilia ZABOLOTNAIA (INIS „ProMemoria”, IISD al AȘM)

ASISTENT DE REDACȚIE:

Rodica EȘANU, profesoară de istorie, grad didactic întâi

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC CONSULTATIV:

Prof. univ., dr. hab. Artiom ULUNEAN (Institutul de Istorie Universală al Academiei de Științe a Federației Ruse, Moscova, Federația Rusă)

Prof. univ., dr. Ioan CHIPER (Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” București, România)

Prof. univ., dr. hab. Anton MORARU (INIS „ProMemoria”)

Prof. univ., dr. hab. Eugen SAVA (Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova)

Prof. univ., dr. hab. Valentin TOMULEȚ (Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova)

Conf. univ., dr. Nicolae CHICUȘ (Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău, Republica Moldova)

Conf. univ., dr. Ovidiu Augustin GHITTA (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, România)

Conf. univ., dr. Florin PINTESCU (Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, România)

Conf. univ., dr. Gabriel Tiberiu RUSTOIU (Muzeul Unirii, Alba Iulia, România)

REDACTOR LITERAR:

Tamara OSMOCHESCU

PROMEMORIA

Revista Institutului de Istorie Socială

2012

Volumul II

Nr. 3

SUMAR

Studii și articole

- VALENTIN TOMULEȚ. Schimbări în structura socială și impunerea fiscală a populației din Basarabia în primele decenii după anexarea ei la Imperiul Rus 7
- LUCIA ARGINT. Absolventele ”Liceului nr.1 de fete al Zemstvei din Basarabia” în procesul de emancipare feminină (la cumpăna dintre secolul XIX și XX)..... 37
- LUDMILA D. COJOCARU. Instituția nașiei la românii din Basarabia..... 55
- EWA KOCÓJ, PAWEŁ LECHOWSKI, KATARZYNA PLEBAŃCZYK. The image of Gypsies in Polish iconographic collections (the 19th century – the 1st half of the 20th century) 74
- LIDIA PĂDUREAC. Represiunile administrației locale. Studiu de caz: orașul Bălți (1947–1949) 89
- NICOLAE FUȘTEI. Deportările pe motive confesionale. Operația „Sever” (1 aprilie 1951) 101
- ALINA FELEA. Epitaful în istoriografia românească, rusă, poloneză și lituaniană 113

Comunicări

- DAN TALOȘ. Grigore Gafencu, gazetar în slujba țării: privire de ansamblu asupra contribuțiilor din presa exilului românesc..... 129
- DENIS FABIAN. Atitudinea Marii Britanii și a României față de protocolul de la Geneva din 1924 136

Portofoliu didactic

- RODICA SOLOVEI. Modalități de aplicare a principiilor educației centrate pe elev la istorie 145
- ANGELA LISNIC, SOFIA ARSENIU. Utilizarea surselor istorice în cadrul orelor de istorie la nivel preuniversitar: între teorie și practică 152

Documenta

- ION CHIRTOAGĂ. Populația localităților românești de pe cursul inferior al Nistrului la 1774..... 166
- VADIM GUZUN. Pavel Dmitrievici Dolgorukov: capitolul românesc al Marii Distrugerii, 1926 197

TEODOR CANDU. Aspecte din trecutul Facultății de Teologie
din Chișinău în anul 1938 221

Exercițiul memoriei

IGOR CERETEU. "Doamne ferește prin ce am trecut...".
Destine frânte de calvarul deportărilor 227

SERGIU TABUNCIC. Familia Babcinețchi din Șoldănești – victimă
a presiunilor și deportărilor staliniste 234

Dezbateri

IOAN-AUREL POP. Românii și România în Europa: între Occidentul
latin și Orientul bizantin 255

ALEXANDRU GORGAN. Războiul pentru apărarea integrității teritoriale
și a suveranității Republicii Moldova din 1992. Rolul și locul structurilor
de forță în contracararea acțiunilor antistatale de dezmembrare a țării 259

Personalia

LIDIA TROIANOVSKI. Alexandru Boldur – un melancolic
nemulțămît de soarta Basarabiei 264

DINU POȘTARENCO. Dinastia de preoți Lașcu (Lașcov) 273

Recenzii, note de lectură

RSSM – o simplă colonie a URSS (Anatol Petrencu) 278

Alina Felea, SOROCA, Chișinău: Editura Pontos, 2009, 252 p.
(Lilia Zabolotnaia) 282

Sali Berisha și decunimizarea Albaniei (Anatol Petrencu) 284

Haiducie, brigandaj și disciplinare socială, Caiete de Antropologie
Istorică, anul IX, nr. 1(16), ianuarie-iunie 2010, Ed. Accent, Cluj-Napoca,
234 pag. (Virgiliu Bîrlădeanu) 287

Viața științifică

Grigore Gafencu – diplomat, istoric și gazetar: expoziție și colocviu
(Anatol Petrencu) 293

„Factorul feminin în istorie”: conferință științifică internațională
(Anatol Petrencu) 295

INIS „ProMemoria”: raport de activitate: octombrie 2010 – mai 2012 299

CUPRINS

Studii și articole

VALENTIN TOMULEȚ. Changes in social structure and tax submission of population from Bessarabia in the first decades after its annexation to the Russian Empire.....	7
LUCIA ARGINT. Graduates of girls' lyceum no.1 of Bessarabia Zemstvo in the process of women's emancipation (at the edge of the XIX th and XX th centuries).....	37
LUDMILA D. COJOCARU. The Institution of Godparenthood at the Romanians from Bessarabia.....	55
EWA KOCÓJ, PAWEŁ LECHOWSKI, KATARZYNA PLEBAŃCZYK. The image of Gypsies in Polish iconographic collections (the 19 th century – the 1 st half of the 20 th century).....	74
LIDIA PĂDUREAC. Represiunile administrației locale. Studiu de caz: orașul Bălți (1947-1949).....	89
NICOLAE FUȘTEI. The persecution of members of the "Jehovah's Witnesses" in totalitarian states	101
ALINA FELEA. The epitaph in the Romanian, Russian, Polish and Lithuanian historiography	113

Comunicări

DAN TALOȘ. Grigore Gafencu, gazetar în slujba țării: privire de ansamblu asupra contribuțiilor din presa exilului românesc.....	129
DENIS FABIAN. The position of British and Romanian diplomacy to the Geneva Protocol of 1924	136

Portofoliu didactic

RODICA SOLOVEI. Implementation Ways of Student-Centered Education Principles at School Discipline History	145
ANGELA LISNIC, SOFIA ARSENI. Utilizarea surselor istorice în cadrul orelor de istorie la nivel preuniversitar: între teorie și practică.....	152

Documenta

ION CHIRTOAGĂ. Populația localităților românești de pe cursul inferior al Nistrului la 1774	166
VADIM GUZUN. Pavel Dmitrievici Dolgorukov: capitolul românesc al Marii Distrugerii, 1926	197
TEODOR CANDU. Some Consideration about the past of theology faculty from Chișinău during 1938	221

Exercițiul memoriei

IGOR CERETEU. “Doamne ferește prin ce am trecut...”
Destine frante de calvarul deportărilor.....227

SERGIU TABUNCIC. Babcinetchi family from Soldanesti – victims
of Stalinist repressions and deportations.....234

Dezbateri

IOAN-AUREL POP. Românii și România în Europa:
între Occidentul latin și Orientul bizantin.....255

ALEXANDRU GORGAN. Războiul pentru apărarea integrității teritoriale
și a suveranității Republicii Moldova din 1992. Rolul și locul structurilor
de forță în contracararea acțiunilor antistatale de dezmembrare a țării.....259

Personalia

LIDIA TROIANOVSKI. Alexandru Boldur – un melancolic
nemulțămît de soarta Basarabiei 264

DINU POȘTARENCO. Dinastia de preoți Lașcu (Lașcov) 273

Recenzii, note de lectură

RSSM – o simplă colonie a URSS (Anatol Petrencu) 278

Alina Felea, SOROCA, Chișinău: Editura Pontos, 2009, 252 p.
(Lilia Zabolotnaia) 282

Sali Berisha și decunizarea Albaniei (Anatol Petrencu).....284

Haiducie, brigandaj și disciplinare socială, Caiete de Antropologie
Istorică, anul IX, nr. 1(16), ianuarie-iunie 2010, Ed. Accent, Cluj-Napoca,
234 pag. (Virgiliu Birlădeanu).....287

Viața științifică

Grigore Gafencu – diplomat, istoric și gazetar: expoziție și colocviu
(Anatol Petrencu) 293

„Factorul feminin în istorie”: conferință științifică internațională
(Anatol Petrencu).....295

INIS „ProMemoria”: raport de activitate: octombrie 2010 – mai 2012 299

SCHIMBĂRI ÎN STRUCTURA SOCIALĂ ȘI IMPUNEREA FISCALĂ A POPULAȚIEI DIN BASARABIA ÎN PRIMELE DECENII DUPĂ ANEXAREA EI LA IMPERIUL RUS

Valentin Tomuleț

Abstract. *In this paper, based on archival and published sources, changes that have occurred in the social structure and tax submission of population from Bessarabia in the first years after its annexation to the Russian Empire are analyzed.*

The author finds that tsarism, in order to be able to keep possession of the newly annexed territory, used already known means of displacing of titular nation, widely used in national peripheries of the Russian Empire – changing demographic structure by colonizing land with foreign nations – Russians, Ukrainians, Bulgarians, Gagauzians, Germans, Greeks, Armenians, Jews etc.; denationalization of Bessarabian Romanians – Russification through education, state administration, policy of dispersed population, alienation of spiritual values of the people, and constitution of a cosmopolitan elite, based on another system of values, foreign to Romanian people etc.

The author shows that a special mean in accomplishing of imperial social policy in Bessarabia, which was quite pronounced even in the first year after annexation, was the tsarism attitude towards different social categories, in particular by supporting secular and ecclesiastical owners, granting of land properties to Russian nobles, intense colonization of the territory etc., which in turn has generated a series of protests and assertions of the peasants and townspeople against this regime.

As a result, the adverse effects of the social policy promoted by the imperial administration, occurred during the whole period of tsarist rule, and the consequences caused by truncation of the country and dismembering of Romanian people is felt even today.

Keywords: Peace of Bucharest 1812, Bessarabia, Russian Empire, the Ottoman Empire, social structure, population, taxation.

Cuvinte-cheie: Pacea de la București 1812, Basarabia, Imperiul Rus, Imperiul Otoman, structură socială, populație, impunere fiscală.

Conform Păcii de la București din 16/28 mai 1812, teritoriul dintre Prut și Nistru, numit ulterior Basarabia¹, este rupt din vatra Țării Moldovei și anexat la

---

¹ La 23 iulie 1812, oficialitățile imperiale ruse, reprezentate prin amiralul P.V. Ciceagov, comandant-șef al armatei ruse de ocupație de la Dunăre, au emis primul act legislativ referitor la provincia românească anexată: *Regulamentul privind constituirea administrației provizorii în Basarabia*. Prin acest Regulament, teritoriul anexat a fost numit în mod oficial regiunea Basarabia, ca urmare a extinderii de către cuceritori, în lipsa unei denumiri geografice, a toponimului Basarabia, care, până la 1812, desemna doar partea de sud a spațiului dintre Prut și Nistru (*Arhiva Istorică de Stat din Rusia*, în continuare: AISR, F. 19, inv. 3, d. 125, f. 50-54 verso).

Rusia. Raptul acestei părți integrante a spațiului geografic național al poporului român a fost o consecință directă a politicii expansioniste promovată consecvent la începutul sec. al XIX-lea, în Balcani, de către cercurile imperiale ale Porții Otomane și ale Imperiului Rus. Deși au trecut anii, nedreptatea săvârșită la 1812, prin care Imperiul Otoman nu și-a respectat obligațiunile asumate prin capitulații de a apăra integritatea teritorială a Principatelor, cedând fără nici un drept un teritoriu ce nu-i aparținea, iar Imperiul Rus anexând un teritoriu la care nu avea nici un drept², este resimțită și astăzi.

Chiar de la început țarismul a căutat să traducă în viață în Basarabia politica sa național-colonială. Ea și-a găsit expresie în primele documente oficiale adoptate de administrația imperială – Regulamentul privind „Administrația provizorie a Basarabiei” din 2 august 1812, „Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia” din 29 aprilie 1818 și „Regulamentul privind administrarea Basarabiei” din 29 februarie 1828.

Investigațiile legate de politica socială și fiscală promovată de țarism în primele decenii după anexarea Basarabiei la Rusia au fost tratate unilateral și tendențios în istoriografia modernă rusă și sovietică atât din Federația Rusă, cât și din Republica Moldova. Majoritatea istoricilor urmăreau să demonstreze că administrația imperială a lichidat haosul și dezordinea care domina în sistemul administrativ și fiscal și că aceasta a creat condiții mai favorabile de viață pentru diferite categorii sociale³.

Documentele de arhivă atestă că țarismul a căutat să întărească prin intermediul aparatului administrativ de stat orânduirea existentă, să-și consolideze sprijinul social de pe contul boierilor și al coloniștilor din regiune. Ca urmare, în primii ani de dominație țarismul a continuat să păstreze, în interesele boierimii moldovenești, aceleași instituții administrative. Să constatăm. În perioada de dominație turco-fanariotă, teritoriul Moldovei dintre Prut și Nistru era împărțit în trei părți: 1) raialele turcești, în care intrau cele mai importante, din punct de vedere strategic, cetăți – Hotin, Bender (Tighina), Akkerman (Cetatea Albă), Chilia, Ismail și teritoriile limitrofe. Ele erau administrate direct de reprezentanții guvernului turc – pași; 2) partea de sud a Basarabiei, numită

² Despre aspectele politico-juridice ale anexării Basarabiei la Imperiul Rus a consulta: N. Adăniloae, *Despre suzeranitatea otomană și nerespectarea de către Poartă – la 1775 și 1812 – a obligațiilor de apărare a teritoriului Țărilor Române*, în „Revista de istorie”, București, 1982, tom. 35, nr. 8, p. 953-955.

³ Я.С. Гросул, И.Г. Будак, *Очерки истории народного хозяйства Бессарабии. 1812-1861 гг.*, Кишинев, 1967, с. 36-39.

Bugeac⁴, până în 1806 controlată de tătari, vasali ai Porții Otomane; 3) partea de centru și cea de nord ale Basarabiei, în care intrau ținuturile Orhei-Lăpușna, Soroca, Codru, Greceni, Hotărniceni și partea răsăriteană a ținutului Iași – aflate sub administrația moldovenească⁵.

Teritoriul Basarabiei se împărțea în ținuturi în frunte cu ispravnici, care administrau ținutul cu ajutorul căpitanilor de târg, căpitanilor de mazili, vecinilor, ocolașilor etc.

Prin intermediul diferitor acte legislative, adoptate în scurt timp după anexare, administrația imperială rusă urmărea scopul consolidării regimului existent în provincia nou-anexată. La 29 aprilie 1818, Alexandru I indica direct în scrisoarea adresată rezidentului plenipotențiar al Basarabiei A.N. Bahmetev, în legătură cu adoptarea „Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia”, că guvernul va păstra în provincie componenta națională și va asigura un mod deosebit de administrare a acesteia⁶. Însă, Regulamentul acorda drepturi exclusive doar boierilor moldoveni (și privilegiile coloniștilor străini), în pofda faptului că împăratul scria că de drepturi largi va beneficia nu doar această stare socială⁷.

Pentru a înțelege caracterul și schimbările care au intervenit în Basarabia în primele decenii după anexare, să facem o caracteristică succintă a „Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia” din 29 aprilie 1818. Conform noului Regulament, Basarabia era împărțită în șase ținuturi: Hotin, Iași, Orhei, Bender, Akkerman și Ismail. Administrația ținutală era concentrată în orașele Hotin, Bălți, Chișinău, Bender, Akkerman și Ismail⁸. Concomitent erau stabilite și noile hotare administrative ale ținuturilor.

Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia din 1818 reflecta și politica socială a țarismului față de stările sociale existente în regiune.

Conform Regulamentului, în Basarabia era confirmată existența următoarelor categorii sociale: *clerul, dvorenimea, boiernașii, mazilii, ruptașii, negustorii și mica burghezie, țărani sau coloniștii agricoli, țiganii (care aparțineau statului și moșierilor) și evreii*⁹. În așa fel, majoritatea categoriilor privilegiate

---

⁴ Bugeacul împreună cu raialele turcești Bender, Akkerman, Chilia și Ismail constituiau provincia Basarabia. Despre istoria denumirii oficiale a provinciei anexate de Imperiul Rus la 1812 a se vedea mai detaliat: Dinu Poștarencu, *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*, Chișinău, 2006, p. 40-43.

⁵ Zamfir C. Arbure, *Basarabia în secolul XIX* (Note și comentarii de Ion și Tatiana Varta), Chișinău, 2001, p. 88; Ștefan Purici, *Introducere în istoria Basarabiei*, Suceava, 2006, p. 12.

⁶ *Устав образования Бессарабской области 1818 г.*, Кишинев, 1818, с. 2.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. 1.

⁹ *Ibidem*, prefață, p. 16.

ale boierilor au fost suprimate, iar această stare socială a fost egalată în drepturi cu dvorenimea din guberniile ruse și integrată în ea.

La începutul sec. al XIX-lea, când societatea rusă era în pragul marilor transformări, legate de modernizarea și raționalizarea relațiilor sociale, chemate de descompunerea sistemului vechi, administrația imperială urmărea să creeze în Basarabia o puternică și fidelă bază socială pe care avea s-o constituie **boierii** moldoveni. Potrivit Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia din 1818, „...dvorenilor (boierilor – V.T.) li se acordă în egală măsură drepturile și privilegiile ce le sunt acordate nobilimii ruse, cu păstrarea concomitentă a privilegiilor vechi moldovenești. Drepturile personale ale dvorenimii din regiunea Basarabia, în aceleași rând proprietatea mobilă și cea imobiliară, cât și țiganii se confirmă a fi proprietatea lor pe veci, în baza hrisoavelor și documentelor, precum și a legilor ce confirmă această proprietate”¹⁰.

Conform noii stratificări sociale, nobilimea din Basarabia se împărțea în două categorii: *de viță* (*потомственные дворяне*) și *personală* (*личные дворяне*). Nobilimea de neam era alcătuită din șase categorii de bază, iar fiecărei categorii îi corespundea o parte specială din Cartea genealogică gubernială: în prima parte intrau persoanele cu titlul de dvorean care le-a fost acordat la dispoziția personală a suveranului; în a doua parte – cele care au primit titlul de dvorean datorită serviciului militar; în a treia parte – cele care au primit titlul de dvorean datorită serviciului civil; în a patra parte – nobilii străini, care au trecut în supușenia Rusiei; în a cincea parte – nobilii titulari și în a șasea parte – vechile neamuri nobiliare. Deosebiri esențiale în drepturi și obligații între aceste șase categorii dvorenești nu erau, cu excepția unor privilegii mai mari pentru categoriile a cincea și a șasea. Femeile din categoriile sociale nearistocratice, căsătorindu-se cu nobili, căpătau în mod automat toate drepturile soțului, iar fetele de nobili, în cazul căsătoriei cu nenobili, își păstrau drepturile. Titlul de dvorean personal¹¹ nu putea fi transmis prin ereditate, nu dădea dreptul de a moșteni moșiile părinților împreună cu țărani aflați pe aceste pământuri, să se înscrie în societăți nobiliare și să participe la adunările nobiliare. Începând cu 1832, copiii de nobili personali au primit drepturi onorabile cetățenești de moștenire. Până în 1845 titlul de dvorean personal îl primeau toți funcționarii care aveau gradul XIV-IX potrivit „Condiții rangurilor”, adoptată în 1722 de Petru cel Mare. În cazul în care bunelul sau tatăl erau înscriși în categoria nobililor personali, atunci urmașii, la atin-

¹⁰ *Ibidem*, p.17.

¹¹ Titlu instituit pe timpul domniei lui Petru cel Mare.

gereea majoratului (17 ani) și dacă dețineau o slujbă, puteau pretinde la titlul de nobil personal. Începând cu 1845, titlul de nobil personal îl primeau toți funcționarii de clasa a XIV-a – a IX-a încadrați în serviciul militar și cei de clasa a IX-a – a VI-a încadrați în serviciul civil; din 1856 – respectiv, de clasa a VIII-a – a VII-a și a VIII-a – a V-a¹². Spre deosebire de nobilimea din Europa de Vest, care deținea o deplină libertate de acțiuni în raport cu regalitatea, nobilimea (dvorenimea) rusă se caracteriza, din contra, printr-o dependență tot atât de completă față de Putere, oglindită de funcție, ca element definitoriu. Nu *proprietatea*, ci *serviciul* era semnul distinctiv al nobleței în Rusia, toți cei ce „serveau” fiind socotiți a o poseda¹³.

După anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Rusia, administrația imperială, confirmând drepturile și privilegiile de odinioară ale boierilor, s-a străduit să-i atragă de partea sa, împărțindu-le pământuri și acordându-le diferite privilegii. Țarismul a contat și pe dvorenimea rusă care a primit pământuri în Basarabia. Doar, conform deciziilor din 18 iunie, 16 octombrie, 12 și 21 decembrie 1823, 1, 7, 8, 9 februarie 1824, 36 mari demnitari de stat ruși și unii boieri locali au primit din contul pământurilor libere de stat 172122 desetine de pământ, dintre care – 98196 desetine 1618 stânjeni în ținutul Akkerman și 73926 desetine 490 stânjeni în ținutul Bender¹⁴. Numai 22 de ofițeri din armata rusă au primit în aceste două ținuturi 46926 desetine 490 stânjeni de pământ, dintre care generalii Kornilovici, Râleev, Sobaneev, Hapov, Sibirski – 27500 desetine¹⁵. Mulți militari care au primit pământ în ținuturile Bender și Akkerman erau ofițeri în armata a 2-a cantonată în Basarabia.

Cele mai imense suprafețe de pământ le-au primit totuși marii demnitari de stat ruși și familia imperială. Spre exemplu, ministrul de finanțe, reacționarul E.F. Kankrin, a primit în Basarabia 30000 desetine de pământ¹⁶, contele Benkendorf – 28000, contele Nesselrode – 10000¹⁷, generalul Saburov – 10000 desetine și mulți alții, depășind mia¹⁸.

¹² Ф.М. Лурье, *Российская история и культура в таблицах*, СПб., 1998, с. 227.

¹³ Alexandru-Florin Platon, *Geneza burgheziei în Principatele Române (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea)*. Preliminariile unei istorii, Iași, 1997, p. 247.

¹⁴ AISR, F. 379, inv. 2, d. 11, f. 160-160 verso.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Valentin Tomuleț, *Unele probleme de controversă privind dezvoltarea social-economică a Basarabiei (anii 1812-1868) în istoriografia sovietică moldovenească*, în *Probleme actuale ale istoriei naționale și universale*, Chișinău, 1992, p. 174.

¹⁷ Despre condițiile împroprietăririi cu pământ în sudul Basarabiei a contelui Nesselrode a se consulta mai amănunțit AISR, F. 379, inv. 2, d. 11, f. 44 verso-47 verso.

¹⁸ Nicolae Ciachir, *Basarabia sub stăpânire țaristă (1812-1917)*, București, 1992, p. 22.

Conform deciziei imperiale din 18 iunie 1823, impunătoare proprietăți funciare au primit unii funcționari ruși și boieri basarabeni: funcționarul de clasa a VI-a Mazarovici – 3000 desetine, guvernatorul civil al Basarabiei Cătăcazi – 6000, funcționarul de clasa a V-a Kurik – 5000, colonelul Kornilovici (după ce va termina hotărnicia teritoriilor de sud ale Basarabiei) – 6000, Varlaam – 6000, Caliarhi – 6000, contesa Edling (Roxanda Sturdza, fiica lui Scarlat Sturdza¹⁹) – 10000, văduva vistiernicului Văcărescu și Ralu Caliarhi – câte un lot care urma să le aducă un venit de 1500 de ruble argint anual, iar Mavrogheni – un lot care îi va aduce un venit anual de 1000 ruble argint²⁰.

Dintre boierii moldoveni de un mare sprijin din partea administrației țariste s-a bucurat familia Moruzi. După cum se menționează în hotărârea privind împrăștierea cu pământ a familiei nominalizate, această grijă a guvernului se datora nu numai stimei din partea guvernului față de drago-manul Porții Otomane, cneazul Dimitrie Moruzi, dar și „...devotamentului acestuia față de Rusia, moștenit de urmașii și rudele sale”²¹. În baza dispoziției imperiale din 12 decembrie 1823, 7 membri ai familiei Moruzi (principesa Eufrosinia Moruzi, născută Suțu, cneazul Dimitrie Moruzi, principesa Ralu Moruzi, născută Mavrocordat, colonelul Dobrânț, principesa Maria Suțu, dna Plaghino, născută Suțu, și principesa Roxanda Moruzi) au primit 32000 desetine de pământ – 17000 desetine în ținutul Bender și 15000 desetine în ținutul Akkerman²².

Conform datelor lui A.Kornilovici, numai în anii '20 ai sec. al XIX-lea în ținuturile de sud ale Basarabiei au fost dăruite acestei stări sociale 173012 desetine de pământ, iar 117201 desetine au fost ocupate în mod arbitrar de către moșieri²³. Dar afirmația lui A.Kornilovici privind ocuparea arbitrară a teritoriilor de către boierii moldoveni nu corespunde realității. Istoricul Dinu Poștarenco dovedește că „...trimisul împăratului, colonelul Kornilovici, a inclus în componența Basarabiei propriu-zise (Bugeacului), adică a teritoriului stăpânit de turci și tătari până la declanșarea războiului ruso-turc din 1806-1812, și fâșia „celor 2 ceasuri”, care... se afla sub jurisdicția Moldovei și unde boierii, în

¹⁹ *Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM)*, F. 6, inv. 2, d. 193, f. 4.

²⁰ *AISR*, F. 379, inv. 2, d. 11, f. 68-68 verso.

²¹ *Ibidem*, f. 112.

²² *Ibidem*, f. 112-112 verso, 160 verso.

²³ A.Корнилович, *Статистическое описание Бессарабии, собственно так-называемой, или Буджака, с приложением генерального плана сего края, составленного при гражданской съемке Бессарабии комиссией, производившей размежевание земель на участки с 1822 по 1828 г.*, Аккерман, 1899, с. 18.

conformitate cu hrisoavele domnești, posedau latifundii întinse²⁴. Ca rezultat, boierii au fost nevoiți să se judece, timp de mai mulți ani, cu autoritățile țariste pentru a-și reconfirma dreptul la proprietățile funciare deținute.

Pe parcursul sec. al XIX-lea, privilegiile nobililor au fost confirmate în repetate rânduri. După aplicarea în provincie la 26 septembrie 1830 a structurii de gildă, Administrația Financiară a Basarabiei solicită, la 6 martie 1831, Ministerului de Finanțe anumite dispoziții referitor la acordarea privilegiilor comerciale și nobililor încadrați în comerț. La 24 martie 1831, Ministerul de Finanțe informează Administrația Financiară din Basarabia că dvorenii beneficiază de aceleași privilegii ca și negustorii de gildă²⁵. La 5 iulie 1845 sunt confirmate privilegiile la plata impozitelor de gildă, de care puteau beneficia nobilii încadrați în comerț, acordate orașului Chișinău în perioada 1840-1850, și care în această perioadă de timp vor cumpăra sau vor construi în capitală imobile²⁶. Nobilii au beneficiat și de alte privilegii.

O altă stare socială, care a intrat în categoria clasei dominante a Basarabiei, era **clerul**, care constituia sprijinul social al statului – al sistemului autocrat rus.

În nici una din guberniile interne ruse nu erau atâtea mănăstiri, biserici și preoți ca în Basarabia. Proprietatea de pământ mănăstirească ocupa un loc important în cadrul proprietății funciare din Basarabia. Astfel, 58 de mănăstiri și schituri dețineau în proprietate 319 moșii (în izvor – ocini)²⁷. Prin decizia Sfântului Sinod din 26 martie 1808, preoțimea din Basarabia a fost scutită de plata impozitelor și prestațiilor²⁸. Toate acestea confirmă că preoțimea aparținea clasei dominante. Clerul, împreună cu boierimea, urma să promoveze în viață social-economică din Basarabia politica dictată de administrația imperială.

Din categoria stărilor sociale privilegiate mai făceau parte **boiernașii, mazăziii și ruptașii**²⁹, care, conform provenienței, nu erau de origine boierească, dar se aflau în serviciu la domnitorii Moldovei. Nu urmărim în acest studiu scopul de a determina proveniența acestor categorii sociale, vom face doar o caracteristică succintă a lor, pentru a înțelege mai profund schimbările care au intervenit în cadrul acestor stări sociale în primele decenii ale sec. al XIX-lea în

---

²⁴ Dinu Poștarencu, *Procesul intentat fără temeii de către autoritățile ruse împotriva proprietarilor de moșii din fosta fâșie a „celor 2 ceasuri”*, în *In memoriam professoris Mihail Muntean. Studii de istorie modernă*, Chișinău, 2003, p. 39.

²⁵ ANRM, F. 5, inv. 2, d. 370, f. 141-141 verso.

²⁶ *Ibidem*, F. 2, inv. 1, d. 3643, f. 19-19 verso.

²⁷ *Ibidem*, F. 1, inv.1, d. 3728, f. 34-44.

²⁸ *Ibidem*, F. 5, inv.1, d. 135, cert. 12, f. 1-3.

²⁹ *Ibidem*, F. 2, inv.1, d. 1199, f. 4 verso, 14.

Basarabia. Mai ales ținând cont de faptul că numărul boiernașilor, mazililor și al ruptașilor nu era prea mare. Conform datelor din 1828, ei alcătuiau în total în Basarabia 3464 familii, inclusiv: 2078 familii în ținutul Orhei, 965 – în ținutul Iași, 222 – în ținutul Hotin, 164 – în ținutul Bender, 26 – în ținutul Ismail și 9 familii în ținutul Akkerman³⁰.

Din categoria cea mai de jos a boierimii făceau parte **boiernașii**. Ei s-au format, în fond, din boierii mai săraci sau decăzuți, fie prin ascensiunea unor moșneni înstăriți care ajungeau să capete o slujbă sau o mică dregătorie – de la polcovnici, postelnici, vel-căpitani și până la vel-șătrari³¹. Administrația imperială i-a egalat pe boiernași în drepturi cu dvorenii ruși, acordându-le diferite privilegii. În Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818 se menționa că „sub denumirea de boiernași se subînțelege nu clasa de proveniență nobiliară și care nu a ajuns la ranguri boierești mari, dar cei care au obținut funcții până la vel-șătrar. Ei vor beneficia de drepturi de noblețe personale”³². Boiernașilor li se acorda dreptul de a se angaja la serviciu în instituțiile de stat; erau scutiți de pedeapsa corporală și eliberați de plata impozitelor și îndeplinirea prestațiilor³³; aveau dreptul să dispună de proprietate privată și chiar de țigani șerbi. Însă această categorie socială ce beneficia de privilegii era neînsemnată.

În Basarabia, boiernașii se bucurau de privilegii boierești, dar numai ei personal. Urmașii lor intrau în categoria mazililor. În conformitate cu Regulamentul privind drepturile de apartenență la stările sociale ale locuitorilor Basarabiei din 10 martie 1847, autoritățile țariste i-au egalat în drepturi pe boiernașii din Basarabia cu nobilii personali din Rusia, numindu-i în continuare nobili personali³⁴.

În categoria stărilor privilegiate locul al treilea îl ocupau **mazilii**³⁵. În Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia din 1818 se menționa că „...mazilii fac parte din starea socială privilegiată, păstrează

³⁰ *Ibidem*, f. 14 verso.

³¹ *Ibidem*, f. 14; *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, București, 1988, p. 54.

³² *Устав образования Бессарабской области 1818 г.*, c. 17.

³³ *Ibidem*, p. 17-18.

³⁴ ANRM, F. 88, inv. 1, d. 1216, f. 3.

³⁵ Cuvântul „mazil” este de proveniență turcică și însemna „destituit din serviciu, în retragere”. În Moldova a apărut în perioada dominației otomane, la începutul sec. al XVII-lea, și era utilizat oficial atât cu referință la Domnul Moldovei, care era înlocuit de un succesor numit de Poartă, cât și cu referință la boieri, pe care noul Domn îi înlocuia cu alții, confirmați în acest titlu. În 1784, Constantin Mavrocordat, printr-un așezământ special, a confirmat statutul mazililor și obligațiile lor față de Domnie.

pe veci dreptul ereditar și privilegiile moștenite de la domnia Moldovei³⁶. Mazilii proveneau din familii vechi moldovenești boierești, care pe parcurs s-au ruinat și și-au pierdut autoritatea de altădată. În pofida acestui fapt, ei au moștenit totuși unele privilegii. Ei sunt urmașii boierilor moldoveni și ai boiernașilor, care și-au obținut pe timpul domnilor moldoveni slujbe, până la rangul de *vel șătrar*³⁷.

După 1812, mazilii și-au păstrat denumirea și statutul, conștiința și spiritul național, deoarece nu căsătoreau niciodată fiii și fiicele lor cu alți tineri de origine socială inferioară și de origine străină, în special de origine rusă – lucru considerat ca umilire a demnității naționale³⁸. Cărțile de mazil, eliberate de domnia Moldovei Mihai Suțu și Alexandru Moruzi, care confirmau starea lor socială, mazilii din Basarabia le-au prezentat în 1816, din ordinul rezidentului plenipotențiar al Basarabiei A.N. Bahmetev, Comitetului Provizoriu al Basarabiei³⁹. În 1818 ei au fost confirmați în drepturi și și-au păstrat acele drepturi și privilegii de care au beneficiat în trecut în Moldova. Ei nu puteau fi supuși pedepselor corporale fără aprobarea judecății; plăteau în folosul statului impozitul denumit *dajdie*, ce constituia 14 lei anual de la fiecare familie, și participau la îndeplinirea prestațiilor după obiceiul vechi. În Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia din 1818 se menționa că „...ei și neamul lor nu pot fi supuși pedepselor corporale fără sentință judecătorească, ...vor plăti în vistieria statului impozitul denumit *dajdia* și vor îndeplini prestațiile locale potrivit obiceiului moldovenesc, ...vor vărsa în vistieria statului *goștina*, *vădrăritul* și *pogonăritul* de rând cu poporul simplu. Cât privește încasarea *desetinei*, mazilii urmau să beneficieze de privilegiile de care se bucură potrivit categoriei sociale din care fac parte⁴⁰.

Alte surse confirmă că „privilegiul de a se numi *mazil* îl aveau doar persoanele provenite din mazili. Ceilalți urmași nu pot beneficia de statutul de mazil. Ei plătesc impozit statului separat de celelalte categorii sociale, de la fiecare persoană de mazil câte 2 lei 90 aspri și din fiecare leu câte 15 kop. Aceste impozite sunt fixate într-un registru special de stat și sunt folosite pentru plata salariilor. Acest impozit este plătit de patru ori pe an, adică peste fiecare 3 luni⁴¹.

În Basarabia mazilii se divizau în două categorii: *mazilii care au primit pământ de la stat* (aceștia au intrat în categoria țăranilor de stat) și *mazilii care*

³⁶ Устав образования Бессарабской области 1818 г., с. 18.

³⁷ AISR, F. 560, inv. 6, d. 575, f. 3.

³⁸ I. Pelivan, *La Bessarabie sous le régime russe (1812-1918)*, Paris, 1919, p. 54.

³⁹ ANRM, F. 2, inv. 2, d. 214, f. 5.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*, F. 5, inv. 3, d. 548, f. 134.

trăiau pe pământurile moșierești⁴². Dar, sub aspect economic și juridic, mazilii puțin prin ce se deosebeau de țărani. Majoritatea mazililor aveau puțin pământ. Izvoarele confirmă că mazilii trăiau în mare parte pe pământuri moșierești și în orașe. Potrivit datelor ce vizează anul 1828, din cele 2405 familii de mazili 53 familii trăiau pe pământurile statului, iar 2352 familii – pe pământurile deținute în arendă și în orașe⁴³.

Despre statul economic al mazililor putem judeca după distribuirea impozitelor la care era impusă această categorie socială. Până la adoptarea Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818, mazilii plăteau impozite și îndeplineau diferite prestații locale de rând cu țaranii. După adoptarea Regulamentului, Consiliul Suprem al Basarabiei, în ședința consultativă din 18 aprilie 1819, a decis ca „...mazilii și ruptașii să nu fie impuși birului, dar să achite numai dajdia în baza privilegiilor ce le-au fost acordate pe timpuri de guvernul moldovenesc”⁴⁴. În 1820, rezidentul plenipotențiar al Basarabiei A.N. Bahmetev a confirmat distribuirea impozitelor pentru mazili, ruptași și țaranii birnici. Potrivit acestei dispoziții, mazilii urmau să plătească 14 lei pentru fiecare familie și în ruble asignate câte 0,21 kop.⁴⁵ Prestațiile diferitelor categorii de mazili pentru anii 1826-1828 sunt generalizate în *Tabelul 1*.

Datele *Tabelului 1* denotă că cca 98% din numărul total de mazili trăiau pe pământurile moșierești, o mare parte – în orașe și doar ceva mai mult de 2% trăiau pe pământurile statului. Mazilii care trăiau pe pământurile statului plăteau însă un impozit mult mai mare (în medie, câte 32 rub. 85 kop. de familie), constituind 6% din suma totală, iar mazilii care trăiau pe pământurile moșierești și în orașe plăteau un impozit mai mic (în medie, câte 11 rub. 45 kop. de familie), constituind 94% din întreaga sumă.

⁴² *Ibidem*, F. 134, inv. 1, d. 71, f. 44-46. Ulterior, în baza dispozițiilor Consiliului de Stat din 1836 și 1847, mazilii, spre deosebire de țărani și țaranii de stat, beneficiau de unele privilegii: erau scutiți de impozitele personale, aveau dreptul de a se înscrie în serviciul de stat: militar sau civil, dar cu acea diferență că aveau dreptul la serviciul civil doar în cadrul Basarabiei; ei aveau dreptul de a-și alege din rândurile lor căpetenii, numiți *căpitani de mazil*, în acele districte, unde locuiau de la 100 până la 150 familii de mazili. Izvorul atestă că aceștia erau subordonați marelui nobilimii. *ANRM*, F. 3, inv. 2, d. 214, cert. 18, f. 157-181; F. 134, inv. 1, d. 71, f. 44-46.

⁴³ *ANRM*, F. 3, inv. 1, d. 1197, cert. 85, f. 2-14.

⁴⁴ *Ibidem*, d. 47, cert. 7, f. 171-178.

⁴⁵ Ulterior, suma impozitelor a crescut. Mazilii care trăiau în orașe și pe pământurile moșierești plăteau impozitul de stat numit *dajdie*: de la fiecare familie câte 9 rub. 35 kop. și *dijma* – 2 rub. 10 kop., suma totală constituind 11 rub. 45 kop. Mazilii care trăiau pe pământurile statului erau impuși la aceleași impozite ca și țaranii de stat: *dajdia* – 9 rub. 35 kop. și *dijma* – 23 rub. 50 kop.

Tabelul 1. Distribuirea impozitelor la care erau impuși mazilii din Basarabia în anii 1826-1828*

Categoriile de mazili	1826			1827			1828		
	Numărul de familii	Suma impozitului		Numărul de familii	Suma impozitului		Numărul de familii	Suma impozitului	
		rub.	kop.		rub.	kop.		rub.	kop.
Care trăiau pe pământurile statului	52	1708	20	53	1741	50	53	1741	50
Care trăiau pe pământurile moșierești și în orașe	2337	26758	65	2343	26827	35	2352	26930	40
În total	2389	28446	85	2396	28568	85	2405	28671	90

* ANRM, F. 3, inv. 1, d. 985, cert. 78, f. 7-16, d. 1197, cert. 85, f. 2-14.

Pe parcurs, în sistemul de impozitare a mazililor au intervenit anumite schimbări. După 1825, goștina, vădrăritul și pogonăritul la care erau impuși mazilii au fost înlocuite cu un impozit unic. Mazilii care trăiau pe pământurile statului plăteau câte 23 rub. 50 kop., iar mazili care trăiau pe pământurile moșierești – 2 rub. 10 kop. (Tabelul 2).

Tabelul 2. Suma dărilor de stat la care erau impuși mazilii din Basarabia în anul 1826*

Ținuturile	Numărul total de familii	Dajdia (9 rub. 35 kop.)		Mazili care trăiau pe pământurile statului**		Mazili care trăiau pe pământurile moșierești***		În total, pe parcursul întregului an	
				(Impozite unice noi)					
		rub.	kop.	rub.	kop.	rub.	kop.		
Orhei	1501	14034	35	-	-	3152	10	17186	45
Bender	113	1056	35	1151	50	134	40	2342	45
Akkerman	3	28	5	70	50	-	-	98	55
Ismail	1	65	45	-	-	14	70	80	15
Hotin	120	1122	-	-	-	152	-	1378	-
Iași	645	6030	75	-	-	1354	50	7385	95
În total	2389	22337	15	1222	-	4907	70	28466	85

* ANRM, F. 3, inv. 1, d. 780, f. 1-5.

** În schimbul dărilor: goștina, vădrăritul și pogonăritul.

*** În schimbul dărilor: desetina și vădrăritul.

Datele *Tabelului 2* confirmă că majoritatea (89,8%) mazililor erau concentrați în două ținuturi – Orhei (62,8%) și Iași (27%). În celelalte ținuturi numărul mazililor era destul de mic – Hotin (5%), Bender (4,7%), Akkerman (0,1%) și Ismail (0,04%). Ca și în anii precedenți, ponderea de bază a dărilor revenea dajdiei ce constituia 78,8% din suma tuturor dărilor.

Plata diferitelor impozite și dări a afectat serios situația economică a mazililor și a altor categorii sociale din Basarabia. Ca urmare, creșteau datoriile lor. Spre exemplu, potrivit registrului fiscal din 1826, mazilii urmau să plătească un impozit în valoare de 28466 rub. 85 kop., iar datoriile au constituit suma de 7144 rub. 66 kop.⁴⁶

Pe parcursul anilor, majoritatea mazililor au îndeplinit funcțiile de călărași – slujitori polițienesci inferiori. Cu timpul, drepturile mazililor au fost limitate. Potrivit dispoziției Guvernului Regional al Basarabiei din 1828, mazilii au fost impuși să îndeplinească prestațiile locale și să achite diferite taxe de rînd cu birnicii. Respectiv numărul lor a început să se reducă. Unii din ei pentru diferite încălcări au fost transferați în categoria țăranilor, alții ruinându-se s-au dizolvat în categoriile sociale înrudite ale țăranimii⁴⁷.

Potrivit Regulamentului din 10 februarie 1847, mazilii împreună cu urmașii ruptașilor au fost egalați în drepturi cu *odnodvorții* – categorie privilegiată de țărani în Rusia. Astfel, s-a scos din terminologia oficială a Imperiului cuvântul *mazil*⁴⁸.

Ultima categorie privilegiată a populației din Basarabia o constituiau **ruptașii**. Ei se împărțeau în trei grupuri: *ruptași* (descendenți ai clerului), *ruptași de vistierie* și *ruptași de cămară*. Conform Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818, ei „...proveneau din rândurile preoțimii..., nu puteau fi supuși pedepselor corporale, fără sentință judecătorească..., achitau în folosul statului impozitul numit *dajdia*, iar la îndeplinirea prestațiilor locale participau de rînd cu mazilii. Desetina era încasată de la ei cu anumite facilități, în bază dispozițiilor guvernului moldovenesc; cât privește încasarea *goștinii*, *vădrăritului* și *pogonăritului*, ruptașii erau egalați cu țăranii”⁴⁹. Din alte surse aflăm că *ruptașii* constituiau ultima categorie privilegiată a populației din Basarabia. Această categorie este inferioară ca cea a mazililor. Ruptașii sunt descendenți din familii de preoți, protoierei

⁴⁶ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 774, f. 131-132.

⁴⁷ Ia.S. Grosul, I.G. Budak, *Op. cit.*, p. 89-90.

⁴⁸ AISR, F. 1291, inv. 48, 1904, d. 6, f. 109-111; ANRM, F. 2, inv. 2, d. 214, f. 5; F. 5, inv. 3, d. 747, f. 167 verso.

⁴⁹ *Устав образования Бессарабской области 1818 г.*, с. 18-19.

și diaconi⁵⁰. Pentru a li se recunoaște apartenența la categoria respectivă de contribuabili, ruptașii din Basarabia, la fel ca și mazilii, au prezentat actele doveditoare instituțiilor autorizate atât în 1816, cât și în 1834.

Este important că statistica cu referire la ruptași atestă că ei nu constituiau o categorie socială numeroasă: în 1823 – 667 familii, în 1824 – 669, în 1825 – 1226, în 1826 – 1226, în 1827 – 1140, în 1828 – 1126, în 1829 – 1071, în 1830 – 1078, în 1831 – 1079, în 1832 – 1084, în 1833 – 1103, în 1834 – 1156 și în 1835 – 1159 familii⁵¹. Majoritatea ruptașilor erau concentrați în ținuturile Orhei, Iași și Hotin. Spre exemplu, în 1826 în ținutul Orhei erau atestate 596 (48,6%) familii de ruptași, în ținutul Iași – 466 (38%), în ținutul Hotin – 105 (8,6%), în ținutul Bender – 35 (2,9%), în ținutul Ismail – 22 (1,8%) și în ținutul Akkerman – 6 familii (0,5%)⁵².

Tabelul 3. Suma dărilor de stat la care erau impuși ruptașii din Basarabia în anul 1826*

Ținuturile	Numărul total de familii	Dajdia (9 rub. 35 kop.)		Ruptașii care trăiau pe pământurile statului**		Ruptașii care trăiau pe pământurile moșierești***		În total, pe parcursul întregului an	
				(Impozite unice noi)					
		23 rub. 50 kop.		2 rub. 10 kop.		rub.	kop.		
		rub.	kop.	rub.	kop.			rub.	kop.
Orhei	596	5572	60	-	-	1251	60	6824	20
Bender	31	289	85	141	-	52	50	483	35
Akkerman	6	56	10	47	-	8	40	111	50
Ismail	22	205	70	70	50	39	90	316	10
Hotin	105	981	75	-	-	220	50	1202	25
Iași	466	4357	10	-	-	978	50	5335	70
În total	1226	11463	10	258	50	2551	50	14273	10

* ANRM, F. 3, inv. 1, d. 780, f. 1-5.

** În schimbul dărilor: *goștina, vădrăritul și pogonăritul*.

*** În schimbul dărilor: *desetina și vădrăritul*.

Pe parcurs, în sistemul de impozitare au intervenit anumite schimbări. După 1825, goștina, vădrăritul și pogonăritul la care erau impuși ruptașii au

⁵⁰ ANRM, F. 5, inv. 3, d. 548, f. 135.

⁵¹ Arhiva de Stat din regiunea Odesa (ASRO), F. 1, inv. 249, d. 201, b-37, f. 1-4.

⁵² ANRM, F. 3, inv. 1, d. 780, f. 2 verso-3.

fost înlocuite cu un impozit unic. Ruptașii care trăiau pe pământurile statului plăteau câte 23 rub. 50 kop., iar ruptașii care trăiau pe pământurile moșierești – 2 rub. 10 kop. (Tabelul 3).

Datele Tabelului 3 confirmă că majoritatea ruptașilor (95,4%) erau concentrați în trei ținuturi – Orhei (48,6%), Iași (38%) și Hotin (8,8). În celelalte ținuturi numărul ruptașilor era destul de mic. Ca și în anii precedenți, ponderea de bază a dărilor revenea dajdiei, ce constituia 80,3% din suma tuturor dărilor.

Ruptașii, ca și mazilii, plăteau în vistieria statului *dajdia*, ce constituia 9 rub. 35 kop.⁵³

De la 10 februarie 1847, descendenți din familii de preoți devin *odnodvo-rți*, împreună cu mazilii⁵⁴.

O categorie aparte o constituiau **coloniștii – transdanubieni, germani, elvețieni etc.**

În categoria **coloniștilor transdanubieni** făceau parte emigranții din partea de sud a Dunării (bulgarii, găgăuzii, românii etc.), care s-au așezat cu traiul în zona de sud a Basarabiei; mai mulți la număr, aceștia au fondat colonii⁵⁵. Din alte surse oficiale (Regulamentul din 29 decembrie 1819 cu privire la amplasarea în regiunea Basarabia a bulgarilor și altor coloniști transdanubieni) constatăm că, cu numele de coloniști transdanubieni sunt identificați bulgarii și alți străini care s-au strămutat sau care urmează să se strămute în Basarabia de peste Dunăre⁵⁶.

În procesul de colonizare a Basarabiei, a guberniilor Herson și Taurida în sec. al XIX-lea cu coloniști transdanubieni, în special bulgari, pot fi determinate, convențional, mai multe etape⁵⁷:

1801-1806 – când peste 3 mii de coloniști din partea de sud a litoralului Mării Negre al Bulgariei (Grammatikovo, Malko Târnova, Adrianopol etc.) se îndreaptă spre Crimeea și Moldova, unde fondează primele sate bulgărești (Starâi Krâm, Kișlav, Balta Ciokrak ș.a.).

1806-1812 – strămutarea coloniștilor transdanubieni în anii Războiului

⁵³ *Ibidem*, f. 4 verso-5.

⁵⁴ *Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии. (1812-1861 годы). Сборник документов.* Составители И.А. Анцупов, К.П. Крыжановская. Том. III, Часть I, Кишинев, 1962, с. 376.

⁵⁵ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 1320, f. 3 verso-4; F. 2, inv. 1, d. 2134, f. 300.

⁵⁶ *Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ)*, Собр. I, т. XXXVI, 1819, №28054, СПб., 1830, с. 518.

⁵⁷ Despre cele patru etape ale colonizării cu coloniști bulgari a guberniilor din sudul Rusiei, în sec. al XVIII-lea, a consulta: Михаил Станчев, *Болгары в Российской империи, СССР, странах Балтии и СНГ.* Том 1 (1711-2006). Статистический сборник, София, 2009, с. 15-16.

Ruso-Turc și după încheierea Păcii de la București. Are loc strămutarea a peste 18 mii de coloniști bulgari în Novorossia. Urmează de evidențiat strămutarea în 1818 a 30 mii de coloniști bulgari în sudul Basarabiei.

1829-1830 – strămutarea coloniștilor transdanubieni după Războiul Ruso-Turc din 1828-1829. În această perioadă are loc cea mai masivă strămutare a bulgarilor (cca 140-150 de mii) în Rusia (în Basarabia și Crimeea) din ținuturile bulgare Sliven și Iambol⁵⁸. Celelalte patru etape au avut loc în a doua jumătate a sec. al XIX-lea⁵⁹.

Un interes deosebit prezintă modalitatea în care urmau să fie primiți coloniștii în Basarabia. Pentru aceasta s-a hotărât: **1.** A stabili o sumă specială care va fi folosită în exclusivitate pentru cheltuielile necesare pentru primirea coloniștilor. **2.** Pentru adunarea acestei sume, care la început va fi modestă, vor fi stabilite veniturile anuale formate din impozitele deja existente: de pe oi, albine sau vii. Unul din aceste izvoare ale venitului va fi stabilit exclusiv pentru așezarea coloniștilor străini. **3.** Suma care urma să fie acumulată în baza impozitelor menționate, încasată de la băștinași, va fi păstrată în cadrul unei vistierii speciale, administrate de 3 membri ai Consiliului Regional și folosită în exclusivitate pentru amenajarea coloniștilor⁶⁰.

Erau prevăzute și criteriile în baza cărora trebuiau stabilite locurile unde urmau să se așeze cu traiul coloniștii: **1.** în preajma surselor de apă, care în aceste localități sunt foarte rare; **2.** în regiunile de sud ale Basarabiei, unde creșterea animalelor necesită loturi mari de pământ, spre deosebire de regiunile centrale sau nordice, unde agricultura constituia ocupația de bază a populației; **3.** coloniștii din Basarabia urmau să beneficieze de aceleași drepturi și privilegii de care beneficiau coloniștii din guberniile ruse⁶¹. Prin urmare, țarismul a asigurat bunăstarea coloniștilor de pe seama băștinașilor, lipsindu-i pe aceștia din urmă de dreptul de a primi pământ din contul pământurilor libere din județele din sudul Basarabiei și fiind impuși să plătească prestațiile numite în folosul coloniștilor.

Imigranții transdanubieni așezați în zona de sud a Basarabiei au beneficiat de promisiunile feldmareșalului M.I. Kutuzov, care le declarase, la 26 aprilie 1811, că, în baza puterii acordate lui de împăratul Rusiei, îi scutește, pe un termen de trei ani, pe toți locuitorii creștini care trec benevol cu traiul din partea dreaptă în cea stângă a Dunării, de toate impozitele și prestațiile, din momentul

---

⁵⁸ *Ibidem*, p. 25-26.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 26.

⁶⁰ *AISR*, F. 1308, inv. 1, d. 8, f. 92 verso-93.

⁶¹ *Ibidem*, f. 93-93 verso.

stabilirii lor de partea stângă a Dunării⁶². Numărul lor era impunător. Un document, întocmit anterior datei de 23 mai 1812 și semnat de A. Koronelli, tutorele principal al imigranților transdanubieni din Țara Românească, Moldova și Basarabia (cu înțeles de Bugeac), indică 2624 de familii (10933 de persoane) venite de peste Dunăre în Basarabia și în împrejurimile ei⁶³. Potrivit raportului expedit de S.Sturdza la 14 octombrie 1812 amiralului P.V. Ciceagov, căruia guvernatorul civil al Basarabiei i se subordona în mod direct, în Basarabia propriu-zisă erau până la 2700 de familii de coloniști transdanubieni⁶⁴.

Imigranții transdunăreni au continuat să vină în Basarabia și după anexarea, la 1812, a Basarabiei la Rusia. La 26 septembrie 1813, I.M. Hartingh scria cneazului A.B. Kurakin în privința informației parvenite de la Alexandru Pini, consulul rus de la Iași: „De la un timp încoace au început să vină la el bulgari cu tot cu familii și averi, care, emigrând din posesiunile turcești, doresc să locuiască în Basarabia. Întrucât speră că migrarea bulgarilor spre Basarabia va continua, îmi cere, cu scopul de a le acorda ajutor, să dispun străjii de la hotar să permită trecerea bulgarilor în Basarabia în baza pașapoartelor eliberate de el”. După cum l-a mai înștiințat pe A.B. Kurakin, I.M. Hartingh îi comunicase consulului să-i îndrepte pe bulgari numai spre Sculeni, pentru a trece hotarul⁶⁵.

Administrația imperială rusă purta o grijă deosebită pentru coloniști. La 29 decembrie 1819 este adoptat un Regulament cu privire la stabilirea în regiunea Basarabia a bulgarilor și a altor coloniști transdanubieni și la instituirea districtelor pentru amplasarea lor. Regulamentul era alcătuit din 16 articole și prevedea modalitatea de stabilire în Basarabia a coloniștilor transdanubieni și privilegiile de care aceștia pot beneficia, inclusiv: dreptul la privilegiile de care se bucură coloniștii din Novorossia și Basarabia; scutirea pe o perioadă de 3 ani de îndeplinirea diferitelor dări și prestații; cei care s-au transferat în Basarabia în perioada Războiului Ruso-Turc din 1806-1812 vor beneficia de aceleași privilegii și după anexarea la Rusia a teritoriului dintre Nistru și Prut; posibilitatea pentru coloniștii care locuiesc în orașe și pe pământurile moșierești de a se transfera, cu permisiunea tutorelui principal al coloniștilor transdanubieni, pe pământurile statului; după expirarea termenului de privilegii, coloniștii care erau încadrați în articolele 3 și 4 ale Regulamentului urmau să plătească, începând cu anul 1820, câte 70 de lei de fiecare familie și să îndeplinească celelalte dări, cu condiția că acești bani vor fi considerați drept prestații locale îndepli-

⁶² *История Молдавии. Документы и материалы*. Том II, Кишинев, 1957, с. 1.

⁶³ *Ibidem*, p. 64.

⁶⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 10, f. 23 verso.

⁶⁵ *Ibidem*, F. 5, inv. 1, d. 1, f. 926.

nite de toți locuitorii Basarabiei; pentru loturile de pământ suplimentare, pe care coloniștii le vor primi în districtele lor, se va încasa o taxă de 20 parale de la fiecare desetină, inclusiv pentru perioada de privilegii; coloniștii vor beneficia de dreptul de a se ocupa cu comercializarea băuturilor spirtoase (vinului și rachiuului) în districtele în care locuiesc, interzicându-li-se practicarea sistemului de concesiuni; pământurile de stat ocupate de coloniști urmează să fie împărțite în 4 districte, potrivit registrului prezentat de general-locotenentul Inzov, iar așezarea principală Tabak va fi redenumită în Bolgrad; populația autohtonă care se află în districtele predestinate coloniștilor era inclusă în componența acestor districte, acordându-i-se aceleași drepturi de care beneficiază coloniștii; administrația coloniștilor era instituită în baza principiilor generale acordate coloniștilor, aceștia fiind supuși direct Oficiului din Basarabia pentru coloniștii străini; în cadrul Oficiului era numit un funcționar, care va răspunde nemijlocit de administrarea coloniștilor etc.⁶⁶

Regulamentul stabilea și districtele care erau instituite în Basarabia pentru așezarea bulgarilor și a altor coloniști transdanubieni. Potrivit Regulamentului, erau formate 4 circumscripții: *Prut* (14 sate), *Cahul* (12 sate), *Ismail* (13 sate și un cătun) și *Bugeac* (17 sate)⁶⁷.

La 1826, în sudul Basarabiei erau înregistrate 2615 familii de coloniști transdanubieni. Ei plăteau în vistieria statului un impozit anual de 70 lei de familie, împărțit în trei rate (183050 lei)⁶⁸.

În categoria **coloniștilor elvețieni** au intrat coloniști din Elveția⁶⁹, care au format în 1824 colonia Șaba, județul Akkerman⁷⁰. La 1826, colonia elvețiană Șaba număra 52 de familii. Alături de intenția generală de dezlocuire a națiunii titulare și schimbarea structurii etnice din Basarabia, Administrația imperială rusă urmărea scopul ca prin intermediul coloniștilor elvețieni să răspândească cultivarea viței-de-vie în sudul provinciei și să perfecționeze metodele de preparare a vinului⁷¹.

Coloniștii germani erau coloniști din Ducatul Varșoviei și din diferite state germane – Bavaria, Württemberg etc.⁷², care au format în Bugeac colonii spe-

---

⁶⁶ ПСЗПИ, Со6р. I, т. XXXVI, 1819, №28054, СПб., 1830, с. 518-519.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 519.

⁶⁸ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 780, f. 4 verso-5.

⁶⁹ În unele izvoare mai sunt numiți și coloniști francezi (L.T. Boga, *Populația. Etnografia și statistica*. S.N., 1922, p. 19).

⁷⁰ Despre colonia Șaba a se vedea mai detaliat: Iurie Colesnic, *Colonia elvețiană Șaba*, în *Basarabia necunoscută*, vol. 3, Chișinău, 2000, p. 294-299.

⁷¹ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 761, p. II, f. 254, 274-274 verso..

⁷² ПСЗПИ, Со6р. I, т. XXXIV, 1817, №27029, СПб., 1830, с. 747.

cială⁷³. Primii coloniști germani au venit din Ducatul Varșoviei în baza Deciziei imperiale din 22 iunie 1814, urmând să beneficieze de aceleași condiții de care beneficiau coloniștii bulgari și sârbi⁷⁴. Reieșind din condițiile grele în care aceștia s-au pomenit, Administrația imperială plănuia acordarea anumitor înlesniri și privilegii pentru coloniștii germani, dar trebuia să se țină cont de faptul că colonizarea urma să fie efectuată nu din contul statului, dar al coloniștilor, iar ajutorul se preconiza să fie acordat doar pentru cazuri extraordinare. Cu atât mai mult că, la început, în rândurile coloniștilor au apărut nemulțumiri. La 17 iulie 1814, la ședința Comitetului de Miniștri este discutat raportul ministrului de Interne cu privire la coloniștii din Ducatul Varșoviei, care au refuzat să depună jurământ de credință Rusiei. Sub pretextul că n-au primit 270 de rub. argint, câte 2 boi, 2 cai și 2 vaci de fiecare familie, promise de guvernatorul general al Varșoviei, 31 de familii de coloniști germani au refuzat să depună jurământ de credință Rusiei⁷⁵. În timpul discuțiilor s-a constatat că cele 270 de ruble au fost promise doar familiilor sărace și nu în formă de donație, dar de împrumut, fără a se indica că suma va fi acordată în ruble argint. Cu atât mai mult că la 22 ianuarie 1814 fusese confirmată decizia imperială adresată guvernatorului general al Varșoviei ca ajutoarele date să fie acordate doar în caz de necesitate stringentă. Era cunoscut și faptul că în baza manifestului imperial din 22 iulie 1763 toți străinii care se transferau cu traiul în Rusia depuneau jurământ de credință împăratului. În baza deciziei imperiale din 22 februarie 1804 cu referire la primirea coloniștilor în Novorossia, coloniștii străini păstrau dreptul de a se întoarce în patria lor, achitând datoriile și plătind toate impozitele. Respectiv, și decizia Comitetului de Miniștri din 17 iulie 1814 a fost una dură pentru coloniștii germani. Pornind de la faptul că la această dată coloniștii germani constituiau 1072 de familii (5500 persoane de ambele sexe) și, pentru a evita pe viitor asemenea cazuri, s-a hotărât ca instigatorii să fie deportați peste hotare, luându-li-se tot ce au primit din partea statului. Dacă însă această măsură nu va servi exemplu pentru ceilalți nemulțumiți, această măsură să fie aplicată și față de ei⁷⁶.

În mai 1817, ministrul de Interne a raportat în cadrul ședinței Comitetului de Miniștri că rezidentul plenipotențiar al Basarabiei A.N. Bahmetev, în baza dispozițiilor primite, a stabilit o sumă specială din veniturile Basarabiei

⁷³ *Arhiva Istorică Militară de Stat din Rusia (AIMSR)*, F. Arhiva Militaro-Științifică (AMȘ), d. 18569, p. I, f. 10.

⁷⁴ *ПСЗРИ*, Собр. I, т. XXXII, 1814, №25522, СПб., 1830, с. 734.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 841-843.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 842-843.

care urma să fie acordată coloniștilor străini în formă de credit, în valoare de 210200 lei. Ulterior, la 7 august 1817, A.N. Bahmetev raportează că din numărul total de coloniști sosiți, în special din ducatele Württemberg și, parțial, din Bavaria (67 de familii), cărora li s-a anunțat despre privilegiile de care pot beneficia (500 de lei și 7 ani scutiri de impozite), doar 10 familii s-au dezis să li se acorde înlesniri bănești⁷⁷.

Ulterior a fost stabilită mărimea împrumutului de care puteau beneficia coloniștii – 270 rub. pentru construirea caselor de locuit și câte 5 kop. în zi pentru fiecare persoană pentru hrană, până la prima recoltă, iar scutirile de impozite au fost mărite până la 10 ani. Peste puțin timp, suma împrumutului pentru coloniștii săraci a fost majorată până la 370 rub., iar pentru hrană – până la 20 kop. pentru persoană⁷⁸. Coloniștii germani beneficiau și de privilegiile acordate coloniștilor din ducatul Varșoviei, strămutați în Rusia: fiecare familie primea în proprietate veșnică câte 60 desetine de pământ; erau eliberați de recrutare și de încartiruirea detașamentelor militare, beneficiau de dreptul de a-și exprima ritualul de cult, de a-și construi biserici în baza credinței pe care o propagă. După expirarea termenului de 10 ani de privilegii acordat, era fixat un alt termen de 10 ani pentru întoarcerea datoriilor⁷⁹.

Prima colonie germană Tarutino este fondată în 1814. Peste un an au fost fondate coloniile Krasna⁸⁰, Maloiaroslaveț și Culm, în 1816 – Arcizul Vechi, Borodino⁸¹, Berezina, Kleistitz, Leipzig, Brien, Verschampenaus I și Paris, în 1818 – Teplitz, în 1821 – Katzbach, în 1822 – Sărata, în 1823 – Maloiaroslaveț II și Verschampenaus II, în 1825 – Arcizul Nou, în 1830 – Gnadental, în 1833 – Friedenstal, în 1834 – Dienewitz, în 1835 – Leichitental, în 1839 – Polotzk și în 1842 – colonia Hoffnungstal⁸². Coloniștii au fost înzestrați cu 130787 desetine 20224 stânjeni pătrați de pământ, inclusiv: 6341 desetine 928 stânjeni

---

⁷⁷ ПСЗРИ, Собр. I, т. XXXIV, 1817, №27029, СПб., 1830, с. 748.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 749.

⁸⁰ După alte date, colonia Krasna a fost fondată în 1814. Ольга Лиценбергер, *Немцы-католики Бессарабии и Приднестровья в XIX веке и создание Тираспольской римско-католической епархии*, în „Analecta catolica”, III, 2007, Chișinău, 2008, p. 39; Idem, *Красна – первая католическая колония в Бессарабии (1814–1918)*, în „Analecta catolica”, III, 2007, Chișinău, 2008, p. 299-312.

⁸¹ După alte date, colonia Borodino a fost fondată în 1814. A se vedea В.М. Кабузан, *Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Поднестровья (конец XVIII – первая половина XIX вв.)*, Кишинев, 1974, с. 29.

⁸² И.Ф. Лагорио, *Статистические сведения о Бессарабских немецких колониях за 1861-1862 годы*, în „Записки Бессарабского областного статистического комитета (ЗБОСК)”, т. I, Кишинев, 1864, с. 139-140.

pentru amenajarea gospodăriilor individuale, 41052 desetine – pământ arabil, 80624 – fân și pășuni⁸³.

La început, coloniștii germani au beneficiat de sprijinul și ajutorul băștinășilor, impus de autoritățile imperiale. Din raportul ispravnicului ținutului Soroca, Somov, și serdarului Varfolomei, prezentat la 8 august 1816 președintelui Comitetului Provizoriu al Basarabiei, constatăm că în atribuțiile locuitorilor ținutului Soroca era de a-i ajuta pe coloniștii din ducatul Varșoviei să se stabilească cu traiul în Basarabia. În decurs de doi ani, până în luna iulie 1816, locuitorii ținutului au încartiruit în casele lor 316 familii de coloniști, ce constituiau 1319 persoane de sex masculin și feminin, care se alimentau și se încălzeau de pe seama locuitorilor, pentru care vistieria aloca zilnic câte 5 kop. asignate de fiecare persoană, de care, – cum constată autorii raportului, – locuitorii totdeauna au fost satisfăcuți. În plus, ei au transportat cu carele proprii din ținutul Orhei, în coloniile germane, lemn pentru construcția caselor. Începând cu 1814 și până la data alcătuirii raportului, în baza bonurilor de livrare prezentate de Departamentul II al Guvernului Regional, locuitorii ținutului Soroca au pus la dispoziția coloniștilor 2520 care trase de patru boi, iar în baza certificatelor date de generalul Hartingh au fost transportate, cu 200 care, 800 cetverturi⁸⁴ de pâine, cumpărate de concesionari. În 1816, pentru transportarea materialului de construcție a 80 case din lemn trebuiau puse la dispoziție 1600 care trase de patru boi. Dar, după primirea dispoziției din partea Departamentului II al Guvernului Regional, prin care s-a făcut o înlesnire locuitorilor, aceștia au pus la dispoziție doar 960 care. În total locuitorii ținutului Soroca au pus la dispoziția coloniștilor germani 7160 care trase de patru boi, pentru care statul a cheltuit 12687 lei 20 parale și 2275 rub. asignate⁸⁵. La amenajarea coloniștilor germani din ducatul Varșoviei au muncit și locuitorii altor ținuturi. În perioada 1815 – 7 octombrie 1816, locuitorii ținutului Greceni au pus la dispoziția coloniștilor germani 944 care trase de patru boi, pentru transportarea materialului de construcție a 59 de case⁸⁶. Aceste obligațiuni sustrăgeau țăranii de la ocupațiile lor zilnice legate de prelucrarea loturilor arabile, cauzându-le prejudicii. Aceasta

⁸³ *Ibidem*, p. 140.

⁸⁴ *Cetverti* – veche măsură de capacitate utilizată în Rusia, de regulă, pentru cereale, egală cu: *secara* – 8 puduri 34 funți; *grâul de toamnă* – 9 puduri 25 funți; *grâul de primăvară* – 9 puduri 7 funți; *ovăzul* – 5 puduri 25 funți; *meiul* – 7 puduri 17 funți; *mazărea* – 10 puduri și *porumbul* – 5 puduri. 1 pud este egal cu 16,38 kilograme. *Энциклопедический словарь*. Издатели Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. Т. XXXVIII «а», СПб., 1903, с. 736. La începutul sec. al XIX-lea în Moldova un cetvert era egal cu 7,5 puduri pentru făină, crupe și orz și cu 8 puduri pentru ovăz. ANRM, F. 1, inv. 1, d. 8, f. 518-518 verso.

⁸⁵ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 44, p. I, f. 119 verso.

⁸⁶ *Ibidem*, f. 288 verso.

o conștientizau și oficialitățile imperiale. La 16 iulie 1815 a urmat decizia Guvernului Regional al Basarabiei, conform căreia la insistența general-maiorului I.M. Hartingh, din materialul de construcție pentru cele 1007 case predestinate coloniștilor germani, țăranii urmau să transporte, la început, doar materiale pentru construcția a 500 case, iar pentru celelalte 507 case – după terminarea lucrărilor agricole, în luna septembrie⁸⁷.

Greutatea cea mai mare a prestațiilor pentru transportarea lemnului pentru construcția caselor predestinate coloniștilor germani a căzut pe umerii locuitorilor ținutului Orhei. Aceasta se explică prin faptul că ținutul Orhei era cel mai mare și cel mai populat ținut, alcătuit preponderent din populație românească, unde erau suficiente brațe de muncă și forțe de tracțiune. Anume aici erau cele mai mari, mai bogate și mai variate rezerve de material de construcție care putea fi pus la dispoziția coloniștilor. Ținutul Orhei era și cel mai apropiat de locurile unde era planificate amplasarea coloniilor germane, spre deosebire de alte ținuturi unde era material de construcție. Datele ce atestă prestațiile îndeplinite de locuitorii ținutului Orhei, legate de transportarea materialului de construcție, pentru amenajarea coloniștilor germani în anii 1814-1816 sânt sistematizate în *Tabelul 4*.

Tabelul 4. Prestațiile îndeplinite de locuitorii ținutului Orhei pentru transportarea materialului de construcție predestinat coloniștilor germani în anii 1814-1816*

Anii	Numărul carelor		Numărul de boi sau cai înhămați la care		Numărul de căruțași
	Trase de boi	Trase de cai	Boi	Cai	
1814	2094	2	6894	4	3235
1815	4290	-	14386	-	6231
1816	2684	-	9286	-	2910
În total	9068	2	30566	8	12376

* ANRM, F. 4, inv.1, d. 144, p. I, f. 161 verso.

Datele *Tabelului 4* atestă că în anii 1814-1816 locuitorii ținutului Orhei au pus la dispoziția coloniștilor germani, la cererea administrației regionale, 9068 care, trase de 30566 boi și însoțite de 12376 căruțași pentru transportarea materialului forestier, care urma să fie folosit la construcția caselor de locuit pentru coloniștii germani. Prin urmare, la amenajarea coloniștilor germani un loc aparte le revine băștinașilor, care i-au încartiruit pe coloniști în casele lor și au

⁸⁷ *Ibidem*, f. 61-51 verso.

transportat cantități suficiente de materiale de construcție pentru construcția caselor de locuit.

Un alt val de coloniști germani sosiți în Basarabia, din aceleași ținuturi, a avut loc după Revoluția poloneză din 1830-1831. După coloniștii veniți din Polonia (fondatori ai primelor 12 colonii germane din Basarabia, începând cu Tarutino și Borodino în 1814) au urmat cei din diverse ținuturi germane, pe primul loc, ca număr, situându-se Württembergul (1012 persoane), din peste 50 de localități. Localitățile Backnang, Barckenheim, Frendenstadt, Heilbronn, Leonberg, Ludwigsburg, Marbach, Nagold, Nurlingen, Rentlingen, Schorndorf, Stuttgart, Sulz, Tubingen, Urach, Waiblingen au dat între 20 și 50 de coloniști⁸⁸.

Colonizarea germană în Basarabia a continuat până în anii '40 ai sec. al XIX-lea. Către această perioadă au fost fondate 24 de colonii, în care locuiau 25646 de persoane⁸⁹.

Coloniștii germani au beneficiat de un șir de privilegii: potrivit deciziei Senatului Guvernant din 20 februarie 1804, fiecare familie a primit în folosință veșnică câte 60 desetine de pământ⁹⁰; pe o perioadă de 50 de ani au fost scutiți de serviciul militar și pe 10 ani – de plata tuturor dărilor și prestațiilor de stat; au fost eliberați de încartiruire, în afară de anii de război; săracii au primit credite în valoare de 270 rub. și câte 5 kop. zilnic de familie până la prima recoltă (ulterior creditele au fost majorate până la 370 rub. și câte 20 kop. zilnic de familie); puteau să se transfere dintr-o categorie socială în alta, să-și exprime liber cultul religios etc.⁹¹

Coloniștii germani erau destul de neomogeni etnic. Potrivit datelor statistice din 1827, din cele 9107 de persoane, germanii din Württemberg, Prusia, Sacsonia, Bavaria, Meklenburg și Austria constituiau 5775 (63,4%) persoane, alte naționalități – 3332 (36,6%) de persoane, inclusiv: polonezi – 3272, francezi – 35, unguri – 14, cehi – 10 și un estonian⁹². Pe parcursul anilor '20-'30 ai sec al XIX-lea numărul familiilor de coloniști germani rămâne aproape constant, observându-se doar o mică tendință de creștere: în 1825 – 1471 familii, 1826 – 1471, 1827 – 1693, 1828 – 1693, 1829 – 1716, 1830 – 1718, 1831 – 1718, 1832 – 1718, 1833 – 1792, 1834 – 1799, 1835 – 1799 familii⁹³.

Basarabia era un loc destul de atractiv pentru coloniștii germani, aceștia

⁸⁸ Volk Auf Dem Weg, *Немцы в России и СНГ. 1763-1997*, Москва-Штутгарт, 1998, с. 6.

⁸⁹ Я.С. Гросул, *Крестьяне Бессарабии (1812-1861 гг.)*, Кишинев, 1956, с. 57.

⁹⁰ *ПСЗРИ*, Собр. I, т. XXXIII, 1804, №2163, СПб., 1830, с. 139.

⁹¹ *ПСЗРИ*, Собр. I, т. XXXIV, 1817, №27029, СПб., 1830, с. 747-749; т. XXXVI, 1819, №27874, СПб., 1830, с. 371-372.

⁹² *ANRM*, F. 305, inv. 1, d. 236, f. 36-37.

⁹³ *ASRO*, F. 1, inv. 249, d. 201, b-37, f. 1-4; *ANRM*, F. 3, inv. 1, d. 780, f. 4 verso-5.

ocupând primul loc între guberniile ruse după numărul coloniilor și suprafața de pământ cu care au fost împrăștiate. Potrivit datelor statistice din 1837, din cele 371 de colonii și 2261717 desetine de pământ cu care au fost împrăștiate coloniștii germani din Rusia, 105 (28,3%) colonii și 718749 (31,8%) desetine de pământ reveneau Basarabiei⁹⁴. Pe aceste pământuri coloniștii germani au fondat mari gospodării capitaliste, orientate la cultivarea cerealelor pentru piață. În *Descrierea militaro-statistică a Basarabiei*, datată cu anul 1826, ofițerul Cartierului General A. Rozeilon-Soșalski scrie că coloniștilor germani le sunt caracteristice aceleași trăsături ca și întregului popor german: vrednicie, caracter întreprinzător, perseverență și onestitate⁹⁵. Un alt contemporan, în *Schiță statistică succintă a Basarabiei de Sud*, scrie că germanii „...se deosebesc prin perseverență, onestitate, acuratețe și încăpăținare. Trăiesc în condiții bune și în belșug; preferă în alimentație produsele lactate”⁹⁶.

Același Regulament din 1818 determina statutul economic și juridic și al celorlalte categorii sociale – al **negustorilor, mici-burghezilor, breslașilor** și al **oamenilor de la curte**. În Regulament se prevedea că „...negustorilor și micii burghezii li se acordă dreptul comerțului liber, reglementat de normele generale în vigoare în Imperiu”⁹⁷. Vom constata însă că negustorii și mica burghezie nu va putea beneficia de aceste privilegii, din simplul considerent că în Basarabia nu era aplicată structura de gildă în care erau împărțiți negustorii și mica burghezie din Rusia⁹⁸. Ulterior aceste prevederi legislative ale Regulamentului referitor la negustori și mica burghezie au fost doar confirmate⁹⁹.

Dat fiind că în Basarabia negustorii nu erau stratificați în gilde ca acei din guberniile interne ruse, „...cei ce se ocupau cu comerțul plăteau în vistieria statului acel impozit, care era prevăzut pentru starea socială la care aparținea fiecare din ei..., impozit care nu depășea însă 15 lei pe an”¹⁰⁰. Prin această facilitare în Basarabia au fost atrași numeroși negustori străini, atât de peste hotare, cât și din guberniile interne ruse. Caracterizând orașul Akkerman, șeful

⁹⁴ *Статистические сведения об иностранных поселениях*, în „ЖМВД”, СПб., 1837, №5-6, c. 12-13.

⁹⁵ *AIMSR*, F. AMȘ, d. 18569, p. I, f. 10.

⁹⁶ *Ibidem*, F. 414, inv. 1, d. 297, f. 155.

⁹⁷ *Устав образования Бессарабской области 1818 г.*, c. 19.

⁹⁸ Mai amănunțit a se vedea: Valentin Tomuleț, *Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale (1812-1868)*, Chișinău, 2002, p. 226-258.

⁹⁹ În decizia Consiliului Regional din 1836 se menționa că la cele prevăzute în Statutul din 1818 referitor la aceste două categorii sociale „...nu se mai poate adăuga nimic”. *ANRM*, F. 3, d. 214, cert. 18, f. 157-181.

¹⁰⁰ *AISR*, F. 560, inv. 4, d. 402, f. 22-22 verso.

vămilelor de control N.Baikov scria în 1813: „...mulți negustori greci, armeni și evrei s-au așezat aici cu traiul, fiind atrași de avantajele așezării geografice a provinciei și practică nu numai comerțul interior, dar și exportă ...diferite produse pentru a le realiza în Odesa și în gubernia Herson”¹⁰¹.

Documentele de arhivă conțin un bogat și variat material despre negustorii străini și cei din guberniile ucrainene și ruse statorniciți în Basarabia. În rândul acestora se deosebesc, în special, evreii, grecii și armenii¹⁰². Ei dețineau pozițiile-cheie în comerțul interior și exterior, îndeosebi în capitală, în centrele județene și în orașele-porturi Ismail, Chilia, Reni și Akkerman. Generalul rus Kozacikovski, în raportul „Descriere succintă a Basarabiei”, datat cu 6 martie 1819, scria că „...toate sferele comerțului au fost acaparate de greci și evrei, care i-au oprimat pe moldovenii molatici și ursuzi în speculații, devenind astfel unicii negustori”¹⁰³.

Mica burghezie era formată în cea mai mare parte din mici producători și mici comercianți, cunoscuți sub denumirea generică de *meșciane* și care formau cea de-a treia grupare (după intelectualitate și negustori), în care era împărțită populația urbană din Rusia¹⁰⁴. Mic-burghezii constituiau un grup social ierarhic inferior din cadrul populației orașenești, supus impozitului pe cap de locuitor (capitației), prestațiilor și recrutării; aveau dreptul să se angajeze în calitate de salariați, să practice meșteșugăritul și comerțul cu amănuntul.

Categoria denumită *meșciane* – scrie cunoscutul istoric român Alexandru-Florin Platon – (așa-zisa starea a III-a, potrivit organizării din timpul Ecaterinei a II-a) ar putea fi, la limită, identificată cu „mica burghezie”, dacă ținem neapărat să găsim o analogie cu nomenclatorul „clasic” vest-european. Aproximarea rămâne, însă pur convențională și urmează a fi făcută cu prudență, câtă vreme criteriile de diferențiere a grupului erau altele în Rusia decât pe continent. Dacă în restul Europei toți cei ce se reuneau sub emblema miciei burghezii aveau un statut identic sau asemănător și promovau, în general, aceleași ocupații, într-o cu totul altă limită se înfățișau lucrurile în Imperiul țarist, unde

¹⁰¹ *Ibidem*, F. 19, inv. 3, d. 129, f. 222.

¹⁰² Valentin Tomuleț, *Activitatea comercială a negustorilor armeni în Basarabia în prima treime a sec. al XIX-lea*, în „Tiragetia. Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei”. Anuar IV-V, Chișinău, 1997, p.239-250; Idem, *Burghezia evreiască din Basarabia sub raport indeletrnicitar (în baza datelor statistice inedite din 1858)*, în „Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova”. Seria „Științe socioumane”, Chișinău, 1998, p. 73-80; Idem, *Influența activității comerciale a negustorilor evrei asupra evoluției stărilor mijlocii din Basarabia (anii 1812-1868)*, în „Symposia Professorum”. Seria „Istorie”. Materialele Sesiunii științifice din 4-5 mai 2001, Chișinău, 2001, p. 47-53.

¹⁰³ AIMSR, F. Armata Moldovenească (AM), inv. 182^a, cert. 7, f. 12.

¹⁰⁴ Alexandru-Florin Platon, *Op. cit.*, p. 178.

această stare socială era extrem de eterogenă prin proveniență. Șerbii eliberați, mici negustori, țărani liberi, cler mărunț, militari reformați, evrei convertiți etc. – toți aceștia constituiau o componentă diversă și fluctuantă, niciodată unificată prin ocupații, statut și interese comune¹⁰⁵.

După anexarea în 1812 a Basarabiei la Imperiul Rus, în categoria mic-burghezilor a fost inclusă toată populația orășenească înscrisă în registrele contribuabililor, din considerentul că populația nu era împărțită în clase, iar negustorii nu erau stratificați în ghilde (până la aplicarea la 26 septembrie 1830 a structurii de gildă) ca în Imperiul Rus. Ca rezultat, în categoria negustorilor și micii burghezii erau incluși toți acei care aveau capitaluri bănești și se ocupau cu meșteșugul și comerțul. Izvoarele de arhivă datate cu anul 1828 atestă că „...în categoria micii burghezii sunt incluși, fără excepție, toți locuitorii orașelor înscriși în listele contribuabililor; deoarece în Basarabia locuitorii nu sunt împărțiți în clase, iar negustorii nu sunt stratificați în ghilde, în cadrul acestei stări sociale sunt incluși toți acei care au capitaluri bănești și sunt predispuși de a se ocupa cu comerțul”¹⁰⁶. Ieșirea din categoria mic-burghezilor putea avea loc doar în cazul obținerii studiilor sau încadrării în serviciul de stat, fie transferării în categoria negustorilor de gildă.

O altă categorie din Basarabia erau **oamenii de la curte**, care au fost egalați în drepturi cu cei din guberniile interne ruse.

O categorie aparte o constituiau **breslașii**. Aceștia erau eliberați de prestarea impozitelor în folosul statului; ei se specializau pentru îndeplinirea anumitor munci¹⁰⁷. Potrivit Regulamentului din 1818, în categoria *breslașilor* au fost incluși toți slujitorii sătești – morarii, grădinarii, livadarii, ciobanii, plugarii, pădurarii, prisăcarii, paznicii etc. Ei urmau să se înțeleagă despre condițiile de muncă cu moșierii, mânăstirile și funcționarii. Potrivit datelor Comitetului Provizoriu, după 1812 în Basarabia erau 778 familii de breslași; în 1816 numărul lor a crescut până la 1260 familii¹⁰⁸. 1154 familii de breslași erau înregistrate în ținutul Orhei¹⁰⁹.

Din categoriile neprivilegiate ale populației basarabene cea mai numeroasă era **țărănimea**. Regulamentul organizării administrative a Basarabiei din 1818 stipula că „...țăranii și coloniștii își păstrează drepturile personale față de proprietarii de pământ în baza principiilor de altădată. Averea

---

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 183.

¹⁰⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1199, f. 4-4 verso.

¹⁰⁷ П. Свиньин, *Описание Бессарабской области*, în „Записки Одесского общества истории и древностей” (ЗООИД), Одесса, том VI, 1867, с. 216.

¹⁰⁸ *Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии (1812-1861 годы)*, с. 43.

¹⁰⁹ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 44, p. I, f. 137 verso.

lor urmează a fi protejată de Guvernul Regional. Toți țăranii în general, „...care se află atât pe pământurile proprii, cât și pe cele ale statului sau ale stăpânului, urmează să plătească în vistieria statului impozitul denumit *bir* și sunt obligați să îndeplinească prestațiile locale care vor fi stabilite acestor categorii pe teritoriul Basarabiei: pentru întreținerea armatei, a cailor de poștă, a stațiunilor poștale și întreținerea drumurilor publice”¹¹⁰. Pentru folosirea pământurilor statului țăranii plăteau în vistieria statului o *dijmă bănească*, în baza unui contract, încheiat, pe fiecare articol în parte, în timpul unei licitații publice, potrivit obiceiurilor vechi moldovenesc: *a)* de la fiecare familie câte un cervoneț¹¹¹, iar de la burlaci câte o jumătate de cervoneț; *b)* plata *dijmei* sau a zecea parte din cereale și fân pe care ei le recoltau și le strângeau; *c)* prestarea *dijmei*, pentru întreținerea albinelor și porcinelor; *d)* prestarea *vădrăritului*, luat de la fiecare vadră de vin, ce constituia a zecea parte din vinul obținut din struguri sau din fructe; *e)* prestarea *pogonăritului*, pentru cultivarea tutunului¹¹².

Țăranii care trăiau pe pământuri moșierești la fel erau obligați să plătească în vistieria statului: *goștina* – impozit asupra oilor și caprelor, *desetina* – impozit pentru întreținerea albinelor și porcinelor, *vădrăritul* și *pogonăritul*. Pentru pământul pe care îl aveau în folosire, țăranii erau nevoiți să muncească și să îndeplinească diferite prestații în folosul proprietarului acestor pământuri¹¹³.

Țiganii erau împărțiți în două categorii: țiganii care aparțineau statului, aceștia fiind supravegheați nemijlocit de către Guvernul Regional, și țiganii șerbi, care aparțineau clerului, dvorenimii, boiernașilor, mazililor și negustorilor și care depindeau direct de aceste categorii sociale. Țiganii de stat plăteau în vistieria statului impozitul denumit *dajdia*, în baza hrisoavelor pe care le dețineau. Țiganii care aparțineau persoanelor particulare erau scutiți de toate impozitele, prestațiile și dările – atât de cele de stat, cât și de cele obștești¹¹⁴.

Caracterizând țiganii șerbi, care aparțineau boierilor și mazililor, A. Rozeilon-Soșalski scrie că aceștia nu erau impuși de către stat la plata impozitului și, din considerentul că nu pot să se adapteze la modul de viață sedentar și să se îndeletnicească cu agricultura, aduc puține foloase stăpânilor lor. Aceștia le permit să hoinărească dintr-un loc în altul, lăsându-i fără asistență, care le-ar permite să-și îmbunătățească starea morală și materială. Autorul constată că din ei ar

¹¹⁰ *Устав образования Бессарабской области 1818 г.*, с. 19.

¹¹¹ *Cervoneți* – este vorba, probabil, de ducații olandezi care circulau în Basarabia.

¹¹² *Устав образования Бессарабской области 1818 г.*, с. 19-19 об.

¹¹³ *Ibidem*, p. 20.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 20-21.

putea ieși buni meșteri, artiști etc., deoarece, după natura lor, sunt mai mult predispuși pentru diferite îndeletniciri: mulți din ei sunt meșteri argintari, buni specialiști în confecționarea caretelor, lăcătuși, muzicanți etc.¹¹⁵

Conform unor date oficiale prezentate la 23 noiembrie 1827 Consiliului Suprem al Basarabiei de guvernatorul general al Novorossiei și rezidentul plenipotențiar al Basarabiei M.S. Voronțov, țișanii Coroanei se împărțeau în trei categorii:

Țigani ursari (25 familii) – duceau un mod de viață nomad și practica, în fond, meseria de fierar.

Țigani lingurari (528 familii) – trăiau pe pământurile moșierești, în baza unor înțelegeri cu moșierii. Unii din ei se ocupau cu agricultura și creșterea vitelor, îmbinând și meseria de fierar.

Țigani lăieși (189 familii) – trăiau în diferite regiuni ale Basarabiei, vara în șatre, iar iarna în bordeie. Unii din ei aveau case proprii, practica meseria de fierar și cizmăria¹¹⁶.

Țiganii Coroanei plăteau în vistieria statului câte 10 rub. asigurate de familie, în afară de 38 de familii, al căror statut încă nu era determinat. Țiganii se aflau sub administrarea unui Oficiu special pentru țișanii domnești subordonat Guvernului Regional, alcătuit dintr-un administrator, doi supraveghetori și un conțopist¹¹⁷.

Statistica cu referire la țișanii care aparțin Coroanei atestă că ei nu constituiau o categorie socială numeroasă: în 1823 – 614 familii, în 1824 – 710, în 1825 – 701, în 1826 – 707, în 1827 – 740, în 1828 – 745, în 1829 – 758, în 1830 – 758, în 1831 – 765, în 1832 – 783, în 1833 – 795, în 1834 – 837 și în 1835 – 837 familii¹¹⁸.

O categorie aparte o constituiau *evreii*. Ei urmau să plătească toate impozitele de stat și să îndeplinească prestațiile locale de rând cu ceilalți negustori, mici-burghezi și agricultori. Lor însă li se păstrau, în egală măsură, acele privilegii pe care aceștia le-au primit de la domnii Moldovei¹¹⁹.

Evreii erau cunoscuți pe teritoriul Moldovei încă din secolele precedente. Dacă, începând cu anul 1579, evreii beneficiau din partea domnitorilor de anumite privilegii, apoi pe parcursul sec. XVII-XVIII aceștia au fost deseori

---

¹¹⁵ А.Розейлон-Сошальский, *Военно-статистическое описание Бессарабской области 1821-1826 гг.* În *AIMSR*, F. AMȘ, d. 18589, p. I, f. 12.

¹¹⁶ *ANRM*, F. 3, inv. 1, d. 931, p. III, f. 421, 428.

¹¹⁷ *Ibidem*, f. 428 verso.

¹¹⁸ *ASRO*, F. 1, inv. 249, d. 201, b-37, f. 1-4.

¹¹⁹ *Устав образования Бессарабской области 1818 г.*, c. 21.

persecutați și limitați în drepturi din cauza concurenței pe care o făceau negustorilor moldoveni¹²⁰.

După anexarea Basarabiei la Rusia, numărul evreilor crește de pe seama imigrării lor din guberniile interne ruse, Polonia, Galiția Austriacă, Țările Române etc. Conform ucazului din 1804, evreii au primit dreptul de a locui în 15 gubernii apusene ale Rusiei. După 1812 Basarabia a fost inclusă în această zonă de influență, de care s-au folosit imediat evreii. A.Zașciuk menționează că în 1816 în Basarabia erau circa 5 mii familii de evrei¹²¹. Izvoarele de arhivă îi atestă pe evrei în multe așezări din Basarabia. În caracteristica dată localităților Orhei, Telenești, Criuleni, Călărași și Hâncești din 15 mai 1818 evreii sunt atestați alături de creștini, greci și armeni¹²². Autoritățile regionale scriau că locuitorii orașului Orhei sunt „...creștini, armeni și evrei care dispun de 300 de locuințe, că în timpul verii numărul lor ajunge până la 600 de persoane, iar în timpul iernii...până la 1500”¹²³. Tot în acest an în Chișinău sunt înregistrate 696 familii de evrei¹²⁴.

Evreii din Basarabia, ca și acei din Rusia, erau împărțiți, conform Statutului din 1804, în patru categorii sociale: negustori, meșteșugari, agricultori și starea mic-burgheză (мещане), stratificare ce s-a păstrat pe întreg parcursul secolului al XIX-lea. În aceste patru categorii sociale un loc aparte le revine negustorilor care dețineau un rol important în comerțul Basarabiei. Locul deosebit pe care l-au ocupat negustorii evrei în comerțul interior este reflectat atât în izvoarele de arhivă, cât și în numeroase relatări ale contemporanilor. Descriind localitatea Căușeni în anii 1821-1826, A.Rozeilon-Soșalski scria că comerțul de aici este efectuat, de regulă, de evrei, care cumpără din localitățile bogate ale plasei Căușeni grâu și porumb și îl transportă în cantități mari pentru a-l realiza în porturile Ismail și Reni¹²⁵.

Stratificarea socială a evreilor a fost confirmată și de Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia din 1818. Regulamentul acorda evreilor dreptul de a se ocupa cu comerțul în baza cărților domnești și a diferitelor dispoziții adoptate de administrația imperială ce reglementau comerțul în Basarabia, cu condiția achitării impozitelor de stat și a prestațiilor locale¹²⁶.

¹²⁰ Л.С. Берг, *Бессарабия. Страна – Люди – Хозяйство*, Кишинев, 1993, с. 119.

¹²¹ А.И. Зашук, *Этнография Бессарабской области*, în „ЗООИД”, т. V, Одесса, 1863, с. 325.

¹²² ANRM, F. 5, inv. 2, d. 743, f. 35-36 verso.

¹²³ *Ibidem*, f. 35.

¹²⁴ *Ibidem*, F. 75, inv. 1, d. 57, f. 82.

¹²⁵ AIMSР, F. AMȘ, d. 18589, p. I, f. 245.

¹²⁶ ПСЗРИ, Собр. I, т. XXXV, 1818, №27357, СПб., 1830, с. 231.

Cercetătorul V.S. Zelenciuk, care s-a ocupat cu studierea populației Basarabiei în sec. al XIX-lea, constată că evreii periodic obțineau pentru sine unele drepturi, dar ulterior, sub presiunea burgheziei comercial-industriale ruse, erau adoptate legi ce limitau activitatea lor intensă comercială¹²⁷. De aceea, legislația referitor la evrei purta un caracter contradictoriu. Ca rezultat, dacă la începutul sec. al XIX-lea evreii aveau dreptul de a se ocupa cu vinificația și de a deține în concesiune cârciumi în raza locului de trai, atunci la mijlocul sec. al XIX-lea ei sunt deja lipsiți de acest drept¹²⁸.

Negustorii evrei, alături de armeni și greci, cauzau mari prejudicii nu numai negustorilor moldoveni aflați în număr mic, dar și populației de la sate și orașe, de la care procurau diferite mărfuri și produse alimentare. Despre atitudinea evreilor față de comerț putem judeca după raportul „Descrierea succintă a Basarabiei” din martie 1819 a generalului Kozacikovski, care, expunându-și părerile asupra asigurării armatei ruse cu pâine, atenționa organele centrale că „...trebuie neapărat să fie evitate orice relații cu evreii care sunt avizi, lacomi și foarte mult prigonesc poporul amăgindu-l la cântar”¹²⁹.

Starea critică în care s-a pomenit populația Basarabiei poate fi demonstrată prin datoriile enorme care s-au adunat în scurt timp după anexare. În anii '20 ai sec. al XIX-lea, datoriile diferitelor categorii sociale din Basarabia, determinate de faptul că acestea nu erau în stare să plătească impozitele și diverse prestații locale, au constituit suma de 4 mln. lei¹³⁰.

Analiza izvoarelor de arhivă și cele publicate demonstrează că pentru a-și putea păstra stăpânirea în teritoriul nou-anexat țarismul, a folosit mijloacele deja cunoscute de dezlocuire a națiunii titulare, folosite pe larg la periferiile naționale ale Imperiului Rus – schimbarea structurii demografice prin colonizarea pământurilor cu neamuri străine – ruși, ucraineni, bulgari, găgăuzi, germani, greci, armeni, evrei etc.; deznaționalizarea românilor basarabeni – rusificarea prin administrație de stat, politică a populației dispersate; înstrăinarea valorilor spirituale ale neamului și pregătirea unei elite cosmopolite bazate pe un alt sistem de valori, străine neamului românesc etc.

Un loc aparte în realizarea acestor scopuri în Basarabia, care s-a manifestat destul de pronunțat chiar în primii ani după anexare, i-a revenit poziției țarismului față de diferite categorii sociale ale populației, în special prin susținerea

---

¹²⁷ В.С. Зеленчук, *Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в.*, Кишинев, 1979, с. 203.

¹²⁸ С.Д. Урусов, *Записки губернатора*, Кишинев, 1903-1904, Москва, 1907, с. 296.

¹²⁹ АИМСР, Ф. АМ, inv. 182^а, cert. 7, f. 22-23 verso.

¹³⁰ АНРМ, Ф. 3, inv. 1, d. 47, cert. 7, f. 171-178.

proprietarilor laici și ecleziastici, acordarea de proprietăți funciare dvorenimii ruse, colonizarea intensă a teritoriului etc., care, la rândul său, a generat un șir de proteste și revendicări ale țăranilor și orășenilor față de acest regim¹³¹.

Drept rezultat, consecințele nefaste ale politicii sociale și fiscale promovate de administrația imperială în Basarabia s-au manifestat pe parcursul întregii perioade de stăpânire țaristă, iar urmările cauzate de trunchierea Moldovei și dezmembrarea poporului se fac simțite și astăzi.

---

¹³¹ A consulta în acest sens: Valentin Tomuleț, *Cronica protestelor și revendicărilor populației din Basarabia (1812-1828) (În baza documentelor depozitate în Fondul 2 „Cancelaria guvernatorului Basarabiei”)*, vol. I-II, Chișinău, 2007.

**ABSOLVENTELE LICEULUI NR.1 DE FETE AL ZEMSTVEI
DIN BASARABIA ÎN PROCESUL DE EMANCIPARE FEMININĂ
(la cumpăna dintre secolele XIX și XX)**

Lucia Argint

“Istoria e disciplina cea mai umană din toate. Istoria nu cunoaște abstracta și recea figură a omului-tip; pe dînsa o preocupă oamenii, oamenii schimbători și deosebiți, cu anumite virtuți, cu vicii și apucături speciale, oamenii trecutului în toata puterea lor expresivă”.

N. Iorga

Abstract. *Analysis of the historical sources referring to the evolution of the institution of Girls' Lyceum no.1 of Bessarabia Zemstvo (at the present moment Gh. Asachi Theoretical Lyceum of Chisinau city) allows not only drawing a clearer and more objective image of organization and realization of the female secondary education system in Chisinau within the period from the end of the XIXth century to the beginning of the XXth century, but also outlines the signs of a process of transformation of the woman's role in the local society, a woman holding an inert or active, progressive position in the society right after getting the secondary education. History demonstrates that the most remarkable women-activists in the cultural and social spheres in Bessarabia turned out to be the pupils of this educational institution.*

Keywords: feminist movement, emancipation, the struggle for rights femeni-
ste, students, school girls, Zemstvo, Bessarabia, graduates, intellectual.

Cuvinte-cheie: mișcare feministă, emancupare, lupta pentru drepturile femeilor, eleve, școală de fete, zemstvă, Basarabia, absolvente, intelectual.

Orice societate contemporană are nevoie să reutilizeze, să reinterpreteze și să repete în mod constant experiența trecutului. Îmbogățirea științei contemporane are loc nu doar grație proceselor moderne prezente în societatea secolului al XXI-lea, ci în special datorită cunoașterii secolelor anterioare. De menționat, că modernizarea unei societăți procesează pe mii de căi lăuntrice. Reevaluarea istoricului unor instituții de învățămînt vechi din Republica Moldova ne permite să ajungem la o cunoaștere mai obiectivă a unor fenomene sociale contradictorii din istoria Basarabiei.

O tematică istorică ce merită o atenție mai mare din partea cercetătorilor o constituie experiența feminină în trecutul Basarabiei, moștenirea de gînd și faptă ramasă de la primele basarabence intelectuale cu diplome de studii. Perioada *La Belle Époque* a fost o perioadă în care a luat naștere emancipa-

---

* În text este menționat ca *Liceul nr. 1 de fete al Zemstvei din Basarabia, Liceul nr. 1 de fete al Zemstvei, Liceul nr. 1 al Zemstvei din Chișinău.*

rea femeii nobile basarabence, aceasta trecînd treptat de la stadiul de *femeie casnică* cu toate atributele, educația și mentalitatea caracteristică timpului¹, la cel de *doamnă în societate*. Trebuie recunoscut și pus un accent mai mare pe rolul femeilor în modernizarea societății. Regina României Elizabeta afirma pe timpuri că: “viitorul țării îl țese femeia”. Deci, adevăratul caracter al unui popor poate fi analizat/văzut mult mai bine prin evoluția femeii. De obicei, se consideră că emanciparea femeilor s-a produs ca un efect al modernizării societății, dar lucrurile ar putea fi privite și invers: împingînd pentru eliberarea lor proprie, femeile au împins pentru modernizarea societății în ansamblu. Însă, istoriografia existentă ne indică că procesele de emancipare a femeilor în societatea cultă din Imperiul Rus al secolului al XIX-lea (din care făcea parte la acel timp gubernia Basarabia) au fost studiate mai mult în conformitate cu tendințele de liberalizare generală a societății ruse², deoarece tradițional istoria a destinat un rol mai puțin însemnat femeilor în dezvoltarea societății³, în special celor din Basarabia. În ton cu cele de mai sus, unii autori, printre care și cercetătorul basarabean Gh. Bezviconi, au susținut că pînă la 1917 în Basarabia nu a fost observată “o mișcare feminină propriu zisă socială-politică”⁴. O altă poziție (ce nu exclude o mișcare feminină în acest spațiu) o găsim la Iu. Colesnic, care susține că modelul mișcării feministe din sudul Rusiei a devenit un exemplu și pentru femeile din Basarabia⁵.

Primele transformări în acest sens aparțin basarabencelor din înalta societate, care aveau contacte în Europa, erau ocolite și aveau și anumită influență în comunitățile locale. Emanciparea femeilor s-a manifestat la început mai mult în plan intelectual. Istoria Basarabiei a cunoscut numele unor intelectuale deosebite, absolvente ale instituțiilor locale de învățămînt, care s-au manifestat în diverse domenii culturale din acest spațiu istoric. O parte dintre ele, “educate pînă la revoluția bolșevică foarte mult în sensul culturii generale rusești dez-

¹ „Roabe ale părinților, ale bărbaților lor și ale amanților lor, femeile moldovene și române nu cunosc alte legi, alte voinți mai mari decât ale bărbaților. Deși slobode ele nu ies decât rareori și niciodată singure; trîndăvia și neștiința adîncă în care trăiesc sunt într-adevăr pricinile credinței și supunerii lor. Bărbatul vorbește și femeia, tremurînd, vine de-i sărută mîna și-i cere iertăciune”. A se vedea: Vasile Panopol, *Romance văzute de străini*, București: Ed Cartea Românească, 1943, p.32.

² *Российские женщины и европейская культура: материалы V конференции, посвященной теории и истории женского движения*. Сост. и отв.ред. Г.А. Тишкин. СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2001, с.18.

³ О. Г. Липовская, *Женские имена в русской истории* <http://www.a-z.ru/women/texts/lipovskayr.htm>

⁴ Gh. Bezviconi, *Mișcarea Feministă*, în “Din trecutul nostru”, 1934, Nr. 11-12, p.57.

⁵ Iu. Colesnic, *Femei din Moldova. Enciclopedie*, Chișinău: Museum, 2000, p 7-8.

naționalizatoare și nivelatoare”⁶, nu s-au integrat, sau nu au dorit să-și găsească un loc în Basarabia românească după 1918, considerînd, poate, că le-au fost lezate ”drepturile obținute în urma Revoluției (ruse) din februarie 1917”⁷. Alte ”basarabence cu tradiție feministă”, formate ca intelectuale în epoca țaristă, dar care au reușit să adere în anii interbelici la feminismul românesc, ulterior, nu au fost acceptate de sistemul regimului sovietic ș.a.

În articolul de față ne propunem să evidențiem rolul absolventelor *Liceului nr. 1 de fete al Zemstvei din Basarabia*^{*}, angajate în procesul de promovare a emancipării feminine în spațiul dintre Prut și Nistru la sf. sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea etc. Reevaluarea sau prezentarea unor noi informații despre personalitățile epocilor trecute (care se prăfuiesc încă nedescoperite în arhive așteptînd tăcute interesul cercetătorilor) pot schimba optica existentă în privința unor aspecte ale trecutului Basarabiei. Analiza surselor istorice cu referire la evoluția instituției amintite subliniază semnele unui proces de transformare a rolului femeii în societatea locală, care, odată cu obținerea studiilor medii, trece de la o poziție inertă la una activă, progresistă în societate.

În perioada liceului, pentru multe tinere se schimbă modul de apreciere și percepere a lumii înconjurătoare. Această lume nu se mai limita doar la căminul familial. Unele dintre cele mai ambițioase entuziaste reușeau să acționeze chiar și în situația de constrîngere, ce apăsa asupra femeilor acelei epoci.

Dintre primele promoții ale *Liceului de fete nr.1 al Zemstvei* din orașul Chișinău s-au evidențiat cîteva absolvente care au hotărît să obțină acces la profesii practicate doar de bărbați. Grație acestui fapt, la sfârșitul anilor 70 ai sec. al XIX-lea în Basarabia apar primele femei medici din Basarabia. Printre acestea, un caz deosebit îl prezintă **Maria Baltaga-Savițki** (1854–1904), fiică de preot, care, absolvind acest liceu în 1871, s-a hotărît, spre surprinderea tuturor, să plece în or. Zurich (Elveția) pentru a studia serios medicina. La acel timp, instituții superioare de învățămînt pentru femei pe teritoriul Imperiului Rus încă nu existau, din care motiv pentru societatea din Chișinău decizia riscantă a adolescentei M. Baltaga-Savițki părea ieșită din comun. În anii 70 a

---

⁶ L. Argint, *Pagini din istoria Liceului (Gimnaziului) nr. 1 de Fete din Chișinău*, în „Destin Românesc. Revistă de istorie și cultură”, An I (XII), nr. 3-4, 2006, p.124-125.

⁷ Gh. Bezviconi, *Op. cit.*, p.57.

^{*} Istoria *Liceului nr.1 de fete al Zemstvei* și componența etnică a absolventelor acestuia a fost reflectată în articolul L. Argint, *Componența etnică a absolventelor primului liceu laic de fete din orașul Chișinău în perioada (1864–1923) – Liceul de fete nr. 1 al Zemstvei din Basarabia*”, în *„La frontierele civilizațiilor. Basarabia în context geopolitic, economic, cultural și religios. Galați: Editura Pastener, Galați University press, 2011, p. 73–94.*

sec. al XIX-lea, în Petesburg au fost deschise primele cursuri medicale superioare feminine, fapt ce a permis Mariei Savițki să se transfere cu studiile în Rusia, unde finisează cursurile medicale pentru femei de pe lângă spitalul militar din capitala Imperiului Rus. După absolvirea acestor cursuri, M. Savițki a devenit pedagog și prima femeie medic din Basarabia. A primit titlul de medic în 1879⁸. Pe parcursul anilor 1890–1908 a activat la Liceul nr. 1 de fete și la Liceul nr. 2 de fete din Chișinău în calitate de medic și profesor de igienă. Exemplul M. Savițki a fost preluat și de alte foste eleve ale liceului de fete.

O altă reprezentantă ambițioasă a fost și **Maria V. Șciusev-Porucic** (1859–1934). În anii 80 ai secolului XIX își face studiile la Liceul nr. 1 de fete al Zemstvei, ulterior absolvește cursurile de medicină din Petersburg. Titlul de medic l-a primit în 1885. A activat în calitate de medic și profesor de igienă la Liceul nr. 1 de fete al Zemstvei și la Liceul nr.2 de fete din Chișinău. Pe parcursul vieții, **M. Porucic** a activat în calitate de medic al Zemstvei în mai multe localități din Basarabia⁹.

În tendința de a obține drepturi egale pentru studii și serviciu, unele dintre tinere involuntar depășeau cercul de interese considerate tradițional feminine. Acest fenomen era influențat atât de factorii sociali, cât și de cei politici. Odată cu declanșarea și activizarea mișcărilor cu caracter revoluționar în Rusia țaristă, femeile au început să pună tot mai insistent problema egalității în drepturi¹⁰. Astfel că unele tinere mai active reacționau mai deosebit decât cerea educația și principiile tradiționale sociale la evenimentele și cerințele timpului. Prin urmare, unele dintre elevele *Liceului nr. 1 de fete al Zemstvei* încep a se interesa de ideile progresiste în vogă, cu caracter socialist și chiar revoluționar. Tinerele absolvente ”de tip nou”, aflate în afara hotarelor Basarabiei, se interesau, susțineau și chiar se implicau în acțiuni cu caracter revoluționar. Este și cazul **Cezarynei Wojnarowska** (1861–1911), socialistă revoluționară de origine poloneză¹¹, care a absolvit instituția de învățămînt analizată în anul 1877¹².

O altă fostă elevă a liceului (de origine evreiască), pasionată de ideile social-democraților ruși de la sfîrșitul sec. al XIX-lea, a fost **Elizaveta Ghinzburg** (născută în 1863 în familia *Breitman*, din mici-burghezi din Chișinău). După

⁸ Iu. Colesnic, *Op. cit.*, p.250-251.

⁹ *Ibidem*, p. 270.

¹⁰ *Ibidem*, p.1.

¹¹ E. К. Жигунов, *Войнаровская Цезарына Ванда*, în *Большая Советская Энциклопедия*// <http://bse.sci-lib.com/article006169.html>; *Большая Советская энциклопедия*, <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/159176/>

¹² *Несколько женщин из истории связанных с хмельнитчиной. Революционерка*, <http://moyagazeta.com/article/a-162.html>.

patru clase finisate în Liceul de fete din Chișinău, tînăra adolescentă pleacă la Petersburg, pentru a se înscrie la cursurile medicale de moașe (cursuri superioare cunoscute ca Suvorovskie și Nadejdenskie). În timpul studenției este atrasă de cercurile tinerilor revoluționari norodniciști, care reprezentau mișcarea Narodnaia volea. În anii 80-90 ai sec. al XIX-lea, E.G. **Ghinzburg** a cunoscut o viață destul de tumultuoasă aflîndu-se permanent în atenția poliției țariste și fiind supusă în mai multe rînduri (ca și în cazul **C. Wojnarowska**) arestărilor și permanentelor urmăriri, prigoane, atît în Petersburg, în gubernia Basarabia, cît și în timpul emigrației sale ilegale peste hotare în Elveția¹³. În astfel de cazuri, în procesul luptei pentru emancipare și obținere a drepturilor, unele doamne se lăsau înghițite de valul revoluționar, uitând cu desăvîrșire scopul și punctul inițial de la care au pornit. La informarea elevelor asupra unor probleme sociale și politice existente, dar și despre mișcarea feministă din Rusia, sau promovarea învățămîntului superior feminin în Imperiul Rus, contribuia și presa timpului; ziarele și revistele erau aduse de peste hotarele Basarabiei sau procurate la librăriile din oraș: Наблюдатель¹⁴, Русская мысль¹⁵, Вестник Европы¹⁶, Образование¹⁷, Бессарабская жизнь¹⁸ etc. Pentru participarea la anumite adunări sau lecturarea unor cărți interzise de cenzură, elevele din clasele superioare erau exmatriculate din instituție. Astfel, în anul 1883, eleva clasei a VI-a E. Holec̆kaia, suspectată de activitate ilegală, criminală, a fost exmatriculată din instituție¹⁹. Se pare că interesul pentru ideile revoluționare în cadrul *Liceului nr.1 de fete al Zemstvei* din Basarabia se manifestau mai acut în rîndul elevelor de origine evreiască. La unul dintre consiliile profesoriale desfășurat în luna septembrie 1885, la care erau prezenți: administrația, sfatul episcopal și corpul didactic, profesorul de limbă rusă I. A. Klosovski a luat cuvîntul atrăgând atenția asupra faptului că la înscrierea elevelor noi în liceu trebuie să se pună un mai mare accent pe pregătirea lor intelectuală, pe naționalitate, confesiune religioasă și origine socială. Profesorul Klosovski

---

¹³ Деятели революционного движения в России: Гинзбург Елизавета Григорьевна, <http://slovari.yandex.ru>

¹⁴ М.Л. Песковский, *Очерк истории высшего женского образования в России*, în „Наблюдатель”, 1882, № 4, с. 74–92.

¹⁵ Idem, *Основы организации высшего образования у женщин*, în „Русская мысль”, 1887, Кн. 1, с. 123–169.

¹⁶ П.Тарновская, *Женский медицинский институт и женские врачебные курсы*, în „Вестник Европы”, 1903, № 8, с. 497–517.

¹⁷ *Из истории женского движения ...*, с. 43–49.

¹⁸ A se vedea: „Бессарабская жизнь”, август, 1907, с. 2.

¹⁹ ANRM, F. 1862, inv.36, d. 20, f.107.

evidenția că pe parcursul anului 1884 au fost arestate patru eleve ale liceului, dintre care trei erau evreice și nu proveneau din familii intelectuale, prin aceasta atrăgând atenția asupra influenței negative pe care o pot avea asemenea eleve asupra celorlalte. Klosovski sugera o cercetare mai strictă a locului și mediului din care provin candidatele la înscrierea în liceu, de asemenea recomanda reducerea numărului elevelor evreice cu 5 %²⁰. Unele dintre solicitările profesorului Klosovski se pare că au fost luate în calcul de autoritățile țariste. Astfel, în conformitate cu prevederile Direcției regionale a Ministerului Instrucțiunilor Publice, peste un timp, au fost introduse condiții noi pentru cei interesați să-și înscrie fiicele în *Liceul de fete nr.1 al Zemstvei din Chișinău*. La mai multe consilii pedagogice, profesorii instituției semnalau influența propagandei politice, care câștiga adeptele printre elevele liceului. Pentru a preveni această influență, în cadrul liceului, începând cu anul 1887, au fost introduse reguli prin care se interzicea organizarea și participarea elevelor la orice fel de adunare, ședință neautorizată sau asociație fără permisiunea administrației²¹. Pe lângă modalitatea de manifestare individuală feminină, la începutul secolului al XX-lea s-au înregistrat și anumite manifestări feminine de grup, în mod special în timpul unor revolte și boicoturi școlare, organizate și susținute de mai multe tinere, în scopul obținerii unei liberalizări în instituțiile medii de învățământ.

Acest fenomen nu este caracteristic doar pentru acest spațiu, este o particularitate pentru multe dintre instituțiile medii de învățământ din Imperiul Rus de la începutul sec. al XX-lea, unde elevii din clasele superioare se interesau și se implicau activ în mișcările cu caracter politic, acestea provocând o serie de tensiuni în cadrul societății.

Evenimentele din anul 1905, legate de încordarea situației social-politice din orașul Chișinău, pun de asemenea în evidență reacția elevelor acestei instituții de învățământ. De menționat că în acest an Chișinăul cunoaște un val de rebeliuni școlare și studențești. Această stare de lucruri, înregistrată și în cadrul *Liceului de fete nr.1 al Zemstvei*, conduce la hotărârea consiliului de tutelă și a consiliului pedagogic din luna octombrie de a închide clasa a VI-II-a. În scurt timp însă, în luna decembrie, soarta clasei a VIII-a a fost pusă în discuție în cadrul adunării Zemstvei. Faptul este explicat și prin circumstanța că printre elevele clasei a VIII-a se aflau mai multe fiice ale consilierilor guberniali²² și locali, reprezentanți ai Zemstvei din Basarabia. Grevele și instigările apărute în acele zile erau organizate de elevele claselor superioare, care, după

²⁰ *Ibidem*, f.85.

²¹ *Ibidem*, f.173.

²² Funcționari angajați în administrația Guberniei Basarabia.

ce au primit răspuns negativ la cerințele lor din petiția adresată directoarei, au provocat tensiuni și dezordine în cadrul liceului. Printre cerințele de bază incluse în petiție se numărau: anularea obligației de a frecventa strict biserica; anularea obligativității uniforme școlare, dreptul de a frecventa teatrul, libertatea participării la întruniri politice etc. Comparativ cu alte școli medii din provincie și Seminarul Teologic, unde, printre altele, elevii rebeli cereau și drepturi naționale, literatură în limba ”moldovenească”, în *Liceul nr.1 de fete* cerințele elevilor, majoritatea – reprezentante ale minorităților naționale – se refereau la exigențele regulamentului existent în acel timp în cadrul instituției. După mai multe discuții ce au ținut câteva zile, s-a hotărât redeschiderea clasei a VIII-a începând cu luna ianuarie 1906 și avertizarea tuturor elevilor că, în cazul apariției unor noi tulburări, ele vor fi exmatriculate definitiv din liceu²³. Mișcările de rebeliune cu caracter revoluționar sesizate în diverse regiuni ale Imperiului Rus în anii 1905–1906 au obligat guvernul țarist să recurgă la anumite cedări în fața elevilor instituțiilor medii de învățământ: au fost anulate anexele care cuprindeau notele la disciplină ale elevilor din conduitele școlare și reprezentau o condiție de prezentare pentru absolvenții care solicitau intrarea în instituțiile postliceale de învățământ; au fost făcute o serie de concesiuni pentru comitetele părintești și consiliile pedagogice; s-au acordat unele drepturi persoanelor particulare și organizațiilor care doreau să înființeze sau deja întrețineau instituții particulare de învățământ; a fost lichidată obligativitatea purtării uniforme școlare etc²⁴.

Pe parcursul anilor 1864–1923 au absolvit liceul sute de tinere basarabence. După liceu, soarta a fost de așa natură că s-au „împrăștiat” pe tot întinsul Imperiului Rus. Astfel, cu timpul, prima instituție laică feminină din orașul Chișinău a devenit o mare familie răspîndită în timp și în spațiu, ale cărei limite sunt greu de stabilit.

Basarabencele de „tip nou” studiază specialități noi considerate pînă la acel moment doar pentru bărbați: translaatoare, jurnaliste, bibliotecare, vânzătoare etc. Multe domnișoare cu studii liceale se angajau să lucreze în cancelarii, la poștă, telegraf, ca surori de caritate etc.

În ultimele decenii ale sec. al XIX-lea, studiile medii și studiile medii speciale feminine reprezentau deja un fenomen desăvîrșit și realizat, astfel că preocuparea susținătoarelor ideilor de emancipare feminină s-a concentrat spre o nouă țintă – cea a accederii la studii postliceale, superioare. Prin urma-

---

²³ *Журналы Заседаний Бессарабского Земского Собрания*, XXXVII, 1905, с. 34-41.

²⁴ О. Андрус, *Очерки по истории школ Бессарабии и Молдавской ССР первой половины XX века*, Кишинев, 1952, p.42.

re, multe dintre fostele eleve nu s-au limitat la studiile secundare, ci au tins să obțină diplome de studii superioare, frecventînd diverse cursuri publice, sau continuîndu-și studiile în facultăți. Învățămîntul superior din Imperiul Rus, însă, a fost întrucâtva îngădit în mod indirect pentru femei, întrucât obținerea unui post de cadru universitar precum și a oricărei funcții înalte în stat nu le erau accesibile. Prin aceasta se și explică numărul redus de femei de așa mare valoare încît să ocupe spre folosul obștesc posturi înalte. În Rusia, mai mulți ani, intenționat s-a tergiversat proiectul ce presupunea înscrierea studentelor la universitățile existente. Drept motiv al amănărilor, Ministerul Afacerilor Interne din Imperiul Rus invoca imposibilitatea lărgirii spațiilor clădirilor universităților pentru care se solicita o sumă de 15.000 ruble rusești²⁵, sumă ce se tărăgăna a fi acordată. Aceasta fiind situația creată, o parte dintre absolvențele mai ambițioase au plecat să-și continue studiile peste hotarele Imperiului țarist – în Franța, Elveția, altele s-au limitat la cursuri superioare din Moscova și Sankt-Petersburg²⁶. Doar unele dintre cele mai meritoase au ajuns și cadre universitare peste hotarele Basarabiei.

Au existat cazuri cînd fostele eleve s-au distins printr-o activitate științifică de valoare, reușind să ocupe o primă treaptă în învățămîntul superior. Cea mai strălucită carieră în acest sens a fost realizată de către una dintre medaliatele cu aur ale instituției – **Anna – Ester Tumarkin** (1875–1951)²⁷, la universitățile din Germania și Elveția, unde s-a manifestat ca un strălucit profesor, cercetător în domeniul psihologiei, matematicii, istoriei²⁸, esteticii, obținînd în final, după susținerea tezei de doctorat, titlul științific de doctor în filosofie, devenind astfel prima femeie – doctor în științe din Europa. Pe lîngă aceste preocupări științifice, Anna Tumarkin a studiat drepturile sociale ale femeilor, pledînd pentru egalitatea în drepturi între femei și bărbați. În anul 1906 a deținut postul de profesor extraordinar, ceea ce la acel timp a provocat o adevărată senzație în domeniul științei²⁹.

Printre fostele eleve ale Liceului se numără și prima femeie – regizor de teatru din Basarabia, **Maria Cosmacevschi**, profesoară de artă dramatică la

²⁵ «Бессарабская жизнь», 1907, nr. 165, c.2.

²⁶ A se vedea: Список поступивших на С.-Петербургских высшие женские курсы в 1878 году, <http://history.h15.ru/db/db.php?table=courses1878>

²⁷ A se vedea: Gh. Bezviconi, *Mișcarea feministă*, p.44; *Анна Тумаркина, первая женщина-профессор в Швейцарии*, în: *Anne Toumarkine, la première femme professeur en Suisse*, <http://www.nashagazeta.ch/node/9772>

²⁸ Una dintre lucrările cele mai cunoscute este: *Spinoza: acht Vorlesungen gehalten an der Universitdt Bern*, Leipzig: Quelle & Meyer, 1908, 89 p.

²⁹ Lilia Zabolotnaia, *Destinul unei familii. Cîteva crâmpeie din istoria dinastiei Tumarkin*, în “Tyragetia”, 2002, 11, p. 194.

Conservatorul *Unirea* din Chișinău 1935–1940, a activat ca regizor al secției de crainici la Radio Chișinău între anii 1940–1941 și ca director artistic al Teatrului Românesc între anii 1941–1944. După 1945, M. Cosmacevschi a fost, un timp, director artistic la Teatrul “A. Pușkin” din Chișinău³⁰ etc.

În marea lor majoritate, absolventele *Liceului nr.1 de fete al Zemstvei* au continuat activități pedagogice în cadrul învățământului mediu din Basarabia. Acestea au ridicat prestigiul liceului, ajungând ca numele instituției să fie cunoscut atât în Basarabia, cât și dincolo de hotarele ei. Multe dintre ele au revenit ca profesoare la liceul pe băncile căruia au învățat meseria de dascăl, realizând o legătură între generațiile care au frecventat această instituție. Spre exemplu, la sfârșitul anilor '70 a sec. al XIX-lea, aici activau ca învățătoare și supraveghetoare mai multe absolvente ale acestui liceu: Olga Momcilova, Stepanida Aleikova, Nadejda Seredenko, Vera Lazo, Anastasia Dromașko, Ecaterina Runovskaia, Tatiana Fișco, Elizaveta Korekina, Sofia Lașevskaia, Natalia Cerven-Vodali, Ana Dubinskaia, iar în calitate de supraveghetoare: Ana Vnorovskaia, Lidia Vnorovskaia, Neonila Brodețkaia, L. Runovskaia, Evdokia Arfarova etc.³¹.

Totodată, multe dintre fostele absolvente ale *Liceului nr.1 de fete al Zemstvei* s-au remarcat prin activități culturale, contribuind la prosperitatea învățământului mediu din Basarabia. O activitate cu totul deosebită a fost depusă de câteva doamne care și-au sacrificat averea și energia pentru înființarea și conducerea de licee pentru fete. Dintre absolventele *Liceului Nr.1 de fete al Zemstvei* din Chișinău s-au recrutat mai multe directoare de școli feminine, care s-au dovedit a fi, în cele mai multe cazuri, bune administratoare și pricepute îndrumătoare ale învățătorilor. Printre elevele și discipolele cele mai fidele ale primei directoare L. Beliugova au fost adevărate personalități ale timpului: **Maria Ahnovski – Nagovski**, care s-a manifestat pe tărîm pedagogic, fondînd mai multe instituții secundare particulare pentru fete³². La 3 ctombrie 1876, aceasta a deschis la Chișinău o școală particulară de fete de 4 clase de gradul II, care va deveni în timp unul dintre cele mai populare licee pentru fete din orașul Chișinău. Primul Liceu de fete fondat de M. A. Nagovski va fi administrat în continuare de o altă absolventă a liceului **Vera Narodostavski**, care, fiind ajutată de o altă susținătoare fidelă a Z. Beliugova, **Sofia Satovski**, a răspândit și consolidat în cadrul instituției Nagovski tradițiile preluate de la *Liceul nr.1 de fete*. Alte absolvente ale *Liceului nr.1 de fete* care au condus un timp Liceul Nagovski au fost destinsle

---

³⁰ Iu. Colesnic, *Femei din Moldova*, p.79.

³¹ ANRM, F.1862, inv. 36, d.8, f.16-17.

³² Vera Biliban, *Maria Nagovkaia – fondatoare a trei școli de fete din Chișinău*, în „Pergament”, 1998, nr.1, p. 89-90.

doamne nobile **Alexandra G. Dinga** și **Natalia Gr. Godlevski**, cunoscute și prin activitățile lor filantropice și de mecenat³³. **Natalia Gr. Godlevski** (1865-1903), după căsătorie, devine principesa Dadiani și ajunge cunoscută în istoria învățământului feminin basarabean punând bazele unui liceu propriu – Liceul Principesa Dadiani, care, la rîndul său, va deveni una dintre cele mai prestigioase instituții secundare feminine din Basarabia de altădată.

În anul 1902, la 18 februarie, în orașul Chișinău a fost fondată o nouă instituție feminină privată. Din anul 1904 această școală, cu caracter profesional, a fost transformată în progimnaziu cu trei clase. Patroana și directoarea acestei instituții a fost numită iarăși o fostă elevă a *Liceului nr.1 de fete al Zemstvei* din Basarabia – **Maria Fidler**.

Indiscutabil rămîne faptul că directoare de instituții medii de învățămînt deveneau nu doar absolventele *Liceului de fete nr.1 a Zemstvei din Basarabia*, ci adesea și angajatele acestei școli³⁴, dar directoarele din rîndul absolventelor *Liceului nr.1 de fete al Zemstvei din Basarabia* se deosebeau atît prin răspîndirea și promovarea modelului și tradițiilor specifice *Alma Mater* în noile școli fondate, cît și prin manifestarea unei emancipări mai vădite în comportament.

O parte dintre elevele școlii sunt cele care „s-au străduit la trezirea spiritului național”. O activă discipolă a profesorilor *Liceului de fete nr.1 a Zemstvei din Basarabia* a fost **Nadejda I. Terlețki**, care între anii 1887–1927 a condus școala primară nr. 5 din or. Chișinău. A participat activ și s-a manifestat la congresele învățătorimii din Rusia. Totodată, a fost o susținătoare și promotoare a teatrului popular din Basarabia, a bibliotecilor publice, organizînd lecturi populare în orașul Chișinău. A contribuit la apariția și propășirea ziarului *Cuvânt moldovenesc*, casa sa fiind redacție și centru de expediție al publicației cu caracter poporanist-moldovenesc, editat de către soțul său N. Alexandri și P. Halippa. A fost una dintre primele susținătoare ale refugiaților transnistreni³⁵.

O inițiatoare a învățămîntului feminin local a fost și o altă fostă elevă a primului liceu de fete – **Elena P. Botezat**, care, după Unirea Basarabiei cu România, a exercitat funcția de directoare a *Liceului nr. 1 de fete din or. Chișinău*, transformat după naționalizarea din anii 20 în Liceul de fete Regina Maria. După absolvirea acestei instituții și a Universității din Odesa, mulți ani a

³³ Ștefania Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc: antologie de texte: 1838-1929*, Iași: Polirom, 2002, p.195.

³⁴ În anul 1880, directoare a Liceului de fete din Bolgrad a fost numită Elizaveta P. Kondratova. A se vedea: A. Cornețchi, *Liceul de fete Regina Maria din Bolgrad*, în “Tyragetia”, 1999, nr. VIII, p.225.

³⁵ Iu. Colesnic, *Femei din Moldova*, p.280.

îndrumat spiritual elevele sale, căutând a fi întotdeauna la curent cu pedagogia modernă. Prestanța și devotamentul directoarei **Elena P. Botezat** (căreia i s-a spus „directoarea celor două decenii”) a făcut din *Liceul de fete nr.1* din Chișinău una dintre cele mai redutabile școli secundare din țară. Până la numirea sa în funcție, la acest liceu, a lucrat ca profesoară titulară predând istoria și limba rusă la Liceul de fete ”Iulia fon Gheiching” și la *Liceul de fete nr.1 al Zemstvei din Chișinău*. În anul 1917 a susținut mișcarea națională din Basarabia, și în acest sens, în calitate de lector, a ținut lecții practice la cursurile de limba română pentru învățătorii moldoveni, organizate în acel timp la Chișinău. Preotul – publicist V. Țepordei o aprecia în felul următor: ”Aceasta (E. Botezat) fusese o exponentă a femeilor românce basarabene în epoca țaristă. Luase parte sub Imperiul Țarist la toate mișcărilor românești ale femeilor din Basarabia. În școală fusese o adevărată mamă. Avea o inimă largă și înțelegătoare a sufletului copiilor. Era măsurată în hotărâri și demnă”. Înainte de a se pensiona, directoarea E. Botezat s-a manifestat din plin pe plan social. În anii ‘20 activează în calitate de vice-președintă de onoare a Asociației (de binefacere – n.a.) în numele lui Hristos, organizată într-o ospătărie populară condusă de părintele V. Guma, luată din anul 1923 sub ocrotirea Augustă a M.S. Regina Maria. Ospătăria populară devenise un important punct în viața socială a Chișinăului începând cu 1916. Bătrâni și tineri, femei și copii, elevi din afara urbei, refugiații din Rusia – toți aceștia găseau aici hrană, încălțăminte, haine, ajutoare bănești. Una dintre multele ei activități a fost și organizarea în or. Chișinău a grupurilor de tineri cercetași. Începând din 4 mai 1931, E. Botezat s-a aflat în fruntea cohorții cercetașilor din Chișinău. Era recunoscută ca o vrednică colaboratoare în opera de naționalizare și organizare a învățămîntului românesc din Basarabia³⁶.

Fostele eleve ale *Liceului nr.1 de fete al Zemstvei* au reușit să fondeze sau să administreze instituții de învățămînt feminine nu numai pe teritoriul Basarabiei, ci și în afara granițelor. Așa, spre exemplu, au procedat surorile **Cerven-Vodali** (Evghenia, Alexandra, Natalia), care au înființat la sf. sec. al XIX-lea în orașul Odesa o școală particulară de fete de șapte clase³⁷. Întrucît în învățămînt se păstra separarea elevilor după sex, această situație se extindea și la nivel administrativ, fiind foarte limpede stipulat că directorii școlilor de fete trebuie să fie femei, iar ai școlilor de băieți – bărbați.

Dintre fostele absolvente ale instituției, pe parcursul timpului, s-au eviden-

---

³⁶ *Ibidem*, p.52.

³⁷ М. М. Червякова, *Судьба Червен-Водали*, în *Женщины. История. Общество семьи*, Тверь, 1999, с.118-130. // <http://www.a-z.ru/women/texts/cherivr.htm>

țiat numeroase personalități care au avut destine aparte și un rol deosebit în istoria și cultura Basarabiei. În mare parte numele multora au căzut în con de umbră. Actualmente, mai puțini cunosc numele primei compozitoare din Basarabia – **Kleopatra Hrșanovschi** (1861–1939), de asemenea, absolventă a *Liceului nr.1 de fete al Zemstvei*, care nu numai că a predat muzica în această instituție timp de mai mulți ani, dar, avînd diploma Conservatorului din Moscova, s-a ambiționat să organizeze și să conducă o școală particulară de muzică Clasa cîntului individual din Chișinău³⁸. În perioada interbelică a fost membră a Societății Compozitorilor Români. O altă reprezentantă a acestei familii – **Maria Hrșanovschi** (și ea absolventă a *Liceului nr.1 de fete al Zemstvei*), a fondat în anul 1907, în Chișinău, o școală primară particulară pentru fetele din toate păturile sociale și un pension pentru elevele din toate liceele din or. Chișinău, ambele funcționînd în cadrul clădirii Liceului de fete Principesa Natalia Dadiani.

O discipolă deosebită a Kleopatrei Hrșanovschi, o elevă ieșită de pe băncile *Liceului nr.1 de fete al Zemstvei*, a fost **Elena Măcărescu-Șeidenvald** (Augustovski). Talentata soprană basarabeancă, după absolvirea liceului de fete s-a perfecționat la Conservatoarele din Moscova și Kiev. S-a bucurat de un mare succes în turneele efectuate în diverse orașe din Germania, Imperiul Austro-Ungar, România și Imperiul Rus, unde a prezentat arta basarabeană³⁹.

Fondatoare a mai multor instituții de învățămînt, filantroape, cunoscute prin acțiunile de binefacere desfășurate în Basarabia au fost și surorile **Krupenski** – Smaragda și Sofia, și ele eleve ale *Liceului nr.1 de fete* din Chișinău. Surorile Krupenski, împreună cu o altă fostă elevă a instituției analizate – **Tatiana Gore**, încă în timpul vieții au obținut distincții militare pentru muncă și merite deosebite⁴⁰.

O activitate susținută pe tărîm social prin organizarea acțiunilor de binefacere și filantropice a manifestat o altă absolventă – **Vera P. Peretiatcovici** (1862-1934). Pe spezele familiei sale construiește o biserică și un spital. Între anii 1883-1888 activează ca institutoare. Pe parcurs a fost aleasă în funcția de președintă a Consiliului de administrare a Spitalului pentru copii din or. Chișinău. Din 1905 se afiliază mișcării feministe organizate, devenind una dintre conducătoarele și sufletul creator al Casei de Muncă Albina⁴¹.

O altă filantroapă activă a fost și **Iulia Siminel Dicescu** (1882-1944), și ea absolventă a Liceului de fete nr.1 a Zemstvei, cunoscută ca o promotoare ac-

³⁸ *Enciclopedia Chișinău*, Chișinău: Ed. Museum, 1997, p.247.

³⁹ Iu. Colesnic. *Femei din Moldova*, p. 257.

⁴⁰ *Ibidem*, p.8.

⁴¹ ”Din trecutul nostru”, 1934, Nr. 11-12, p.35.

tivă a artei teatrale din Basarabia. După absolvirea Liceului de fete a studiat trei ani la Conservatorul din Leipzig, secția pian. În timpul Primului Război Mondial a activat timp de trei ani în calitate de soră de caritate, voluntară. În septembrie 1915, fiind în plină desfășurare Primul Război Mondial, Iulia P. Dicescu a exercitat funcția de șefă a Comunității de Cruce Roșie a mănăstirii Hîrbovăț. După Unirea din 1918 s-a dedicat manifestărilor culturale și a celor religioase, urmărind scopul culturalizării maselor și propăvăduirii unei morale sănătoase. A fost președintă a Societății Ortodoxe Române din Chișinău și județul Lăpușna. În anul 1926, în frunte cu reprezentantele familiei Dicescu, formează Consiliul Național al femeilor din Basarabia, care pleda pentru acordarea unor drepturi civile basarabencelor. Fiind influențată de activitatea folcloristului Gh. Madan, a urmat calea profesorului său, colecționînd folclor basarabean, și în anul 1933 publică la Imprimeria Statului din Chișinău broșura *Cîntece moldovenești din Basarabia* cu prefață de N. Iorga⁴².

Susținătoare a promovării ideilor feministe, a fost o absolventă mai puțin cunoscută a *Liceului nr.1 de fete al Zemstvei* – nobila poloneză **Lidia Pisarjewski**, care, la timpul său, a reușit să se evidențieze atît ca scriitoare, cît și ca bună analistă a problemelor gender din perioada belle epoque. Fiind atrasă de ideile socialiste și de emancipare feminină, după întoarcerea în Petersburg acceptă temporar postul de cadru didactic la școala pentru muncitori fondată de către activista feministă P.N. Arian⁴³. În anul 1913, datele statistice prezentate de către L. Pisarjewski (privitoare la situația din SUA, unde femeile aveau drept de vot, rezultatele demografice după sex și analiza comparativă despre salarizarea bărbaților și a femeilor) au fost trimise de către Societatea pariziană de statistică (Franța) la Expoziția Internațională din Genova (Italia). Pentru această investigație, cercetătoarea L. Pisarjewski a fost decorată cu medalia de aur a Expoziției. În anul 1914 au urmat mai multe deplasări ale Lidiei Pisarjewski în diverse colțuri ale lumii, ea fiind invitată de *Institutul răspîndirii ideilor socialiste* spre a ține conferințe în mai multe orașe: Tunis, Constantinopol, Alger, Lisabona, Madrid etc⁴⁴.

În căutarea unor răspunsuri în domeniul soluționării problemelor feminine, L. Pisarjewski pleacă la Paris, aplicînd toate cunoștințele și capacitățile sale în publicarea unor cercetări și articole în care analiza salariile muncitoarelor din diverse domenii industriale. Până la declanșarea Primului Război

---

⁴² Gh. Bezviconi, *Mișcarea Feministă*, p. 61-62.

⁴³ Arian Prascovia, feministă rusă de origine evreiească. Autoarea primului calendar feminin, fondatoare a Institutului Politehnic din Petersburg și a cursurilor zilnice pentru muncitori.

⁴⁴ *Ibidem*, c. 334-335.

Mondial, L. Pisarjewski devine cunoscută peste hotarele Imperiului drept o propagandistă a emancipării feminine. Din aceste considerente, în momentul când Școala Superioară Liberă de Științe Sociale din Paris are inițiativa înființării unei catedre permanente de cercetări în domeniul problemelor gender⁴⁵, Lidia Pisarjewski a fost invitată, propunându-i-se postul de șefă de catedră la această instituție. Gama preocupărilor Lidiei Pisarjewski scoate în relief o personalitate extraordinară pentru timpul său, o nobilă basarabeancă emancipată cu specializări multiple ce reprezintă un anumit mod de gândire al unei generații dispărute în negura timpului.

Pe parcursul timpului, mai multe dintre absolventele liceului păstrau legături directe sau indirecte cu fosta lor școală. Unele se angajau în calitate de învățătoare sau supraveghetoare, continuau să-și ajute instituția în calitate de părinți, altele sponsorizau liceul de fete ajutând material instituția, multe dintre absolvente participau în comun cu corpul didactic la unele măsuri și activități sociale ce se organizau la acel timp în Chișinău, unde tinerele domnișoare învățau și preluau experiența maturilor.

Un moment deosebit l-a reprezentat activitatea învățătoarelor și a supraveghetoarelor liceului (dintre care o bună parte erau absolvente ale instituției) și a elevelor din clasele superioare în timpul Primului Război Mondial. În mai 1915, învățătorii liceului au format o comisie specială care acorda ajutor pedagogic copiilor din familiile afectate de război (acești copii erau admiși la liceu, oferindu-li-se lecții suplimentare gratuite)⁴⁶. Condițiile dure ale timpului au provocat un deficit de cadre didactice la clasele superioare; astfel că, începând din luna iunie 1915, în activitatea de predare au fost implicate și guvernantele. În august 1915, în cadrul liceului au fost formate clase paralele; s-au organizat cursuri duminicale și serale pentru persoanele evacuate în Basarabia. În vara anului 1915, în timpul vacanței, clădirea liceului de fete (la propunerea corpului didactic al instituției) a servit ca spital military. Pentru realizarea acestui scop, studiile pentru anul de învățământ 1915 au fost încheiate la 15 aprilie (examele fiind susținute de eleve înainte de termen, în acest fel, pînă la începutul lui octombrie 1915 localul liceului a avut posibilitatea să îndeplinească funcția de infirmierie militară destinată în primul rând soldaților basarabeni, cu studii pedagogice⁴⁷. Eleve din clasele superioare, supraveghetoarele și profesoarele instituției au oferit serviciile lor în calitate de infirmiere și surori de caritate.

⁴⁵ Studiile urmăreau a evidenția aspectele cu privire la formele de discriminare față de femei și aveau menirea să asigure egalitatea între sexe, să soluționeze și să amelioreze situația reală a femeii în societate și a statutului ei social.

⁴⁶ ANRM, F.1862, inv.36, d.182, f.42.

⁴⁷ *Ibidem*.

Fetele din clasele mai mici au organizat colete pentru front și activități de binefacere pentru strângerea fondurilor necesare soldaților și celor care au avut de pățimit de pe urma conflagrației mondiale. În așa mod, activitatea instituției contribuia la acțiunile organizate în acei ani de Societatea Crucii Roșii, unde de mai mulți ani femeii aparținând celor mai diferite categorii sociale, animate de profunde sentimente umanitare și patriotice, munceau ca voluntare ale Crucii Roșii în spitale, infirmierii, cantine.

Pe parcursul anilor 1916-1918, în pofida greutăților cauzate de înrăutățirea situației politice externe, dar mai cu seamă interne a Imperiului Rus, *Liceul de fete nr.1 din Chișinău* (care a activat în acești ani cu mici întreruperi) a fost absolvit de zeci de eleve. Dar, pentru a-și continua studiile postliceale, absolventele, ca și în anii precedenți, urmau să susțină diferențele de curs liceal, prin care instituțiile feminine se deosebeau de liceele de băieți (în care se predă limba latină și se atrăgea o mai mare atenție matematicii și limbii ruse). În acest sens, după o anumită pregătire, frecvent abiturientele din Chișinău se îndreptau ”pentru a-și încerca norocul” spre cea mai apropiată instituție de învățământ superior – *Universitatea Novorosiisk* din Odesa.

Din cauza haosului creat de revoluția bolșevică, ce a contribuit la declanșarea războiului civil pe teritoriul Rusiei, majoritatea dintre studentele basarabene au fost nevoite să revină acasă, în Basarabia. După evenimentele legate de Marea Unire din 1918, multe dintre aceste foste studente au căutat să-și continue, sau să înceapă de la capăt, studiile postliceale deja în limba română (pe care majoritatea nu o cunoșteau) deja în universitățile din România. Cea mai apropiată universitate din România se afla la Iași.

Printre basarabencele care au obținut diplome de absolvire a universităților românești existau și multe reprezentante ale minorităților naționale din această provincie, care au reușit după facultate să se realizeze și în cadrul noului stat din care făcea parte Basarabia după 1918. Acest număr de femei instruite în universitățile românești, dar și peste hotarele țării, urmau să completeze pe parcurs procentul intelectualității românești din epoca interbelică.

Numărul intelectualelor active, absolvente ale *Liceului nr.1 de fete al Zemstvei din Basarabia*, demonstrează rolul deosebit pe care l-a avut această instituție în societatea basarabeană în perioada de la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea. Fenomenele prezente în societatea din Chișinău la acea epocă scoate în relief un specific al mișcării feministe din Basarabia, ce s-a manifestat într-un mod moderat, fapt ce a fost în stare să influențeze ulterior atitudinea ignorantă și aprecierea pasivă a unor analiști ai timpului, din care

motiv fenomenul a fost puțin cunoscut publicului larg. Dezvoltarea învățămîntului feminin a avut o influență decesivă în realizarea mai multor obiective în procesul de emancipare a basarabencelor. *Liceul nr.1 de fete al Zemstvei din Basarabia* și-a realizat scopul de bază: prin intermediul său a fost promovată ideea emancipării populației feminine din Basarabia, iar absolventele – cele mai de seamă activiste ale mișcării feministe din Basarabia, au obținut dreptul la muncă intelectuală, aducîndu-și aportul la culturalizarea și civilizarea populației locale.

Rezultatele, neînsemnate la prima vedere, ale mișcării feministe din Basarabia comparativ cu cele ale feministelor din Europa de Vest se datorează în mare parte nu doar mentalității patriarhale caracteristice societății locale din acea epocă, ci și efectelor regimului politic absolutist și politicii sociale din epoca modernă, ce au condiționat limitarea pătrunderii unui număr mai mare de femei în cercul intelectualelor promotoare ale mișcării feministe din Basarabia. Cu toate acestea, activitatea unor femei din Basarabia a fost de un așa nivel încît a permis să fie foarte apreciată de către jurnalistul român Alexis Nour în anul 1919: ”Basarabeanca băștinașă, deși deznaționalizată, reușise să realizeze către 1917 atîtea probleme locale de activitate feminină! Principiul egalității femeii i-a venit Basarabiei gata, din Petrograd spre aplicare. Or, chiar venind gata, el găsisese atîtea altare ridicare, pregătite, încît slujba s-a și putut imediat începe”⁴⁸.

După evenimentele din 1918, absolventele *Liceului nr.1 de fete al Zemstvei*, s-au manifestat și în cadrul unei noi etape a procesului de emancipare feminină basarabeană, fiind membre fondatoare, președinti (ca în cazul **Eleonorei Halippa**⁴⁹, **Iulia Siminel-Dicescu** ș.a), sau susținînd activ diverse organizații feminine: Reuniunea femeilor române, Societatea ortodoxă a femeilor române, Consiliul național al femeilor din Basarabia⁵⁰ etc. Altele s-au afirmat și au cucerit domenii noi, printre care sportul profesionist practicat deja și de femei. În acest sens, o absolventă a Liceului comercial de fete Regina Maria care s-a lansat cu succes în sport în România interbelică a fost atleta basarabeană **Zinaida Sainciuc** – campioană în cadrul Campionatului Național al României din anul 1933⁵¹ etc. Pentru mișcarea feministă din România interbelică, sportul de la începutul secolului al XX-lea a devenit atît o pistă de afirmare a posibilităților femeii, cît și un teren unde s-au modelat relațiile între sexe. Aceste evenimente

⁴⁸ Ștefania Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc ...*, p.194-196.

⁴⁹ ”Din trecutul nostru”, 1934, Nr. 11-12, p. 60.

⁵⁰ Iu. Colesnic, *Femei din Basarabia*, p.12.

⁵¹ *Ibidem*, p.248.

erau însoțite și de alte manifestări ale emancipării feminine din spațiul basarabean, cum ar fi: apariția concursurilor de frumusețe, presa feminină și lupta pentru drepturile femeii.

În momentul de față, procesul de valorificare a unor surse edite (documente, fotografii de persoane dispărute etc.), dar și informațiile edite și inedite cu privire la evoluția celei mai vechi instituții laice feminine din Basarabia permite să reactualizăm, să conturăm doar o parte dintre frunzașele basarabence care au fost exponentele acestei instituții. Suntem abia la început de drum, deoarece, orice însemnare cu caracter biografic descoperit va îmbogăți cu o serie de elemente documentare noi, completând și retușind tabloul cunoscut. Astfel, datele referitoare la mișcarea feministă din Basarabia de la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea relevă informații importante, permițând nu doar urmărirea carierelor profesionale ale unor reprezentante uitate ale culturii basarabene, ci acordă o importanță sporită și cunoașterii istoriei și microistoriei.

Învățământul feminin din gubernia Basarabia reflectă (cu mici excepții) ca într-o oglindă toate procesele bune și mai puțin bune existente la acel timp în sistemul de învățământ feminin țarist. Totodată, unele fenomene sociale din Basarabia după anul 1864 au scos în evidență tendința constantă de a nu încuraja femeile să studieze, ci de a le determina să se concentreze mai mult asupra “menirii” lor de viitoare soții și mame. La sfârșitul sec. al XIX-lea – înc. sec. al XX-lea, fondarea noilor școli pentru fete, atât de stat, cât și private pe teritoriul Basarabiei, susținute de către absolventele *Liceului nr.1 de fete al Zemstvei*, au constituit o modalitate de a construi noi cariere profesionale după absolvirea școlii medii, de a întări identitatea socială prin intermediul unor cariere personale. Cu toate acestea, chiar și după absolvirea unor cursuri superioare și a instituțiilor din străinătate, situația economică a basarabencelor culte rămânea dificilă, acestea continuând a fi dependente de suportul financiar al bărbaților. Dar, în același timp, numărul de femei școlite a pus începuturile unei anumite mișcări feministe din Basarabia la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, caracterizată în mod special prin opere de binefacere în domeniul culturii. Așa au fost înființate organizații și asociații în cadrul cărora au fost concepute programe care vizau și celelalte categorii de femei, inclusiv pe cele din mediul rural. Aceste femei au insistat asupra importanței asistenței medicale de specialitate pentru toată lumea.

În concluzie, mișcarea feministă care a luat amploare ulterior în perioada interbelică nu a putut schimba radical poziția femeilor în societate și percepțiile față de acestea, din cauza caracterului său moderat și al influenței

tradițiilor patriarhale locale. În mare parte, produsul acestei mișcări moderate a intelectualelor din Basarabia a constat în organizarea, fondarea și sprijinirea instituțiilor de învățămînt, asociațiilor de caritate, filantropice. Organizate atît din rațiuni de identitate de grup, cât și pentru a crea noi posibilități pentru femeile basarabence apte de muncă, ele au contribuit la dezvoltarea unor diverse domenii ale vieții Basarabiei, reușind să influențeze situația din societatea locală. Activitățile culturale și filantropice ale reprezentantelor primei instituții de învățămînt feminine din Basarabia – *Liceul nr.1 de fete din Chișinău* – sub diferite forme și manifestări au fost continuate pînă la mijlocul anilor 40 ai secolului al XX-lea, înscriind un rol deosebit în cultura și istoria operei de binefacere în spațiul românesc de la est de Prut.

INSTITUȚIA NĂȘIEI LA ROMÂNII DIN BASARABIA: MĂRTURII ETNOLOGICE

Ludmila D. Cojocaru

Abstract: *This paper investigates the institution of godparenthood in the context of wedding ceremony in Bessarabia (the 19th-20th centuries). Author approaches „the spiritual kinship from godparenthood” through the examination of roles, messages, and functions delegated to godparents by the Romanian traditional community. The study of wedding customs, rituals, and believes related to godparenthood aims to depict the image of this institution as reflected in the perception and attitudes of the traditional community.*

Keywords: spiritual kinship, godparenthood institution, nuptial customs, traditional Romanian wedding in Bessarabia.

Cuvinte-cheie: rudenie spirituală, instituția nășiei, obiceiuri nupțiale, nunta tradițională românească în Basarabia.

Introducere

Nășia este o instituție fundamentală în organizarea comunităților tradiționale românești. Înrudirea spirituală prin nășie exprimă raportul stabilit între *nași* și *fini*, la fel ca și între consăngenii direcți ai acestora, în urma săvârșirii *Tainei Botezului* și/sau *Tainei Cununii*. În opinia cercetătorului Henri H. Stahl, autorul unuia dintre puținele studii privind instituția nășiei la români,

„[n]ășia capătă deci un caracter de relație permanentă care leagă două grupe familiale între ele, iar sistemul de rudenie spirituală izvorât din nășie ajunge să reglementeze sfere cu mult mai largi și cu totul altfel decât cum prevăd canoanele bisericești, cu privire la botez și cununie”¹.

Rudenia din nășie la români se păstrează cu mare cinste de-a lungul întregii vieți, deseori depășind limitele unei singure generații, și este consfințită prin acte de comuniune în cele mai însemnate momente ale existenței – naștere, căsătorie, înmormântare. La fel ca în cazul tuturor alianțelor care stau la baza rudeniei, între nași și fini se instituie o înșiruire de drepturi și obligații, de servicii și contraservicii a căror respectare este urmărită prin sistemul de norme ale comunității.² Conform tradiției românești, inaugurarea funcțiilor sociale

---

¹ Henri H. Stahl, *Rudenia spirituală din nășie la Drăguș*, în *“Sociologie românească”*, anul I, nr. 7-9, 1936, p. 25-36.

² Nicolae Constantinescu, *Etnologia și folclorul relațiilor de rudenie*, București, Editura Univers, 2000, p. 130.

și ceremoniale ale nașilor avea loc prin obiceiurile de naștere: odată cu mer-sul moașei la biserică după agheasmă pentru copil, preotul indica acesteia și „numele copilului, ales după ziua în care s-a născut. Moașa comunica numai nașului acest nume, iar nașul avea dreptul sa-l schimbe, punându-i numele său”³. La botez nașul participa drept martor al creștinării finului („copilul tre-buie ținut în brațe de către nașul său”⁴), luând asupra sa cheltuielile de la bise-rică (daruri, „cruciuliță pe care copilul o va purta de acum înainte la gât”⁵), iar după masa de botez nașul avea grijă să mulțumească moașa („moașa primește o bună răsplată din partea nașului”⁶). Când vine timpul căsătoriei și integrării în comunitatea celor căsătoriți, nașii își asumă obligația de a merge cu finul de botez la *Peșit* („mirele merge la peșit cu nanul său, viitorul naș. Nanul con-firmă spusele mirelui, ca un martor”⁷); nașii părinților mirelui participă la *Înțeleger*e ca martori⁸ și, mai important, ei poartă datoria de a cununa finii pe care i-au botezat. De asemenea, nașii participă în evenimentele de familie ale finilor, mai ales în botezarea copiilor acestora; își asumă responsabilități în caz de deces prematur al copiilor botezați (când finul de botez moare îna-ainte de împlinirea vârstei de un an, nașul îi plătește toate cheltuielile de în-mormântare⁹; „dacă părinții copilului [finii] mureau, nănașii erau datori să ia asupra lor educația copilului”¹⁰). Finii, la rândul lor, aveau obligația de a onora nașii la marile sărbători cu vizite și daruri speciale; era primit, ca finii să ajute nașii la muncile agricole și la cele din gospodărie; finii participau la cere-moniile nupțiale din familia nașilor (erau alături de nași când aceștia cununa-u următoarea pereche de fini), dar și în caz de deces al unuia dintre nași (când nașul moare, finul îi ține luminarea, așa cum acesta i-a adus lumină la botez¹¹ și i-a ținut lumânarea aprinsă în timpul cununiei creștine). Astfel, „rolul na-șilor în acest spațiu și timp este de mediator între sacru și divinitate, între fini

³ Ol. O. Constantinescu, I. I. Stoian, *Din datina Basarabiei: Materialul este adunat de elevii Școlii Normale de Băieți*, Chișinău, Imprimeria Chișinău, 1936, p. 135.

⁴ *Ibidem*, p. 136.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Inf. Fiodor Petrovici David, s. Răciula, r. Călărași, înr. 2006.

⁸ Inf. Lida Lungu, n. 1923, s. Văratice, r. Râșcani, înr. 2006.

⁹ Irina Nicolau, Ioana Popescu, *Introducere în etnologia primei copilării*, în „Revista de etno-grafie și folclor”, tomul 28, nr. 1, 1983, p. 56.

¹⁰ N. M. Băieșu, E.V. Junghietu (coord.), *Folclorul obiceiurilor de familie*. Alcătuirea articolului introductiv și comentariile de A.S. Hâncu și V.S. Zelenciuc, Chișinău, Ed. Știința, 1979, p. 21.

¹¹ Irina Nicolau, Ioana Popescu, *Op. cit.*, p. 56.

și comunitatea locală, de răspunzător pentru fini în fața lui Dumnezeu și de inițiator al finilor, atât sacral cât și social¹².

Ca parte integră a ceremonialul de căsătorie, *Cununia* religioasă este percepută de comunitatea folclorică drept „fapt hotărâtor în viața omului. Este punctul de trecere de la viața tinerească, fără griji, la viața gospodărească – statornică, imitată după aceia a părinților”¹³. Documentele etnografice din ultimele două secole relevă integrarea puternică a ritualului religios al cununiei în ceremonialul nupțial („nu se face nuntă fără cununie”¹⁴), nașilor fiind atribuite rolurile-cheie de martori și garanți ai tinerei familii.

Acest studiu cercetează instituția nașiei la români în contextul ceremonialului nupțial în Basarabia (finele sec. al XIX-lea – sec. al XX-lea). Investigarea obiceiurilor, riturilor și credințelor legate de rudenia spirituală din nașie va urmări conturarea acestei instituții în mentalul colectiv al societății tradiționale românești din spațiul dintre Prut și Nistru. În demersul de analiză ne vom sprijini pe bibliografia de specialitate, documentele etnografice din colecțiile de arhivă¹⁵ și cercetările de teren, întreprinse de autor în comunitățile rurale din Republica Moldova între anii 1994–1998, 2005–2006 și vara anului 2012.

Rânduiala alegerii nașilor de cununie

Comunitățile tradiționale românești aveau atitudini bine articulate, stabilite și ierarhizate de la o generație la alta, în ceea ce privește rânduiala de alegere a nașilor de cununie. Nașii trebuiau să dea dovadă de experiență de viață și, respectiv, să fie un bun exemplu pentru tânăra familie: „de regulă se aleg gospodari în floarea vieții, care duc casă bună, fiind credința nestrămutată, că după cum trăiesc nunii așa au să trăiască și finii”¹⁶. Statutul autoritar al nașilor implica responsabilități de oameni respectați în sat pentru viitoarea familie: „de gospodarul ce trăiește rău cu nevasta se ferește ca dracul de tămâie [...]”¹⁷. În calitate de mediator ceremonial, familia nașilor trebuia să fie cununată, la prima căsătorie, așa cum „omul văduv nu-i de bun augur, holteiul tomnatic

---

¹² Alina Ioana Ciobănel, *Înrudire și identitate*, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 84.

¹³ Boris Malski, *Viața moldovenilor dela Nistru (Studiul sociologic al unui sat nistrin: Olănești)*, Cetatea-Albă, Ținutul Nistru, 1939, p. 603.

¹⁴ Inf. Lida Bordei, n. 1930, 2 clase la români și 8 clase la ruși, s. Frumoasa, r. Călărași, înr. 2006.

¹⁵ Arhiva Bibliotecii Academiei de Științe a Ucrainei, Kiev (ABAȘU); Arhiva de Folclor a Institutului de Etnologie, Cluj-Napoca (AFIE).

¹⁶ Elena D.O. Sevastos, *Literatura populară. Căntece moldovenești – nunta la români*. Ediție îngrijită și prefațată de Ioan Ilișiu, București, Editura Minerva, 1990, p. 176.

¹⁷ *Ibidem*.

nici atâta. Rar, rar se văd copii nuni mari, deși-s de bun augur, dar nu știu purta cinstea nunței¹⁸. Mai mult, nașa trebuia să nu fie fată mare sau însărcinată la momentul cununiei.¹⁹ În opinia etnologului român Germina Comanici,

„ca femeie însărcinată, nașa ar reprezenta o forță numinoasă, care trebuie să intre în contact cu mireasa, ea însăși intrată într-o aură similară. Condiția femeii căsătorite a doua oară sau a fetei certifică fie un destin nenormal, fie o etapă nefinalizată social, ambele considerându-se că ar avea o influență nefastă²⁰.”

Astfel, statutul autoritar al nașilor de cununie era puternic condiționat de starea materială și virtuțile morale atribuite de comunitatea tradițională viitorilor nași,

„oameni de frunte, de vază în sat, cuprinși, dar și cu dare de mână, ca să poată ajuta în orice împrejurare tânăra pereche. Ca agenți inițiatorici nașii trebuiau să reprezinte un model pentru tânăra pereche, prosperitatea lor și statura morală putând influența în bine evoluția cuplului²¹.”

Datoria nașilor de botez de a cununa finii, deși nu este o trăsătură generală pentru Basarabia, este relevată frecvent în documentele etnografice din toate perioadele. În acest caz, nașii de cununie își asumau funcții mai complexe decât cele ale nășiei din botez și pe care trebuiau să le performeze, spre deosebire de moși, în calitate de cuplu familial; metamorfozarea mirilor în tineri gospodari este înțeleasă ca o naștere pe care o „moșesc” nunii.

Comunitatea rurală se conducea de tradiția moștenirii nașilor în interiorul neamului²² pe linie paternă și, de obicei, aceștia erau din localitate cu mirele. Alegerea nașilor din partea miresei, până la mijlocul sec. al XX-lea, nu era bine primită: „alegerea nașilor de către socrii mici era o rușine pentru flă-

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ De altfel, există și relația inversă pentru cazul când mireasa „nu era cinstită” sau chiar era însărcinată la momentul cununiei (“nu le mergea la vite nașilor, nașii pierdeau din norocul casei, era supărare mare pentru nași; se descânta la cămașa miresei”). Inf. soții Maria și Dumitru, s. Onișcani, r. Călărași, înr. 2006.

²⁰ Germina Comanici, *Cercul vieții. Roluri și performanță în obiceiurile populare*. Cuvânt înainte de Antoaneta Olteanu, București, Paideia, 2001, p. 166.

²¹ Ion Șeuleanu, *Poezia populară de nuntă*, București, Editura Minerva, 1985, p. 208.

²² Așa cum rezumă Alina Ioana Ciobănel, „neamul este compus din totalitatea persoanelor înrudite prin consangvinitate, afinitate, relații spirituale, sau prin una sau două din aceste relații, care își recunosc înrudirea respectând interdicția incestului, de obicei până la a șaptea generație. Față de familia nucleară, neamul include și relația de rudenie de tip spiritual”, Alina Ioana Ciobănel, *Op. cit.*, p. 46.

cău”²³. Dacă nu se găseau nași de botez sau rude apropiate care să-i cunune pe tineri, se alegeau nași din afara neamului, condiția principală fiind statutul de autoritate al acestora în comunitate: „și de nu mai găsește [mirele] din cei ce i-s datori să-l cunune, merge la neamuri de ale lor, la stăpânul moșiei, dacă-i boier veșnic nu un venetic, sau în sfârșit la vreun alt om, ce-i vrednic de treaba asta”²⁴.

Tendențele de secularizare a societății au suprimat puternic datoria nașilor de cununare a finilor de botez. Materialele de teren din a doua jumătate a sec. al XIX-lea relevă tot mai sporadic relația instituționalizată între familia mirelui și cea a nașilor de botez, referindu-se frecvent la alegerea nașilor din cercul rudelor apropiate: „nănași pot fi niște rude sau chiar străini”²⁵; „ca nănaș se aleg vre-un frate sau vre-o soră mai mare a mirelui sau a miresei, sau chiar alte rude, vecini, cunoscuți”²⁶. Prioritatea nașilor aleși din partea mirelui, din rândul rudelor, prietenilor sau colegilor, este consemnată până astăzi.

Negocierile neamurilor privind alegerea nașilor aveau loc la scurt timp după *Logodnă*: „la o săptămână după logodnă părinții fetei cu starostele și rudele merg la părinții flăcăului și aici ‘se bea răspunsul’. Acum se hotărăște definitiv [...] și cine vor fi nași”²⁷. Numărul perechilor de nași era unul instabil, variind de la o pereche la două sau chiar mai multe perechi de nași. La mijlocul sec. al XX-lea tot mai frecvente sunt cazurile când mirii aleg două perechi de nași de cununie, câte o pereche din partea ambelor neamuri: „nănașii puteau fi din ambele părți. Cum îi dat de la Dumnezeu! Ei trebuiau să fie ai doilea părinți”²⁸.

De remarcat, tendința de a construi relații de rudenie spirituală cu rude de familie apropiate nu a afectat autoritatea spirituală a nașului. În cazul în care este aleasă o rudă apropiată, aceasta se reinvestește cu autoritatea nașului de cununie, subordonând gradul de rudenie consangvină relației de rudenie din nășie și, astfel, inaugurând între rudele consangvine o relație de stimă ierarhică, specifică grupului *nași-fini*. Pe de altă parte, alegerea nașilor din afara neamului (colegi, prieteni) presupune transformări grave în rolul și funcțiile

---

²³ Inf. Iacob Vîrlan, n. 1930, 7 clase, s. Seliște, r. Orhei, înr. 1996; inf. Ion, n. 1924, fără studii, s. Boldurești, r. Nisporeni, înr. 1996; inf. Sacaluș Nadejda, n. 1925, s. Mihălășeni, r. Ocnița, înr. 1996.

²⁴ Elena D.O. Sevastos, *Op. cit.*, p. 176.

²⁵ Inf. Irina Harabagiu, n. 1921, s. Mihălășeni, r. Telenești, înr. 1996.

²⁶ Inf. Marcu Bragarenco, n. 1913, s. Volintiri, r. Ștefan Vodă, înr. 1996.

²⁷ Ol. O. Constantinescu, I. I. Stoian, *Op. cit.*, p. 141.

²⁸ Inf. Mihai Cojocaru, n. 1941, 7 clase la ruși, s. Zăicani, r. Râșcani, înr. 2006.

nașului de cununie, acesta devenind, în opinia antropologului Nicolae Panea, un actant deritualizat:

„funcțiile rituale îndeplinite de el [naș] sunt preluate de părinții mirilor, de lăutari, de prieteni, nașului fiindu-i străine, de cele mai multe ori obiceiurile locului. În schimb, nașul oferă accesul la un sistem de relații, accesul la propria-i clientelă, pașaportul intrării într-o lume nebănuită, mirajul puterii și al realizărilor sociale”²⁹.

Factorii ideologici din perioada sovietică de asemenea au marcat constituirea relației de rudenie prin nășie: „nu se prea cununa la biserică în perioada sovietică. Era periculos. [...] Puteai rămânea fără servicii, cu muștrare pe linie de partid. Pe finii noștri [anii 70] i-au cununat părinții mei care nu erau *partinici*. A mers mama și i-a cununat în alt sat”³⁰; „cununia a fost făcută în casă. A venit preotul acasă”³¹; „ne-am cununat pe ascuns, noaptea, la Răciula”³².

„Prinderea” și „însemnarea” nașilor de cununie

„Prinderea” nașilor de cununie face parte din obiceiurile prenuptiale: „în timp ce merg pregătirile pentru *Înțelegere*, mirele, mireasa și socrii cei mari cu o ploscă de vin și cu un colac se duc la gospodarii care doresc să le fie nănași”³³; „mergeau părinții băiatului să prindă nănași cu o pereche de colaci și un șip de vin”³⁴. În unele localități au fost consemnate formule versificate de invitație a nunilor.³⁵

Dacă gospodarul accepta invitația, „socrul cel mare îi cinstește pe toți cu un pahar de vin și cu pâinea pe care a adus-o”, iar „viitorii nuni pun la masă pe soacra mare și când soacra vrea să plece acasă, nuna îi dă înapoi tot doi colaci

²⁹ Nicolae Panea, *Zei de asfalt. Antropologie a urbanului*, București, Cartea Românească, 2001, p. 116.

³⁰ Inf. Zinaida Bîrlădeanu, n. 1946, studii superioare, s. Corlăteni, r. Rîșcani, înr. 2012.

³¹ Inf. Policarp și Zinaida Trofimov, născuți în 1941, 7 clase la ruși, s. Onișcani, r. Călărași, înr. 2006.

³² Inf. Larisa Olaru, n. 1953, studii superioare, s. Frumoasa, r. Călărași, înr. 2006.

³³ Inf. Irina Harabagiu, n. 1921, s. Mihălașa, r. Telenești, înr. 1996.

³⁴ Inf. Marcu Nadejda Fiodor, n. 1927, 5 clase la români, inf. Iulia Grosu, n. 1942, 7 clase și inf. Ion Crăciun, n. 1937, 7 clase, s. Drochia, r. Drochia, înr. 2006.

³⁵ „Bine v-am găsit, cinstiți gospodari! Am venit la Dumneavoastră cu o rugămintă și să nu credeți că glumim. Ne veți face o mare plăcere dacă veți binevoi să cununați acești tineri”. Inf. Irina Harabagiu, n. 1921, s. Mihălașa, r. Telenești, înr. 1996; inf. Vera și Victor Flocea, n. 1911, 4 clase, s. Cobusca Veche, r. Anenii Noi: “Avem un hulubaș/Sprinten și drăgălaș./Și vrea să zboare/Peste nouă mări, izvoare./Peste nouă țări,/Cu o zână-zânișoară./Dacă puteți și doriți/A ne ajuta/Să le fiți nuni de cununie,/Ei vă vor mulțumi,/Până la pământ s-or pocloni”.

cu o basma pe ei pentru mireasă³⁶; în ambele situații, „celor doi colaci le revine funcția de a legaliza noile relații de rudenie spirituală”³⁷.

Responsabilitatea asumată de viitorii nași, de rând cu autoritatea și cinstea acordată de comunitate prin desemnarea acestui rol, îi determina pe gospodarii vizați să cântărească bine lucrurile înainte de a „da” răspuns: „se întâmplă că răspunsul viitorilor nași nu era dat de la prima vizită, aceștia urmând să se sfătuiască cu părinții, cu nănașii; atunci tatăl băiatului se întorcea acasă fără ca să, umble’ la sticla cu vin”³⁸.

Despre acest aspect delicat al negocierilor între neamurile mirilor și familia gospodarului „pofit să fie naș de cununie”, Elena D. O. Sevastos notează:

„dacă gazda primește colacii și mulțumindu-le îi cinstește, zicându-le: bucuros, bucuros, semn că se prind nuni mari; iar dacă, după ce i-a cinstit, își fac gospodarii treabă pe afară și-apoi nevasta se duce la ladă de scoate [...] un galben sau doi, ca să le acopere cheltuielile, îi semn că nu primește și trebuie să-și caute alt nun. Dar una ca asta se întâmplă foarte rar, căci una din datoriile fiecărui creștin e să facă casă și să creștinească pe cei ce vin cu rugămintea la dânsul”³⁹.

Refuzul de a onora invitația cununării tinerilor, fără careva motive serioase⁴⁰, era primit în comunitatea tradițională drept „mare păcat”. Era vie credința despre datoria creștină de a cununa: „să poți să bucuri și tu pe alții, că pe cealaltă lume și Dumnezeu te-a bucura pe tine”⁴¹. În această ordine de idei, este de menționat opinia Germinei Comanici cu privire la responsabilitatea asumării și performării rolurilor în contextul culturii folclorice:

„[o]dată asumat, un rol trebuie îndeplinit în toate articulațiile sale, pentru că în mecanismul culturii folclorice, fiecare dintre acestea are o valoare funcțională, vizează împliniri atât pe plan individual, cât și pe cel al colectivității, ca mecanism social sudat”⁴².

Prima desemnare publică prin împodobire a nașilor de cununie avea loc în

---

³⁶ Inf. Marcu Bragarenco, n. 1913, s. Volintiri, r. Ștefan Vodă, 1996.

³⁷ Varvara Buzilă, *Pâinea. Aliment și simbol. Experiența sacralului*, Chișinău, Î.E.P. Știința, 1999, p. 123.

³⁸ Inf. Maria C. Cojocar, n. 1951, studii superioare, s. Șaptebani, r. Rîșcani, înr. 2012.

³⁹ Elena D.O. Sevastos, *Op. cit.*, p. 176.

⁴⁰ De cele mai deseori erau invocate motive de ordin economic: „nu suntem în putere”, „nu am terminat casa”, „nu ne mai pot ajuta părinții”.

⁴¹ Ol.O. Constantinescu, I. I. Stoian, *Op. cit.*, p. 141.

⁴² Germina Comanici, *Op. cit.*, p. 166.

timpul *Înțelegerii*: „la Înțelegere se adună neapărat și nunul cel mare. Daruri nu se aduc, dar înseamnă nunul și nuna soacra cea mare, apoi cea mică”⁴³; nașii erau „însemnați cu prosop” și cu un colac de prins nașii.⁴⁴ Dacă nașii de botez nu erau implicați în obiceiurile prenuptiale, mirii mergeau la nași la scurt timp după *Logodnă* pentru a le duce vestea despre ziua nunții: „până la nuntă trimit colaci nunului [...]”⁴⁵.

În timpul nunții propriu-zise, nașii erau „însemnați” cu prosoape legate cruciș peste umeri și cu buchete în piept: „nănașii sunt însemnați în cruce, din ambele părți”⁴⁶. Nunii sunt împodobiți mai întâi de soacra mare: „nunul și nuna se cunosc prin aceea, că sunt legați cu câte un prosop peste umăr dat de la mire. Nuna-i legată și la mână cu o casâncă sau basma”⁴⁷. Odată ajunși la mireasă, nunii sunt însemnați din partea neamului miresei: „când vin nunii, n’ireasa le coasă la kept floarea”⁴⁸, după care „trec la masă și-i leagă dintăi c-on prosop, pi nuna șei mari c-un prosop ș-o șalincă, pi nun – cu două prosoapi în cruși, da pi iștialanț, neamur’li nir’lui ș-a niresii – c-on prosop”⁴⁹. În unele localități, nunii erau împodobiți de soacra mare înainte de a porni cu alaiul la mireasă⁵⁰, dar cel mai des „pe nun î-l lega mireasa”⁵¹, adică era în responsabilitatea soacrei mici să împodobească nunii „cu prosoape frumos brodate, gătite dinainte”⁵², „prosop cu colțuri”, „prosop cu horboțică la trei părți”⁵³. De obicei ambele neamuri aveau grijă de împodobirea nașilor: „nănașii erau legați cu prosop în trei părți, alb, cu horboțică. Era legat de soacra mare la casa mirelui și apoi era legat în pragul casei la mireasă, până a intra în casă, cu un prosop și mai frumos”⁵⁴.

⁴³ Inf. Sofia Stepan Begal, n. 1940 și Vera Feodor Flocea, n. 1911, 4 clase, s. Cobusca Veche, r. Anenii Noi, înr. 1996.

⁴⁴ Inf. Ileana Macovei, n. 1929, s. Codreni, r. Căinari, înr. 1996; Părinții băiatului “leagă” nașii (inf. Plăcintă Paraschiva, n. 1927, s. Costești, r. Ialoveni, înr. 1996).

⁴⁵ Margareta Serghi, *Nunta la țară: obiceiuri și poezii populare*, Iași, Tipografia concesionară Alexandru Terek, 1937, p. 7.

⁴⁶ Inf. Gheorghe Porfirovici Osanciuc, n. 1937, 7 clase, s. Mândra, r. Călărași, înr. 2006.

⁴⁷ Gheorghe V. Madan, *De la noi din Basarabia*, București, Fundația Culturală Regală “Principalele Carol”, 1938, p. 150.

⁴⁸ Axentie Bilețchi-Oprișanu, *Din comorile neamului nostru. Datini, orațiuni, cântece și strigături de nuntă*, Cernăuți, Editura Autorului, 1930, p. 12.

⁴⁹ Petre V., Ștefănuță, *Datini și creații populare*. Text ales și stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Gr. Botezatu, Chișinău, Știința, 2008, p. 177.

⁵⁰ Inf. Irina Harabagiu, n. 1921, s. Mihălașa, r. Telenești, înr. 1996.

⁵¹ Inf. Ion Efim Racu, n. 1920 și Mocanu Ion Vasile, n. 1915, s. Jăvreni, r. Criuleni, înr. 1996.

⁵² Inf. Ion, n. 1924, fără studii, s. Boldurești, r. Nisporeni, înr. 1996.

⁵³ Inf. Lida Bordei, n. 1930, 2 clase la români și 8 clase la ruși, s. Frumoasa, r. Călărași, înr. 2006.

⁵⁴ Inf. Maria David, 10 clase (I promoție din sat), s. Răciula, r. Călărași, înr. 2006.

Către sfârșitul nunții, după ce dezbrăcau mirii de podoabele de mire și mireasă, nunii îmbrăcau peste prosoapele de nuni mari darurile de la fini (cămașa de nun și basmaua pentru nună), legându-se la brâu cu crengi de busuioc, iar pe cap purtând coroane de busuioc⁵⁵ („după legătoare i se pune nănașei coroniță”⁵⁶), elemente de propițiere și cu funcții apotropaice de o complexă semantică etnologică.

„Nunul mare cu grija-n spinare”

Pe întreaga durată a ceremonialului de nuntă din Basarabia, ca și în întreg spațiul cultural românesc, nașii de cununie dețineau cel mai ridicat statut, exprimat printr-o așezare la locul de onoare și adresare plină de respect (cuconul nun, nunul cel mare) și modele de comportament bine articulate în mentalul colectiv („nu le trece nimeni pe dinainte”, „sunt cei mai băgați în seamă”⁵⁷). Atitudinea plină de respect și locul privilegiat, de frunte, sunt consfințite prin delegarea unei serii de responsabilități și funcții („nunul cel mare cu grija-n spinare”) care oscilau între sacru și profan, între miri și comunitatea celor căsătoriți, între familia tinerilor și comunitatea tradițională.

Vom remarca aici, că „nunii mari” sunt primii invitați atunci când începe poftirea la nuntă, cu câteva zile înainte de *Cununie*: „chemarea începe de la nunii mari, apoi se cheamă frunțașii satului și se sfârșește cu oamenii sărmani”⁵⁸.

În ziua nunții, starostele împreună cu un flăcău și cu lăutarii aduceau cu alai și muzică nunul cel mare la mire: „starostele ia jernă și sare și merge să poftască nunii. Iar părinții mirelui îi așteaptă cu vin și dulciuri pentru ca să le pună buchete și să-i lege cu prosop”⁵⁹. De la casa socrilor mari se mergea după mireasă: „dimineața, în ziua nunții, nunul cu flăcăii și fetele de la nuntă se duc cu trăsura la mire și de acolo împreună cu mirele pleacă la mireasă”⁶⁰. Se întâmpla să nu se mai revină la casa părinților mirelui: „de la nun, unde au fost cinstiți toți din belșug, pornesc spre casa miresei tot în chiote, pocnete de pistoale și cântecele lăutarilor”⁶¹.

În calitate de agenți inițiatori și protectori ai mirilor pe parcursul integrării acestora în comunitatea tinerilor căsătoriți, nașii urmau să se afle în fruntea

---

⁵⁵ Gheorghe V. Madan, *Op. cit.*

⁵⁶ Inf. Nadejda Parpaș, n. 1930, s. Făleștii Noi, r. Fălești, înr. 1996.

⁵⁷ Alina Ioana Ciobănel, *Op. cit.*, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 93.

⁵⁸ Artur Gorovei, *Datinile noastre la naștere și la nuntă*, București, Paideia, 2002, p. 87.

⁵⁹ Inf. anonim s. Palanca, r. Călărași, înr. 2006.

⁶⁰ Margareta Serghi, *Op. cit.*, p. 7; inf. Fiodor Mihai Juncă, n. 1926, 3 clase la români, s. Răciula, r. Călărași, înr. 2006.

⁶¹ Ol. O. Constantinescu, I.I. Stoian, *Op. cit.*, p. 143.

alaiului de nuntă de la *Peșit* sau *Înțelegere* până la *Legătoare* (*Dezbrăcare, Dezlegare, Despodobire, Stricare* etc.). Nunul avea propriul alai, „oastea nunului”, al cărui număr era negociat cu socrii încă de la *Înțelegere*, când „socrul mare întreba pe socrul mic câte perechi poate să primească la nuntă din partea nunului”⁶².

Toți invitații în nuntă se supuneau ordinii nunului, respectându-i vorba: „nunul pe parcursul nunții conducea toate rânduilele și tot el înveselea nuntașii. Nuna conducea cu legătorea”⁶³. Doar nunul cel mare știa drumul pe care se va deplasa alaiul de nuntă; deoarece de la *Cununie* alaiul se întorcea, de obicei, pe alt drum.⁶⁴ Totodată, nunul avea grijă să mențină spiritul festiv al ceremonialului pe tot parcursul alaiului: chiar „dacă mireasa trăiește aproape de mire, alaiul nu merge dea-dreptul, ci face un înconjor mare prin sat, ca să iasă alaiul mai măreț”⁶⁵.

Nașul intervenea cu discernământ, când mirele este supus diferitor încercări cu caracter inițiativ. În aceste probe inițiatice, nașul avea deseori rol de substitut simbolic al mirelui: „în drum până la biserică li se iese înainte cu căldări cu apă. De data asta nunul e dator să le arunce bani”⁶⁶. Despre conotațiile arhaice ale acestor probe, Ion Șeuleană menționează: „ne găsim înaintea prelungirilor în timp ale unei perioade în care probele se integrau unui sistem de practici impuse de riturile de inițiere ca și de cele de trecere”⁶⁷.

În obligațiile nașului intra plata flăcăilor de la casa miresei pentru a deschide porțile ca să intre alaiul mirelui. La intrarea în casa miresei, vorniceii dansează.

„bine încleștați de mână, ca să nu poată face nimeni loc printre dânsii și păzesc intrările în casa miresei. Vornicelul care conduce danțul

⁶² Inf. Ion Efim Racu, n. 1920 și Ion Vasile Mocanu, n. 1915, s. Jävreni, r. Criuleni, înr. 1996; inf. Nina Munteanu, n. 1918, fără studii, s. Barboieni, r. Nisporeni, înr. 1996.

⁶³ Inf. Ana Furculiță, n. 1910 și Efimea Cazacliu, n. 1927, s. Mândrești, r. Telenești, înr. 1996.

⁶⁴ *AFIE*, manuscris, nr. 243, p. 13, Orhei, Lăpușna, Bălți, 1931, inf. M. Malic; inf. Derescu Vasile Ion, n. 1919 și Fusu Lavrinti Iacob, n. 1914, s. Ghindești, r. Florești, înr. 1996 („Se duceau la cununie pe un drum, dar se întorceau pe un altul. Din cauză că erau fete la care le era ciudă că ea [mireasa] s-a căsătorit și le făcea farmece și turna [vrăji] pe drum ca ei [mirii], când au să se întorcă să calce pe acolo și să nu se împace, să fie tot timpul sfadă între ei. Și de aceea nu se întorceau pe același drum”). Pe perioada tranzitorie a nunții, mirele și mireasa devin vulnerabili, deși dețin anumite puteri sociale accesibile numai sub statutul de miri.

⁶⁵ Gheorghie V. Madan, *De la noi din Basarabia*, București, Fundația Culturală Regală “Principele Carol”, 1938, p. 146.

⁶⁶ Ol. O. Constantinescu, I.I. Stoian, *Op. cit.*, p. 151.

⁶⁷ Ion Șeuleanu, *Op. cit.*, p. 133.

mirelui face tot soiul de figuri viclene ca să înșele pe cei din danțul miresei și ca să capete intrare în casă; dacă nu-i izbutesc șireteniile chibzuieste el unde-ar fi mai puțin vânjoși flăcăii, ca să facă o spărtură între ei, și dă asalt. La urma urmei, dacă nu-i și nu-i de chip să pătrundă în cetate, unde-i așteaptă mireasa, nunul cel mare dă un dar bănesc păzitorilor cetăței și mirele intră cu ai lui și se așează și el la masă⁶⁸.

Nunul conducea alaiul la intrarea în casa miresei pentru *Masa Mică*: „nunul cel mare, luând de mână [mirele], intrau cu dansul în casă⁶⁹, iar înainte de a se așeza după masă, înconjurau masa, asemenea unui altar.

În calitate de mediator între neamurile mirilor, nașul era responsabil de buna rânduială a nunții, așa cum a fost învoiala la *Înțelegere*: „dacă vre-un nuntaș nu este legat cu prosop, atunci nunul cel mare zice că nu taie cuțitul pâinea, și până nu-l leagă cu prosop nu gustă din mâncare nimeni⁷⁰. Fără voia nunului nu începe masa la mireasă (în unele cazuri, acest ritual avea loc la *Masa Mare*): „se aduc bucate de care nu se atinge nimeni până nu începe nunul. [...] Ia cuțitul și taie jemna [...] se dă nuntașilor să guste⁷¹.

De rând cu nuna, nunul era responsabil de integrarea miresei în noul neam: „în timpul când iese nunta din casă de la mireasă, nunul cel mare se oprește în pragul prispei, rupe câteva bețe din streășina casei și le aruncă peste casă, ca să nu-i ducă prea tare dorul mireasa⁷².

Dacă se mergea după mireasă în alt sat, în obligațiile nașului intra paza și răscumpărarea miresei: „când mireasa pleacă în alt sat, cu nunta, de acolo fiindu-i mirele, flăcăii stau în poartă și cer nunului mare recompensă pentru că le ia fata de la horă. [...] Nunul mare le plătește câte 80-100 lei și numai astfel poate trece⁷³; „se lega podul, se punea masă pe pod cu vin, unde nunul dădea o sumă oarecare băieților⁷⁴; „*Vulpea* este plata pe care o plătește nunul, de

---

⁶⁸ Artur Gorovei, *Op. cit.*, p. 102.

⁶⁹ V.S. Zelenciuc, *Ocerki moldavskoj narodnoj obrjadnosti, XIX-nac. XX veka*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1959, p. 38.

⁷⁰ Gheorghe V. Madan, *Op. cit.*, p. 151.

⁷¹ Margareta Serghi, *Op. cit.*, p. 18; inf. Irina Harabagiu, s. Mihălașa, r. Telenești, înr. 1996: „Una din rudele soacrei mici merge în mâini cu o jemnă înfiptă cu un cuțit, chiuind. Primul care tăie jemna sub semnul crucii este nănașul, după care gustă și nănașa, apoi este transmis invitațiilor care vor fi legați [...] cu prosoape frumos brodate și cu năframe”.

⁷² Gheorghe V. Madan, *Op. cit.*, p. 153.

⁷³ Boris Malski, *Op. cit.*, p. 613.

⁷⁴ Inf. Vasile Ion, n. 1920, s. Sadova, r. Călărași, înr. 1996.

obicei era sub formă de doi colaci, 100 lei și o vadră de vin. *Vulpea* este plătită flăcăilor din sat⁷⁵”.

Nașul este cel care „cumpăra” găina la *Masa Mare*, având grijă să transmită din ea nuntașilor.⁷⁶ Nunul plătește uneori și lăutarii pe care-i propunea la *Înțelegere*: „tot nunul se ocupa de muzică. De obicei aceștia erau țișanii, care cântau la vre-un instrument – nai, vioară⁷⁷”; „spre dimineață nănașii sunt duși de miri acasă, cu muzică cu marș. Nănașul pune masă, muzică, dans, chef. La nănași, mirele se achită pentru muzică⁷⁸”.

Nunul prelua responsabilitățile socrilor pentru „adunarea neamurilor”: „după ce era însemnat, nunul mare se urca pe un scaun și spunea: „Toată lumea de la mic până la mare să treacă la *Adunare!*”⁷⁹. Nunul putea fi secundat de staroste sau vornicelul de onoare care erau împuterniciți să anunțe în nuntă voia nunului: „cuconul nunul mare și cuconița nună mare și toți poftiții dumitale și ai socrului cel mare poftiți și intrați la *Adunare!*”⁸⁰.

La intrarea în curtea mirelui, după ce se întorc de la *Cununie*, o serie de momente presupun implicarea inițiativă, protectoare, organizatorică a nunilor; de exemplu, „când se apropie mirele și mireasa, cea mai mare pe bucate varsă căldarea cu apă și o întoarnă cu fundul în sus. Apoi mirele, mireasa, nașii pun bani pe fundul căldării”⁸¹.

Prestigiul și autoritatea nașilor erau marcate prin darul oferit mirilor în timpul *Mesei Mari*, la *Închinarea colacilor* sau *Închinarea paharelor* în schimbul colacilor jucați din partea socrilor mari cu adresarea: "bună seara, cucoane nun, bine v-am găsit sănătoși, primiți acest colac de pâine și de vorbe bune"⁸². Nașul, după ce săruta colacii, servea pe cei care i-au jucat cu un pahar cu vin, el însuși urând și dăruind finilor cel mai substanțial dar din nuntă însoțit de sintagma tradițională „de la noi mai puțin, de la Dumnezeu mai mult!": „în-

⁷⁵ Inf. Haritina Semionovna Caraman, n. 1929, s. Plop-Știubei, r. Căușeni, înr. 1996.

⁷⁶ Inf. Irina Harabagiu, n. 1921, s. Mihălașa, r. Telenești, înr. 1996; inf. Zinaida Fiodor Muțuța, n. 1936, s. Hlina, r. Briceni, înr. 1996: "Mai întâi apare o bucătăreasă care are în mână două farfurii una peste alta, face un pas înainte și spune: "Face-mi locul mai larg/Să mă cobor de pe prag/Să mă duc la nănașa /Ca să-i dau găinușa". Nuna descoperă strachina și de acolo zboară o pasăre. Altă bucătăreasă aduce în alte două farfurii, una peste alta, o găină friptă. Orchestra cântă, iar bucătăreasă joacă găina. Apoi nunii împart câte o bucățică de găină nuntașilor. Nunul mare mulțumește bucătăresele”.

⁷⁷ Inf. Ion, n. 1924, fără studii, s. Boldurești, r. Nisporeni, înr. 1996.

⁷⁸ Inf. Gheorghe Porfirovici Osanciuc, n. 1937, 7 clase, s. Mândra, r. Călărași, înr. 2006.

⁷⁹ Inf. Ion Efim Racu, n. 1920 și Ion Vasile Mocanu, n. 1915, s. Jăvreni, r. Criuleni, înr. 1996.

⁸⁰ Inf. Sacaluș Nadejda, n. 1925, s. Mihălășeni, r. Ocnița, înr. 1996.

⁸¹ Inf. Vera Denco, n. 1936, s. Coteala, r. Briceni, înr. 1996.

⁸² Inf. Irina Harabagiu, n. 1921, s. Mihălașa, r. Telenești, înr. 1996.

chinarea începe de la nuni. Nunul sărută colacul, iar nuna ia *cosînca* de pe colac și se uită cum e de frumoasă. Luând colacii, nunul pune pe un talger 3 sau 4 ruble⁸³.

În nunțile de până la mijlocul sec. al XX-lea, nașii juruiau mai ales bunuri materiale care să ajute tinerii la întemeierea familiei (un pod de răsărită, saci cu grâu, un animal etc.). În nunțile din ultimele decenii, darul din partea nașilor este convenit, în prealabil, la *Înțelegere/Răspuns* și apropiat, ca valoare bănească, darurilor jucate pe colaci din partea socrilor. Din toate timpurile, contribuția nașilor a fost anunțată nominal și consemnată prin „închinarea unui pahar cu vin”.

Darurile oferite de nași au și rolul de a îndemna nuntașii să contribuie la constituirea stării materiale a gospodăriei tinerilor căsătoriți: "nununul joacă colacii și-i închină la toți, iar ei [nuntașii] trebuie să dea bani pentru noii căsătoriți"⁸⁴. Nașii, însoțiți de miri, iar uneori și de alai cu muzică, se apropiau de fiecare nuntaș „dintâi îi da o bucată de colac adus de socrii cei mici și apoi închina”⁸⁵; „după fiecare închinare, mesenii se cinstesc și bat din palme”⁸⁶ în semn de solidaritate a comesenilor pentru ajutorul viitoarei familii. Nașii sunt responsabili de consumarea bine rânduită a acestui act de susținere din partea comunității: nunul sau nuna "numără banii, spune în gura mare cât s-a strâns, apoi îi leagă într-o basma și-i dă tinerilor, sfātuindu-i să se iubească și să trăiască bine unul cu altul”⁸⁷; „nununul scria pe listă cine și ce juruia mirilor la *Închinat* și o da tinerilor”⁸⁸. În semn de cinste și respect tinerii sărută mâna nașilor. De obicei, banii de la *Închinatul* colacilor sunt adunați pe o tavă pe care se află două jemne, pâine și sare⁸⁹; înainte de a da banii tinerilor ca ajutor la începutul gospodăriei lor, nașul lega banii „într-o năframă în care se mai pune pâine și sare”⁹⁰.

Ocazie de legitimare a autorității nunului este și ospățul dat propriilor invitați după ce sunt petrecuți acasă cu muzică de la *Masa Mare*: „cei bătrâni

---

⁸³ Alexei Mateevici, *Opere. Scrieri în limba română*. Ediție critică de Ion Nuța, Efim Levit, Sava Pînzaru, Chișinău, Știința, 1993, p. 297.

⁸⁴ Margareta Serghi, *Op. cit.*, p. 12.

⁸⁵ Inf. Vera Denco, n. 1936, s. Coteala, r. Briceni, înr. 1996.

⁸⁶ Alexei Mateevici, *Op. cit.*, p. 297.

⁸⁷ Gheorghe V. Madan, *Op. cit.*, p. 159-160.

⁸⁸ Inf. Liuba Petrovna Gorodișteanu, n. 1942, 7 clase la ruși, s. Horodiște, r. Râșcani, înr. 2006.

⁸⁹ Iacob Gațapuc, *Obiceiurile vechi ale nunții moldovenești: (caracteristică mai ales pentru regiunea Codrilor)*, Chișinău, 1979, p. 78.

⁹⁰ Artur Gorovei, *Op. cit.*, p. 145.

joacă până dimineața, când duc pe nuni acasă cu lăutarii. Acolo stau la masă și jocul continuă până la amiază⁹¹; nunii ofereau „la ei acasă o masă îmbelșugată, la care poftesc mirele și mireasa”⁹² cu ocazia căsătoriei finilor; „dacă duc nănașii acasă, ajungând, cei cu colacii (prieteni, cumetri) joacă colacii pe casa nunului”⁹³.

Alaiul nupțial în drum spre *Cununie* se afla de asemenea sub protecția și discernământul nunului mare, fiind constituit doar din nuni, miri, vornicei și câteva rude din partea mirelui (părinții mirilor nu se duceau la cununie⁹⁴): „la *Cununie* merg nănașii cu tineretul, 'să-i deie la lege' pe miri. Părinții nu participă”⁹⁵. Ordinea alaiului diferă în dependență de perioadă și de felul cum se deplasau spre biserică – pe jos, călare sau în căruțe sau, mai recent, cu alte mijloace de transport. Mirele putea fi pe cal, iar nașii să însoțească mireasa în căruța cu zestre. Dacă mergeau pe jos, materialele de la finele sec. al XIX-lea vorbesc despre un alai în care nașul mergea cu mirele în față, apoi nașa cu mireasa, urmași de ceilalți nuntași.⁹⁶ Către mijlocul sec. al XX-lea – se obișnuia să meargă alături mirii, cu nunii alături prin părți. Doi vornicei de frunte – „o fată și un băiat, care duceau un lăicer (covoraș), o sticlă cu vin și bomboane”⁹⁷, iar „nunii aveau grijă să ia un colac și un urciur cu vin”⁹⁸; la finele sec. al XX-lea, se practica alaiul pe jos sau, la distanțe mai mari, cu diferite mijloace de transport. După cum am menționat, doar nașul cunoștea calea pe care urma să se deplaseze alaiul.

În timpul cununiei religioase, era de datoria nașilor să plătească *Cununia* și lumânările pentru cununie în calitate de martori, iar pe parcursul slujbei nașii sunt cei care țin lumânările de o parte și de alta a mirilor.⁹⁹ Prin participarea nașilor la *Cununie* are loc transferul de responsabilitate pentru viitoarea familie: „nuna îi întinde preotului icoana pe care a luat-o de la mama miresei,

⁹¹ Margareta Serghi, *Op. cit.*, p. 163.

⁹² Ol. O. Constantinescu, I.I. Stoian, *Op. cit.*, p. 141; la finele sec. al XX-lea, acesta era un prilej pentru miri de a pofti nașii de cununie la nuntă, după care revenea la casa părinților unde urmau să se adune nuntașii.

⁹³ Inf. Petra Sanic, n. 1911, s. Cioara, r. Hâncești, înr. 1996.

⁹⁴ Inf. Ion, n. 1924, fără studii, s. Boldurești, r. Nisporeni, înr. 1996.

⁹⁵ Inf. Maria David, 10 clase (I promoție din sat), s. Răciula, r. Călărași, inf. Maria David, 10 clase (I promoție din sat), înr. 2006.

⁹⁶ ABAȘU, manuscris, com. Nădușita, p. 176; Hâncești, p. 18.

⁹⁷ Inf. Ion, n. 1924, fără studii, s. Boldurești, r. Nisporeni, înr. 1996.

⁹⁸ Inf. Irina Harabagiu, n. 1921, s. Mihălașa, r. Telenești, înr. 1996.

⁹⁹ Dimitrie Cantemir, Principele Moldovei, *Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei*, Ediție critică întocmită de Dan Slușanschi, București, Institutul Cultural Român, 2006, p. 315.

preotului. Preotul o va duce în altar unde o sfințește. După ce va termina cununia o va da nunei, iar ea o dă miresei și aceasta o va ține în casă ca amintire¹⁰⁰. „Nănașul toarnă două pahare cu vin și le pune pe masă”¹⁰¹, „nănașul rupe jema și dă la toți cei prezenți și puțin vin, după care se întorc la nuntă”¹⁰². Rudele împresoară pe cei prezenți la *Cununie* cu bănuți, nuci în semn de belșug de la Dumnezeu, atrăgând mai puțină atenție bogăției materiale.¹⁰³

Mirii se întorceau de la *Cununie* cu lumânările aprinse. În perioada sovietică, chiar dacă nu se mergea la biserică, continuitatea obiceiurilor era menținută prin sosirea nunului la *Masa Mare* cu „două lumânări mari în mână, înfrumusețate cu lentă [panglică] albă”¹⁰⁴. Așa cum părinții miresei nu participau nici la *Cununie* nici la momentul de intrare a miresei în comunitatea miresei, nașii erau cei care prezentau mireasa în comunitatea mirelui, fie că veneau direct de la socrii mici¹⁰⁵, fie că se întorceau de la biserică. După *Cununie*, la intrarea în curtea mirelui, nuna și nunul își prezentau finii socrilor mari, zicând: "poftim, cucoane socru mare și cuconiță soacră mare, vă închinăm doi tineri, care au plecat spre biserică mire și mireasă însă acum se întorc tineri cununați”¹⁰⁶.

Pe lângă funcțiile și responsabilitățile menționate anterior pentru nunul cel mare, la rândul său, nuna mare are un rol aparte cu funcții și responsabilități distinctive. Nașa intervine în momentul de separare a miresei de fetele necăsătorite prin punerea podoabelor de mireasă:

„nuna cea mare, ajutată de druște, o ia pe mireasă de mână, o așează la mijlocul casei mari, pe un scăunel, peste care este pusă o pernuță [...], servește o înghițitură de vin și o spulberă peste capul miresei [...] apoi apucă ghirlanda dată de una din fete și o prinde roată pe fruntea miresei. Ea îi așează beteala și voalul după care se dă la o parte și admiră mireasa”¹⁰⁷.

Dacă druștele miresei se opun, „nunul scoate câțiva bani de argint ca să

---

¹⁰⁰ Inf. Ion, n. 1924, fără studii, s. Boldurești, r. Nisporeni, înr. 1996.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² Inf. Irina Harabagiu, n. 1921, s. Mihălașa, r. Telenești, înr. 1996.

¹⁰³ А. Батъянов, *Свадебные обряды в Бессарабии*, în "Записки Императорского Одесского Общества Истории и Древностей", t. I, Одесса, 1844, с. 634.

¹⁰⁴ Inf. Nadejda Sacaluș, n. 1925, s. Mihălășeni, r. Ocnița, înr. 1996.

¹⁰⁵ Л.С. Берг, *Бессарабия: страна, люди, хозяйство*, Кишинев, Университас, 1993, с. 88; vezi și ABAȘU, manuscris, com. Nădușita, p. 174-175.

¹⁰⁶ Iacob Gațaruș, *Op. cit.*, p. 74-75.

¹⁰⁷ Vladimir Curbet, *Valori perene românești. Tradiții, obiceiuri, rapsozi populari*, Chișinău, Pontos, 2003, p. 99.

plătească druștelor”¹⁰⁸. În scopul facilitării trecerii, înainte de plecare din casa socrilor mici, „nuna cea mare ia o pâine, o rupe în două în vârful capului și cu amândouă bucățile o atinge pe mireasă, ca și cum ar șterge-o cu o perie, și-i pune amândouă bucățile lângă dânsa”¹⁰⁹; „nuna face cruce cu colacul, cu mâna miresei. Nuna singură rupe colacul și îl pune sub mireasă”¹¹⁰; „nănașa rupe colacul de capul miresei când iese din casă să meargă la *Cununie* și mireasa își face cruce în patru părți cu colacul. E rupt și dat la toți. O jumătate de colac le dă la druște – să se mărite, iar cealaltă jumătate – mireasa o pune subțiori. O bucățică din colac pune în buzunar la mire”¹¹¹.

Către finele sec. al XX-lea, într-o serie de localități de la centrul și sudul spațiului dintre Prut și Nistru, nașa de cununie consemna public despre consumarea actului nupțial. În calitate de mediator principal între mireasă și comunitatea femeilor căsătorite, după ce petrece tinerii „în odaia cea mare în casa la vreun vecin”¹¹², nuna avea grijă să revină la tineri pentru a primi cămașa miresei și a arăta cinstea miresei celorlalte femei care o însoțesc¹¹³: „nuna se duce la gazda tinerilor ca să vadă ‘bucuria’. Nuna ia cămașa miresei și-o leagă într-o basma roșie. Nuna și câteva femei aduc bucurii la *Masa Mare*”¹¹⁴; „dacă mireasa a fost cinstită, nașa se leagă cu o panglică roșie și vine în mijlocul mesenilor, producând multă mulțumire, mai ales părinților fetei”¹¹⁵. Cămașa miresei era luată de nașă, împodobită de femei și dusă de acestea jucând *Hos-tropățul*, la soacra mică.¹¹⁶ Iar „dacă mireasa nu a fost fată cum se cade, atunci nuna se întoarce mânioasă la masa cea mare”¹¹⁷. Cămașa miresei necinstite era călcată și scuipată de femei¹¹⁸: „prin anii 60, nănașa i-a pus cămașa miresei în spinare soacrei mari: ‘Iaca-o!’”¹¹⁹. Odată responsabilă pentru mireasă, nănașa suferea de rând cu mireasa greșită: nu era semn bun pentru nașă, dacă mireasa era greșită, dar nici nu era bine să tăinuiască adevărul. Pentru a evita nenoro-

¹⁰⁸ Artur Gorovei, *Op. cit.*, p. 129.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 142; localitățile din partea de nord și centru a Moldovei.

¹¹⁰ Inf. Eugenia lui Petru, n. 1935, 5 clase la ruși, s. Singureni, r. Râșcani, înr. 2006.

¹¹¹ Inf. Nadejda Fiodor Marcu, n. 1927, 5 clase la român, inf. Iulia Grosu, n. 1942, 7 clase și inf. Ion Crăciun, n. 1937, 7 clase, s. Drochia, r. Drochia, înr. 2006.

¹¹² Gheorghe V. Madan, *Op. cit.*, p. 160.

¹¹³ Inf. Ion Efim Racu, n. 1920 și Ion Vasile, Mocanu, n. 1915, s. Jävreni, r. Criuleni, înr. 1996; inf. Nina Munteanu, n. 1918, fără studii, s. Barboieni, r. Nisporeni, înr. 1996.

¹¹⁴ Inf. Nadejda Feodor Vlasiuc, n. 1922, s. Pohrebenei, r. Orhei, înr. 1996.

¹¹⁵ Ol. O. Constantinescu, I.I. Stoian, *Op. cit.*, p. 152; Boris Malski, *Op. cit.*, p. 615.

¹¹⁶ AFIE, manuscris, nr. 979, p. 20, Holercani, Orhei, inf. Th. Pletos, 1938.

¹¹⁷ Gheorghe V. Madan, *Op. cit.*, p. 162.

¹¹⁸ AFIE, manuscris, nr. 835, p. 19, s. Tudora, Cetatea Albă, inf. Matrona Ginerenco, 1936.

¹¹⁹ Inf. Maria David, 10 clase (I promoție din sat), s. Răciula, r. Călărași, înr. 2006.

cirile care se puteau abate asupra nașei, se făcea „descântec la cămașa miresei necinstite”¹²⁰.

Nașa era persoana responsabilă de integrarea miresei în rândul femeilor căsătorite prin scoaterea podoabelor de mireasă. După ce mireasa și mirele iau loc pe un scaun în mijlocul mesenilor, „nuna mare îi piaptână, o desbrobode pe mireasă de hainele de cununie și o pune în brațele mirelui”¹²¹. Apoi nașa „leagă” mireasa pe cap în semn de trecere în statut de tânără nevestă: „aceeași nună piaptână pe tânără și-i leagă capul așa cum se leagă nevestele, în semn că ea trebuie toată viața să fie legată de bărbat cu cele mai strânse legături de iubire, de împărțirea tuturor celor bune și celor răle și de ajutor”¹²². În prezența femeilor care rămâneau la *Legătoarele* „pi tânără o leagă c-un tulpă [semn că nu mai e fată] și-o chiaptâni nuna. Îl chiaptâni și pi tînăr. Li dă câte-o bicățică di dzăhar și-i îndușești: Sî trăiț / Ș-a lui Dumnezeu sî șiț! / Sî posituiț / Și gospodari sî șiț!”¹²³. După ce nuna „îndulcea” finii, era primit ca podoaba scoasă de pe capul miresei să fie pusă unei fete mari, de obicei *drujcă*, și ea trebuia să fi jucată de un flăcău¹²⁴. De asemenea, nuna o leagă pe mireasă cu un șorț (în care nunul, uneori, obișnuia să-i pună banii adunați de la nuntă), iar basmauă cu care era legată mireasa pe cap se îndoia la margine, loc în care de asemenea se puneau ceva bani. Femeile care asistau la *Legătoarele* urmau gestul nașei. La fel, și nănașul ia floarea din pieptul mirelui și o pune vornicelului. „Din acest moment fata nu se mai numește mireasă, ci tânără. Mirele își lua tânăra în brațe și o duce ca gospodină în casă.”¹²⁵

După *Legătoarele*, nuna îi servește pe tinerii căsătoriți cu pâine, miere și vin îndulcit. Nănașa „moaie pâinea în vin și le-o dă zicându-le: „Să șiți buni ca pâinea și dulci ca nierea!”¹²⁶. Tot nuna, leagă mirii cu un prosop „pentru ca ei să fie uniți toată viața cum sunt uniți în această seară”¹²⁷.

Către sfârșitul *Mesei Mari* „nuna cheamă mireasa la ea și o pune să se spele

---

¹²⁰ AFIE, manuscris, nr. 835, p. 16, Izbește, Orhei, inf. Th. Pletos, 1936.

¹²¹ Boris Malski, *Op. cit.*, p. 615

¹²² Alexei Mateevici, *Op. cit.*, p. 298.

¹²³ Petre V. Ștefănuță, *Op. cit.*, p. 179-180; vezi și Gheorghe V. Madan, *Op. cit.*, p. 165.

¹²⁴ „Cine juca coronița, acea fată se mărita mai devreme”, inf. Ion, n. 1924, fără studii, s. Boldurești, r. Nisporeni, înr. 1996; inf. Nadejda Sacaluș, n. 1925, s. Mihălășeni, r. Ocnița, înr. 1996.

¹²⁵ Inf. Iacob Vîrlan, n. 1930, s. Seliște, r. Orhei, înr. 1996.

¹²⁶ Boris Malski, *Op. cit.*

¹²⁷ Inf. Nadejda Sacaluș, n. 1925, s. Mihălășeni, r. Ocnița, înr. 1996.

într-o strachină cu agheasmă ca să se curățe de toate greșelile”¹²⁸. În unele sate, după *Legat tânăra*, „nașa spală mireasa pe față ca să aibă noroc la boboci, iar mirele – ca să aibă noroc la vaci, oi”¹²⁹.

Tot nașa, la sfârșitul *Mesei Mari*, avea grijă să „scoată din pâine lumânările de cununie, ce arseseră până atunci, le stinge în făină (mei), în grâu sau chiar în grindă”¹³⁰ și le dă miresei pentru a le păstra pentru folosire în familie.

La o lună după nuntă, nașii sunt vizitați de fini, care aduc un colac și o năframă, primind în schimb diferite daruri. Nașii puteau fi invitați de socrii cei mari, împreună cu socrii cei mici, în cadrul obiceiul *Calea* sau se spunea că ei „umblă de cale”¹³¹. După nuntă mirii sunt scoși de nași la biserică.¹³² Pe parcursul dintre aceste două rituri de trecere, nașii performează o serie de acte cu rost benefic, augural pentru nofiți, supraveghindu-le consacrarea în statut de tineri căsătoriți.

Pe durata desfășurării acestor ritualuri, ceremonii, acte nupțiale, așa cum relevă cercetările de teren, este puternic manifestată sub aspect cultural atitudinea de respect și pietate față de nașii de cununie: nașii sunt ascultați și respectați „mai mult ca părinții” atât în timpul nunții, cât și după căsătorie. Nașii sunt considerați până în prezent drept părinți spirituali ai finilor: „nunții se numesc ai doilea părinți pentru tineri, [ei sunt cei] care le-au ținut cununia la biserică”¹³³.

Totodată, nașii erau responsabili în fața comunității pentru evoluția ulterioară a familiei tinerilor pe care i-au cununat. Actele și contextele de manifestare a înrudirii, și, prin urmare a respectului și demnității în relația *nași-fini*, se consemnau atât în ceremonial, cât și în viața cotidiană. În caz de neînțelegeri în familia finilor, nașii interveneau pentru împăcare, fără a se ajunge la urechea părinților. La rândul lor, finii cinsteau nașii prin adresări și atitudine respectuoasă, vizite și cadouri ritualice la marile sărbători din timpul anului și cele de familie, apelând la nași după ajutor și sfat înainte de a lua cele mai importante decizii pentru familie și, astfel, fiind împreună și la bucurii, și la neazuri.

¹²⁸ Ol. O. Constantinescu, I.I. Stoian, *Op. cit.*, p. 152.

¹²⁹ Inf. Liuba Petrovna Gorodișteanu, n. 1942, 7 clase la ruși, s. Horodiște, r. Rîșcani, înr. 1996.

¹³⁰ Elena D. O. Sevastos, *Op. cit.*, p. 336.

¹³¹ Ol. O. Constantinescu, I.I. Stoian, *Op. cit.*, p. 153.

¹³² AFIE, manuscris, nr. 931, p. 23, s. Pilinei, Cahul, inf. Stamate Manole, 1937.

¹³³ Inf. Diușa Pelaghia Arteom, n. 1922, or. Căinari, înr. 1996.

Unele concluzii

Pe parcursul veacurilor, nașia la românii din Basarabia a fost o instituție marcată cultural prin formule de adresare, atitudini și comportamente bine definite în tradiția populară. Nașii de cununie, pe durata ceremonialului nupțial, acționau în calitate de mediatori ai tinerilor între profan și divinitate, cât și de garanți ai trecerii și integrării tinerilor cununați în comunitatea celor căsătoriți. Dincolo de medierea ritualică, susținerea economică și grija paternă pe care o exercitau nașii asupra finilor, demnitatea și onoarea au fost valorile-cheie care au întreținut și definit relația de rudenie spirituală. Documentele etnografice și obiceiurile locului, cercetate în ansamblul credințelor, atitudinilor și comportamentelor, reliefează imaginea de autoritate a instituției nașiei în tradiția populară, cât și perpetuarea acestei instituții, rezistența ei la schimbare până în zilele de astăzi.

**THE IMAGE OF GYPSIES IN POLISH
ICONOGRAPHIC COLLECTIONS**
(the 19th century – the 1st half of the 20th century)

*Ewa Kocój,
Paweł Lechowski,
Katarzyna Plebańczyk*

Rezumat. *Cel puțin din Evul Mediu, oamenii din Europa împart spațiul lor cu popoarele nomade ale țiganilor. De multe ori vecinătatea supărătoare a dus la formarea a două imagini paralele, deși diferite, stereotipe ale rromilor în cultura europeană. Într-una dintre ele, rromii sunt portretizați negativ, ca personificare a tuturor calităților peiorative și demonice. Stereotipurile prin care sunt descriși rromii sunt: vagabonzi, hoți periculoși, criminali, care trăiesc fără nici o regulă morală. Sub influența ideilor romantice în cultura europeană a început să prindă contur o imagine diferită a țiganilor, fiind considerați oameni liberi, trăind viața itinerant și în armonie cu natura, liberi de muncă, veseli, independenți și artistici. În acest studiu prezentăm modul în care ideile existente în cultura secolului al XIX-lea și al XX-lea sunt reflectate în iconografia romilor. Bazat pe colecții poloneze, în cercetare sunt prezentate cele mai importante teme și motive asociate cu iconografia și mitologia acestei minorități. În același timp, vom încerca să arătăm nivelul de coincidență a imaginii europene cu cultura și tradiția reală a țiganilor. Pentru studiu au fost utilizate gravuri, sculpturi în lemn, picturi, grafică și fotografii de presă din colecții publice din Tarnow, Sejny sau Cracovia, precum și în diferite colecții particulare.*

Cuvinte-cheie: rromi, colecții iconografice, imagine, secolele XIX și XX.

Keywords: Gypsies*, iconographic collections, the image, the 19th and 20th centuries.

At least since the Middle Ages inhabitants of Europe have shared their living space with the nomadic nation of Gypsies. Due to this long and often burdensome process of living side by side over the centuries European culture formed two parallel, although different, stereotypes of the Roma. One stereotype presents them in a highly pejorative way – as being the incarnation of demonic characteristics. The stereotypical language used in this context includes names such as: dangerous vagrants, thieves, criminals, slobs, those not observing any moral rules. In the Christian perspective Gypsies were also viewed as individuals

---

* In European culture since 70s of XXth century to describe Gypsies also used the term Roma. This term was proposed by the First World Congress of Roma in London in 1971. The reason for introducing the new name were negative connotations associated with using the term Gypsies. Gypsies themselves have an ambiguous attitude to the use that name by strangers.

In this article we use both terms interchangeably.

linked to the world of Satan and demons. The positive stereotype was born out of the European culture influenced by Romantic ideas. They have been viewed as the incarnation of freedom, liberty, and life on the road. They are seen as living in line with nature, liberated from hard work and as colourful, happy, independent, and artistic virtuosos.

Bosanski cigani, ed. 48 K. J. Bp, 1917/21 Bc., a postcard from the collection of A. Grzymała-Kazłowski

Polish interest in the Roma culture was born out of 19th century Romantic ideas. It was then that the first ethnographic attempts to describe their culture as well as their first iconographic depictions appeared.¹ An especially strong interest in this culture has been developing in Poland for the last 20 years. It was triggered by the fall of communism and the fact that ethnic minorities no longer had to be hidden out of sight. Assimilation stopped being the only way in which other ethnicities were treated. This increased interest is part a result of multicultural policies and the idea of the integration of the Roma community. It is worth to mention that the National District Museum of Tarnów was first to open a permanent exposition on Gypsy culture and in their collections holds items of iconography. In recent years the Borderland Foundation from Sejny gathered exceptional collections associated with the Roma presenting artefacts on the Internet to be viewed by a wider audience². The most abundant private collections of the Roma iconography in Poland are in the possession of

¹ The historic sources referring to the Gypsies in Poland are much older and go back to the 15th century. See: L.Mróż, *Dzieje Cyganów-Romów w Rzeczypospolitej XV-XVIII w.*, Warszawa, 2001; Daniłowicz I., *O Cyganach: wiadomość historyczna, czytana na posiedzeniu publicznem Cesarskiego Uniwersytetu Wileńskiego, dnia 30 czerwca 1824 roku przez Ignacego Daniłowicza, z dodaniem wyrazów i wzorów odmian gramatycznych języka tego narodu*, Wilno, 1824; T.Narbutt, *Rys historyczny ludu cygańskiego*, Wilno, 1830; Czacki T., *O Cyganach*, w: *Dziela*, t. III, Poznań, 1845; J.Gluziński, *Cyganie*, w: *Kalendarz Polski*, Warszawa, 1865; Idem, *Król cygański i Akademia Niedźwiedzia*, w: *Kalendarz Polski Ilustrowany J. Jaworskiego*, Warszawa, 1867.

² Smaller collections of artefacts linked to the Roma culture are in the possession of the following Polish museums: The Historical Museum of the City of Krakow, The Ethnographic Museum of S. Udziela in Krakow and the Museum of Photography in Krakow.

Andrzej Staszak (+2009)³, Andrzej Grzymała-Kazłowski from Warsaw and an ethnographer and Romani studies specialist Paweł Lechowski from Krakow.

The purpose of this article is to take a closer look at themes and motifs present in the Roma iconography collected in Poland. Despite the fact that the collections are expanding, in Poland this matter is still poorly explored and described. Accordingly, this article will not pretend to exhaust the matter by any means, but it does point to the recurring themes in the Roma iconography thus becoming the basis for future interpretations. Contemporary methodology of researching iconography allows for various interpretations of artefacts. On the one hand it poses the necessity to view the image in historical perspective, and on the other – it allows to access hermeneutical tools in searching for the cultural symbols within the image. Thus, depending on the accepted methodology of iconographic research we may obtain various results. However, as art history theoreticians pointed out it is impossible to carry it out without iconographic identification, which on the one hand names the imitated reality and on the other becomes a point of origin to search for hidden meanings and symbols of culture.⁴ Even the first analysis of the Roma iconography, carried out with no references to the source context (text) is multi-thematic and in most cases follows a certain notion of representation resulting from the fascination with this culture, tendency to faithfully portray the life of the Roma as well as various ways of creating the Roma culture.

The Polish iconography started presenting Gypsy themes in the mid-19th century, initially only among the artists. Romania liberated Gypsies from their slave status in the second half of the 19th century, which triggered their migration into Poland and other European countries. There they became a desired inspiration for artists influenced by the idea of Romanticism. The subjects of artistic work were thus not only the local gypsies, for centuries wandering in small groups, but also newcomers from neighbouring countries.

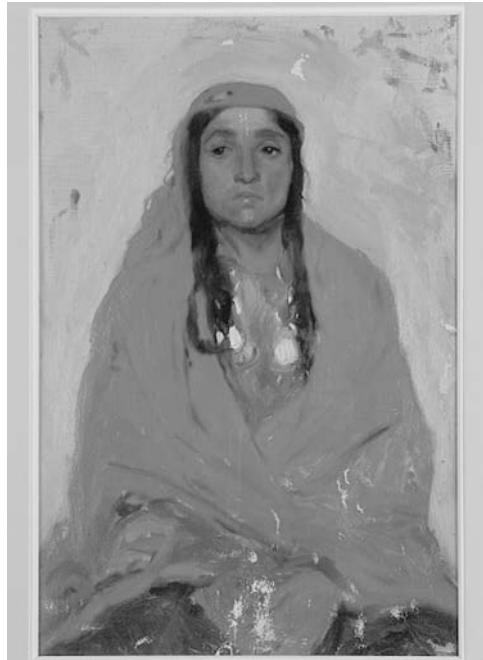
Having been initiated into the painting medium, they also appeared in photographs, lithography, engravings, and wood engravings. At the turn of the 19th and 20th centuries, after photography had been invented, they were found

---

³ Andrzej Staszak had collected one of the vastest Roma postcards collections in Poland. After his death, part of the collection was transferred to the Tarnow District Museum, and the remaining part remained in the possession of Staszak's fiancée – Ms. Barbara Borowska.

⁴ For more on this subject see: R.Barthes, *Światło obrazu. Uwagi o fotografii*, Warszawa, 2008; H.Belting, *Antropologia obrazu*, Kraków, 2007; J.Berger, *Sposoby widzenia*, Warszawa, 2009; I.Joeffrey, *Jak czytać fotografię. Lekcje mistrzów fotografii*, Kraków, 2009; E.Panofsky, *Ikonografia i ikonologia*, w *Studia z historii sztuki*, Warszawa, 1971, s. 11-32; S.Sontag, *O fotografii*, Kraków, 2009; R.Demachy, *O zwykłej odbitce*, tłum. Tomasz Mościcki. Camera Work nr 19, 1907 [dok. elektr.] http://fotomost.acn.waw.pl/historia_txt/Demachy-odbitka.htm [accessed: 15.07.2012].

in postcards illustrating Roma themes. They were already supplemented by descriptions of Gypsies' lives and customs, oftentimes in a negative manner. It is important to take note of a particular certain regularity, still burdening the common and academic concepts of Gypsy representation, that it is the context – a description, press excerpt or an eyewitness relation that shapes the negative character of iconography. When, however, iconography is analyzed without the context and in perspective it does not include the negative element at all. On the contrary – it is in fact neutral, and sometimes even quite positively neutral. It is true because this particular iconography was not created in isolation, but drew upon the themes and iconographic types formerly created in the history of art, which

Cyganka (A Gypsy), Wojciech Weiss, oil on canvas, 1st half of the 20th century, .. in possession of the District Museum of Tarnów, repr. *Romowie w sztuce (The Roma in art.)*, the exhibition catalogue, Willa Decjusza, Krakow 2012.

were above all associated with the category of peculiarity and singularity in art. At this point we approach the continuously discussed topic of relations between art itself and its recipient. In other words what is it that we actually see in works of art how our perception of the same depictions can be altered with change of time and cultural framework? This type of response to art was observed by some researchers⁵.

From the contemporary point of view the analysis of Gypsy representations is an exceptional source of knowledge that reveals their culture. This approach to iconography may be criticized as wanting to obtain data on an unfounded

---

⁵ R. Cormack, *Malowanie duszy. Ikony, maski pośmiertne i całuny*, tł. K. Kwaśniewicz, Kraków, 1999; D. Freedberg, *Potęga wizerunków. Studia z historii i teorii oddziaływania*, przeł. E. Klekot, Kraków, 2005; A. Niedźwiedz, *Obraz i postać. Znaczenia wizerunku Matki Boskiej Częstochowskiej*, Kraków, 2005; E. Kocój, *Świątynie, postacie, ikony. Malowane cerkwie i monastery Bukowiny Południowej w wyobrażeniach rumuńskich*, Kraków, 2006.

basis. However, this iconography is supported by old ethnographic sources as well as contemporary accounts presented in ethnographic research associated with the Gypsies. Research conducted in many countries shows that despite a strong assimilation trend attempting to deprive the Roma of their cultural identity in the second half of the 19th century, Europe preserved traces of typical Roma culture features from the 19th century or even earlier.

Analyzing the issues in the 19th and the first half of the 20th century Gypsy iconography its multifaceted character becomes very noticeable. Polish collections typically do not limit their resources to gypsies inhabiting Poland only, but include representations and gypsies from all around Europe. They are in the possession of Gypsy iconography from Russia, Ukraine, Romania, Hungary, Poland and the Balkans – Bulgaria, Bosnia, Serbia and Albania. Less numerous although equally meaningful is the iconography of Western Europe Gypsies – from France, Spain or Germany. Preserved depictions include group as well as individual portraits of this minority.

The most widely depicted theme is a representation of wandering Gypsy caravans and camps. It is quite interesting because already at the turn of the 19th to 20th century most Gypsies on European lands led settled or partially settled lives. At this time the painted art was inclined to represent Gypsies as typical nomadic tribes, artistically creating the reality of living on the road. On the other hand, the photographs reflected more of the real Gypsy life – they equally drew from themes of settled Gypsies and the travelling caravans, although not entirely without attempts to “style” the Roma culture. The plethora of iconographic themes of Gypsy caravans and camps is impressive. Many of them depict travelling Gypsies – accompanied by wagons or only packhorses transporting their belongings. This theme is present in the painting of a Spanish artist Joaquín Araño y Ruano, which represents a Gypsy family travelling with a bear and a packhorse carrying their belongings.⁶ It is represented in a similar way in the painting of Apoloniusz Kędzierski, where a Gypsy family is crossing a river in a forest transporting their belonging on a caravan.⁷

The Roma iconography includes many examples of Gypsies resting in the customary border spaces – at the crossroads, roadside shrines, and bonfires in the fields or forests. On the one hand it reflects the Gypsy customs known from the ethnographic and literary descriptions; on the other – it shows that

---

⁶ *Cyganie (Gypsies)*, print, wood engraving after the painting of J. Araño y Ruano from 1887, in the collection of P. Lechowski, no. 4

⁷ *Tabor cygański (Travelling Gypsies)*, print, wood engraving, after the painting of Apoloniusz Kędzierski, reproduced by *Tygodnik Ilustrowany*, Warsaw 1882, no. 362, p. 364, in the collection of P. Lechowski, no. 7.

in the mentality of Europeans space dedicated to the Gypsies – people linked to the world of the lowest social classes- was always located on the outside of the familiar world⁸. From the perspective of Gypsy traditions there are interesting depictions of the Roma in various types of caravans. The most popular ones were the *wasongs* resembling the typical peasant carts, semicircular in shape, covered by a waterproof covering resting on supple branches (e.g. hazel) bent inwards, serving to transport all their belongings. Contemporary Gypsies, who in the past led a nomadic type of life, say that according to the Gypsy custom men and women walked next to the wagon during their travels.⁹ The privilege of riding the cart was only granted to some family members – the elders, small children, women who were pregnant or in childbirth. Iconography also depicts Gypsies who themselves – instead of horses – pull small carts. We can see an example of this in the drawing by Franciszek Streit, where a middle-aged Gypsy is pulling a four wheel cart with little children inside; two women and a fiddler are walking next to him.¹⁰ One can very rarely encounter representations of travelling Gypsies pulling a two-wheel cart – a typical prop of the impoverished Romani.

The Gypsy iconography also includes depictions of camps. Gypsies are often represented in front of their tents sewn from a few stripes (the so-called cloth panels) while they are resting or preparing food. The bonfire is an inseparable attribute of their camps. It is positioned in front of the tents, or inside them. A tripod made of three wooden poles or metal bars is placed on the bonfire with a hanging copper or cast iron cauldron. These representations can be seen in the iconography of Henryk Pillati¹¹ or Antoni Piotrowski¹². The cooking often took place straight on the stones placed in the fire or metal bases constructed by Gypsies themselves.¹³

---

⁸ B. Geremek, *Świat „opery żebraczej”. Obraz włóczęgów i nędzarzy w literaturach europejskich XV-XVII wieku*, Warszawa, 1989; E. Kocój, P. Lechowski, *Cyganie w Rumunii (z dziejów tematu w wiekach XV-XIX)*, w *We wspólnocie narodów i kultur. W kręgu relacji polsko-rumuńskich. Materiały z sympozjum*, red. St. Jakimowska, E. Wieruszewska, Suczawa, 2008, s. 374-387.

⁹ Field research conducted by Paweł Lechowski in 1970-2012; data in the possession of the article authors.

¹⁰ *Cyganie (Gypsies)* Franciszek Streit, reproduced by Tygodnik Powszechny, Warsaw 1885, no. 25, p. 392, photography in the collection of Paweł Lechowski, no. 13.

¹¹ *Kocowisko Cyganów (The camping ground of Gypsies)*, Henryk Pilatti, repr. Tygodnik Powszechny, Warsaw 1961, no. 67, p. 5, photography in the collection of P. Lechowski, no. 19.

¹² *Obóz Cyganów (The Gypsy Camp)*, print, wood engraving, repr. Kłósy, Warsaw 1873, no. 421, p. 56, photography in the collection of Paweł Lechowski, no. 23.

¹³ *Cyganie w Anglii (Gypsies in England)*, print, wood engraving, repr. Tygodnik Powszechny, Warsaw 1880, no. 2, p. 32, photography in the collection of Paweł Lechowski, no. 52.

Koczowisko Cyganów (The camping ground of Gypsies), Henryk Pilatti, repr. Tygodnik Powszechny, Warsaw 1961, no. 67, p. 5, photograph in the collection of P. Lechowski, no. 19.

According to iconographic sources the settled Gypsies lived in dugouts or semi-dugouts covered by a wooden gabled roof. This type of Gypsy dwelling was still encountered up to the mid-20th century in Romania and the Balkans as well as in the Subcarpathian area. We can see it, for example, in the oil painting of Antoni Kozakiewicz, where Gypsies

are preparing their food in front of a semi-dugout with wide wooden walls on the gable side.¹⁴ A similar type of dwellings is depicted in the painting of Józef Brandt “In the Gypsy camp” which represents a village of semi-dugouts covered with straw.¹⁵

Individual portraits of Gypsies, women as well as men, are quite impressive. Men are typically depicted in the characteristic Gypsy costume – shirts fastened with wide belts that served as a pocket for documents and money. They often wear black vests that are frequently adorned by decorative buttons. The masters in painting these type of portraits were Franciszek Kostrzewski¹⁶, Jerzy Pstrak¹⁷ or Karol Młodnicki, who oftentimes presented them with fiddles.¹⁸ In certain drawings from the area of Hungary Gypsies are presented in the typical wide knickerbockers (puffed pants) let into high top boots. Moreover,

¹⁴ *Cyganie (Gypsies)*, Antoni Kozakiewicz, repr. by Tygodnik Ilustrowany, Warsaw 1888, no. 279, p. 281, *Cyganie*, Antoni Kozakiewicz, oil on canvas, 1924, photograph in the collection of Paweł Lechowski, no. 44.

¹⁵ *W obozie cygańskim (In the Gypsy camp)*, Józef Brandt, repr. Tygodnik Ilustrowany, Warsaw, no. 1889, no. 392, p. 366, photograph in the collection of P. Lechowski, no. 49.

¹⁶ *Cygany (Gypsies)*, Franciszek Kostrzewski, watercolour, the photograph in the collection of P. Lechowski, no. 88; *Cygany*, Franciszek Kostrzewski, wood engraving, repr. Tygodnik Ilustrowany, Warsaw 1869, no. 74, p. 256.

¹⁷ *Cygan (A Gypsy)*, J. Pstrak, repr. in colour in the postcard issued before the year 1918 found in the collection of P. Lechowski, no. 86; *Cygan*, J. Pstrak, repr. in: *Wędrowiec* 1898, no. 46, p. 912, photograph in the collection of P. Lechowski, no. 86.

¹⁸ *Grajek cygański (The Gypsy fiddler)*, Karol Młodnicki, repr. Tygodnik Ilustrowany 1874, no. 359, p. 297; *Cygan grający na skrzypcach (A Gypsy playing the violin)*, Karol Młodnicki, charcoal drawing, 1886, photograph in the collection of P. Lechowski, no. 55.

they need to wear hats according to the Gypsy custom obliging men to wear head-gear. Depending on their dwelling location the Gypsies in postcards wear various hats with diversified styles, which possibly already at that time signified their identification with particular group (tribe). Depictions of hierarchy among Gypsy men are rare but very interesting. We can see an example of such in the painting by Tadeusz Popiel "Cygan" (A Gypsy) where a Commune Head is presented with the insignia of power – a metal staff with an ornamental ferule held in the right hand and a medallion – plate with an ornamental fitting in the shape of the sun hanging on his neck.¹⁹

Women are generally depicted as exceptional and colourful individuals and their costumes enable us to become familiar with the Gypsy attire worn at the turn of the century. The Kalderash Gypsy women are most often portrayed in colourful skirts with multi-coloured flowers against the dominant red background. They wear colourful kerchiefs on their heads, tied in the back in the so-called Gypsy way. 'Their beauty, gravity and melancholic sadness are striking. All these features are conspicuous in the Feliks Wyrzykowski's painting "The Portrait of a Gypsy"²⁰ (mid-20th century), a work by Alojzy Majcher "The Portrait of two young Gypsies"²¹ (the 1st half of the 20th century) and "A Gypsy" (the 1st half of the 20th century) by Wojciech Weiss, an outstanding Polish expressionist painter.²² The iconography also points to the fact that the women's attire differed depending on the region. Some scholars claim that the choice of dress is only a cultural code enabling Gypsies to stand out from others by means of certain details²³. However, analyzing costumes in reference to the region where The Roma lived allows us see that it was most often adapted to local customs. The women gypsies from Romania wore the same clothes as ordinary

---

¹⁹ *Cygan (Gypsy)*, Tadeusz Popiel, reproduced in: *Wędrowiec*, Warsaw 1898, no 46, p. 912, in the collection of P. Lechowski, no 56.

²⁰ *Portret Cyganki (Portrait of a Gypsy)*, Feliks Wyrzykowski, oil on canvas, 1st half of the 20th century, in possession of the District Museum of Tarnów, repr. *Romowie w sztuce (The Roma in art.)*, the exhibition catalogue, Willa Decjusza, Krakow 2012.

²¹ *Portret dwóch młodych Cyganiek (A portrait of two young Gypsies)*, Alojzy Majcher, oil on canvas, 1st half of the 20th century, in possession of the District Museum of Tarnów, repr. *Romowie w sztuce (The Roma in art.)*, the exhibition catalogue, Willa Decjusza, Krakow 2012.

²² *Cyganka (A Gypsy)*, Wojciech Weiss, oil on canvas, 1st half of the 20th century, in possession of the District Museum of Tarnów, repr. *Romowie w sztuce (The Roma in art.)*, the exhibition catalogue, Willa Decjusza, Krakow 2012.

²³ A.Lubecka, *Tożsamość kulturowa Bergitka Roma*, Kraków, 2005, s.273-276; M.Machowska, *Paradoksy cygańskich kolekcji muzealnych*, w *O granicach i ich przekraczaniu*, red. P. Kowalski, Opole, 2004, s. 245.

Wędrowni Kelderasze (The travelling Kalderash), lithography before 1905, in the collection of A. Grzymała-Kazłowski

peasants, Gypsies from Hungary dressed just as Hungarian women. The clothes of the Balkan Gypsies resembled an entire plethora of dress elements typical for this region. Some of the most interesting depictions come from the Balkans, especially Bosnia and Serbia – where Gypsies wore clothes similar to the Muslim women – headscarves

and hijabs, however of a much more colourful nature. Representations as such can be seen on the postcards “Cyganie bośniaccy” (The Bosnia Gypsies) from 1917/1921²⁴ or “Cyganie serbscy” (The Serbian Gypsies) from 1918.²⁵

Another feature drawing attention in the Gypsy women iconography is the representation of their nudity. One example is the “Gypsy” by Franciszek Machniewicz, oil on canvas, 1885.²⁶ The Gypsies of Spain, portrayed as half-naked women, with hijabs covering their heads, used for carrying jugs, are quite interesting as well. They are depicted in the “Zigeunermädchen de Albacin”²⁷ wood engraving. This trend was nonetheless continued in the second half of the 20th century and is also popular nowadays. The work of Jerzy Potrzebowski “A Gypsy Bonfire” (2nd half of the 20th century) is one of these portrayals. A Gypsy woman, half naked with a skirt revealing her hips is holding a tambourine and dancing to the accompaniment of guitar and violin players. The dance is by contrast observed by older Gypsies covered from head to toe.²⁸ The

²⁴ *Bosanski cigani*, ed. 48 K. J. Bp, 1917/21 Bc., a postcard from the collection of A. Grzymała-Kazłowski.

²⁵ *Cyganie serbscy (The Serbian Gypsies)*, published and photographed by Arthur Herter, Stuttgart_Gbg., Piarrstr. 62, 1918. In the collection of A. Grzymała-Kazłowski.

²⁶ *Cyganka (A Gypsy)*, Franciszek Machniewicz, oil on canvas, Munich 1885, photography – a collection of P. Lechowski, no. 68.

²⁷ http://centrum.pogranicze.sejny.pl/rycina.php?lp=71&session_id=1ee70a2a0629e285e4d26fa97349f338

²⁸ *Ognisko cygańskie (A Gypsy Bonfire)*, Jerzy Potrzebowski oil on canvas, 1st half of the 20th century, ., in possession of the District Museum of Tarnów, repr. *Romowie w sztuce (The Roma in art.)*, the exhibition catalogue, Willa Decjusza, Krakow 2012.

representation of Żurowski “Gypsies in a bath”, a wood engraving on tissue paper, depicting love of two lesbian gypsies, is quite rarely encountered as well as the custom of checking the young women’s virginity in the bath by Gypsy elders.²⁹ Similar depictions of naked Gypsy women appear on postcards. Even today the intricacy of these depictions was not resolved. Uncovering the female body as well as putting it on display is, by some scholars, claimed to be inconsistent with the ethics of the Gypsy culture. However, if we follow the hypothesis that Gypsies originated in India, we can see that the tradition in the Indian caste system allows for women of the lower castes to be depicted naked. In the 19th century the dancers in India were presented this way. On the other hand it is well known that even in the contemporary times the Gypsies have mixed feelings towards dancing and playing music. They are generally associated with these professions, although in their own hierarchy dancers and musicians constitute the lowest caste. This type of iconography also includes depictions of Gypsies formerly known from the iconography of Eastern women – as Muslims, dancers, prostitutes. They were often portrayed this way by the Europeans.

The women in iconography are also often portrayed as fortune-tellers. The subject of an old woman, recurrent from the Middle Ages, can be found in these representations. The old and hunched Gypsies, often leaning on wooden staffs stop passersby to predict their futures. Fortune – tellers use interesting props in their work. The oldest depictions show palm readings, as can be seen in the drawing by Edward Petzold titled “Cyganka wróżąca” (A fortune-telling Gypsy). In the picture, a woman sitting at the outskirts of a village tells the future to two young girls. Later depictions of this profession present Gypsy women predicting future from cards³⁰.

The professions of Gypsies are quite often depicted and they are especially interesting and invaluable from the point of view of ethnography. Among them, Gypsies with a bear are depicted very realistically. This type of Gypsies already appeared in the East of Europe in the 16th century. At that time numerous centres for animal training had already been operating in various European regions. The most renown of these was *Akademia Niedźwiedzia* (*The Bear Academy*) founded in Smorgon, Lithuania especially famous in the 19th cen-

---

²⁹ *Cyganki w kąpielu* (*Gypsies in a bath*), W. Żurowski (?), wood engraving on tissue paper, photography in the collection of P. Lechowski, no. 40.

³⁰ *Cyganka wróżąca* (*A fortune-telling Gypsy*), Edward Petzold, pencil drawing, 1860, photography in the collection of P. Lechowski, no 67; *Cyganka* (*A Gypsy*), Antoni Piotrowski, oil on wood, 1877, photography in the collection of P. Lechowski, no 106.

Wyrabiacz koszyków (The basket maker), Kunstanstalt Jos. Drotleff, Hermannstadt, 1916, no. 407, in the collection of A. Grzymała-Kazłowski

tury during the times of Karol Radziwiłł³¹. The Romani trained animals in the academy and then set out on a road to present their shows. The alumni of the academy had been transferring the learned skills to their peers from generation to generation³². The bear training Gypsies were also known to train other animals – e.g. birds, dogs, goats or monkeys often appearing in the iconography. Despite the fact that the profession of training animals had become almost extinct after WWII, we can still encounter, however very rarely, Gypsies who take up this profession in some parts of Europe (e.g. Albania, Bulgaria and Romania). On a postcard issued in Dresden in 1915 we see a presentation of “Gypsies with a bear” theme. Romanian Roma wear sheepskin coats accompanied by characteristic black hats, which were traditional in the region.

They are dressed in white folk shirts and wide studded belts under the coats. They are holding instruments in their hands, mainly tambourines and sticks used to control the bears.³³ Other depictions encountered portray the same group of men presented not only with a bear but also with trained monkeys often wearing female attire. This particular depiction can be found on the Szabo Imre postcards from Hungary. The Gypsy is holding a tambourine, leading a trained monkey on a chain and conducting his show, a bizarre performance, but incredibly popular among the peoples.³⁴

Other professions depicted in iconography include the Kalderash making copper containers³⁵. This subgroup of the Romani people of the Roma meta-

³¹ R.Kiersnowski, *Niedźwiedzie i ludzie w dawnych i nowszych czasach. Fakty i mity*, Warszawa, 1990, s.176.

³² J.Ficowski, *Cyganie w Polsce. Dzieje i obyczaje*, Warszawa, 1989, s. 91.

³³ *Niedźwiedznicy (Gypsies with a bear)*, published by Stengel&Co., Dresden 55398, 1915, in the collection of A. Grzymała-Kazłowski.

³⁴ *Vandor majomtancoltato bulgar cigany*, Szabo Imre, photography from 1905, in the collection of P. Lechowski.

³⁵ *Wędrowni Kelderasz (The travelling Kalderash)*, litography efore 1905, in the collection of A. Grzymała-Kazłowski; *Kelderasz przy pracy (mołdawia [The working Kalderash (Moldavia)])*, photography by Chevalier, publisher unknown, ca. 1915, in the collection of A. Grzymała-Kazłowski.

group formed in the historical area of Moldavia and Wallachia, from where it migrated at the turn of the 19th to 20th century to most of European countries as well as both Americas, traditionally making artefacts from copper and rendering services in repairing vessels. The manual metal working, especially working on copper, was carried out by them in very primitive conditions. The coppersmith workshop consisted of a large tent, several hammers of various type, a pair of blacksmith pliers, a (dopo) anvil hammered into the ground, used for reforging copper plate pieces into the regular shapes of cauldrons, bowls and other useful vessels. Making artefacts from copper was for a long time considered a profitable occupation and the Romani had a reputation of being some of the best professionals.

Other professions depicted in iconography include the Kalderash making containers, smiths, spoons and troughs often wandering and selling their products.³⁶ One of the most interesting representations depicts Gypsies with puppets. It is associated with a custom popular in the Balkans where Gypsies performed in street theaters. Such groups can still sporadically be encountered in Bulgaria.³⁷ A profession that was rarely represented is a rat-catcher. Gypsies were walking with wooden cages or boxes, mainly through villages and towns of Western Europe and were trying to find work as rat-catchers.

Gypsy iconography includes depictions of rituals as well. They are not very common, but with progress in thematic research we hope to encounter more such examples. These rituals mainly refer to annual celebrations of Christian holidays (Christmas). In iconography we very rarely encounter family rituals like weddings or funerals. The Gypsy wedding in Bulgaria in the drawing of Antoni Piotrowski depicts a young bride, standing in the company of her parents wearing a traditional wreath/tiara typical for this period of time.³⁸ A depiction of a Gypsy wedding by Henryk Pillati is very rare and hard to identify. The invited guests are dancing in front of the tent and a sheet hanging

---

³⁶ *Wyrabiacz koszyków (The basket maker)*, Kunstanstalt Jos. Drotleff, Hermannstadt, 1916, no. 407, in the collection of A. Grzymała-Kazłowski; *Czigany kovacsok - Löffel-Zigeuner*, in the collection of A. Grzymała-Kazłowski; *Cygan koszykarz (the basket maker)*, 1901, in the collection of A. Grzymała-Kazłowski; *Czigány kovácsok - Loeffel Zigeuner*, B. H. Budapest, year of publication not indicated, Borderland's Digital Collections, http://centrum.pogranicze.sejny.pl/poczt.php?lp=8300&session_id=

³⁷ *Zigeuner - Puppenspiel zu Mahale*, author unknown, black and white drawing, wood engraving, 1877, Borderland's Digital Collections, http://centrum.pogranicze.sejny.pl/rycina.php?lp=646&session_id=

³⁸ *Wesele cygańskie w Sofii (A Gypsy wedding in Sofia)*, Antoni Piotrowski, pen drawing, photography in the collection of P. Lechowski (no. 79).

Nakaz wydalenia (The order of expulsion), G. Rony, 1874, Borderlands Digital Collections, http://pogranicze.sejny.pl/cyganie_spis_pocztowek,91-1,12452.html; <http://centrum.pogranicze.sejny.pl/img/ryciny/183.jpg>

can be seen in the 1993 painting of a Slovak artist Karol Ondreička titled “The Gypsy funeral”. The Gypsy family standing in front of the house gathers around the coffin and bids farewell to the deceased with a priest by their side.⁴¹ Depictions of Gypsy children playing are also a rare sight. On a postcard from Hungary we can see a young girl “driving” naked or rag-clad horse-children tied with a string.⁴²

Polish collections also include iconography depicting the social status of Gypsies. It is mainly associated with poverty and begging – individual as well as collective. It is however worth to mention that in the European tradition begging was initially sanctioned by the Christian Church. It even constituted an element of the funeral liturgy in Catholic and Eastern Orthodox rituals. For European society almsgiving was and still is a ritual form of attaining salvation for sins. In Eastern Orthodox and Eastern Catholic tradition the rite has been preserved until today and is still being observed. In Western Europe this belief was put to doubt by the emergence of Protestant religion and the

³⁹ *Obóz Cyganów (Gypsy camp)*, Henryk Pillati, repr. Tygodnik Ilustrowany, Warsaw 1873, no. 295, p. 89, photography in the collection P. Lechowski, no 18.

⁴⁰ *Cigánsky pohreb (Gypsy funeral in Transylvania)*, Karol Ondreička, 1933, oil, Slovenska národná galéria in Bratislava (The Slovak National Gallery in Bratislava), postcard in the collection of P. Lechowski, no number assigned.

⁴¹ Borderland's Digital Collection [an electronic source] http://centrum.pogranicze.sejny.pl/rycina.php?lp=745&session_id=1ee70a2a0629e285e4d26fa97349f338

⁴² Borderland's Digital Collection [an electronic source] http://centrum.pogranicze.sejny.pl/rycina.php?lp=84&session_id=1ee70a2a0629e285e4d26fa97349f338

view that human faith is already predestined and the only way to attain salvation is through hard work. In this context depictions of the Gypsies are associated with the European iconography of begging and almsgiving. However, aristocrats and middle class citizens as well as monks or priests replaced the medieval rulers as almsgivers –

Przerwane przedstawienie (An interrupted show),
W. Schnautzel, 1873, Borderlands Digital Collections,
<http://centrum.pogranicze.sejny.pl/img/ryciny/183.jpg>

the main characters of the spectacle. In iconography begging Gypsies are depicted as wearing rags, being barefoot or even naked. The body is styled in such a way as to expose as many ailments and infirmities as possible. The followers associate these elements with asceticism and poverty and these, in effect, evoked pity. Iconography “At the vicarage”⁴³ has been created on the principle of contrast – there are monks sitting at the full of food table in the priest’s yard, but in front of the house one can see a Gypsy family begging for alms.⁴⁴

Iconography illustrating the removal of Gypsies from a given area emerges in the second half of the 19th century. Begging for alms becomes regarded differently – it is no longer a religious rite, but becomes socially undesirable. One of the reasons for that perspective to emerge seems to be an idea of racism which was gaining strength in Germany. Gypsies, as well as Jews did not fit the ideology of pure race and were marked as the lower caste posing a threat for the European culture. “The order of expulsion”⁴⁵ by G. Rony from Germany (1874) illustrates that trend very well. A 1873 woodcut “An interrupted

---

⁴³ *Im Pfarrhof (In the Vicarage)*, after the painting of U. van der Benne, Karleberg & Oertel H. Gedan, black and white wood engraving, 1881, Borderlands Digital Collections, <http://centrum.pogranicze.sejny.pl/img/ryciny/188.jpg>

⁴⁴ Karleberg & Oertel H. Gedan, 1881.

⁴⁵ *Nakaz wydalenia (The order of expulsion)*, G. Rony, 1874, Borderlands Digital Collections, http://pogranicze.sejny.pl/cyganie_spis_pocztówek,91-1,12452.html ; <http://centrum.pogranicze.sejny.pl/img/ryciny/183.jpg>

show” by W. Schnautzel bears a similar character. German gendarmerie stops a show where gypsies perform with their dogs, bears and monkeys.⁴⁶

The world of the Gypsy culture presented in the Polish iconographic collections is extremely diversified, colourful and interesting. The multi-thematic representations convey how rich and specific the Roma culture was in the context of the 19th and 20th century Europe. This iconography documents the reality of the times but it also creates the world in which this group was represented in the minds of various European countries’ societies. For the contemporary reader the boundary line between the two is shifting and in the light of the present anthropology of an image its interpretation results from the method accessed. In the future considerations it is worth to attempt to present how the Gypsy world is created on the basis of various media – paintings, drawings, engravings, postcards or photographs. Interesting facts can also be retrieved by comparing documented material with the contemporary one – the result of the field research. They starkly exhibit that despite immense cultural changes in the 20th century as well as strong tendencies to unify cultures, there are still *nomadic ethnic groups* in Europe, whose way of life corresponds closely to the themes and motifs known from the 19th/20th century iconography.

---

⁴⁶ *Przerwane przedstawienie (An interrupted show)*, W. Schnautzel, 1873, Borderlands Digital Collections, <http://centrum.pogranicze.sejny.pl/img/ryciny/183.jpg>

REPRESIUNILE ADMINISTRAȚIEI LOCALE. STUDIU DE CAZ: ORAȘUL BĂLȚI (1947–1949)

Lidia Pădureac

Resumé. *En 1947, les organes d'administration communiste de la RSSM ont déclenché un procès d'impôt excessif des personnes, détenteurs des propriétés individuelles agricoles, industrielles, commerciales. Le but des officialisations était de créer une propriété et une pensée collective. La réalisation de la politique centrale était assurée par les institutions d'administration locale. Le Comité Exécutif de la ville de Balti a dressé les listes des personnes ayant une propriété particulière, qui, ultérieurement, ont été supposés à un impôt excessif. Beaucoup de ces personnes ont été déportés en 1949. Les répressions des années 1947-1949 ont anticipé les déportations et ont été initiés par le pouvoir centrale, mais réalisés par les organes républicains et locaux.*

Mots – clés: Répressions, administration locale, propriété collective, pensée collective, système fiscal, institutions publiques.

Cuvinte-cheie: represiuni, administrație locală, proprietate colectivă, gândire colectivă, sistem fiscal, instituții politice.

Totalitarismul comunist a fost unul din fenomenele negative ale epocii contemporane, care a marcat soarta mai multor popoare. Tendința statului de a transforma societatea într-o masă docilă de indivizi s-a manifestat prin acțiuni, avînd grave consecințe morale, etnice, economice, politice. Centrul gândirii totalitare se manifesta prin falsificarea ideii binelui¹, care avea menirea de a constrînge oamenii așa încît aceștia să-și schimbe sistemul de valori și să accepte supunerea totală. Comunismul a încercat să cuprindă și să filtreze prin prisma matricei sale ideologice tot ce avea potențial de discurs public². Persoanele care opuneau rezistență, sau, cel puțin, erau capabile de a se opune manipulării, deveneau periculoase pentru regim și urmau a fi exterminate, izolate sau obligate prin înfricoșare să-și inhibe orice manifestare a nemulțumirii. Consecințele celui de-al Doilea Război Mondial au revitalizat URSS-ul, permițîndu-i lărgirea sferei de influență, accentuarea centralizării excesive și continuarea procesului de formare a partidului-stat. Metodele și mijloacele utilizate de oficialități în vederea realizării scopului au inclus o gamă largă de atrocități, inclusiv represiunile. La nivel local, represiunile administrației comuniste s-au manifestat prin măsuri de constrîngere economică, morală, etnică și prin reprimarea opoziției populației față de regim.

---

¹ Vladimir Tismăneanu, *Comunismul – de la Marx și Lenin la viața de apoi*, în *Fără termen de prescripție, Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*, coord. S. Musteață, I. Cașu, Chișinău: Cartier, 2011, p. 21.

² *Ibidem*, p. 22.

Inițiatorii și executorii represiunilor. Deseori, aprecierile istoriografice se referă la fenomene universale, ignorându-le pe cele locale, deși toate procesele din stat se materializează prin nivelul local. Restabilirea RSSM a fost urmată de măsuri grabnice care trebuiau să asigure integrarea regiunii în sistemul comunist-sovietic al URSS. Mecanismul de îndeplinire a politicii centrale era asigurat de subordonarea instituțiilor administrative inferioare. Menirea autorităților locale a fost de a executa directivele republicane, care le executa pe cele ale Kremlinului. În RSSM, componența organelor sistemului sovietic era selectată riguros de către comitetele de partid din teren și verificate minuțios de organele speciale ale NKVD-ului. Orașele Chișinău, Bălți, Bender, Tiraspol erau subordonate direct administrației de stat a RSSM³. Deputații în sovietele orașenești, raionale și sătești erau selectați de către organele locale de partid. Puterea aparținea secretarilor comitetelor de partid și birourilor comitetelor de partid. Toate problemele privind administrarea RSSM, practic erau examinate și soluționate de către CC al PC (b)M, care era supravegheat de Biroul CC al PC (b) din toată Uniunea pentru RSSM. Hotărârile instanțelor superioare erau executate necondiționat de către cele inferioare⁴. Inițial, baza aparatului sovietic o constituiau străinii, aduși special în acest scop din interiorul Uniunii Sovietice, astfel organele administrative își îndeplineau misiunea de executor, deseori chiar cu exces de zel.

După 1945, scopul Moscovei în RSSM era de a crea o societate loială, care acceptă necondiționat experimentele politico-economice comuniste. Regimul dorea o proprietate și o gândire colectivă. Astfel, în domeniul industriei, elementul de stat urma să-l înlocuiască pe cel privat, iar în agricultură urmau să fie lichidate gospodăriile particulare în favoarea colhozurilor. Printre persoanele care puteau împiedica acest proces erau țăranii gospodari și micii întreprinzători, cărora libertatea economică le putea permite un grad mai înalt de libertate personală. Foametea din 1946-1947 nu a spulberat spiritul de proprietate privată al populației, în consecință autoritățile au întreprins măsuri noi. Colectivismul comunist este periculos prin caracterul său ambiguu: egalitarismul în sărăcie a populației subordonate și supremația dictatorială a elitei de partid pentru care nu există limite ale admisului. Zombizarea populației în spiritul ideologiei comuniste era întreținută prin mecanisme represive economice, politice, morale.

Noțiunea *represii*, utilizată preponderent cu referință la localitățile rurale

³ George Ciorănescu, *Basarabia, pământ românesc*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2001, p. 247.

⁴ *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998*. Coord. I. Scurtu, București, 1998, p. 251.

(mai multe la număr) este la fel de valabilă și pentru localitățile urbane, ba mai mult, atitudinea oficialităților față de ele a fost de interes sporit, întrucât, după cum afirma și George Ciorănescu, orașele erau cele mai puternice centre de deznaționalizare⁵. În regiunea de nord a RSSM, cel mai mare oraș era Bălțul, care în anul 1946 avea 1370 gospodării⁶, o populație de 56000 persoane, în care funcționau 33 instituții de învățământ, 2 spitale, 101 puncte comerciale⁷. Administrația locală era reprezentată de Comitetul Executiv al Sovietului deputaților truditatori, format din 22 persoane, din care 3 moldoveni, 6 ucraineni și 13 ruși. Bălțul avea o structură organizatorică specifică: i se supuneau 4 soviete sătești de tip orășenesc: Pămînteni, Țigănia, Tiosa și Slobozia⁸, care nu erau suburbii, ci adevărate părți componente ale orașului. Formal, sovietul era împuternicit să examineze și să rezolve la sesiune orice chestiune, conform legislației republicii. Comitetele executive erau în drept să elaboreze și să prezinte sovietelor planurile de dezvoltare economică și socială, bugetul, luau măsuri în vederea îndeplinirii prevederilor planului, prezentau sovietelor dările de seamă despre îndeplinirea planului și bugetului. Comitetele executive conduceau secțiile și direcțiile comitetului executiv, întreprinderile, instituțiile și organizațiile de subordonare raională, orășenească și sătească⁹. În realitate, Sovietele se subordonau direct Sovietului de Miniștri, Comitetele executau cerințele și directivele instituțiilor centrale, care în mod obligatoriu erau coordonate cu organele de partid, iar instituția supremă din RSSM era Biroul CC al PC (b) subordonat direct Kremlinului. Pînă în decembrie 1947, organele sovietice inferioare nu se alegeau, ci erau numite și aprobate în calitate de organe executive ale Sovietelor¹⁰. În ciuda organizării sale federale, statul sovietic era centralist, lăsînd prea puține atribuții guvernelor republicilor socialiste, simple instrumente ale guvernului central¹¹. La 16 octombrie 1947 au fost desființate județele, iar raioanele care intrau în componența lor au fost subordonate organelor republicane¹². Formarea unei astfel de structuri piramidale concorda

---

⁵ George Ciorănescu, *Op. cit.*, p. 213.

⁶ *Коллективизация крестьянских хозяйств в правобережных районах Молдавской ССР. Сборник документов*, Chișinău: Ed. „Cartea moldovenească”, 1969, doc. 201, p. 427.

⁷ *Arhiva municipală de Stat Bălți din Republica Moldova* (în continuare AMSB), F. 138, inv. 1, dosar 7, f.372.

⁸ AMSB, F. 138, inv. 1, d. 1, f. 107.

⁹ M. Platon, S. Roșca, Al. Roman, T. Popescu, *Istoria administrației publice din Moldova*, Chișinău, 1999, p. 384.

¹⁰ В. Пасар, *Суровая правда истории. Депортации с территории Молдавской ССР. 1940-1950*, Chișinău: Momentul, 1998, p. 170.

¹¹ George Ciorănescu, *Op. cit.*, p. 207.

¹² M. Platon, S. Roșca, Al. Roman, T. Popescu, *Istoria...*, p. 256.

cu principiile statului totalitar și îi asigura intransigența. Regimul a prins un contur clar atunci când instituțiile administrative locale și-au asumat identitatea de executor docil.

În 1947, autoritățile centrale au intensificat acțiunile în vederea colectivizării. Consecințele foametei trebuiau să faciliteze „convingerea” populației de a se conforma fără rezerve noilor cerințe. Pentru a raporta o dinamică în acest sens, administrația locală a intensificat represiunile. Acestea au fost pregătite în câteva etape: depistarea persoanelor cu spirit particular care se opuneau colectivizării; impozitarea excesivă a acestora; condamnarea; deportarea. Foamea, represiunile, politica fiscală nu au adus rezultatul dorit de oficialități privind formarea gospodăriilor colective. În orașul Bălți, din 6297 ha de pământ arabil, 38 ha livezi, 16 ha erau-viță-de-vie¹³, au fost colectivizate 2000 ha-2 ha livezi și 8 ha de viță-de-vie¹⁴. În același timp, populația nu era în stare să se întrețină, motiv din care în primăvara anului 1947 Comitetul executiv orașenesc a acceptat acordarea loturilor individuale de grădină pentru 2431 persoane, astfel volumul semănăturilor individuale s-a mărit cu 235 ha în comparație cu 1946¹⁵. Capacitatea oamenilor proprietari de a înfrunța greutățile îi făcea să-și păstreze acest statut. Astfel, în colhozuri se înscriau doar cei care practic nu aveau nimic. Oficialitățile urmau să distrugă forma de proprietate particulară în scop economic – acumularea unor impozite exagerate, și în scop politic – reprimarea spiritului privat și încurajarea colectivismului. La 17 august 1947, Consiliul de Miniștri al URSS a obligat guvernul RSSM să stabilească trăsăturile caracteristice și numărul total al chiaburilor din republică¹⁶. Biroul CC al PC (b) din RSSM nici nu ascundea faptul că represiunile economice față de țărani particulari și micii întreprinzători industriali și comerciali constituiau o măsură politică. Astfel, Hotărîrea Biroului din 30 august „Cu privire la depistarea gospodăriilor chiaburilor în județele RSSM și supunerea lor la impozitare în baza hotărîrii Consiliului de Miniștri al URSS din 17 august 1947” menționa: „supunerea la impozite a gospodăriilor chiaburilor constituie o măsură politică (s.n.) extrem de importantă”¹⁷. Decizia urma să fie relizată prin secretarii Comitetelor județene, orașenești, raionale, președinții Comitetelor executive care trebuiau să organizeze întocmirea și aprobarea listelor. Instituțiile locale, puse în stare de alertă, au început executarea tacită

¹³ *Коллективизация крестьянских хозяйств...*, doc. 201, p. 424.

¹⁴ *Ibidem*, p. 425.

¹⁵ AMSB, F. 138, inv.1, d.13, f.9.

¹⁶ A. Moraru, *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria. 1812-1993*, Chișinău: Editura Universul, 1995, p. 427.

¹⁷ *Коллективизация крестьянских хозяйств*, doc. 91, p. 173.

a directivelor. Din cele menționate se conturează faptul că represiunile au fost o consecință a inițiativei puterii centrale, realizată de instituțiile executive republicane și cele locale.

Întocmirea listelor de „supecți”. Regimul totalitar presupune și o strictă evidență. Punerea în aplicare a experimentului de colectivizare în contextul stabilirii unor obligații economice sporite a RSSM față de Moscova a determinat inițierea de întocmire a listelor cu persoane care urmau să achite impozite majorate, dar care deveneau „suspecte” în virtutea faptului că și-au păstrat un statut economic bun, în timp ce restul – colhoznici, angajați – care apriori erau protejați de stat trăiau mai rău. La 2 octombrie 1947, Comitetul Executiv Bălți, în baza hotărârii Biroului CC al PC (b)M, a pus deja în discuție întocmirea primei liste din 7 persoane, a gospodăriilor de „chiaburi”¹⁸ și din 16 persoane a gospodăriilor cu caracter individual, ce urmau a fi impozitate¹⁹. Se dorea ca examinarea listelor să aibă loc la ședințele sovietelor sătești cu participarea țăranilor săraci²⁰. Situația se repeta exact la fel cum s-a desfășurat în timpul marii terori din URSS din 1937-1938: „la scară unională cu o anumită periodicitate, erau organizate campanii de identificare și nimicire a „dușmanilor” poporului... în august 1937 CC al PC (b)R a expediat o telegramă subdiviziunilor sale din teritoriu privind „mobilizarea politică a colhoznicilor la lupta pentru distrugerea dușmanilor poporului în agricultură”... „Campaniile regizate de autoritățile comuniste se țineau lanț, ajungându-se pînă la situații aberante. Societatea, încet, dar sigur, intra într-o stare de psihoză colectivă. „Dușmanii poporului” erau căutați pretutindeni”²¹. De la Marea Teroare trecuse deja 10 ani, însă în RSSM ea abia începea, urmînd a se desfășura pentru oamenii de rînd conform aceluiași scenariu tragic. Elaborarea listelor „chiaburilor” revenea Comitetelor executive, care trebuiau să le prezinte pînă în toamna anului 1947²². Pretextul inițial al depistării acestor persoane era fiscalitatea, pentru ca ulterior cei care nu au fost distruși economic sau moral să se regăsească pe listele celor deportați. „Teroarea primilor ani de ocupație sovietică a redus la tăcere elementele contestatatoare, implantînd o frică profundă și copleșitoare în conștiința populației din Basarabia. Basarabeni au încercat să se resemneze în fața situației create după 1944, acceptînd tacit „moldovenizarea” ca expresie

---

¹⁸ AMSB, F.138, d.15, f.62.

¹⁹ *Ibidem*, f. 63.

²⁰ *Коллективизация крестьянских хозяйств*, doc. 91, p. 173.

²¹ Ion Varta, Tatiana Varta, *Marea Teroare din URSS și RSS Moldovenească (1937-1938)*, în *Fără termen de prescripție, Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*, p. 361.

²² В. Пасар, *Суровая правда истории...*, с. 201.

a „liniei juste” promovate de partid și de stat²³ și nu au manifestat rezistență față de experimentele comuniste. Întocmirea listelor era dificilă, chiar și pentru administrația locală, deoarece persoane cu proprietăți mari, practic, nu existau. Istoricul Anatol Petrencu afirmă că „termenul de „chiaburi” (țaran înstărit), care avea loturi de pământ mai întinse, a fost introdus în URSS încă din anii 1930. În RSSM, însă, nimeni nu se includea sub această noțiune, fiindcă țărani din Basarabia aveau puțin pământ²⁴. Conform datelor Ministerului de Finanțe al republicii, o gospodărie „chiaburească”, în 1947, deținea în medie 5,67 ha de pământ arabil, 0,09 ha de livezi și arbuști, 0,33 ha de vie, 0,32 ha de fînețe, 0,4 cai, 0,25 boi, 0,7 vaci, 3,91 oi, 0,14 porci, 0,5 stupi²⁵. În Bălți, această medie era și mai mică – 3,46 ha pământ arabil, 0,25 ha viță-de-vie²⁶. În listele de „chiaburi” s-au regăsit și persoane care aveau 1,25 ha de pământ, iar în calitate de întreprinzători – bătrâni cu grad de invaliditate²⁷. Omul putea fi declarat industriaș dacă vindea la piață. De exemplu, Plomodeală Tudor a fost declarat „chiabur” – vindea la piață legume, avea un cal, 3 ha de pământ (dintre care un hectar era cultivat cu grădină), întreținea o familie din 6 persoane, din care 2 nu erau apte de muncă²⁸. Un alt caz: Rîbac Maria – deținea doar 2 ha de pământ, din care 1 ha era cultivat cu legume. În rubrica de motivare a înscrierii gospodării în lista gospodăriilor cu caracter comercial era fixat „vinde legume²⁹”. Alt caz: Berioza Ivan – fără pământ, deține 14 oi, vinde brînză la piață³⁰. Faptul că în listele inițiale nu erau incluse neapărat persoanele înstărite, îl reconșteau chiar și reprezentanții Consiliului executiv³¹. Cele mai evident incorecte cazuri erau revăzute, deși marea majoritate cu venituri modeste, care abia de-și întrețineau familia, au rămas pe liste. Astfel de situații se repetau frecvent și din cauza lipsei unei categorii sociale cu adevărat înstărite. Pe lângă lista comună în care erau indicate numele persoanelor, era întocmită o fișă separată pentru fiecare persoană, în care se înregistrau membrii familiei, proprietatea. Inițial, denumirea listei nu includea noțiunea de „chiabur” – era

²³ Octavian Țicu, „Moldovenismul” sovietic și politicile identitare ale URSS în RASSM și RSSM (1924-1991), în *Fără termen de prescripție*, p. 348.

²⁴ Anatol Petrencu, *Istoria contemporană: studii, materiale, atitudini*, Chișinău: Editura Cartdidact, 2011, p. 209.

²⁵ *Istoria Basarabiei ...*, p. 256.

²⁶ AMSB, F. 138, d. 15, f. 63-105.

²⁷ *Ibidem*, f.63.

²⁸ *Ibidem*, f. 101.

²⁹ *Ibidem*, f. 110.

³⁰ *Ibidem*, f. 112.

³¹ *Ibidem*, f. 63.

scris „Список хозяйств, подлежащих обложению сельскохозяйственным налогом с надбавкой” (*Lista gospodăriilor care urmau să fie impozitate agricol cu adaus*). Cuvântul „сельскохозяйственным” este tăiat și în loc scris cu stiloul „как кулацкие хозяйства” (*ca gospodării de chiaburi*)³². Fișa individuală fixa dacă persoana folosește munca înăimită (în acest caz trebuia de indicat numele persoanelor înăimate și perioada în care au lucrat). O altă rubrică prevedea argumentarea amănunțită în baza căreia gospodăria putea fi atribuită celor care urmau să fie impozitate agricol cu adaus pe venit. Oamenii erau supuși impozitării nu doar pentru situația curentă, dar și pentru activitatea lor economică din anii 1941–1944³³. Ultima rubrică din fișă trebuia să indice dacă în familie erau persoane decorate, ofițeri ai armatei sovietice, invalizi de război, pensionari, foști partizani, ostași căzuți pe front³⁴.

Deși rezultatele economice ale impozitării erau semnificative (în Bălți din 18 ml.ruble din veniturile orașului 13,2 ml. ruble erau din impozitele pe venit și doar 709 mii – impozite de stat, 30 mii alte impozite³⁵), la 3 iunie 1948, secretarul CC al PC (b)M Covali, în scrisoarea adresată secretarilor comitetelor raionale și orășenești, se declara nesatisfăcut de munca de depistare și supunere la impozit agricol a gospodăriilor chiaburilor, deoarece acest proces „s-a desfășurat fără participarea obștimii”. În rezultat, comitetele raionale ale PC (b) din Moldova, comitetele executive raionale au fost obligate să organizeze examinarea listelor de gospodării ale chiaburilor la ședințele sovietelor satești cu participarea țăranilor săraci³⁶. Nemulțumirea organelor sovietice era dictată preponderent de aspectul politic, deoarece acest proces trebuia să fie demonstrativ, pentru a arăta celor mai săraci că statul îi protejează anume pe ei și îi pedepsește cu ajutorul lor pe cei „înstăriți”. Instituțiile administrative locale au întreprins măsuri și în vederea lărgirii bazei sociale pentru regim. Prin decizia Comitetului executiv din 24 ianuarie, președinții sovietelor satești care se subordonau orașului Bălți erau obligați să angajeze în lucrările de construcții sau amenajare a orașului prioritar țăranii fără pământ, concomitent „să fie organizat lucrul politic cu persoanele care vor fi angajate pentru a le arăta grija conducerii față de ei”³⁷. În iunie 1948, procesul de depistare a gospodăriilor industriale și a celor de „chiaburi” s-a intensificat, iar fișele de gospodărie ur-

---

³² *Ibidem*, f.87.

³³ *Ibidem*, f. 92.

³⁴ *Ibidem*, f. 93.

³⁵ *Ibidem*, f. 192.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, d.20, f.173-174.

mau să devină pentru sovietele sătești „cea mai prețioasă bază de evidență”³⁸. Listele întocmite de administrația locală și de organele de partid au conturat cercul persoanelor „suspecte” pentru regim, persoane soarta cărora deja era decisă de către stat.

Impozitarea excesivă. În condițiile când foamea încă nu fusese depășită, autoritățile locale permiteau oamenilor să prelucraze pământul pentru a se putea alimenta. Concomitent erau luate măsuri de evidență strictă a pământurilor înșămânțate pentru a le putea ulterior impozita³⁹. Prin decizia Comitetului executiv Bălți din 24 ianuarie 1947 „privitor la regula de impozitare pe venit a populației și înregistrarea întreprinderilor mici industriale și meșteșugărești” în baza deciziei Sovietului de Miniștri al RSSM, începînd cu anul 1947 se interzicea emiterea legitimațiilor de înregistrare a întreprinderilor industriale, meșteșugărești și de comerț. Concomitent, procurorul orașului, M. Guncenco, și șeful miliției orașenești, A. Alioșin, erau obligați să lupte cu „specula, comerțul ilegal și cu persoanele care practică activitatea interzisă industrial-meșteșugărească particulară”⁴⁰. Primii pași au fost realizați prin Decizia Ministerului de Finanțe din 1947 de a nu mai elibera patente pentru comerțul particular⁴¹. Politica statului sovietic era orientată spre lichidarea concurenților muncii colective, adică a țăranilor proprietari și a micilor întreprinzători. De menționat, că această decizie era considerată incorectă chiar și de unii demnitari de stat. Astfel, în martie 1947, ministrul Securității de Stat Mordoveț, menționa atitudinea incorectă a Ministerului de Finanțe care a acceptat planul Ministerului de Finanțe al URSS de 55,4 ml ruble din impozitele agrare fără a explica imposibilitatea realizării acestuia. În critica lui Mordoveț se afirma că Ministerul de Finanțe al RSSM a interzis eliberarea patentelor pentru comerțul particular, „ astfel bugetul RSSM și așa încordat a devenit nerealizabil”⁴². Este evident că în politica fiscală statul nu urmărea prioritar scopuri economice, ci mai mult politice, întrucît decizia de a interzice patentele a prejudiciat mult bugetul. Ministrul Securității de Stat al RSSM considera că întreprinzătorii mici particulari oricum își continuă activitatea, ascunzîndu-se în cartele pentru a se eschiva de la impozite⁴³. Oficialitățile nu au refuzat la interzicerea patentelor, însă au intensificat politica de asfixiere

³⁸ *Ibidem.*

³⁹ AMSB, F.138, d.13, f. 9.

⁴⁰ *Ibidem*, d.12, f. 290.

⁴¹ В. Пасар, *Суровая правда истории...*, c. 256.

⁴² *Ibidem*, c. 256-257.

⁴³ *Ibidem*, c. 257.

a micilor întreprinzători. Foștii deținători de patente au fost declarați speculanți, au fost obligați să achite suplimentar⁴⁴. Sistemul de impozitare și livrări care provocase foametea a fost nu doar menținut, dar și consolidat, accentuând și mai mult sărăcia oamenilor.

Situația complicată economică din orașul Bălți s-a evidențiat și prin incapacitatea fiscală a populației: în 1947, sovietul Pămînteni livrase doar 1 tonă din cele 52 planificate, Țigănia – 1 tonă din 11 planificate, Slobozia – 700 kg., din 43 tone, Tioasa – nimic din 43 tone planificate⁴⁵. Pentru o supraveghere mai rigidă a procesului de impozitare s-a decis a obliga fiecare gospodărie țărănească să livreze zilnic statului cantitatea necesară de grîne⁴⁶.

La 9 ianuarie 1948, Comitetul executiv al orașului Bălți a luat decizia referitoare la „combaterea speculei”. Comercializarea produselor era interzisă persoanelor care nu le produceau. În calitate de pedeapsă se prevedea o amendă de 100 ruble sau lucru în favoarea comunității timp de 30 de zile⁴⁷. Concomitent au fost întreprinse măsuri pentru a nu permite accesul la piață nici producătorilor direcți până nu vor fi prestate toate livrările statului, chiar și cele preconizate a fi în avans. Astfel la 16 ianuarie a fost adoptată decizia conform căreia președinților sovietelor satești Slobozia, Tiosa, Pămînteni, Țigănia li se interzicea să ofere gospodăriilor țărănești certificate cu dreptul de a vinde animale pînă la realizarea livrărilor obligatorii de lapte și carne statului⁴⁸. Ulterior a fost luată și decizia de a interzice gospodăriilor individuale țărănești să vîndă sau să schimbe grîul, făina, pîinea coaptă pînă la realizarea planului de livrare a pîinii statului. Persoanele care încălcau această decizie urmau să achite o amendă de 300 ruble, cu confiscarea produselor comercializate, iar în caz de recediv – purtau responsabilitate penală⁴⁹.

Sistemul de impozitare necesita și o evidență strictă a loturilor de pămînt. În aprilie 1948, Procuratura orașenească Bălți a constatat că există discrepanță de aproximativ 400 ha dintre datele oferite de Departamentul orașenesc al agriculturii referitor la pămîntul arabil, cele ale Inspectoratului Central de Statistică (Испектура ЦСУ) și cele ale Împuternicitului Ministerului pentru rechiziții (Уполминзгар)⁵⁰.

---

⁴⁴ AMSB, F.138, inv.1, d. 22, f. 22.

⁴⁵ *Ibidem*, d.13, f. 197.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 198.

⁴⁷ *Ibidem*, d. 20, f. 22.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 96.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 474.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 285.

Date referitoare la pământurile agricole aflate în folosința sovietelor sătești subordonate orașului Bălți			
Sovietul sătesc	Datele Departamentului orașenesc al agriculturii	Datele Inspectoratului Central de Statistică	Datele Împuternicitului Ministerului pentru rechiziții
Pămînteni	1420 ha	1370 ha	1104,92 ha
Țigănia	1402 ha	1302 ha	1049,85 ha
Tiosa	1680 ha	1580 ha	1405,63 ha
Slobozia	1517 ha	1367 ha	1140,10 ha
total	6019 ha	5619 ha	4700,52 ha

Sursa: AMSB, F: 138, inv. 1, d. 22, f. 285.

În viziunea administrației locale diferențele în date presupun ascunderea pământului arabil pentru a nu fi supus impozitării și livrărilor agricole⁵¹. În scopul evitării unor astfel de situații, s-a decis „a obliga președinții sovietelor sătești să elaboreze „Cărți ale gospodăriilor” pentru fiecare gospodărie țărănească cu indicarea întregii averi⁵². Dacă inițial astfel de fișe erau elaborate doar pentru gospodăriile pretinse de „chiaburi”, atunci ulterior acestea au devenit obligatorii pentru toți. Deși erau luate măsuri în vederea livrărilor către stat pe sectorul individual, inclusiv nepermiterea comercializării produselor, totuși planul preconizat nu se realiza.

Realizarea planului de livrare a produselor animaliere pe sectorul individual ⁵³					
Sovietul sătesc	carne	lapte	ouă	Brînză	lînă
Pămînteni	57%	74%	18%	105%	29%
Slobozia	50%	49,4%	11,6%	49%	-
Tiosa	56%	39%	16,8%	50%	9%
Țigănia	51 %	34%	13,1%	135%	13%

După interzicerea patentelor a început verificarea artelelor, acceptate ca „formă de asociere benevolă a țăranilor sau meseriașilor pentru a duce prin muncă colectivă și mijloace de producție socializate o gospodărie obștească mare de înaltă productivitate”⁵⁴. Oficialitățile apreciau această formă de organizare ca modalitate de lichidare a sectorului privat în industrie și agricultură⁵⁵. Se preconiza formarea artelelor agricole pentru tranziția spre colhozuri, și

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*, f. 198.

⁵³ *Ibidem*, f. 579.

⁵⁴ *Enciclopedia sovietică moldovenească*, vol. 1, Chișinău, 1970, p. 230.

⁵⁵ *Istoria RSS Moldovenești*, Chișinău: Editura „Cartea Moldovenească”, 1970, p. 569.

artele meșteșugărești și industriale. Artele au fost inventate pentru perioada de tranziție de la proprietatea privată la cea colectivă. Consiliul executiv Bălți insista că afaceriști și speculanți au pătruns masiv în întreprinderile industriale și comerciale. Se menționa că „aceștia au venit în artele cu inventar industrial și cu mijloace bănești mari” pentru a se îmbogăți⁵⁶. S-a decis verificarea generală a artelor pentru „a le curăți de elementele particulare – speculanți”, care urmau să răspundă penal⁵⁷. Constituția RSSM din 1941 se baza pe principiile Constituției URSS din 1936 și admitea paralel cu sectorul socialist existența sectorului privat – art. 9 menționează: „alături de sistemul socialist al economiei, în RSS Moldovenească se admite existența gospodăriilor private ale țăranilor individuali, meseriașilor, a micilor întreprinderi industriale și comerciale private”, deși aceeași Constituție prevedea „lichidarea definitivă a elementelor capitaliste”⁵⁸. În acest context, istoricul Anton Moraru menționează printre trăsăturile specifice de realizare a planurilor cincinale în RSSM și faptul că „existau două moduri de producție care se excludeau prin esență – sectorul socialist și sectorul privat, care era strîmțorat de sistemul totalitar”⁵⁹. În iarna anului 1946-1947 s-a înăsprit brusc lupta organelor de interne și securității de stat a Moldovei împotriva „manifestărilor dușmănoase”. Principala cauză a acestora se ascundea în directivele MAI al URSS, prin care se cerea restructurarea radicală și întărirea lucrului operativ și de formare a agenturii pentru lichidarea grupurilor banditești, a diferitor manifestări antisovietice, prevenirea formațiunilor banditești și mișcarea clandestină antisovietică. Orice protest, cît de mic, era interpretat de autorități ca fiind antistatal, provocat de elemente dușmănoase⁶⁰. În documentele oficiale toate cazurile de banditism, acte teroriste, revolte erau apreciate doar ca fiind antisovietice, provocate de chiaburi⁶¹. Represiunile fiscale în contextul celor morale urmau să aducă statului venituri nu doar economice dar și politice. Categoriile de oameni ce dispuneau de cereva avere erau supuși fiscalității excesive. Pentru gospodăriile de „chiaburi” impozitul de 553 ruble pe an în 1947 s-a mărit la 1284 ruble în 1948, sumă care era de 44,2 ori mai mare față de impozitul gospodăriilor colhoznice⁶². Sistemul fiscal sovietic și cel de rechiziții erau îndreptate spre obținerea de impozite în bani și în produse agricole, pîrghie care, împreună cu alți factori, a determinat instaurarea unui „subsistem al fricii”. Frica implantată în mod conștient de

---

⁵⁶ AMSB, F. 138, d.20, f.581.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 583.

⁵⁸ *Istoria RSS Moldovenești*, p. 413.

⁵⁹ A. Moraru, *Istoria românilor...*, p. 417.

⁶⁰ В. Пасар, *Суровая правда истории...*, с. 183.

⁶¹ *Ibidem*, p.189.

⁶² *Anii grei ai colectivizării*, Chișinău: Editura „Cartea Moldovenească”, 1990, p. 116.

către reprezentanții regimului stalinist le bloca țăranilor curajul civic, îi împiedica să se mobilizeze pentru a opune rezistență⁶³.

Impozitul fixat în mediu către plată pentru o gospodărie ⁶⁴		
anul	1947	1948
colhoznic	16 ruble	29 ruble
salariat	30 ruble	47 ruble
particular	70 ruble	169 ruble
chiabur	553 ruble	1284 ruble

În decembrie 1948, represiunile erau preponderent orientate împotriva „chiaburilor”. La 2 decembrie 1948, ministrul Securității de stat i-a prezentat lui V. Efremov, președinte adjunct al Biroului CC al PC (b) pentru Moldova, informația cerută de acesta privind „numărul chiaburilor și a altor elemente ostile evidențiate în RSSM”. Conform acestei informații, „chiaburii reprezentau un numeros grup social a cărui activitate era îndreptată împotriva construcției colhoznică și consolidării structurilor puterii sovietice”⁶⁵.

Prin represiunile fiscale și juridice, categoria persoanelor capabile să opună rezistență regimului inițial a fost distrusă economic, apoi exterminată fizic, iar în restul populației a fost implantată frica încă pe mulți ani înainte.

Concluzii. Autoritățile administrației locale au asigurat realizarea obiectivelor formulate de oficialitățile comuniste. În consecință, întocmirea listelor pentru impozitarea gospodăriilor de „chiaburi” și a celor industriale a fost un preludiv al deportărilor. În perioada 1947-1949, autoritățile locale au întocmit și perfectat în permanență listele celor care trebuiau să fie persecutați.

Principalii factori care au contribuit la formarea proprietății și gândirii comuniste au fost: foametea; fiscalitatea excesivă față de gospodăriile individuale; reprimarea oricărei împotriviri față de acțiunile autorităților; crearea pentru regim a unui suport social, format din persoane aduse și elemente de clasă autohtone; crearea mediului distructiv pentru identitatea națională a populației băștinașe. Toate aceste acțiuni au fost îndeplinite doar prin autoritățile administrative locale.

Persoanele care nu au cedat nici în urma represiunilor au fost deportate. Astfel, în 1949, în cele 1573 de vagoane de deportați, 185 de familii au fost din orașul Bălți, persoane înscrise în liste, persoane, cărora le-a fost spulberat destinul pe calea ferată spre surghiun.

⁶³ *Istoria Basarabiei...*, p. 255.

⁶⁴ *Коллективизация крестьянских хозяйств ...*, с. 308.

⁶⁵ *Istoria Basarabiei...*, p. 256.

DEPORTĂRILE PE MOTIVE CONFESIONALE. OPERAȚIA „SEVER” (1 aprilie 1951)¹

Nicolae Fuștei

Abstract. *The proposed study is dedicated to research methods and forms of persecution of members of the “Jehovah’s Witnesses” in Nazi Germany, USSR and other totalitarian countries in the twentieth century.*

Also, the author examines the development of the operation “Sever” from April 1, 1951, in which were deported, from Moldavian SSR, over 2700 members of the organization “Jehovah’s Witnesses”.

Keywords: Jehovah’s Witnesses, totalitarian countries, Nazi Germany, USSR, Moldavian SSR, the operation “Sever”, confessional deportations.

Cuvinte cheie: Martorii lui Iehova, stat totalitar, Germania nazistă, URSS, RSS Moldovenească, operația “Sever”, deportări confesionale.

În URSS, în perioada stalinismului, strămutarea anumitor popoare ori grupuri ale populației din locurile lor de origine a fost o explicită politică de stat. Încă în anii ‘20 ai secolului XX, pe lângă Comitetul Executiv Central al URSS a fost creat un Comitet special pentru strămutări, care s-a menținut până în martie 1959 și care era subordonat la început Comisariatului Poporului pentru Afacerile Interne (NKVD), apoi Ministerului Securității Statului (MGB). Transferurile masive de populație s-au realizat sub diferite motive și au vizat mai multe popoare din URSS. Unele popoare ori grupuri sociale sau religioase au fost strămutate în Siberia și Extremul Orient pentru a facilita colectivizarea agriculturii, altele – pentru a “fortifica frontierele” prin eliminarea din regiunile de frontieră a “elementelor dușmănoase” și a popoarelor care nu inspirau încredere regimului comunist, altele fiind acuzate de colaboraționism cu dușmanii etc.

Cazurile deportărilor forțate sunt atât de multe în istoria universală încât s-a încercat chiar clasificarea lor: deportări bazate pe criterii de clasă; pe baze etnice, pe motive politice și confesionale.² Printre deportările din ultima categorie se numără și cea realizată în aprilie 1951, cunoscută sub denumirea de operația „Sever” (“Nord”). Această operație a afectat, în special, organizația „Martorii lui Iehova”.

Din scrisoarea anexată la informația transmisă la 19 februarie 1950 de către

---

¹ Realizat în cadrul proiectului de cercetare *Evoluții politice, social-economice în RSSM și RM* (Secția Istorie Contemporană a IISD al AȘM).

² П. М. Полян, *Не по своей воле*, în „Гражданское достоинство”, Апрель, 1990, № 16, p. 5; П. М. Полян, *Спецконтингент*, în *Миграция населения*, Москва, Институт социально-экономических проблем народонаселения, 1992, p. 48–60.

Abakumov³ lui Stalin, constatăm că Stalin a propus ca deportarea Martorilor lui Iehova să urmeze în lunile martie–aprilie 1951⁴. Această indicație a conducătorului sovietic va fi executată întocmai, la termenul prevăzut. Mai mult ca atât, ministrul Securității de Stat al URSS propune să fie deportate 3.048 de familii cu 8587⁵ de persoane, specificând anumite cifre pentru fiecare republică vizată: RSS Ucraineană – 6.140 de persoane (2.020 familii); RSS Bielorusă – 394 de persoane (153 de familii); RSS Moldovenească – 1.675 de persoane (670 familii); RSS Letonă – 52 de persoane (27 familii); RSS Lituaniană – 76 de persoane (48 de familii); RSS Estonă – 250 de persoane (130 familii).

Drept urmare a memoriului lui Abakumov „Cu privire la necesitatea deportării din regiunile de vest ale Ucrainei și ale Bielorusiei, din RRS Moldovenească, Letonia, Lituania și Estonia a membrilor sectei antisovietice a iehoviștilor și familiilor lor” din 19 februarie 1951, la 3 martie 1951 este emisă strict secret Hotărârea Consiliului de Miniștri al URSS №667-339cc. Hotărârea stipula următoarele: Ministerul Securității de Stat al URSS (Abakumov) să efectueze fără drept de întoarcere deportarea membrilor activi ai sectei Martorii lui Iehova și a familiilor acestora în regiunile Irkutsk și Tomsk la sfârșitul lunii martie 1951. Bunurile confiscate „să fie îndreptate spre acoperirea datoriilor restante față de stat; iar cele ce vor rămâne după achitarea datoriilor (case, acareturi, inventar agricol, vitele ș.a.) să fie transmise gratuit colhozurilor, pentru fondul indivizibil. Produsele alimentare, cerealele și culturile tehnice să fie transmise statului”⁶.

Deoarece în calitate de puncte de destinație figurau în primul rând regiunile Tomsk și Irkutsk, probabil, de aceea și operația a primit denumirea de „Sever”, adică „Nord”. Presupunem că denumirea operației putea să aibă și o altă motivație, de a ofensa conștiința religioasă a deportaților. Se știe că „martorii” acordă o mare atenție Armagedonului⁷, ultimei lupte cu forțele malefice,

³ Abakumov Viktor Semenovici (11 (24) aprilie 1908 – 19 decembrie 1954) – general-polcovic, adjunctul ministrului Apărării, șeful Direcției Principale de contraspionaj (СМЕРШ) al Comisariatului apărării al URSS (1943–1946), ministrul Securității de Stat al URSS (1946–1951).

⁴ Vezi nota 1 la documentul nr. 13 în lucrarea В. И. Пасат, *Трудные страницы истории Молдовы 1940-1950-е годы*, Москва, 1994, p. 613.

⁵ În culegerea de documente publicată de V. Pasat este indicată altă cifră – 8576; vezi В. И. Пасат, *Op.cit.*, p. 613.

⁶ *Ibidem*, pp. 613-614; Valeriu Pasat, *Calvarul. Documentarul deportărilor de pe teritoriul RSS Moldovenești. 1940-1950*, ROSSPEN, 2006, p. 390.

⁷ Cartea *Apocalipsa* vorbește despre o luptă care se va desfășura la Armagedon și care va da loc judecății națiunilor. Caracterul și unele aspecte ale luptei sunt redată în Apocalipsa 19, iar locul este amintit la Apocalipsa 16,16. În Apocalipsa 17, 3-5 se spune: *Babilonul cel mare, mama curvelor și spurcăciunilor pământului*.

descrișă în cartea „Apocalipsa”. În această luptă forțele răului sunt identificate cu Nordul, mai bine zis cu „Regele Nordului”. Folosind această denumire codificată a operației, autoritățile sovietice, se pare, au vrut să le spună „martorilor” că vor fi duși pentru totdeauna în „Împărăția Nordului” cu trenul „Nordului” și acolo să se lupte cu răul.

La 24 martie 1951, Consiliul de Miniștri al RSSM emite o hotărâre strict secretă, care în mare măsură repeta cele stipulate în Hotărârea Consiliului de Miniștri al URSS №667-339cc, dar cu unele specificații:

„...5. Casele de locuit și construcțiile agricole confiscate să fie transformate în mod prioritar în spitale, școli, case de copii, biblioteci.

6. Batozele, motoarele să fie transmise stațiilor de mașini și tractoare la prețul de evaluare.

Răspunderea pentru păstrarea și comercializarea averilor se pune pe seama președinților comitetelor executive raionale și organelor de finanțe raionale”⁸

La doar două zile apare altă hotărâre specială a Consiliului de Miniștri al RSSM, prin care au fost mobilizate mijloace de transport auto, chipurile, pentru desfășurarea cu succes a lucrărilor agricole de primăvară și transportarea cerealelor din localitățile îndepărtate la Chișinău, Bălți și Orhei. Trezea suspiciuni motivul indicat, mai ales pentru faptul că revizia tehnică a mijloacelor de transport era pusă pe seama Ministerului Securității de Stat al RSSM.⁹

La 23 martie 1951 erau semnate 1123 de dosare (mai mult decât numărul de familii ce urmau să fie deportate).¹⁰

Către 24 martie 1951 au fost pregătite listele cu persoanele care urmau să fie deportate din 14 raioane ale RSS Moldovenești și este întărit planul de „măsură” referitoare la deportarea membrilor activi ai sectei iehoviste și a familiilor acestora din teritoriul RSSM. La 25 martie aceste liste au fost aprobate de către Ministrul Securității de Stat din RSSM, general-maior Mordoveț, și împuternicitul Ministerului Securității de Stat al URSS, general-maior Misiurov. În total, din cele 14 raioane arătate mai sus, în listele persoanelor care urmau să fie deportate au fost incluse 751 familii cu 2684 persoane – 855 bărbați, 1039 femei și 790 copii.

La 26 martie, ministrul Securității de Stat al RSSM, general-maiorul Mordoveț, aprobă lista persoanelor care urmau să fie implicate în realizarea operației

---

⁸ *Arhiva Ministerului Securității Naționale al Republicii Moldova (în continuare AMSN RM)*, Dosarul anului 1951. Mapa specială, ff.17-19; vezi documentul nr. 16 publicat în B. И. Пасар, *Трудные страницы...*, pp. 618-619.

⁹ *AMSN RM*, Dosarul „Operația „Nord”, ff. 347-348. Cf. Valeriu Pasat, *Calvarul*, p. 394.

¹⁰ *AMSN RM*, Dosarul „Operația „Nord”, Comunicatul din 27 martie 1951, filele nu sunt numerotate. Cf. Valeriu Pasat, *Calvarul*, p. 394.

„Sever”. Potrivit acestui document, eșaloanele cu care urmau să fie transportați deportații în regiunea Tomsk din Siberia trebuiau să aibă șefi de eșaloane. Astfel, erau prevăzute 5 persoane în funcția de șef de eșalon în raionul Lipcani; 2 – la Briceni; 4 – la Edineț; 2 – la Brătușeni; 1 – la Rîșcani. Au fost numite și persoane responsabile pentru aprovizionarea cu combustibil a automobilele care urmau să transporte deportații de la locurile de reședință la punctele de concentrare: la Chișinău – 10 persoane și la Bălți – 3 persoane. Pentru asigurarea măsurilor de deportare erau prevăzute 2 persoane la periferia din Sudul orașului Bălți și altă persoană la periferia nordică a or. Bălți.

Reglarea traficului la stațiile de îmbarcare a deportaților urma să fie efectuată de 4 persoane la gara din Bălți; alte 6 la stația Dondușeni și încă 5 persoane la stația Lipcani.¹¹

La organizarea deportării „Martorilor lui Iehova” și a familiilor acestora au fost luate o serie de măsuri, printre care:

a) Pentru derularea operației au fost înființate grupe operative în următoarea componență: șef de grupă operativă; trei militari și doi activiști reprezentanți ai Comitetului Executiv raional de deputați ai oamenilor muncii.¹²

b) Fiecare grupă operativă avea de ridicat câte 2 familii, pe care urma să le însoțească până la stația de îmbarcare și să le predea șefului în eșalon.

c) Totodată reprezentanții Comitetelor executive raionale după finisarea operației urmau să alcătuiască registrul averilor rămase, pentru a fi confiscate, și asigurarea pazei acestora.

În raioanele cu cea mai mare densitate a contingentului de deportați: Lipcani, Edineț, Briceni, Brătușeni, Rîșcani, Glodeni, Balatina, Cotuijani, Tîrnova, Florești, Sîngerei și Otaci au fost numiți împuterniciți ai Ministerului Securității RSSM din rândul conducerii operative a Ministerului. Responsabilitatea pentru organizarea deportării era pusă pe seama șefilor secțiilor orășenești și raionale ale Ministerului Securității. De selectarea împuterniciților se ocupau Evsiukov și Kolotușkin, ambii în grad de colonel.

Pentru îmbarcarea și paza deportaților până la pornirea eșaloanelor la stațiile de îmbarcare, sub conducerea colonelului Kolotușkin, au fost organizate comendaturi în următoarea componență: Comandatul stației de îmbarcare, trei adjuncți (unul responsabil de probleme de ordin general, al doilea pentru transport și al treilea pentru pază), 4 lucrători operativi, 3 dactilografe și 10 soldați.

¹¹ Arhiva Ministerului de Interne al Republicii Moldova (în continuare AMI RM), F.19, r. 5, d.1, f. 7

¹² AMI RM, F.19, r. 5, d.1, f. 1.

În ajunul operației, participanții au fost trimiși în raioane pe timp de noapte, la locurile stabilite din timp. Personalul grupurilor operative s-a deplasat prin sate, fiind însoțiți de membrii activului din localitate, care îi conducea la gospodăriile celor care urmau să fie deportați. În ajutorul contingentului operativ din RSSM au sosit grupuri suplimentare din regiunile Moscova, Kaluga, Kostroma, Rostov, Iaroslav, Kursk, Gorki, Voronej, din ținuturile Krasnodar și Stavropol și din RSSU.¹³

După o pregătire minuțioasă, în noaptea dintre 31 martie și 1 aprilie a demarat operația „Sever”. În cadrul acesteia au fost implicați 546 “lucrători operativi” ai Ministerului Securității de Stat, 1.127 ofițeri, sergenți și soldați din subordinea aceluiși minister, 275 ofițeri și soldați din subordinea Ministerului de Interne și 750 persoane din organele locale de partid. Operația a început la ora 4 spre 1 aprilie și s-a sfârșit la ora 20. După cum îi comunica la ora 11 și 30 de minute ministrul Securității al RSSM, Mordoveț, lui Ogolițov, ministru adjunct al Ministerului Securității al URSS, erau deja ridicate 696 de familii cu 2398 de persoane¹⁴. Spre sfârșitul procesului de îmbarcare se stipula că au fost ridicate 723 de familii cu 2617 de persoane.¹⁵ (808 bărbați, 967 femei și 842 copii de vârstă până la 15 ani).

La îmbarcarea în vagon, fiecare cap de familie trecea printr-un interogatoriu, în cadrul căruia răspundea la 16 întrebări de ordin general: Numele, prenumele și patronimul, anul și locul nașterii, locul de trai și cel de muncă, naționalitatea și cetățenia, dacă a mai avut altă cetățenie decât cea sovietică, originea socială, apartenența politică, serviciul militar, dacă cineva din membrii familiei au decorații sau merite, dacă cineva din familie este deputat, dacă cineva își face serviciul în Armata Sovietică, dacă a mai fost deportat cineva din familie, cine din membrii familiei a făcut serviciul militar în armata germană și despre componența familiei¹⁶. Aceste „Foi de interogatoriu” au fost completate în noaptea de 1 aprilie 1951 și sunt plasate în dosarele cu privire la familiile deportate.

Deși au fost luate toate măsurile de securitate la realizarea operației de deportare a „Martorilor lui Iehova”, se pare că au avut loc „scurgeri de informații”, astfel că unii dintre cei care urmau să fie deportați au reușit să se ascundă.

---

¹³ Valeriu Pasat, *Calvarul*, p. 397.

¹⁴ Vezi documentul nr. 25 publicat în lucrarea lui В. И. Пасат, *Трудные страницы ...*, p. 631.

¹⁵ П. М. Полеан, *Не по своей воле: История и география принудительных миграции в СССР*, Москва, 2011, c. 143. Consideră că au fost deportate 732 de familii și 2619 de persoane.

¹⁶ O Foaie de interogatoriu a lui Cucuietu Pavel Ivanovici a fost publicată de Viorica Olaru-Cemîrtan, *Dosarele secrete ale deportării din 1951: studiu de caz*, în "Destin românesc. Revistă de istorie și cultură", 2008, nr. 2-3 (54), pp. 214-215.

Datele de arhivă ne confirmă acest lucru. Astfel, la Bălți, în familia lui Burlacu Alexei Dimitrievici nu a fost deportat fiul Burlacu Gheorghii Alexeevici, născut în 1935, care, după spusele vecinilor, plecase din Bălți într-o direcție necunoscută;¹⁷ în raionul Briceni, nu au fost deportate trei persoane, care au părăsit raionul și nu se cunoștea direcția deplasării;¹⁸ în raionul Târnova s-au salvat 2 persoane, care nu erau acasă în timpul operației: Bîrnovan Grigorii Timofeevici, născut în 1894, din s. Țaul, și Cebotari Vasili Ilici, născut în 1919, din s. Mîndîc;¹⁹ în s. Rădoaea, r-nul Sângerei, nu a fost ridicată o persoană care la momentul ridicării nu se afla în localitate.²⁰

În timpul desfășurării operației „Sever” au avut loc câteva cazuri care demonstrează că solidaritatea umană este valabilă și în astfel de momente tragice. Printre ele se numără cazul Nataliei Alexandrovna Curtiș. Aceasta, deși nu era membru al organizației „Martorilor” și nici nu făcea parte din familia unui membru activ al organizației, a hotărât să meargă și ea în Siberia, ca să fie alături de sora sa, Balan Olga Alexandrovna, care necesita îngrijire, deoarece era bolnavă. Aceasta o aflăm din cererea N. Curtiș adresată șefului secției raionale Lipcani a Ministerului Securității al RSSM, Zelikov, pe data de 1 aprilie 1951. Este interesant să menționăm că, deși cererea era scrisă în limba rusă și cu grafie rusă, iscălitura este cu grafie latină.²¹ Probabil, sărmana nici nu cunoștea limba rusă, și a rugat pe cineva dintre oficiali să-i scrie cererea, iar ea doar punându-și semnătura.

Alt caz este cel al Claudiei Gheorghievna Cislinschi, care în februarie 1951 se căsătorise cu un membru activ al organizației „Martorilor” pe nume Cislinschi Iacov Cazimirovici, inclus în listele pentru deportare. Deși tână soție nu figura în listele persoanelor care urmau să fie deportate, a considerat că locul ei este alături de soț, de aceea scrie o cerere pe numele șefului eșalonului, ca să fie deportată împreună cu soțul, ba mai și roagă să nu i se refuze cererea.²²

În operație au fost implicate 546 de persoane colaboratori ai Ministerului Securității al RSSM și 1127 de persoane militari din Ministerul Securității, 275 de colaboratori ai Ministerului de Interne și 750 de activiști.²³ Pentru transportarea contingentului de deportați au fost utilizate 415 autocamioane.²⁴

¹⁷ AMI RM, F.19, r. 5, d.1, f. 19.

¹⁸ *Ibidem*, f. 26.

¹⁹ *Ibidem*, f. 36.

²⁰ *Ibidem*, f. 39.

²¹ AMI RM, F. 19, r. 5, d. 19, f. 36.

²² *Ibidem*, f. 39.

²³ *Ibidem*, f. 43.

²⁴ *Ibidem*, f.44.

Deportații au fost îmbarcați în eșaloane: la stația Dondușeni – 259 familii cu 883 de persoane; Bălți – 119 familii cu 420 persoane; Lipcani – 259 de familii cu 1007 persoane; Briceni – 86 familii cu 307 persoane. Se pare că a mai fost o garnitură de tren nr. 97179 la stația Călărași, după cum aflăm din așa-numitul „Эшелонный список на отправление семьи эшелонном № 97179 со станции Калараш, Кишиневской ж[елезной] д[ороги]²⁵, care a intrat în componența eșalonului nr. 97386. Cele cinci garnituri de tren au fost îmbinate formând două eșaloane. Eșalonul nr. 97386 a fost format din garniturile de tren din gara Calarași, Lipcani și Briceni, iar eșalonul nr. 97387 s-a format din vagoanele care staționau la gara Dondușeni și Bălți. Cele două eșaloane aveau câte un șef de eșalon, un șef al regimului de pază și câte un împuternicit pentru aprovizionare. Fiecare eșalon avea o pază constituită din 36 ostași și 2 ofițeri.

Eșalonul cu nr. 97387 a pornit din gara Bălți-Nord pe data de 2 aprilie 1951, la ora 0 și 18 minute, luând drumul spre stația Asino din regiunea Tomsk, la ora 1 și 40 părăsind teritoriul RSSM.²⁶ Al doilea eșalon cu nr. 97386 a pornit spre Siberia din gara Lipcani, pe data de 2 aprilie 1951, la ora 0 și 32 de minute, iar al ora 1 și 35 de minute a trecut hotarul dintre RSSM și Ucraina²⁷.

Drumul spre Siberia nu a fost deloc ușor. Chiar de la început oamenii au fost umiliți prin faptul că au fost îmbarcați în niște „marfare”, vagoane destinate transportării vitelor. După cum mărturisesc deportații, „în vagoane era băligar de vacă, probabil, fusese utilizate pentru transportarea vitelor. Dar când veni ordinul de a completa eșalonul, vitele au fost lăsate în câmp, iar în locul lor au fost încărcăți oameni. Gardienii nu intrau în vagoane, simțind mirosul, iar noi, femeile, am curățit murdăria cu mâinile goale. Nu era nici o picătură de apă, pentru spălătul pereților și al podelelor. În fundul vagonului era puțin fân, pe acesta l-au ascuns de la gardieni, pentru a culca copiii, „martorilor” nu li se cădeau „saltele”²⁸.

În fiecare vagon erau îmbarcate câte 40 de persoane de diferite vârste, care urmau să suporte o călătorie de două săptămâni. În vagoane lipseau scaunele. Într-un ungher al vagonului era făcută o gaură în podea, aceasta servea drept WC.²⁹

În timpul călătoriei, deportații primeau hrană caldă o dată pe zi. Prin tele-

---

²⁵ *Ibidem*, f. 80.

²⁶ АМІ РМ, F.19, r. 5, d.1, f. 42.

²⁷ Vezi documentul nr. 28 în В. И. Пасат, *Трудные страницы...*, с. 634.

²⁸ О. Голько, *Свідки Єгови – Сибірський маршрут*, Львів: ТОВ Фаворит, 2002, с. 28-33

²⁹ *Современная деятельность Свидетелей Иеговы Молдавия*, vezi http://www.jw-russia.org/history/yb04/article04_u.htm

grama din 27 martie 1951, Ministrul de Interne al URSS Kruglov S. comunică Ministrului de Interne al RSSM Tutușkin F. Ia. că pentru hrana fiecărui deportat era prevăzut câte 3 ruble și 80 copeici. Tot din aceeași telegramă aflăm că pentru asistența medicală erau prevăzute câte 50 de copeici³⁰. Pentru aceste țeluri au fost alocate 180 de mii de ruble. În total, șefii celor două eșaloane –Ronis și Korcemnâi- au primit câte 90 de mii de ruble³¹. Prelucrarea sanitară a vagoanelor nu s-a făcut³², deși, după cum se stipula în punctul 1. al Ordinului Ministrului de Interne al URSS № 00149 din 27 martie 1951, aceasta era prevăzută.³³

În drum spre Tomsk, în tren, a decedat de meningită deportata din eșalonul nr. 937386, vagonul nr. 853531, Vizneac Maria Alexandrovna. Trupul neîn-suflețit al copilului a fost preluat de asistenta medicală Karpauha de la stația Rtișcevo pe data de 6 aprilie 1951.³⁴ În această perioadă în tren s-au născut patru copii.³⁵

Pe data de 4 mai 1951, Ministrul Afacerilor Interne al RSS Moldovenești general-maiorul Tutușkin, prin scrisoarea № 0/c 286 comunică ministrului Securității de Stat al RSSM general-maiorului Mordoveț că cele două eșaloane cu deportați pornite pe 1 aprilie 1951 au fost transmise împuterniciților Ministerului Securității de Stat pentru regiunea Tomsk la st. Botoșevo -193 persoane, la st. Tugan – 175 persoane și la st. Asino – 2251 persoane, în total în conformitate cu listele pe vagoane și a documentelor pe familii – 2619 persoane.³⁶

Cercetând dosarele ce țin de deportarea martorilor lui Iehova în 1951, în special așa-numitele «Эшелонные списки спецконтингента по операции «Север» за 1951 год», păstrate la Arhiva Ministerului de Interne din Republica Moldova³⁷, am alcătuit o listă din care reiese că, de fapt, au fost deportate 2724 persoane și nu 2619 cum se stipulează în diferite surse oficiale.

De unde s-au mai luat 105 persoane? Examinând cele patru dosare cu «повагонные списки»,³⁸ observăm că în dosarul 19 apar 29 de file scrise de mână. Presupunem că în aceste liste au fost introduse persoanele care nu figu-

³⁰ Vezi documentul nr. 18 în B. И. Пасат, *Трудные страницы...*, с. 620.

³¹ *Ibidem*, p. 634. În sursa indicată s-a strecurat o greșeală mecanică, în loc de 90.000 de ruble este indicat 9.000 de ruble.

³² AMI RM, F. 19, r. 5, d. 16, f. 1.

³³ ASFR, F. P-9401, r. 2, d. 44, ff. 42-45.

³⁴ AMI RM, F.19, r. 5, d. 19, f. 94.

³⁵ AMI RM, F. 19, r. 5, d. 18, f. 1.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ AMI RM, F. 19, r. 5, dd. 16-19.

³⁸ *Ibidem*.

rau în listele pregătite pentru deportare. După cum arată documentele de arhivă, la stația Dondușeni, după ce se terminase procesul îmbarcării deportaților, la ora 18, până la pornirea trenului, au mai fost îmbarcate încă 45 persoane.³⁹ Probabil, și în eșalonul 97386, pornit de la stația Lipcani, au fost îmbarcate persoane care nu erau incluse în listele deportaților. În drum spre Siberia au fost controlate o dată în plus prezența deportaților, constatându-se că mulți dintre aceștia nu se află în liste. Din acest motiv au fost alcătuite cele 29 de liste completate de mână.

Într-adevăr, dacă comparăm listele din dosarul 19 scrise de mână și listele celor care urmau să fie deportați, vom observa că în ultimele lipsesc unele persoane numele cărora de acum figurează în listele persoanelor deportate. Astfel, la f. 16, 17, 18, 30, 31 ș.a. din dosarul 19 sunt înscrise nume noi: Șaroc Anna Iacovlevna și Șaroc Efimia Ivanovna, Cerscaia Sofă din raionul Briceni⁴⁰, Borodachi Maria Constantinovna, Gurnița Olga Iacovlevna, Gurnița Vera Alexandrovna, Marusic Feron Dorofeevna, Barbuța Zinaida Fedorovna, Barbuța Agripina Vasilievna, Gheorghîța Elena Nicolaevna, Andronic Viorica Constantinovna, Bejenari Nicolai Petrovici, Bejenari Vera Ivanovna, Bejenari Gheorghî Nicolaevici, Perțu Ecaterina Alexeevna, Perțu Vera Ivanovna, Perțu Nadejda Ivanovna, Perțu Nicolai Ivanovici, Perțu Olga Ivanovna, Perțu Liusea Ivanovna, Cordun Efrosinia Feodorovna, Bejenari Olga Nicolaevna⁴¹ ș.a. din raionul Lipcani, care nu figurează în listele persoanelor alese pentru deportare.

Cele arătate mai sus ne îndreptățesc să presupunem că numărul celor incluși în listele adăugătoare, în drum spre Tomsk, din varii motive nu au fost adăugate la numărul final al deportaților. Darea de seamă oficială a inclus doar persoanele care figurau în „повагонные списки”, alcătuite la pornirea eșaloanelor din stațiile Bălți-Nord, Lipcani și Călărași, dar nu și cele precizate în drum spre regiunea Tomsk. De aici apare și diferența dintre numărul deportaților care figurează în listele deportaților alcătuită de noi și cifrele prezentate în actele oficiale despre rezultatul operației „Sever”.

În referința Ministerului Securității Statului din URSS din noiembrie 1951 despre contingentul deportat în 1951 se stipulează că la 1.IV.1951 din RSSM au fost deportate 1902 persoane (eșalonul 97386) și 1317 persoane (eșalonul

---

³⁹ AMI RM, F. 19, r. 5, d. 1, f.44.

⁴⁰ Nu figurează în listele persoanelor alese pentru deportare din raionul Briceni, vezi AMI RM, F. 19, r. 5, d. 6.

⁴¹ Nu figurează în listele persoanelor alese pentru deportare din raionul Lipcani, vezi AMI RM, F. 19, r. 5, d. 11.

97387).⁴² Constatăm că din RSSM în cadrul operației ”Sever” au fost deportate 3219 persoane!

Cum explicăm această diferență? Cercetând cele patru dosare cu „повагонные списки” din Arhiva Ministerului de Interne al Republicii Moldova,⁴³ observăm că unele nume se repetă de mai multe ori. Spre exemplu: Borș Olga Stelianovna, născută în 1927, în s. Pererîta, r-nul Lipcani, figurează în ambele garnituri de tren: № 97386⁴⁴ și în 97387.⁴⁵ Cazuri similare întâlnim mai multe: Alaibaș Ecaterina Ivanovna, născută în 1927, s. Larga, r-nul Lipcani;⁴⁶ Ancuța Alexei Ivanovici, născut în 1921, în s. Fetești, r-nul Edineț;⁴⁷ ș.a. – în jur de 500 de persoane.

Dacă scădem din numărul 3219 de persoane indicate în documentul menționat mai sus numărul persoanelor care figurează în mai multe liste, vom obține 2724 de persoane. Este numărul deportaților stipulați și în lista alcătuită de noi în baza dosarelor aflate la Arhiva Ministerului de Interne al Republicii Moldova.

Din cele relatate mai sus putem face unele concluzii. Deportările au devenit o carte de vizită a Uniunii Sovietice, un stil al politicii de stat prin care se „rezolvau” mai multe probleme, inclusiv cea de luptă cu religia.

După cum vedem, deportările confesionale au fost un instrument de luptă cu confesiunile, care, în concepția autorităților sovietice, aveau un caracter antisovietic, antistatal. De fapt, lupta era îndreptată împotriva persoanelor care erau aderente la o confesiune nedorită de autoritățile statului, pe motiv că ar comite acte care pun în pericol securitatea statului.

Au fost mai multe motive, din punctul de vedere al autorităților sovietice, pentru deportarea „Martorilor lui Iehova”, dar cel mai grav era refuzul înregistrării oficiale la organul respectiv de stat. Este evident că pentru „Martori” înregistrarea la organele statului în condițiile stipulate de legislația sovietică era imposibilă, deoarece venea în contradicție cu practicile și crezul lor (predica doar în casa de rugăciune în timpul serviciului religios; conținutul predicii să fie controlat de organele securității de stat; predicile și literatura religioasă să educe poporul credincios în spiritul dragostei față de patria sovietică; săvârșirea ritualurilor religioase doar în clădirile de cult; obligativitatea colaborării

⁴² Справка МГБ СССР о контингентах, отправляемых на спецпоселение в 1951 г. Ноябрь 1951, Vezi doc. Nr. 31, publicat în В.И. Пассат, *Трудные страницы...*, с. 637-639.

⁴³ AMI RM, F. 19, r. 5. dosarele 16-19.

⁴⁴ AMI RM, F.19, r. 5, d.19, f.13;

⁴⁵ AMI RM, F. 19, r. 5, d. 17, f. 111; d. 18, f. 40.

⁴⁶ AMI RM, F.19, r. 5, d. 18, f.12; F.19, r. 5, d.19, f. 72.

⁴⁷ AMI RM, F.19, r. 5, d.16, f. 86; F.19, r. 5, d.17, f.147.

conducerii organizației cu organele securității statului; coordonarea politicii de cadre cu puterea statului ș.a.). Cerințele normelor legislative sovietice depășeau măsura compromisului la care putea merge conducerea organizației „Martorii lui Iehova”, cum a fost în cazul Iugoslaviei sau Ungariei, unde aceștia aveau statut de cult legal sau tolerat.

Dacă represiunilor ar fi fost supuși doar membrii activi ai organizației „Martorii lui Iehova”, dar nu și membrii familiilor acestora, în acest caz ar fi fost supuși deportărilor doar 711 persoane, în realitate fiind deportați fără vreo vină 2019 persoane, dintre care 807 copii cu vârsta de până la 14 ani.⁴⁸ Nu este clar, ce fel de pericol pentru stat puteau prezenta cei 106 copii care nu împlinise nici măcar vârsta de un an, dar au fost deportați? Sau cu ce putea dăuna statului bătrâna Mazur Aculina din s. Sverdiac, Râșcani, care împlinise vârsta de 89 de ani, sau Balan Olga Alexandrovna din s. Coteala, Lipcani, care era ținută la pat, fiind bolnavă?

După cum am văzut, deportările pe motive confesionale aveau, de fapt, un caracter extrajudiciar, fiind în dezacord cu cele mai elementare cerințe față de justiție. Principiul dreptății, care este unul moral și juridic, cere „să se dea fiecăruia ceea ce i se cuvine și să i se respecte drepturile”. Asta ar însemna că dacă cineva a încălcat legea, să urmeze un proces de judecată care ar determina măsura vinovăției, după care să se pronunțe sentința, sau, cu alte cuvinte, „să i se dea ce i se cuvine” celui vinovat. Or în cazul „Martorilor lui Iehova” se proceda invers, urma pedeapsa (deportarea), după care venea și o hotărâre formală de „judecată”. Pentru justificarea pedepsirii persoanelor prin deportare, autoritățile au fost nevoite să organizeze procese de judecată după aplicarea pedepsei, ceea ce este un act de injustiție, nedreptate. Astfel că, din punct de vedere juridic, operația «Sever» a fost una nelegitimă, deoarece hotărârile juridice referitoare la deportarea „Martorilor lui Iehova” au fost luate după ceva timp de la realizarea operației. În acest sens este semnificativ cazul familiei Cucuietu Pavel Ivanovici. Din extrasul din procesul-verbal nr. 22 al consfățuirii speciale de pe lângă Ministerul Securității de Stat al URSS din 2 iunie 1951 aflăm decizia că Cucuietu Pavel Ivanovici și Cucuietu Domnica Semionovna să fie deportați în regiunea Tomsk sub supravegherea organelor MSS, pentru a locui în așezări speciale. Avera să fie confiscată⁴⁹.

După cum vedem, sentința judiciară a fost pronunțată cu două luni mai târziu după ce familia a fost supusă deportării. În cazul tuturor deportaților s-a procedat întocmai ca în cazul familiei Cucuietu.

---

⁴⁸ În realitate, vârsta celor deportați varia de la câteva luni la 89 de ani.

⁴⁹ Viorica Olaru-Cemîrtan, *Dosarele secrete ...*, p. 218.

Deportarea „Martorilor lui Iehova” în cadrul operației „Sever” a avut consecințe atât de ordin imediat, cât și de lungă durată, toate fiind deopotrivă de vaste. Pe durată scurtă, deportările au dus la scăderea temporală a numărului membrilor organizației „Martorii lui Iehova” în raioanele din Nordul RSSM: Brătușeni, Briceni, Edineț și Lipcani, care au fost „pustiite” cel mai mult.

Practica a demonstrat că acțiunile de deportare s-au soldat cu rezultate extrem de limitate. Astfel, în mai puțin de un an de la realizarea operației „Sever”, în 1952, în raioanele de frontieră a fost reanimat centrul ilegal al organizației „Martorii lui Iehova”. În două, din patru sectoare, ale organizației funcționau 13 grupuri, mai bine de 70 de filiale, care întruneau peste 1000 de persoane.⁵⁰

Pe durată lungă, consecințele operației „Sever” nu au fost deloc favorabile autorităților sovietice. Datorită persecuțiilor staliniste, inclusiv și cazul operației „Sever”, organizația „Martorii lui Iehova” a ajuns acolo unde încă nici nu se știa despre existența ei, după munții Ural, partea asiatică a URSS. Datorită acestui fapt, organizația rămâne a fi unica de sorginte religioasă care și-a mărit numărul adeptilor în întreaga țară, chiar dacă era persecutată de către organele statului.⁵¹

Datorită faptului că mii de membri ai organizației „Martorii lui Iehova” din Moldova, Nordul Bucovinei și Bielorusia, fiind deportați în rezultatul operației „Sever”, s-au împrăștiat prin toată URSS, are loc răspândirea rapidă și extraordinară a credinței acestei organizații, astfel încât, dacă până la realizarea operației „Sever”, „Martorii lui Iehova” erau cunoscuți doar în Ucraina Apuseană și Moldova, acum ei au devenit cunoscuți în toată țara, ceea ce a dus la creșterea numărului de neofiti. Dintr-o confesiune exotica pentru URSS, mica grupare a „Martorilor lui Iehova” s-a transformat într-o confesiune unională. Asta ar însemna că rezultatele operației „Sever” au fost cu totul contrare țelului pentru care a și fost inițiată și realizată.

⁵⁰ Valeriu Pasat, *Calvarul...*, p. 401.

⁵¹ Р. В. Шилишпанов, *Конфессиональные и типологические характеристики «Свидетелей Иеговы» (религиоведческий анализ)*, Белгород, 2006, с. 178.

EPITAFUL ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ, RUSĂ, POLONEZĂ ȘI LITUANIANĂ

Alina Felea

Abstract. *The changing of emphasis in the historical researches with the highlighting of the sentimental-affective parts have generated new subjects and approaches. Among them sings up the research of the death picture, the after light, the relationship between those who live and the dead, subject of which studying could deepen the understanding of many parts of the everyday life of generations from previous epochs. The epitaph is included among the important sources in the researching attitudes in the face of death. In the given article we will present the Romanian, Russian, Polish and Lithuanian historiography, which have the epitaph as the central subject.*

Keywords: epitaph, historiography, everyday life, death, historical researches.

Cuvinte-cheie: epitaf, istoriografie, viață cotidiană, moarte, cercetări istorice.

Schimbările de accente în cercetările istorice cu evedențierea părții sentimental-afective au generat noi subiecte și abordări. Printre ele se înscrie și cercetarea imaginii morții, a lumii de apoi, a relației dintre cei vii și cei morți, temă, studierea căreia ar putea să adâncească înțelegerea multor părți ale vieții cotidiene a generațiilor din epocile trecute și ar contribui la definirea rolului omului în istorie.

Epitaful se numără printre sursele importante în cercetarea atitudinilor în fața morții. Inscripțiile funerare, în proză sau versuri, reflectă aparent volatilitatea istorică de atitudini umane față de moarte și sunt o imagine de moduri de a exprima durerea – înțelegere eshatologică a diferitelor epoci care dezvăluie în sine nu numai manifestările religioase, teologice, dar și cele simple umane. Cercetători din domeniile filologie, istorie și antropologie au căutat să dea o definiție și o explicație a provenienței cuvântului epitaf, acesta fiind subiectul central sau secundar al numeroaselor contribuții științifice. După Dicționarul Enciclopedic, cuvântul epitaf provine din limba greacă: ἐπιτάφιος Epi-taphios „de la, deasupra, de-a lungul – mormântului” – literalmente: „de pe lespede” și este un text scurt ce onorează o persoană decedată, cuprinzând elogiul defunctului sau o sentință morală¹. În articolul dat vom prezenta istoriografia românească, rusească, poloneză și lituaniană care are drept temă centrală epitaful.

---

¹ *Dicționar Enciclopedic*, Cartier, 2003, p. 297. Epitaful desemnează și obiectul de cult, care constă într-o bucată de stofă pe care este brodată cu fir de aur ori de argint o scenă, reprezentând punerea în mormânt a lui Iisus Hristos. Proveniența, definițiile termenului „epitaf”; precum și interpretările vor constitui subiectul altui articol.

Istoriografia românească. În istoriografia românească putem evidenția câteva perioade distincte în privința cercetării epitafului:

- I) a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului XX;
- II) perioada interbelică;
- III) 1960-1989;
- IV) perioada postcomunistă (1990-2012).

Prima perioadă se remarcă prin apariția epitafului în orizontul istoriografiei românești în culegeri de inscripții și documente ², care înmănușeau notițe și inscripții adunate de la mănăstiri, biserici etc. Aceste culegeri vor sta la baza ulterioarelor studii, articole și monografii. Arealul cronologic al cercetărilor a variat de la daco-romani la epoca modernă. La începutul secolului al XX-lea, la București, istoricul Gr. Tocilescu încheagă o antologie, în special a inscripțiilor funerare în latină din lumea traco-dacă, făcându-le o analiză și publicând textul acestora³. Ceva mai târziu, reputatul istoric Nicolae Iorga, pe lângă numeroasele însemnări din bisericile României, publică și inscripțiile de pe pietrele funerare din interiorul sau de lângă bisericile cercetate, fără a le face o interpretare din punctul de vedere al mentalului epocii sau al informației pe care o conține, cu excepția celei de natură genealogică⁴. Acestea însă vor constitui o sursă de neînlocuit în cercetarea structurii epitafulurilor și a informației pe care o conține.

Examinând istoria creștinismului, Vasile Pârvan menționează: „...cunoștința vieții sufletești actuale, nu în formele ei, ci în spiritul ei, se poate dobândi numai plecând de la originile daco-romane...”⁵, printre dovezi ale continuității enumerând și inscripțiile, inclusiv cele tombale, textul cărora le publică, de regulă, în note, însoțindu-le cu explicații de rigoare.

² *Uricariul sau colecțiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor*, publ. de Th. Codrescu, vol. IX, Iași, 1887; Melchisedec, *Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 mănăstiri și biserici antice din Moldova*, București, 1885

³ Gr.Tocilescu, *Monumentele epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de Antichități din București*, București, 1902. Despre activitatea referitoare la publicația inscripțiilor, inclusiv a celor funerare, inițiată de maiorul D. Pappasogru, arheolog amator și colecționar, susținută de Al. Odobescu, Gr. Tocilescu etc. vezi în cuvântul introductiv la *Inscripțiile medievale ale României : Cu studiu introductiv, repertoriu cronologic, note explicative, indicații bibliografice și indici : Orașul București. Vol.1 (1395–1800)* de Al. Elian (coor.), C. Bălan, N. Ciucă, O. Diaconescu, București, 1965, p.28-36.

⁴ N.Iorga, *Inscripții din bisericile României*, fasc. I-II, vol.XV-XVI, București, Editura Minerva, 1905-1908; vezi și N.Iorga, *Zece inscripții de mormint ale Mavrocordaților* „Analele Academiei Române”, Mem. Secț. Ist., seria III, tom. 20, 1938.

⁵ V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911, p. XII.

A doua etapă (perioada interbelică) este una în care interesul pentru epitafuri a coincis cu cercetarea instituțiilor de cult. În contextul examinării bisericilor vechi din Basarabia, istoricul Ștefan Ciobanu prezintă cimitirele din jurul acestora și descrie pietrele funerare din punctul de vedere al aspectului. Totodată publică și epitafurile de pe pietre⁶. În același context se înscrie și lucrarea lui P. Mihailovici⁷.

Începând cu anii '60 ai secolului XX, epitaful revine secvențial în cercetările istoricilor, în special în culegerile de inscripții. Este perioada în care se pune accentul pe importanța epitafului drept izvor în cercetarea genealogiilor, istoriei dregătorilor, vieții sociale, însă cele mai multe se axează pe aspectul exterior și compoziția sculptural-artistică a pietrelor tombale. Printre ele menționăm studiul lui Alexandru Elian⁸, lucrarea „Inscripțiile medievale ale României. Orașul București”⁹, studiul lui E. Cristescu, despre pietrele funerare din Bosnia medievală¹⁰ și cel al lui I. Kara Schwartz, „Inscripții ebraice din Piatra Neamț (1677-1800)” etc¹¹. Tematica a fost continuată și de G. Cantacuzino în „Les tombes des Bogomiles découvertes en Roumanie et leurs rapports avec les

⁶ Ș. Ciobanu, *Biserici vechi din Basarabia*, în „Comisiunea monumentelor istorice”, Chișinău, 1924, p.1-70.

⁷ P. Mihailovici, *Cărți bisericești, manuscrise și icoane din Basarabia. Însemnări vechi și inscripții*, Chișinău, 1940.

⁸ Al. Elian, *Epigrame funerare grecești în epoca fanariotă*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol. I, 1956, p. 333 -334.

⁹ *Inscripțiile medievale ale României*: Cu studiu introductiv, repertoriu cronologic, note explicative, indicații bibliografice și indici: Orașul București. Vol.1 (1395-1800) de Al. Elian (coor.), C. Bălan, N. Ciucă, O. Diaconescu, București, 1965.

¹⁰ E. Cristescu, *Considerații despre pietrele funerare din Bosnia medievală*, în „Studii și comunicări de istoria artei”, Seria artă plastică, București, 1969, p. 219-228

¹¹ I. Kara Schwartz, *Inscripții ebraice din Piatra Neamț (1677-1800)*, în „Memoria Antiquitatis”, 1,1969; M.Braniște, I.Diaconescu, *Vechile cruci de piatră din cuprinsul și vecinătatea orașului Pitești*, în „Mitropolia Olteniei”, XVI, 1964, nr.1-2, p.39-50; I.Diaconescu, *Reliefuri și inscripții pe cruci de piatră feudală în nord-vestul Ungrovlahiei*, în „Glasul bisericii”, XXVIII, 1969, nr.7-8, p.853-881; D.Bălașa, *Cruci de piatră în Țara Românească catagrafiate în anul 1832*, în „Mitropolia Olteniei”, XXIV, 1972, nr. 1-2, p.92-104, nr.5-6, p.408-452; Petre Popescu, *Inscripția de pe piatra de mormânt a lui Radu de la Afumați*, în „Studii și articole de istorie”, XXIX, 1975, p.69-74. Epitafe vezi și în *Inscripțiile antice din Dacia și Schthia Minor*, colecție îngrijită de D. M. Pippidi și I.I. Russu, seria prima -*Inscripțiile Daciei Romane*, vol. I adunate, însoțite de comentarii și indice, trad. în românește de Ioan I. Russu, București, E. A., 1975, Prefață de St. Pascu; vol. II trad. în românește și comentarii de Grig. Florescu și Constantin C. I. Russu și alții, București, 1977; vol. III/2, adunate, comentarii, indice de Ioan I. Russu, București, 1980; *Inscripțiile din Scythia Minor*, vol. I, culese, traduse, comentarii, indici, M. Pippidi, București E. A., 1983 (seria a 2-a); vol. II, trad. comentarii de Iorgu Stoian, indici de Alex. Suceveanu, București, E. A., 1987.; *Inscripțiile din Scythia Minor*, publicate de către D. M. Pippidi, București, 1983.

communautés hérétiques byzantines et balkaniques"¹². Cercetătorii N. Gudea și V. Lucăcel, în contextul examinării inscripțiilor și monumentelor sculpturale în Muzeul de Istorie și Artă din Zalău, subliniază importanța inscripțiilor funerare, care „aduc... o mare bogăție de nume de persoane, funcții, atribute și titluri care lasă să se întrevadă o parte din aspectul vieții sociale”¹³. Pe lângă publicarea inscripțiilor, autorii examinează monumentele funerare (altare, medalioane, aedicule, reliefuri, stele funerare) din Dacia Romană, făcându-le descrierea aspectului, mărimii și compoziției.

Perioada de după 1989 se remarcă prin direcții noi de cercetare, prin cercetări din punctul de vedere al antropologiei culturale și istorice. Studiarea epitafurilor în această perioadă devine actuală și se axează pe două direcții: a) depistarea, descifrarea și publicarea epitafurilor; b) cercetarea, definirea și examinarea epitafurilor sub diverse aspecte. De menționat este școala istorică transilvăneană, care s-a remarcat la capitolul cercetarea atitudinilor în fața morții, în general, și la cercetarea epitafului, în special, publicând atât studii tematice, cât și capitole în lucrări generale¹⁴.

În 1994, în colecția “Inscripții medievale și din epoca modernă a României” apare lucrarea lui I. Cara și S. Cheptea, care face parte dintr-un proiect inițiat la Institutul de Istorie și Arheologie “A.D. Xenopol” și are drept scop publicarea inscripțiilor din Iași¹⁵. În același an, C. Bălan publică inscripțiile medievale și din epoca modernă din județul Argeș. În contextul examinării pietrei funerare de la Ruda din mai 1601, autorul menționează că “deschid o nouă perspectivă asupra evenimentelor dramatice petrecute...”¹⁶, adică prezintă importanța unei astfel de surse ca epitaful.

În lucrarea colectivă *Funeraria Dacoromana*, în două capitole, monumentul funerar este subiect de cercetare, deși privit din diverse unghiuri de vedere (Mo-

¹² G. Cantacuzino, *Les tombes des Bogomiles découvertes en Roumanie et leurs rapports avec les communautés hérétiques byzantines et balkaniques*, în *Actes du XTV-e Congrès international des études byzantines*, Bucarest, 6-12 septembre 1971, II, Bucarest, 1975

¹³ N. Gudea, V. Lucăcel, *Inscripții și monumentelor sculpturale în Muzeul de Istorie și Artă Zalău*, Zalău, 1975, p.6.

¹⁴ I. Albu, *Monumentul epigrafic la sașii transilvăneni în context central-european*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 1999; Idem, *Die Inschriften der Stadt Hermannstadt (1651-1711)*, Sibiu, Editura Tipomar, 1999; R. Ardevan, I.Hica, *Inscriptions de Napoca*, în „Acta Musei Napocensis”, nr.37/1, 2000, p. 243-252.

¹⁵ Al. Andronic, E. Neamțu, S. Cheptea (ed.), *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Orașul Iași*. Fasc. I. Cara I., Cheptea S., *Inscripții ebraice*, Iași, 1994, p. XVI-XVIII. Încă în 1989 I. Cara a publicat și alte inscripții, vezi I. Cara, *Inscripții funerare ieșene*, în “Revista culturii mozaic”, București, 18 ianuarie 1989.

¹⁶ C. Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Argeș (sec. XIV-1848)*, București, 1994, p. 9.

numentul funerar, oglindă a societății provinciale și Reflectarea unor grupuri etnice prin rit, ritual și monumente funerare). Istoricul Alexandru Stănescu își propune drept scop descifrarea semnificației reliefurilor funerare și abordează problema relației dintre text și imagine în monumentul funerar¹⁷. Stelele funerare descrise sunt împărțite în câteva grupe: stele iconice cu prezentarea portretelor decedaților și a familiei acestora, stele cu reprezentarea banchetului funerar, stele cu simboluri referitoare la ocupația defuncților, stele decorate cu ornamente și simboluri zoomorfe și vegetale. Autorul concluzionează că “cei care-și pun epitafurile din conștiința faptului că atât corpul, cât și sufletul dispar din lumea noastră, dar ceea ce rămâne este numele dăltuit în piatră”¹⁸. Ana-Maria Sămărghișan prezintă o cercetare fonetică, morfologică, filosofică a 12 inscripții versificate din Dacia, subliniind că e un început de abordare științifică¹⁹. Catherine Wolff înaintează problema datării a trei inscripții din Dobrogea, concluzionând că țin de perioada războaielor marcomanice²⁰.

În același volum sunt incluse cercetarea Irinei și a lui Sorin Nemeti, care au utilizat inscripțiile funerare drept sursă de localizare a coloniștilor traci și iliri în Dacia romană²¹, și a lui Eduard Nemeth, care în baza textelor funerare de la Tibiscum și Micia identifică maurii în Dacia²².

O serie de articole și studii despre epitaf țin de Mihaela Grancea, pentru care epitaful este una dintre direcțiile prioritare de investigare. Printre primele articole publicate de cercetătoare se numără „Epitaful românesc ortodox din perioada regimului totalitar, sursă de investigație a atitudinilor în fața morții”²³, care pune accente pe epitaf ca sursă în cercetare și oferă o clasificare a acestora.

---

¹⁷ Alexandru Stănescu, *Monumentul funerar: text și imagine*, în *Funeraria Dacoromana: Arheologia funerară a Daciei Romane*, coord. Mihai Bărbulescu, Cluj- Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2003, pp. 107-122.

¹⁸ *Ibidem*, p. 120.

¹⁹ Ana-Maria Sămărghișan, *Poezia funerară în Dacia*, în *Funeraria Dacoromana*, pp. 170-195.

²⁰ Catherine Wolff, *Interfecti a latronibus*, în *Funeraria Dacoromana*, pp. 205-214.

²¹ Irina Nemeti, Sorin Nemeti, *Tracii și illirii*, în *Funeraria Dacoromana*, pp. 394-349.

²² E.Nemeth, *Maurii*, în *Funeraria Dacoromana*, pp. 447-449.

²³ Mihaela Grancea, *Epitaful românesc din perioada regimului totalitar, sursă pentru investigarea atitudinilor referitoare la moarte, în Reprezentări ale morții în Transilvania secolelor XVI-XVII*, coord. Mihaela Grancea, Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărții de Știință, 2005, p. 239-303; *Idem*, *Aspecte ale analizei monumentelor funerare din perioada comunista*, în *Media Res*, coord. Andi Mihalache Adrian Cioflâncă, Iasi, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, pp. 571-581; M.Grancea, *Epitaful românesc ortodox din perioada regimului totalitar, sursă de investigație a atitudinilor în fața morții*, în „Caiete de Antropologie istorică”, nr. 1-2, (5-6), Cluj-Napoca., 2004, pp. 180-200.

În „Epitaful săpânțean și celebrarea vieții”²⁴ cercetătoarea examinează evoluția epitafului în cimitirul din Săpânța. Tematica este continuată și în “Social Time and Life in the Epitaphs from Săpânța”²⁵, „L’Epitaphe de Săpânța et la celebration de la vie”²⁶ „Aspecte ale analizei monumentelor funerare din perioada comunistă”²⁷. Problema elogiului eroului în epitafulurile de după 1989 și retorica morții eroice constituie un alt segment al cercetării Mihaelei Grancea²⁸. La baza acestor studii autoarea vede instrumentizarea memoriei colective în jurul unor locuri ale memoriei. Anume epitaful ca loc al memoriei, natura unui astfel de document din cimitirele orașelor București și Timișoara, categoriile și încărcătura emoțională care o poartă, sunt examinate în articolele Mihaelei Grancea²⁹. Aceeași cercetătoare publică un articol în colaborare cu Emöke Csapo, epitafulurile fiind examinate din perspectiva „Marii Treceți”³⁰. În urma analizei a 74 epitafuluri din secolul al XIX-lea, identificate în cimitirul Házsongárd din Cluj, acestea sunt clasificate după mai multe criterii: după felul în care este reprezentată moartea; sistemul afirmării afectelor familiale; elogierea personalităților politice și culturale; elogierea eroilor; modul în care apare sau nu exprimată credința în post etc³¹.

²⁴ Idem, *Epitaful săpânțean și celebrarea vieții*, în *Murire și moarte în România secolelor XIX-XX, Lucrările conferinței Naționale, Alba Iulia*, 11-12 octombrie 2007, coord. Marius Rotar, Corina Rotar, pp. 91-99.

²⁵ Idem, *Social Time and Life in the Epitaphs from Săpânța*, în „*Philobiblon*”, vol. XIII, Cluj, 2008, p. 304-328.

²⁶ Idem, *L’Epitaphe de Săpânța et la celebration de la vie*, în *Death and Society. Transdisciplinary studies*, ed. M. Grancea, Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2008, p. 215-264.

²⁷ Idem, *Aspecte ale analizei monumentelor funerare din perioada comunistă*, în *Media Res*, coord. A. Mihalache, A. Cioflâncă, Iași, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007: 571-581.

²⁸ Idem, *Retorica morții eroice în epitaful revoluționarilor din Decembrie ’89*, în *Revoluția română din Decembrie 1989. Istorie și memorie*, coord. B. Murgescu, Iași, Polirom, 2007, p. 45-67. Idem, *Retorica despre moartea eroică în epitaful lui Decembrie ’89*, în *Discursuri despre moarte în Transilvania secolelor XVI-XX*, volum editat de M. Grancea și A. Dumitran, Cluj-Napoca, 2006, pp. 502-525.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ M. Grancea, E. Csapo, *Poarta „Marii Treceți” sau perspectiva asupra morții reflectate de epitaful maghiar din Cimitirul Házsongárd în Clujul secolului al XIX-lea*, în *Reprezentări ale morții în Transilvania secolelor XVI-XVII*, coord. Mihaela Grancea, Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărții de Știință, 2005, p. 150-161.

³¹ *Ibidem*, pp.153-154. Articolul respectiv a fost recenzat de Tudor Roșu, care pe lângă părțile pozitive a propus și apariția unor note explicative / bibliografice la unele informații, vezi, Tudor Roșu, *Istoriografia românească asupra morții. Studiu de caz*, în *Murire și moarte în România secolelor XIX-XX, Lucrările conferinței naționale Alba Iulia*, 11-12 octombrie 2007, coord. Marius Rotar, Corina Rotar, Cluj-Napoca: Accent, 2007, p. 41.

Subiectul a fost abordat parțial în mai multe lucrări³². Printre ele vom remarca „Sentimentul religios la români” de Doru Radoslav, care menționează epitafurile în contextul exprimării sentimentului religios și obiceiurile de înmormântare³³.

Istoriografia din **Republica Moldova** a lăsat în umbră subiectul. Nu există o lucrare aparte care s-ar referi la epitafuri. Cu toate acestea, vom remarca că inscripțiile de pe pietrele tombale sau de pe cruci au fost publicate în monografii și articole, fără a fi abordate sub aspectul mentalităților colective.

O inscripție funerară, de proveniență orientală datată cu secolul al XIV-lea, a fost subiectul cercetării istoricului de la București Eugen Nicolae, care face o descriere a pietrei funerare și prezintă traducerea inscripției de pe ea, cu mențiunea că a fost descoperită de cercetătorii din Moldova Pavel Bârnea și Tatiana Riaboî³⁴. Studiul în domeniu aparține regretatului cercetător Nicolae Demcenco³⁵. Un capitol referitor la cimitire și epitafuri conține lucrarea lui Petru Lucinschi „Viața și moartea”³⁶. Autorul face o trecere în revistă a istoriei epitafului, care în opinie își au origine în Grecia, se răspândește pe teritoriul Imperiului Roman, apoi în Bizanț, fiind îmbogățit cu citate din învățături biblice. După ce reflectează asupra locului și rolului cimitirului în viața unei comunități, cu citate din lucrările sfinte și descrierea câtorva epitafe și cimitire din România, autorul definește „epitaful”, se oprește asupra istoriei răspândirii epitafului și aduce mai multe exemple de epitafuri din Moldova contemporană, apoi câteva din istoria Rusiei din sec. al XIX-lea și începutul secolului XX.

Printre cercetările cu interes științific pentru cimitire și pietre funerare din Basarabia se evidențiază cele ale preotului Emanuil Brihuneț. Primele articole au avut drept sarcină de “a trezi interesul și a atrage atenția societății față de aceste monumente vechi ce dispar în timp”³⁷. Protoiereul cercetează monumentele comemorative, punând accent pe aspectul etnografic, pe motivul

---

³² L. Vasiliu, *Monografia cimitirului Eternitatea*, Iași, Ed. Cronica, 1996, P. Covacef, *Cimitirul viu de la Sulina*, Constanța, Ex Ponto, 2003.

³³ R. Radoslav, *Sentimentul religios la români*, Cluj- Napocda, 1997, p. 185-190.

³⁴ Eugen Nicolae, *Inscripția funerară din secolul al XIV-lea descoperită la Orheiul Vechi în 1986*, în *Simpozion de Numismatică, Chișinău, 26-28 noiembrie 2003, Comunicări, studii și note*, Editura Enciclopedică, București, 2005, p. 81-88.

³⁵ N. Demcenco a pregătit lucrarea “*Necropolele Chișinăului. Oamenii de cultură și știință*”, bazată pe citirea inscripțiilor monumentelor funerare.

³⁶ Petru Lucinschi, *Viața și moartea*, Chișinău, 2003.

³⁷ E. Brihuneț, protoiereu, *Stâlpi de piatră din zona Orheiului vechi*, în „*Revistă de Etnografie, Științe ale Naturii și Arheologie. Buletinul Științific al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală a Moldovei*”. Serie nouă, volumul 5 (18), Chișinău, 2005, p. 62.

sculptural etc³⁸. Importanța acestor articole constă nu numai în prezentarea cimitirelor ca spații socioculturale și legislația cu privire la înmormântare în sec. XVIII în Rusia, în sec. XIX în Basarabia și clasificarea stâlpilor în două tipuri: funerare și comemorative³⁹, dar și publicarea unui șir de epitafuri care servesc drept surse de cercetare ulterioară.

În rândul celor care au publicat epitafuri din cimitirele Moldovei se înscriu istoricii Sergiu Tabuncic și Valentin Constantinov⁴⁰. Primul studiu se referă la crucile de piatră din Oxentea, inscripțiile cărora sunt descifrate. În cel de-al doilea studiu, care se referă la neamul Orliński, autorii constată, că în satul Ruseni s-au păstrat mai multe monumente funerare din secolul al XIX-lea, descifrând doar două inscripții de pe pietre – a lui Bolesław Orliński, decedat în 1892, și Anastasia Pavlovna Strencovscaia, decedată în 1897, cu precizarea localizării și stării actuale a lepezilor.

Într-o serie de lucrări referitoare la istoria satului sau a locașurilor de cult au fost publicate și inscripțiile din cimitire⁴¹. Printre ele vom cita monografia dedicată mănăstirii Căpriană, în care, pe lângă multe alte inscripții, sunt publicate și inscripțiile tombale, de exemplu cea de pe mormântul pitarului Dumitru Buzu din 1607, sau cea de pe mormântul mitropolitului Bănulescu-Bodoni⁴².

Astfel, începând cu secolul al XIX-lea, epitaful și-a ocupat locul în istoriografia românească, care l-a prezentat mai întâi ca sursă de cercetare, iar în ultimii ani abordându-l multidisciplinar. De o atenție sporită din punctul de vedere al analizei fonetice, filosofice, antropologice etc. s-au bucurat inscripțiile antice și cele contemporane, lăsându-le în umbră pe cele medievale și din epoca modernă.

Istoriografia rusă. Istoriografia rusă poate fi clasificată în câteva etape:

³⁸ Idem, *Sculptura pietrelor de mormânt din secolul al XVIII-lea-începutul secolului al XIX-lea în ocolul Nistrului de Jos*, în „Tyragetia. Istorie. Muzeologie”, serie nouă, vol.II(XV), Chișinău, 2006, p.439-450; Idem, *Monumente comemorative medievale târzii din spațiul pruto-nistrean*, în „Tyragetia. Istorie. Muzeologie”, serie nouă, vol.II(XVII), nr. 2, Chișinău, 2008, p. 179-193.

³⁹ Idem, *Istoria și tradiția exploarării cimitirelor din Republica Moldova*, în *Diversitatea expresiilor culturale ale habitatului tradițional din Republica Moldova*. Materialele Conferinței Internaționale, Chișinău, 2-7 august 2007, Chișinău, Cartdidact, 2007, pp. 173-184.

⁴⁰ V. Constantinov, S.Tabuncic, *Inscripțiile de pe crucile de piatră de la Oxentea* în „Revista de Istorie a Moldovei”, nr.3, 2005, p.70-72; Idem, *Urme poloneze în trecutul satului Ruseni*, în „Analecta Catolica”, III, 2008, p. 337- 341.

⁴¹ V. Stavilă, *Mereni. Monografia unui sat răzeșesc*, Chișinău, 2004; V. Ciobanu, *Ciuciulea. Istorie*, Chișinău, 2007.

⁴² V. Eșanu, *Inscripții*, în *Mănăstirea Căpriană (sec. XV-XX). Studiu istoric, documente, cărți, inscripții și alte materiale*, Chișinău, Pontos, 2003.

- Secolul al XIX-lea – începutul secolului XX, caracterizată prin prezentarea epitafului în contextul descrierilor ceremonialului de înmormântare, ale instituțiilor de cult, dar și cercetări speciale ale inscripțiilor tombale.

- Anii 50-80 ai secolului XX, în care s-a atras atenția asupra aspectului pietrelor tombale etc.

- 1991-2012, ani de adevărată explozie a istoriografiei epitafului, acesta fiind prezentat din punct de vedere arhitectonic, religios, istoric, literar etc.

Epitafurile au apărut în orizontul cercetătorilor ruși încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, fiind publicate în lucrări de genealogie, dar studii mai profunde releva în a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea⁴³. Printre ele vom remarca lucrarea lui V. Saitov, care a adunat

⁴³ Выписка о кончине царя Иоанна Алексеевича и церемониял его погребения в Московском Архангельском соборе, în *Собрание государственных грамот и договоров*, Москва, 1828, Т. 46, с. 650-656. Е. В. Аладьин, *Православное Волковское кладбище*, СПб., 1847. Амфилохий (архимандрит), *Надгробные памятники иноверцев, найденные в 1870 г. в Московском Даниловом монастыре*, în *Чтения в Обществе любителей духовного просвещения*, Москва, 1871, № 10, с. 37-42; *Надгробная надпись у могилы Анны Титовой в Санкт-Петербургском Большие-охтинском кладбище 1776 г.*, în „Русский Архив”, Москва, 1866, с. 988-984; *Надписи Троицкой Сергиевой лавры собранные Архимандритом Леонидом*, СПб., 1881. 98 с (Надгробные надписи, с. 36-42); *Надгробная плита. Василий Кириллович Тредиаковский*, în „Русская старина”, 1890, Т. LXVII, сентябрь, с. 528; Э. Ф. Турау, *Надпись на могиле царя Василия Ивановича Шуйского 1612 г.*, în „Русская старина”, 1890, Т. LXV, январь, с. 91-92; В. Н. Щепкин, *Описание надгробий (собрание 1-е)*, în *Отчет Исторического музея за 1906 год. Приложение*, Москва, 1907. Idem, *Описание надгробий (собрание 2-е)*, în *Отчет Исторического музея за 1911 год. Приложение*, Москва, 1913; *Замечательная надгробная надпись*, în „Русский архив”, 1901; Кн. III, № 9, с. 127-128 (Надгробная надпись на могиле А. М. Скоропадской, жены ген.-аншефа Ю. Г. Ливена. Село Дунайцы Глуховского уезда Черниговской губ.); Н.Александров, *Солотчинский монастырь*, în „Исторический вестник”, Т. 85, 1901, № 7, с. 251-266; С. А. Белокуров, *Надгробные плиты XVI в. в селе Образцове Московской губернии*, Москва, 1911; В. А. Ашик, *Памятники и медали в память боевых подвигов русской армии в войнах 1812, 1813 и 1814 годов и в память Императора Александра I.*, СПб., 1913. 393 с. Из содержания: *Памятник на могиле французов в Москве павших в 1812 году*, с. 54-55; *Братская могила в Красном*, с. 78, 382; *Памятники на могилах русских воинов павших при осадах Даница*, с. 114-115; *Могила князя П. И. Багратиона на Бородинском поле*, с. 276, 362; *Усыпальница фельдмаршала князя М. Б. Барклая-де-Толли в имении Бенгоф Феллинского уезда Лифляндской губернии*, с. 278-280; *Храм-памятник над прахом генерал-майора Я. П. Кульнева в селе Кульнев (Ильзенберг)*, с. 295-297; *Надгробный памятник наказного атамана графа Матвея Ивановича Платова в Новочеркаске*, с. 395; *Могила полковник Бибикова в Вильно*, с. 319; *Гробница генерал-лейтенанта И. С. Дорохова в городе Верее*, с. 319; *Могила генерал-майора Т. Д. Иловайского II-го в Вильно*, с. 320; *Могила генерал-лейтенанта Ланского в Гродно*, с. 320; *Могила генерал-адъютанта барона Ф. К. Корфа в Орле*, с. 320; *Могилы у м. Придуйска, у деревни Гвоздово, д. Перевоз, м. Водзы, с. Жетоцизне и в селе Свалне –могила генерала Денисова*, с. 320-321;

inscripții tombale din cimitirele Petersburgului secolelor XVII și XVIII, fiind un izvor prețios în cercetarea problemei⁴⁴.

Din punct de vedere arheologic, arhitectural și al imaginii artistice epitafulurile au revenit în istoriografia rusă în numeroase lucrări dintre anii 50–80 ai secolului al XX-lea⁴⁵. În anii 70 se remarcă cercetările arheologice ale epitafulului reflectate în articolele N. Șeleapina⁴⁶. Un alt „admirator” al temei este

---

Памятник на могиле генерала от инфантерии графа К. Ф. Толь, с. 321; Надгробный памятник в городе Можайске, с. 322; Памятник князя Б. В. Галицина в селе Вяземы, с. 322; В селе Старом –могила капитана А. Г. Огарева, с. 322; Памятники в Москве на могилах и могилы деятелей и героев эпохи 1812 года, с. 323-324; Надгробный памятник генерал-лейтенанту Д. П. Неверовскому, с. 361-362; Памятник на могиле первого смоленского историка Мурзакевича, с. 367; Надгробный памятник генералу А. П. Ермолову и его отцу Петру Алексеевичу в Орле в Троицком храме, с. 392-393; Братская могила в Малоярославце, с. 393.

⁴⁴ *Петербургский некрополь или справочный исторический указатель лиц, родившихся в XVII и XVIII столетиях по надгробным надписям Александро-Невской лавры и упраздненных петербургских кладбищ.* Сост. Владимир Сайтов, Москва: Унив. тип. (М. Катков), 1883.

⁴⁵ Т. В. Николаева, *О некоторых надгробных надписях XV-XVII вв. Загорского музея-заповедника*, în „Советская археология”, 1958, № 3, с. 170-179; М. В. Алпатов, *К истории русского надгробия XVIII в.: Канова и Мартос*, în *Этюды по истории русского искусства*, Москва, 1967, Т. 2., с. 32-39; В. А. Кучкин, *Захоронение Ивана Грозного и русский средневековый погребальный обряд*, în „Советская археология”, 1967, № 1, с. 289-295; Г. Г. Антипин, *Художественные надгробия, 1914-1969: Справочник-путеводитель по Новодевичьему кладбищу при музее «Новодевичий монастырь»*, Москва, 1970; Ю. И. Аренкова, Г. И. Мехова, *Донской монастырь: Историко-архитектурный очерк*. Науч. ред. В. И. Балдин, Москва, 1971; В. В. Ермонская, *Советская мемориальная скульптура (к истории становления и развития русского советского художественного надгробия)*, Москва, 1979; В. В. Шилов, *Надгробные плиты с надписями из Серпухова*, în „Советская археология”, 1979, № 3, с. 214-226; В. В. Ермонская, Г. Д., Нетунахина, Т. Ф. Попова, *Русская мемориальная скульптура: К истории художественного надгробия в России XI – начала XX в.*, Москва, 1978, 311 с.; В.Б. Гиршберг, *Надписи из Георгиевского монастыря. (По материалам наблюдений Музея истории и реконструкции Москвы. 1949 г.)*, în *Археологические памятники Москвы и Подмосковья*. Вып. 5. Москва, 1954.; Idem, *Материалы для свода надписей на каменных плитах Москвы и Подмосковья XIV-XVII вв.*, în „Нумизматика и эпиграфика”, Т. 1, Москва, 1960; Idem, *Материалы для свода надписей на каменных плитах Москвы и Подмосковья XIV-XVII вв.*, în „Нумизматика и эпиграфика”, Т. 3, Москва, 1962; В. С. Турчин, *Надгробные памятники эпохи классицизма в России: типология, стиль, иконография* în *От средневековья к Новому времени: Материалы и исследования по русскому искусству XVIII. – первой половины XIX века*, Москва, 1984, с. 211-228.

⁴⁶ Н. С. Шеляпина, *Надгробия XIII-XIV вв. из раскопок в Московском Кремле*, în „Советская Археология”, 1971, № 3; Idem, *Надгробия митрополитов Киприана и Фотия в Успенском соборе Московского Кремля*, în „Советская Археология”, 1973, № 4.

M. Artamonov, care examinează epitaful în contextul cercetării necropolelor⁴⁷.

Printre cercetătorii ruși care au adus în discuție epitafurile se remarcă L. Beleaev, care pe lângă lucrarea „Русское средневековое надгробие” face o cercetare a pietrelor funerare din aspect arheologic, aspectual-sculptural, artistic etc. în numeroase articole⁴⁸. Cercetătorul examinează și o altă fațetă a pietrelor de mormânt, cea simbolică,⁴⁹ constatând că epitafurile sunt izvoare unice de cercetare a imaginarului religios și a gustului artistic al populației. Printre ele se evedențiază pietrele albe, care au intrat în uz în Rusia de Nord-Vest în secolul al XIII-lea și s-au păstrat până la sfârșitul celui de-al XVII-lea. S-a accentuat nu numai asupra informației pe care o furniza inscripția, dar și asupra compozițiilor de pe aceste plăci, care prezentau interes la capitolul reprezentări despre lumea de apoi sau obiceiuri funerare. O problemă abordată a fost lipsa în multe dintre aceste pietre a reprezentării crucii-simbolului de bază al creștinătății. Acestea apar doar în pietrele funerare din secolul al XVII-lea în compoziții complicate ce includeau Golgota cu răstignirea. În urma cercetărilor, s-a constatat că crucea de lemn era pusă alături de plita de mormânt, deoarece în Pravila 73 a Congresului de la Halkida s-a interzis ca crucea să fie reprezentată orizontal. De această interzicere nu se ținea cont în Rusia, unde se utilizau diverse forme ale Crucii, inclusiv cea „ascunsă”. În urma analizei mai multor pietre funerare, Beleaev concluzionează că plăcile din Rusia de Nord-Vest își trag originea din pietrele romane. În 2006 apare o continuare

⁴⁷ М. Д. Артамонов, *Ваганьково (Отечественные некрополи)*, în „Памятники отечества”, 1983, № 2(8), с. 134-139; Idem, *Кладбище Донского монастыря (Отечественные некрополи)*, în „Памятники Отечества”, 1986, № 1(13), с. 95-104; Idem, *Московские некрополи* în “*Вся жизнь*” (Армянское кладбище), 1997, № 1(2), с. 18-19, № 2(3), с. 18; *Немецкое кладбище в столице России*, 1997, № 3(4), с. 18-22; Idem, *Московский некрополь*, în *Ритуал прощания (Обряды, традиции, информация, исторические обзоры, справки, нормативно-правовые акты, ритуальные услуги)*, Москва, Издание первое московское, 1997, Вып. 1, с. 48-63.

⁴⁸ Л.А.Беляев, *Русское средневековое надгробие*, Москва, 1966, Idem, *Русское средневековое надгробие: Белокаменные плиты Москвы и Северо-Восточной Руси XIII-XVII вв.*, Москва, 1996; Idem, *Древние монастыри Москвы (кон. XIII – нач. XV вв.) по данным археологии*, în *Материалы и исследования по археологии Москвы*. Отв. ред. Г. К. Вагнер, Т. 6., Москва, 1994. 310 с. (сведения о монастырских некрополях); Idem, *Лицензиат при дворе Иоанна Грозного (надгробие Каспара фон Эльферфельдта на древнейшем кладбище иноземцев в Москве)*, în „Российская археология”, 1997, № 1, с. 140-150; Idem, *Некрополь древнего Коломенского: Материалы и исследования*. Вып. 2, Москва, 1991, с. 45-57; Idem, *Орнамент надгробной Москвы XIII-XVII вв.: Формальный и семантический анализ*, în „Славянская археология”, 1990; *Раннесредневековый город и его округа. Материалы по археологии России*, Москва, 1995, Вып. 2, с. 195-200.

⁴⁹ Idem, *Древнерусское надгробие: мир семантических загадок*, în „Живая старина”, nr.3, 1996, с.36-39.

și o aprofundare a tematicii în lucrarea de sinteză „Русское средневековое надгробие XIII–XVII вв.”⁵⁰, pietrele tombale fiind examinate sub alt aspect decât cel arheologic, sau ca monument de iconografie medievală. Plăcile funerare sunt examinate ca sursă istorică, punându-se în circulație câteva sute de noi monumente din Nordul și Nord-Estul European al Rusiei. Cercetătorul continuă cu studii de caz și problematici contemporane⁵¹.

Un alt specialist în domeniu este Tatiana Țarikova, care menționează că epitaful este un gen cunoscut din Antichitate. Cercetătoarea susține că, deși până în anii '30 ai secolului al XX-lea se publicau lucrări despre necropolele unor cimitire și orașe aparte, nu se fixau întotdeauna inscripțiile. Dar sunt o sursă și mărturii ale sentimentelor și suferințelor cauzate de momentul de „adio” cu omul drag⁵². În Rusia, menționează T. Țarikova, epitaful în versuri apare către 1740. Lucrarea istorico-literară a cercetătoarei este una de referință în istoriografia rusă⁵³.

Anii '90 ai secolului XX se disting printr-un șir de studii, articole și monografii la temă⁵⁴. Printre cercetătorii epitafului se numără V. Vișnevski, care,

⁵⁰ *Русское средневековое надгробие XIII–XVII вв.*. Под. ред. Л.А. Беляева. Вып. 1., Москва: Наука, 2006. 359 с.

⁵¹ Л. А. Беляев, ЛАПИДАРНАЯ ЭПИГРАФИКА МОСКВЫ XV–XVII ВВ.: СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ, în „Российская археология”, № 1, Январь–Март 2007, с. 133–142.

⁵² Т. Царькова, *Русские стихотворные эпитафии*, Воскресенье, сс. 51–53

⁵³ Idem, *Русские стихотворные эпитафии. Источники, Эволюция. Поэтика*, Санкт-Петербург, 1999.

⁵⁴ *Александро-Невская лавра: Проспект*. Сост. Ю. М. Пирютко, Ленинград, 1991; Д. Гоберман, *Еврейские надгробия на Украине и в Молдове (Шедевры еврейского искусства. Серия альбомов, посвященная сокровищам искусств в странах СНГ)*, Москва, 1993; В. И. Вахрина, *Монастырский некрополь*, în Вахрина В. И., *Спасо-Яковлевский Дмитриев монастырь в Ростове Великом*, М., 1994, с. 89–94; Виденева А. Е. *Некрополь ростовского Спасо-Яковлевского монастыря*, în "Сообщения ростовского музея". Вып. 6, Ростов, 1994, с. 78–112; Бушуев А. Е., *Надгробия Яновых из некрополя Троице-Сергиева монастыря*, în *Сергиево-Посадский музей-заповедник. Сообщения 1995*, М., 1995, с. 31–37; *Кладбищенская литература (Эпитафии XVIII века)*, în Шубинский С. Н., *Исторические очерки и рассказы*, М., 1995; Краско А. В., *Церкви – семейные усыпальницы как источник генеалогической информации (на примере Санкт-Петербургской епархии)*, în "Известия Русского генеалогического общества", СПб., 1996, Вып. 5, с. 73–75. Компанец С. Е., *Надгробные памятники XVI – первой половины XIX вв.*, М., 1990; Лавренев Б. А., *Вторичное погребение Потемкина*, în "Памятники Отечества", 1991, № 2(24), с. 154–155; *Русский зарубежный некрополь: Российская императорская гвардия на кладбище Сент-Женевьев-де-Буа*. Публикация В. Г. Бартневского и Е. З. Кузьмук în *Русское прошлое: Историко-документальный альманах*, Кн. 4, СПб., 1993, с. 343–349; Фомин С., *Некрополь Кантемира в России* în "Кодры", 1993, № 5, с. 226–240; Курганова Н. М., *Надгробные плиты из усыпальницы князей Пожарских и Хованских в Спасо-Евфимиевом монастыре Судалы*, în *Памятники культуры. Новые открытия. Ежегодник 1993*, М., 1994; Николаева Т. В., *Новые надписи на каменных плитах XV–XVII вв. из Троице-Сергиевой*

fiind preocupat de mănăstirea din Troițe-Serghiev, abordează problematica inscripțiilor în câteva studii⁵⁵. O preistorie a inscripțiilor de pe pietrele funerare din Rusia este prezentată în studiul lui S. Franklin⁵⁶.

După 2002, în Federația Rusă tot mai des apar articole, comunicări și studii cu referință la inscripțiile tombale⁵⁷. Despre reprezentările în mentalul colectiv legate de imaginea crucilor de pe morminte vorbește cercetătorul A. Pancenko⁵⁸. El susține că crucile de pe morminte prezentau pentru colectivitate „obiecte sfinte”, înzestrate cu calități miraculoase.

Despre epitafurile secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea scrie

---

лавры, în "Нумизматика и эпиграфика", Вып. 6, М., 1996, с. 207-257; Плещанова И. И., *Керамические надгробные плиты Псково-Печерского монастыря*, în "Нумизматика и эпиграфика", М., 1996., Вып. VI, с. 149-206; Украинский Г. В., *Стихотворная эпитафия из Макарьево-Желтоводского монастыря*, în *Памятники культуры. Новые открытия. Ежегодник 1991, М., 1997, с. 27-30.*

⁵⁵ Вишневский В. И., *Новые находки средневековых надгробий некрополя Троице-Сергиева монастыря* în *Тр. по истории Троице-Сергиевой Лавры*, М., 1998; Idem, *Средневековые белокаменные надгробия некрополя Троице-Сергиева монастыря (находки 1998–1999 гг.)*, în *Сергиево-Посадский музей-заповедник. Сообщения 2000. М., 2000; idem, Об одном типе надписей на надгробиях Троице-Сергиева монастыря*, în "РСН", М., 2006.

⁵⁶ С. Франклин, *К вопросу о предыстории русских надписных надгробий*, în „РСН”, Москва, 2006. S. Franklin, *On the Pre-History of Inscribed Gravestones in Russia*, în “Palaeoslavica”, 2002, V. X, № 1.

⁵⁷ Г. А. Массалитина, И. В. Болдин, Т. Ф. Бессонова, *Комплекс белокаменных надгробий XVI-XVII вв. Воротынского Спасо-Преображенского монастыря. Материалы к своду надгробных памятников средневековой Руси*, în *Труды регионального конкурса научных проектов в области гуманитарных наук*. Выпуск 4, Калуга, 2003, с. 26-49; И.В.Болдин, Г.А.Массалитина, Т.Ф. Бессонова, *Белокаменные надгробия XV-начала XVIII в. Пафнутьев-Боровского монастыря. Материалы к своду надгробных памятников Средневековой Руси*, în *Труды регионального конкурса научных проектов в области гуманитарных наук*. Выпуск 8, Калуга, 2007, с. 130-150; В.И. Вишневский, *О некоторых особенностях средневековых надгробий Троице-Сергиева монастыря (По материалам археологических исследований 2001 г.)*, în *Троице-Сергиева лавра в истории, культуре и духовной жизни России. Материалы III Международной конференции*, Сергиев Посад, 2004, с. 99–101. А.Г. Авдеев, *Древнерусские эпитафии как исторический источник*, în „Преподавание истории и обществознания в школе”, 2002, № 2, с. 69; А.Г. Авдеев, *К вопросу о надгробии преподобного Андрея Рублева*, în *Материалы III Международной конференции*, Сергиев Посад, 2004, с. 99–101; А.Г Векслер, В.А. Беркович, *Монастырские и церковные кладбища XVI-XVII веков: плиты из сборов Центра археологических исследований г. Москвы (1989–1997 гг.)*, în „РСН”, 2006; И.В. Папин, *Некрополь Кирилло-Белозерского монастыря*, în „РСН”, Москва, 2006; А.К.Станюкович, В.Н. Звягин, П.Ю. Черносвитов и др., *Усыпальница дома Романовых в Московском Новоспаском монастыре*, Кострома, 2005.

⁵⁸ А. А.Панченко, *Почитание каменных крестов на Северо-Западе России*, în „Живая старина”, nr. 3, 1996, с. 40-43.

cercetătoarea din Grodno N. Ceabarova⁵⁹, menționând că denumirea de epitaful a fost preluată în limba rusă din franceză. Asupra epitafului militar se apleacă O. Postnov, motivând că tema este insuficient cercetată și abordând subiectul prin compararea imaginii eroilor militari cu imaginea și ambițiile clericului⁶⁰.

Putem astfel constata că istoricii, arheologii, lingviștii și etnografuli ruși au abordat multiaspectual epitaful, cercetând proveniența, evoluția, semnificația și simbolistica inscripției funerare pe teritoriul Rusiei. Au fost întocmite antologii ale epitafulor, lăsând însă teren și pentru noi cercetări, care cu siguranță nu se vor lăsa așteptate.

Istoriografia poloneză și lituaniană. Tematica epitafulor și a pietrelor tombale a apărut în vizorul istoriografiei poloneze și lituaniene încă în secolul al XIX-lea⁶¹. În secțiunile cartea rară a Bibliotecilor Academii de Științe și a Institutelor de cercetare sunt păstrate mai multe manuscrise care se referă la epitafuli⁶². Epitafulurile au fost subiecte de cercetare și la începutul secolului XX, dar o amploare mai mare se observă în a doua jumătate a secolului⁶³.

După 1990, tot mai des inscripțiile tombale devin subiectul cercetării atât din punct de vedere istoric, cât și antropologic, cultural, arhitectural etc. Epitafulurile sunt clasificate, sunt descifrate și prin intermediul lor se încearcă a se

⁵⁹ Н.А.Чабарова, *Эпитафии XIX – начала XX века*, în *Актуальные проблемы из исторического прошлого и современности в общественно-гуманитарных и социо-религиоведческих науках Беларуси, ближнего и дальнего зарубежья*, Том 2, Витебск, 2007, с. 434-436.

⁶⁰ О. Г. Постнов, *РУССКАЯ ВОЕННАЯ ЭПИТАФИЯ XVIII – НАЧАЛА XIX ВВ.*, în *Военное прошлое государства Российского: утраченное и сохраненное. Материалы Всероссийской научно-практической конференции, посвященной 250-летию Достопамятного зала*, Часть 3, СПб., 2006, с. 38-42.

⁶¹ E.Tyszkiewicz, *Groby rodziny Tyszkiewiczów*, Warszawa, 1873; K. W Wójcicki, *Cmentarz Powązkowski pod Warszawą, t. 1-3*, Warszawa, 1855-1858; M Mochnacki, *Nad mogiłą*, w „Przeгляд Tygodniowy”, 1885, nr 4; F.Rymkiewicz, *Karolina Proniewska*, w F. Rymkiewicz, *Po ziarnie. Zbiorek pamiątkowy*, wyd. J. Prusinowski, M. Krupowicz, Wilno, 1861; L. A.Jucewicz, *Gory i groby olbrzymie w Litwie*, w „Tygodnik Petersburski”, XV, 1837.

⁶² A.Śnieżko, *Cmentarz ewangelicki*, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Dz. Rękopisów, 16 151/11; A.Śnieżko, *Cmentarze mlenskie. Cmentarz bernardyński*, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Dz. Rękopisów, 16 150/11; A.Lazarowicz, *Nagrobki i nadpisy*, Centralna Biblioteka Akademii Nauk Wilnie, Dział Rekopisów, F9-2212; Idem, *Kosciol pod wezw. s'w. Michala Archaniola w Wilnie. Napisy nie zamieszczone w zbiorze E. T. ogłoszonym w N 1 Teki Wilenskiej za rok 1857*, Centralna Biblioteka Akademii Nauk Wilnie, Dz. Rekopisów, F9-2211; L.Uzieblo, *Napisy nagrobne osób pochowanych na cmentarzach Wilna*, Centralna Biblioteka Akademii Nauk Wilnie, Dz. Rękopisów, F151-120-180.

⁶³ Z. Mitosek, *Literatura i stereotypy*, Wrocław, 1974; S. S.Nicieja, *Cmentarz Lyczakowski we Lwowie w latach 1786-1986*, Wrocław, 1988; R.Sulima, *Miedzy placzem a milczeniem*, în „Regiony”, 1989, nr 1; Idem, *Od inskrypcji nagrobnej do prozy psychologicznej*, în „Regiony”, 1983, nr. 3; J. S.Bystroń, *Napisy*, w *Tematy, które mi odradzano*, Warszawa, 1980.

da o imagine a pompei funebre⁶⁴. În ultimii douăzeci de ani problematica a fost discutată în cadrul mai multor congrese de thanatologie⁶⁵. Situația este diferită în prezent în Polonia, unde piatra funerară a devenit subiect de cercetare intensă din perspectiva mai multor discipline științifice, și, probabil, cel mai interesant aspect e prezent în antropothanatologia istorică.

Studiile privind piatra funerară cu verset și inscripții în Polonia din perspectivă literar-culturală au fost inițiate și realizate de istoricul de literatură Jack Kolbuszewski, specialist remarcabil în domeniul cercetării epitafurilor din cimitirele Lituaniei și Poloniei⁶⁶. Cercetătorul adună un număr impunător de versuri tombale, analizându-le și prezentându-le într-o culegere⁶⁷. În același an cercetătorul își aprofundează studiile⁶⁸.

Dintre lucrările poloneze apărute în ultimii ani vom remarca-o pe cea a Krystynei Synnicka „Polska epigrafika nadgrobną na Wileńszczyźnie. Tradycja i współczesność”, care a fost elaborată în urma cercetării a 2500 inscripții tombale⁶⁹. Primul capitol al cărții prezintă un "peisaj semiotic", o perspectivă istorică, care este contextul principal al inscripției funerare. În al doilea capitol se discută cele mai vechi versete de pe pietre funerare din Vilnius, în special din biserici originare din secolele XVII și XVIII.

⁶⁴ J. Ciechanowicz, B. Kosman, M. Kosman, *Na wileńskiej Rossie*, Poznań, 1990; K. Cieślak, *Kościół – cmentarzem. Sztuka nagrobna w Gdańsku (XV-XVIII w.)*, Gdańsk, 1992; K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne z Pomorza Zachodniego w ujęciu językoznawczym*, Szczecin, 1991; A. Durejko, *Napisy nagrobne na Rossie*, w „Acta Universitatis Wratislaviensis”, Wrocław, 1992; M. Jackiewicz, *Wileńska Rossa. Przewodnik po cmentarzu*, Olsztyn, 1993; E. Malachowicz, *Cmentarz na Rossie w Wilnie*, Ossolineum, 1993; Idem, *Wilno. Dzieje, architektura, cmentarze*, Wrocław, 1996; E. Słoka, *Z dziejów romantycznej problematyki śmierci: poeta i jego grob*, w „Prace Literackie”, XXXIV, Wrocław, 1995.

⁶⁵ *Materiały I Krajowej Konferencji Tanatos '97*, red. J. Kolbuszewski, Wrocław, 1997; *Materiały II Krajowej Konferencji Tanatos '98*, red. J. Kolbuszewski, Wrocław, 1998; *Materiały III Krajowej Konferencji Tanatos'99*, red. J. Kolbuszewski, Wrocław, 1999.

⁶⁶ J. Kolbuszewski, *Wiersze z cmentarza. O współczesnej epigrafice wierszowanej*, Wrocław, 1985; Idem, *Cmentarz jako tekst kultury, w Przechwycenie i krajobrazy*, Wrocław, 1994; Idem, *Cmentarz w Albrechticach, w Przechwycenie i krajobrazy*, Wrocław, 1994; Idem, *Notatki epigraficzne*, w „Annales Silesiae”, XXIV, 1994; Idem, *Pejzaż semiotyczny pogranicznych cmentarzy, w Pogranicze jako problem kultury*, Opole, 1994;

⁶⁷ *Co mnie dzisiaj, jutro tobie. Polskie wiersze nagrobne*. Zebrał, wyboru dokonał, wstępem i objaśnieniami opatrzył J. Kolbuszewski, Wrocław, 1996.

⁶⁸ J. Kolbuszewski, *Cmentarze*, Wrocław, 1996; Idem, *Eschatologia i megalomania. O polskiej barokowej wierszowanej epigrafice nagrobnej*, in „Przegląd Humanistyczny” 5, 1997; Idem, *Z dziejów polskiej pieśni pogrzebowej. Uwagi o pieśniach katolickich*, w *Literatura i Kultura Popularna*, V, Wrocław, 1996; Idem, *Z głębokim zalem... O współczesnej nekrologii*, Wrocław, 1997; M. Kosman, *Cmentarze dawnego Wilna*, Toruń, 1994.

⁶⁹ K. Synnicka, *Polska epigrafika nadgrobną na Wileńszczyźnie. Tradycja i współczesność*, Wilno, Lublin, 2001.

O altă lucrare care însumează epitafurile din cimitirul romano-catolic din Minsk au elaborat-o Tamara Czerniawska și Alexander Jaroszewicz, prezentată în colecția „Cmentarze na dawnych Kresach Wschodnich Rzeczpospolitej”⁷⁰.

Efectele distructive ale timpului au făcut ca peste ani inscripțiile să fie tot mai puțin și mai puțin lizibile. Aceste îngrijorări au fost adesea exprimate într-o varietate de reviste contemporane. Printre cercetătorii inscripțiilor de pe pietrele funerare de la Vilnius primul poate fi considerat Antoni Lazarowicz – scriitor, poet și cercetător al trecutului. Studiul a fost bazat pe materialul epigrafic contemporan, colectat timp de trei ani în cimitirele din Vilnius și din jurul Vilnei (Vilnius, Salcininkai, Troški) – zone locuite de un număr considerabil de populație poloneză. În scopuri comparative au fost folosite inscripții de pe pietrele funerare de la alte cimitire, depărtate de Vilnius.

Printre lucrările despre epitafurile și cimitirele Lituaniei le vom menționa pe cele ale lui Wolonczewski M., Velius N., Giedrene R., Girininkiene V., Vysniauskaite A., Patackas A., Šimulis A., Butrimas A., Girininkas A., care în general sau parțial au abordat sub diverse aspecte epitafurile⁷¹.

Inscripțiile de pe pietrele funerare au fost examinate de istorici, arheologi, sculptori, filologi din perspective diferite și folosind diferite instrumente de cercetare. Recent s-a majorat interesul printre istorici, folcloriști, filosofi, etnografi și etnologi, care tratează inscripțiile de pe pietrele funerare ca o contribuție importantă la istoria națională, ca o sursă valoroasă de studiu a mentalității epocilor, a lingvisticii și folclorului. Epitaful ca sursă și ca subiect al investigațiilor istorice și antropologice va continua să suscite interesul științific al cercetătorilor.

Noile tendințe ale istoriografiei contemporane, publicarea de noi epitafuri deschide perspective pentru lucrări și abordări multiaspectuale ale acestui important izvor istoric. Studiile comparative vor permite evidențierea specificului și particularului epitafului din spațiul românesc față de epitaful din alte regiuni și țări.

⁷⁰ T. Czerniawska, A. Jaroszewicz, *Rzysko-katolicki cmentarz kalwaryjski w Mińsku na Białorusi*, Warszawa, 1996.

⁷¹ P. Dundulienė, *Lietuvos etnologija*, Vilnius, 1991; R. Giedriene, *Senoji nekrokulto apraiška XX a. lietuvių, kapines ir jų, priežiūros papročiuose*, w: *Senieji tikejimai naujausiu tyrinėjimu, šviešoje*, Vilnius, 1977; R. Giedriene, *Senųjų tikejimų apraiškos XX a. lietuvių laidojimo papročiuose*, w: *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai*, „Istorija”, XVI (2), 1976; A. Kasperavičiene, J. Surwilo, *Zarzecze. Cmentarz Bernardyński*, Wilno, 1997; V. Girininkiene, A. Paulauskas, *Vilniaus Bernardinų kapines*, Vilnius, 1994; M. Wolonczewski, *Maskoliams katalikus persekiojant*, Kaunas, 1929; N. Velius, *Laidotuvii vainišt užrasai – naujo lietuvių tautosakos zanro svarbiausieji bruožai*, w: „Lietuvos TSR Mokslif akademijos darbai”, A. Serija, 2 (59) t., 1977; N. Velius, *Senoves baltii pasauleziura. Strukturos bruožai*, Vilnius, 1983; A. Vysniauskaite, *Laidotuvijų papročiai Lietuvoje XIX a.-XX a. pirmaisiais desimtmečiais*, w: *Is lietuvių kultūros istorijos*, t. II, Vilnius, 1961; A. Vysniauskaite, *Mirties samprata lietuvių liaudies tikejimuose*, w: „Liaudies kultura”, 1993, nr 2.

COMUNICĂRI

GRIGORE GAFENCU, GAZETAR ÎN SLUJBA ȚĂRII: PRIVIRE DE ANSAMBLU ASUPRA CONTRIBUȚIILOR DIN PRESA EXILULUI ROMÂNESC

Dan Talos

Abstract. *In this communication the author tells about contributions of Grigore Gafencu in Romanian exile press. Gafencu collaborated with important publications from Switzerland, France and the USA.*

Keywords: Grigore Gafencu, exile, journalist, media, Romania.

Cuvinte-cheie: Grigore Gafencu, exil, gazetar, presă, România.

Pentru Grigore Gafencu, exilul autoimpus, început în toamna anului 1941, avea să aducă după sine redescoperirea unei mai vechi vocații: gazetăria.

Înainte de Primul Război Mondial, pe vremea când studia la Paris pentru un doctorat în științe juridice, Grigore Gafencu a trimis în țară primele lui articole pentru ziarul *Epoca*. În anii 1916-1918 a luptat ca aviator în cadrul unei escadrile româno-franceze. După război a început adevărata lui carieră în presă: a înființat bilunarul *Revista vremii* (1921), agenția de presă *Rador*, devenită în scurt timp agenția guvernamentală de știri (1921), a preluat, de asemenea (din 1923) conducerea ziarului *Argus*, cotidian economic și financiar. După câțiva ani de presă s-a lansat într-o promițătoare carieră publică, ocupând funcțiile de secretar general al M.A.S. (1928-1929), subsecretar de stat la Ministerul Lucrărilor Publice (1929-1931), la Președinția Consiliului de Miniștri (1932), la Ministerul Industriei și Comerțului (1932-1933), senator de Caliacra (1934-1937). În 1937 s-a întors în presă, înființând ziarul *Timpul*, în care semna articole de politică externă. A urmat, după cum știm, scurtul dar foarte agitatul mandat de ministru al Afacerilor Străine (decembrie 1938 – iunie 1940) și dramatica misiune la Moscova (august 1940 – iunie 1941).

Am făcut această scurtă trecere în revistă a activității publice a lui Grigore Gafencu pentru a se observa că gazetăria a fost o constantă a carierei lui, o primă pasiune la care a revenit întotdeauna după scurtele perioade în care a slujit țara în război – ca aviator – sau în care a ocupat funcții publice mai mult sau mai puțin importante.

Prin urmare, faptul că în perioada exilului Grigore Gafencu a scris mult și constant pentru presă nu trebuie să ne surprindă. Era o alegere firească și, până la urmă, având în vedere condițiile specifice ale refugiului, era singura armă

de care se mai putea folosi în lupta împotriva regimului totalitar ce se instaura în țară.

Pe toată durata exilului (1941-1957), Grigore Gafencu a colaborat la publicații valoroase din Elveția (*Journal de Genève, Neue Zürcher Zeitung*), Franța (*Le Figaro, Le Monde, Jours de France, La vie Française*) și SUA (*New York Times, New York Herald Tribune*). Toate aceste colaborări sunt consecința prestigiului pe care și l-a câștigat în cercurile diplomatice și jurnalistice occidentale pe parcursul ministeriatului din anii 1938-1940 – prestigiu consolidat definitiv prin publicarea în primii ani ai exilului a excelenței lucrări „Preliminaires de la guerre à l'Est”¹, o capodoperă stilistică și o analiză lucidă a relațiilor germano-sovietice în perioada 1939-1941.

Pe lângă aceste colaborări, Grigore Gafencu a activat intens în presa emigrației românești, fiind nu doar un colaborator neobosit, dar și un subiect predilect al acesteia, ca urmare a activității sale variate și bogate.

Cu excepția a două colaborări mai îndelungate, pe care le vom prezenta mai jos, Grigore Gafencu a scris sporadic, dar constant, în ziarele și revistele refugiului românesc. În emigrația românească nu a existat un comentator mai avizat, mai ales în ce privește comentariul scenei internaționale sau perspectivele construcției europene. Fapt cu atât mai laudabil, cu cât prima perioadă a emigrației a fost puternic marcată de activitatea foștilor diplomați ai României Mari, cei mai mulți rămași în exil direct din posturile diplomatice pe care le ocupau la diverse oficii externe.

Prima lui colaborare a fost la revista lunară *Românul*, ce apărea la New York. A semnat editoriale începând cu primul număr al revistei (martie 1951) până la numărul din martie-aprilie 1952. A doua colaborare, mult mai îndelungată și mai fructuoasă, a fost la revista lunară *România Muncitoare*, ce apărea la Paris. Grigore Gafencu a început colaborarea în februarie 1953 (nr. 14) și a continuat-o, cu câteva absențe, până la moarte, în ianuarie 1957 (nr. 61). În marea lor majoritate, articolele din *România Muncitoare* au apărut în cadrul rubricii „Situția politică”, având doar în cazuri foarte rare un titlu de sine stătător.

Apariții sporadice, dar multe dintre ele semnificative, a avut în publicațiile *Cronica Românească, Cahiers Roumains, Brücke zum Westen, Destin, Le Courrier Roumain, L'Union Roumaine*.

În publicistica din exil a lui Grigore Gafencu se pot distinge două teme majore: prima, și cea mai importantă, este evoluția relațiilor internaționale, cu

¹ Vezi ediția Gr. Gafencu, *Preliminaires de la guerre à l'est/Preliminariile războiului din răsărit*, Avant-propos par Teodor Baconski, Traduction du roumain par Andrei Niculescu, Préface, notes et index par Laurențiu Constantiniu, Curtea veche, 2011, 592 p.

aplecare specială asupra diverselor momente ale războiului rece. În articolul „Conflictul dintre lumea liberă și sovietă”², fostul ministru al Afacerilor Străine, după ce face o scurtă trecere în revistă a evoluției relațiilor dintre cele două blocuri, concluzionează: „Mijloacele întrebuintate de Apus ca să stăvilească înaintarea sovietică nu erau însă pe măsura puterii de expansiune a imperialismului bolșevic. Războiul rece era să dezvăluie metodele de luptă și țelurile adevărate ale Moscovei. E de ajuns ca zăgazul să fie ridicat într-un loc, pentru ca furia valurilor roșii să răzbească în altul; abia conținut în Europa, comunismul se revarsă înspre Oceanul Pacific. Pretutindeni, agresiunea e în pregătire, gata să izbucnească prin surprindere, cu o nestăpânită înverșunare. Ținta ei nu e o țară, sau un continent; ținta ei sunt toate țările și toate continentele...”³.

În cele mai multe dintre aceste articole, Gafencu analizează, relatează, explică anumite momente foarte precise din evoluția războiului rece: instalarea președintelui Dwight Eisenhower la Casa Albă, situația de pe frontul din Coreea, schimbările survenite la Moscova după moartea lui Stalin, conferințele Marilor Puteri, situația tensionată din Indochina, sciziunile din cadrul blocului comunist etc. El deține nu doar o capacitate de analiză și de previziune ieșite din comun, dar și un remarcabil talent de povestitor.

Indiferent de subiectul la care face referire articolul, putem sesiza, cu ușurință, preocuparea lui Grigore Gafencu pentru soarta României. În articolul „Adunarea Generală a Națiunilor Unite” Gafencu subliniază: „În centrul acestor dezbateri, care au înviorat din început ședințele Națiunilor Unite, au ajuns să fie țările noastre răsăritene. Soarta lor atrage tot mai mult atenția cărmuitorilor lumii libere. Și aceasta nu numai dintr-un simțământ de firească solidaritate omenească, ci, mai ales, dintr-un simțământ de înțeleaptă prevedere politică. Așa cum a arătat în cuvântarea sa, în fața Națiunilor Unite întrunită la Paris, secretarul de stat american, Dean Acheson, stările nelegiuite din răsăritul european întrețin o veșnică frământare, prielnică uneltirilor de agresiune și de război. Cine vrea să înlăture asemenea primejdie, trebuie să caute să reazeze ordinea și legile omeniei acolo unde băntuie, neîngrădit, regimul terorii și al bunului plac. Faptul că în mai toate cuvântările ale secretarului de stat american, ca și în declarațiile președintelui Truman, găsim mărturia unui interes tot mai vădit pentru soarta popoarelor noastre, atât de greu încercate, ne îngăduie să nădăjduim că printre condițiile de destindere și de pace pe

---

² Idem, *Conflictul dintre lumea liberă și sovietă*, în „Cronia Românească”, nr. 1/ianuarie, 1951.

³ Ibidem.

care Apusul le va avea de deslușit în fața lumii vor fi cuprinse cereri precise cu privire la liberarea Europei răsăritene.”⁴

Tot la soarta țării sale se gândește și câțiva ani mai târziu, în decembrie 1955, când critică, în articolul „Republica Populară la ONU”, decizia Națiunilor Unite de a primi în rândurile lor statele comuniste din estul Europei: „Admiterea în bloc a celor șaisprezece candidați în Organizația Națiunilor Unite [...] e o grea lovitură pentru poporul nostru. Cel ce semnează acest articol e prea conștient de îndatoririle sale față de o cauză care îi este scumpă, pentru a nu recunoaște pe față că votul care a pus capăt jalnicelor uneltiri și șovăieli din sânul Națiunilor Unite – vot prin care șaisprezece state, unele dintre ele libere, altele ținute cu sila în slugărnice, au fost primite în acea organizație – e o greșeală care va apăsa asupra unor neamuri nefericite și nevinovate...”⁵

Cât despre orientarea politică a lui Grigore Gafencu, ea este una vădit pro-americană. Statele Unite sunt, pentru Grigore Gafencu, principala putere ce se poate opune valului roșu ce tinde să cuprindă întâi Europa, apoi întreaga lume, fiind singura speranță a lumii libere. După alegerea lui Dwight Eisenhower în funcția de Președinte al Statelor Unite ale Americii, avea să scrie în articolul „Președintele Eisenhower și perspectivele internaționale”: „Una dintre primele preocupări ale noului guvern va trebui să fie elaborarea unei gândiri și acțiuni politice clare menite să stabilească adevărata pace. Măsurilor de previziune și de apărare luate până în prezent, noul președinte va trebui să le adauge un plan constructiv pentru stabilirea unei ordini vaste și pașnice. [...] Rolul predestinat al Statelor Unite, anume acela de a călăuzi popoare atât de diferite și variate, impune atât înțelegerea nevoilor și aspirațiilor fiecăruia dintre ele în parte, cât și o justă evaluare a cauzei lor comune. El necesită în mod deosebit consultări neîntrerupte cu statele din Europa de Vest care, de secole, au apărat civilizația occidentală, urmărind același ideal de libertate și de ordine ca și poporul american. Consolidarea pozițiilor ocupate de aceste țări în lume întărește rezistența întregii lumi libere și permite Vestului să facă față presiunilor și intrigilor Moscovei...”⁶

Inutil să mai subliniem că așteptările lui Grigore Gafencu în ceea ce privește politica Occidentului nu s-au împlinit. Cu toate acestea, el a apucat, cu două luni înainte de a muri, să vadă blocul comunist zdruncinat din temelii de revoluția ungară. În articolul publicat în cadrul rubricii „Situția politică” din

⁴ Idem, *Adunarea Generală a Națiunilor Unite*, „Românul”, nr. 7/noiembrie 1951.

⁵ Idem, *Republica Populară la ONU*, „România Muncitoare”, nr. 48/ decembrie 1955.

⁶ Idem, *Președintele Eisenhower și perspectivele internaționale*, în „Cahiers Roumains”, nr. 16/ octombrie 1952.

România Muncitoare, Grigore Gafencu sublinia că scopul mișcărilor din Polonia și Ungaria „nu e de a îndrepta un regim prea înflăcărat cu păcate, pentru a fi mântuit, ci de a răsturna regimul comunist și de a-l înlătura. Nu trebuie să ne înșelăm: procesul de descompunere a comunismului a început în lumea bolșevică, în Rusia ca și în țările vecine. Revoluția din Ungaria a dat doar semnalul. Acest semnal a fost auzit pretutindeni. Și descompunerea va merge înainte, tot mai repede.”⁷

Se poate, așadar, constata că speranțele gazetarului Grigore Gafencu mi-grează treptat, de-a lungul anilor, de la o acțiune în forță a puterilor occidentale pentru înlăturarea regimurilor comuniste din Europa răsăriteană spre convingerea că acestea se vor prăbuși din interior, ca urmare a împotrivirii popoarelor supuse și a falimentului economic al sistemului socialist.

A doua temă majoră a publicisticii lui Grigore Gafencu este cea a construcției europene. Cu puține excepții, contribuțiile în acest domeniu sunt de fapt discursuri rostite în diverse împrejurări: la Congresul Europei Unite de la Haga din 7-11 mai 1948, la Conferința Mișcării Europene de la Bruxelles din 25 februarie 1949 etc. În toate aceste luări de poziție, Grigore Gafencu subliniază necesitatea ca mișcarea de unificare a continentului european să țină cont și de situația țărilor din răsărit și de dorința lor de a participa la acest proces. Astfel, în discursul „Unitatea Europei”, rostit la Congresul de la Haga din mai 1948 și reluat în publicația *Le Courrier Roumain* din mai 1948, Gafencu sublinia că: „...țările din est, oricât de mare ar fi dorința lor de a fi și de a rămâne europene, nu vor putea trece de această poartă atâta timp cât va apăsa pe umerii lor teribila constrângere a unui regim totalitar. Un astfel de regim persecută și asuprește spiritul european mai mult decât sentimentul național; suprimând orice libertate, zdruncinând temeliile ideii de drept și de credință religioasă, se îndârjește să distrugă în individ sentimentul apartenenței sale nu numai la o patrie, ci mai ales la comunitatea europeană.”⁸

În articolul „1952: anul Europei unite”, referitor la același Congres de la Haga, Grigore Gafencu face următoare profesiune de credință: „Mi-a fost îngăduită cinstea, la Congresul din Haga, în mai 1948 [...] să pot vorbi în numele țării mele și al țărilor vecine. Am arătat atunci că nu e decât una și o singură Europă. Chiar când trupul ei e rupt în bucăți, spiritul care ne îndreaptă spre ea e unul și indivizibil; Europa nu poate naște la viață nouă la Vest, când e pe cale să moară la Est – și am afirmat în mod solemn credința noastră în Europa și voința noastră de a face parte integrantă din Europa Unită.”⁹

---

⁷ „România Muncitoare”, nr. 60/decembrie 1956.

⁸ Idem, *Unitatea Europei*, în „Le Courrier Roumain”, mai 1948.

⁹ Idem, *1952: anul Europei unite*, în „Românul”, nr. 8/decembrie 1951.

Pentru a concluziona și a sublinia încă o dată importanța pe care Grigore Gafencu o acorda unificării europene, să amintim de o luare de poziție publicată în *România Muncitoare*, nr. 41/mai 1955. Întrucât i se reproșa că nu a intrat în comitetul lui Constantin Vișoianu pentru că s-ar fi dedicat exclusiv problemelor de federalizare europeană, Grigore Gafencu subliniază: „De paisprezece ani de când trăiesc în exil m-am dedicat cu trup și suflet apărării cauzei românești și nu înțeleg să pun capăt străduințelor mele. Activitatea pe plan european e o consecință firească a unei lupte de ordin național.”

Ceea ce este surprinzător în viziunea lui Grigore Gafencu asupra relațiilor internaționale din acel moment este simplitatea ideilor pe care le susține și a soluțiilor pe care le întrevede pentru ieșirea din impas: principalul bastion al luptei împotriva puterii bolșevice sunt Statele Unite, însă pentru ca acestea să fie puternice, e nevoie ca Europa să fie puternică; Europa nu poate să fie puternică fără o politică susținută și solidară de federalizare prin renunțarea la anumite prerogative specifice statului național; unificarea Europei nu se poate realiza cu succes fără eliberarea și cooptarea statelor din răsărit, aflate în sfera de influență a Moscovei; iar aceste state nu pot fi eliberate în lipsa unei poziții ferme și dure a Statelor Unite în raportul cu Uniunea Sovietică. Și cercul se închide.

Grigore Gafencu este prezent în paginile presei românești din refugiu și cu alte materiale variate, dovezi ale prestigiului de care se bucura, dar și ale activităților variate pe care le desfășura în folosul țării. La 20 februarie 1951, Grigore Gafencu avea să țină o cuvântare, în marea aulă a universității din Virginia, la câteva zile după ce un grup prestigios de exilați est-europeni, din care făcea și el parte, au redactat și depus, la Casa Independenței din Philadelphia, unde se păstrează Declarația de independență din 1776, o Declarație de Liberare care reiterea dorința popoarelor din răsărit de a trăi în libertate. Atât textul cuvântării lui Grigore Gafencu, cât și textul Declarației, al cărei co-autor a fost acesta, au fost publicate în *Românul*, nr. 1/martie 1951.

La 20 mai 1953, când la New York era înmormântat generalul Nicolae Rădescu, la Biserica Română din Paris s-a oficiat un serviciu religios. Cu această ocazie, Grigore Gafencu a rostit o cuvântare reluată de *România Muncitoare* în nr. 17/mai 1953 și în *Românul* din iulie 1953. Un ultim exemplu, pentru a ne opri aici, este frumoasa evocare a lui Iuliu Maniu, când s-a aflat în exil de moartea acestuia cu doi ani înainte: „Nu e de mirare că a fost printre cei dintâi loviți de cotropitorii străini. El era capul care nu se pleacă; sufletul care nu se înjosește. Rezistența lui întruchipa rezistența fiecărui român, ca și rezistența neamului întreg, închegat laolaltă. Și nu e de mirare că moartea lui a fost atât

de lungă vreme tăinuită. Fiindcă puterile sufletești nu se sting odată cu viața omului. Ele capătă deseori după moarte un avânt mai puternic și o mai vie strălucire.”¹⁰

În concluzie, Grigore Gafencu este, pentru presa exilului românesc, mai mult decât un publicist neobosit. Este o prezență permanentă, un reper moral și un model de acțiune în serviciul României. Sunt frecvente articolele care fac referire la acțiunile acestuia ca membru al Comitetului Național Român, ca reprezentant al României în cadrul Adunării Națiunilor Europene Captive, sau ca reprezentant al României la diverse congrese și reuniuni pro-europene (să nu uităm că Grigore Gafencu a fost reprezentantul României, iar din aprilie 1956 chiar președintele Uniunii Europene a Federaliștilor).

De asemenea, la moartea acestuia, presa românească din exil a publicat numeroase articole în memoriam, relatări, reacții, preluări din presa străină. Revista *România Muncitoare* îi va dedica un număr integral (nr. 62/februarie 1957), care va cuprinde ultimele articole ale lui Grigore Gafencu, relatări de la înmormântare, impresii din presa și diplomația occidentale, ca și texte în memoriam semnate de Eftimie Gherman, Viorel V. Tilea, Constantin Vișoianu, general Ion Gheorghe, Gabriel Bădărău, N. I. Herescu, Virgil Ierunca și alții¹¹. De asemenea, *Românul* va publica în nr. 2-6/februarie-iulie 1957 materiale semnate de nume importante ale emigrației și culturii române: Ion Rațiu, Mircea Eliade, Vintilă Horia, Mihail Fărcășanu, gen. Ion Gheorghe, George Palade etc.

La începutul lunii iunie 1940, când Grigore Gafencu și-a dat demisia din funcția de ministru al Afacerilor Străine, Nicolae Iorga i-a dedicat un articol în care îl numea „un soldat în slujba țării”. Parafrazându-l pe marele istoric, l-am putea numi pe Grigore Gafencu un gazetar în slujba țării. Și nu cred că am fi departe de adevăr, dacă ne gândim că acum exact 55 de ani el murea la birou, scriindu-și ultimul articol.

---

¹⁰ Vezi „România Muncitoare”, nr. 48/decembrie 1955.

¹¹ Vezi „România Muncitoare”, nr. 62/februarie 1957.

ATITUDINEA MARII BRITANII ȘI A ROMÂNIEI FAȚĂ DE PROTOCOLUL DE LA GENEVA DIN 1924

Denis Fabian

Abstract. *This study reflects the position of British and Romanian diplomacy to the Geneva Protocol of 1924. The purpose of this investigation was to determine the role played by Britain and Romania at this event. The results of this investigation showed that England, through its actions caused the failure of the Geneva Protocol. British position was contrary to that of Romania, who was directly interested in international security by maintaining the status quo. Thus, although both countries had the primary aim in foreign policy both peacekeeping and United Kingdom Romania regarded differently to achieve this objective.*

Keywords: Protocol, treaty, security, guarantees, aggression, disarmament.

Cuvinte-cheie: Protocol, tratat, securitate, garanții, agresiune, dezarmare.

Tratatul de la Versailles a lăsat pe seama Franței și Angliei responsabilitatea pentru garantarea păcii în Europa. Anglia și Franța au adoptat tactici diferite pentru a atinge acest scop. Politica franceză era orientată spre asigurarea securității continentului, care pentru Franța însemna obținerea unei garanții de securitate împotriva unei agresiuni germane din partea Marii Britanii. Baza politicii franceze de securitate era în păstrarea statu-quo-ului. Francezii considerau că menținerea statu-quo-ului reprezenta acel minim necesar pentru menținerea securității franceze.

Britanicii doreau să reglementeze toate problemele apărute printr-o revizuire a statu-quo-ului și prin dezarmare. Astfel, politica britanică s-a dovedit revizionistă imediat după semnarea tratatelor de pace.

În urma mai multor încercări nereușite de a încheia o alianță cu Marea Britanie, Franța a întreprins o tentativă de obținere a aceluiași rezultat prin Liga Națiunilor, astfel Edouard Herriot, prim-ministru francez, a propus Societății Națiunilor, la 1 septembrie 1924, un document „Despre reglementarea pașnică a conflictelor internaționale”, cunoscut ca Protocolul de la Geneva, pe care l-a rezumat în următoarea formulă: arbitraj – securitate – dezarmare¹. Protocolul a fost produsul unui îndelung efort, punctul său inițial fiind tratatele neratificate din 1919, în care Anglia și Statele Unite au oferit garanții Franței împotriva unui atac german. Următoarea etapă fusese proiectul unui pact anglo-francez, discutat mai întâi la Cannes, de Lloyd George și Aristide Briand. Neînțelegera fundamentală dintre politicile franceză și britanică este clar relevată în memorandumul alcătuit de Lord Curzon, ministrul de Externe britanic, la 17

---

¹ Maria Georgescu, *România, Franța și securitatea europeană în anii '20. Speranțe și iluzii*, București: Editura Militară, 2004, p. 44.

februarie 1922, pentru Cabinetul englez. El a început prin a spune că opinia publică britanică era de acord cu o garanție ce urma a deveni operativă în cazul în care o armată germană invadea, într-adevăr, teritoriul francez, dar francezii doreau o garanție care să se aplice, într-un mod nedefinit, la frontiera Poloniei și a altor state est-europene, care era privită de ei ca frontieră externă a țării lor. Francezii au argumentat cu oarecare justificare că pericolul real îl reprezenta agresiunea indirectă, ce permitea Germaniei să distrugă mai întâi Polonia și pe alți aliați continentali ai lor, înainte ca înțelegerea cu Anglia să devină operativă. Dezacordul dintre politicile celor două puteri s-a dovedit a fi prea mare pentru a fi depășit, iar convorbirile au fost, în final, abandonate în iulie 1922². Negocierile pentru un pact bilateral între Regatul Unit și Franța au eșuat și datorită faptului că perspectiva internațională a englezilor era încă insulară, deși oamenii de stat britanici recunoșteau că progresul aviației și submarinelor a redus masiv securitatea britanică, salvată de atâtea ori în virtutea poziției geografice. Mai exista un element care a influențat puternic politica engleză: credința în eficiența dezarmării sau, mai exact, în limitarea armamentelor, pentru a reduce pericolul de război. Sub presiunea opiniei publice, Anglia a trebuit să se dezarmeze după război, li se părea firesc englezilor că pacea ar fi asigurată doar dacă fiecare ar face același lucru.

Franța și aliații săi est-europeni au susținut un punct de vedere opus: dispunând de cele mai puternice armate din Europa, ele argumentau că dezarmarea trebuia să urmeze securității, înarmările fiind consecință și nu cauza insecurității. Poziția României era fermă în această privință, ea refuza de a lua în calcul orice plan de dezarmare care nu ar include Rusia, așa-numita „excepție sovietică”, și era puternic susținută de Franța. La scrisoarea-circulară a Consiliului Ligii Națiunilor din 23 octombrie 1922, solicitând opiniile statelor membre privind a XIV-a Rezoluție a Adunării Generale, guvernul român a replicat, la 18 decembrie 1922, că reducerea de armament este extrem de necesară, având în vedere proasta situație economică a lumii. De aceea, România și-a redus armamentul la minimum competitiv în circumstanțele date. Totuși, ea regretă, continua nota, că „situația sa geografică nu-i permite să opereze aceste reduceri așa cum le-ar fi dorit, dar pe care nu și le poate permite până nu obține garanții efective ale securității”³.

În septembrie 1923, la îndemnul francezilor și al englezilor, Consiliul Ligii a pus la punct un tratat universal de ajutor reciproc înaintat Adunării Gene-

---

² Frederic C. Nanu, *Politica externă a României, 1919-1933*, Iași: Institutul European, 1993, p. 94-95.

³ *Ibidem*.

rale, care cuprindea următoarele prevederi: războiul de agresiune era declarat drept o crimă internațională și era promisă asistența comună victimei, Consiliul avea misiunea să desemneze agresorul în termen de patru zile⁴. Dat fiind că obligațiile doctrinei securității colective trebuiau să provină din cauze generale și nu din interese naționale, Tratatul stipula că, pentru a putea primi ajutor, era nevoie ca țara-victimă să fi semnat în prealabil un acord de dezarmare aprobat de Ligă și să fi început reducerea forțelor sale armate conform unui program asupra căruia se convenise deja. Cum victima este de obicei partea mai slabă, Tratatul de ajutor reciproc al Ligii nu făcea decât să stimuleze agresiunea, cerând taberei mai vulnerabile să-și neglijeze propriile dificultăți. Exista o doză de absurd în propunerea ca ordinea internațională să fie apărată nu atât în numele intereselor naționale, cât mai degrabă în numele națiunilor care efectuează cel mai corect programul de dezarmare. Mai mult decât atât, în condițiile în care era nevoie de timp pentru negocierea programelor de reducere din cadrul unui tratat general de dezarmare, Tratatul universal de ajutor reciproc provoca un vid considerabil, astfel, Franța și celelalte țări amenințate erau nevoite să facă față singure primejdiilor.

Consiliul a decis să înainteze proiectul tuturor guvernelor, inclusiv nemembrisilor. Răspunsurile la circulară din 23 octombrie 1923 au fost diferite, Franța și Belgia au aprobat proiectul, dar acesta a fost respins de fostele state neutre din Vestul și Nordul Europei și, de asemenea, de membrii Commonwealthului, motivul fiind faptul că garanțiile erau insuficiente pentru a justifica o reducere a înarmărilor. În esență, tocmai opoziția Dominioanelor, care se temeau că ar trebui să împartă costul operațiilor navale de pe coastele europene, fără despăgubire din partea forțelor terestre europene, ca și teama unor complicații cu Statele Unite ale Americii care erau neutre, au fost decisive pentru atitudinea britanicilor. În nota ce denunța Tratatul, guvernul englez a arătat că garanțiile pe care acesta le oferea erau prea fragile pentru a justifica o reducere a armamentului, înarmările britanice ar trebui mai curând să crească pentru a îndeplini noile obligații.

În ceea ce privește poziția României vizavi de atitudinea Angliei, aceasta era exprimată de ministrul român la Londra, Nicolae Titulescu, într-un raport al Legației trimis la București. El considera că adevăratul pericol ar veni din manevrele diplomatice anglo-americe, care ar impune României un arbitraj și astfel România ar fi dezarmată fără să i se confere, în schimb, nici un fel de securitate. După ce concluzionează că, prin Protocolul din 1924, Anglia a transformat obligațiunea de asistență în obligațiune morală, lipsită de sancți-

⁴ *Ibidem*, p. 96.

uni, Titulescu reproduce discuția omului politic francez Edouard Herriot cu ministrul Diamandi, în care acesta din urmă îi spusese: „Eu nu pot admite arbitrajul, adică amestecul străin la mine acasă și dezarmarea României numai contra unei securități de natura biblică care consta în simplul sfat de a ajuta pe aproapele său”⁵. Ministrul român consemna, în încheierea raportului, că Franța, ca și Anglia, se preocupa numai de interesul ei și că „negocierile referitoare numai la granițele Germaniei însemnează că granițele spre Rusia sunt lăsate în vânt”⁶. Foreign Office-ul, a subliniat ministrul român, „a descoperit toate granițele Europei centrale și orientale prin afirmarea că nu le garantează”⁷. În mai 1925, Titulescu se prezintă din nou la Foreign Office pentru a declara că nu aprecia politica confuză a Angliei, care, „în ceea ce privea România, nu-i asigura granițele”⁸.

În privința proiectului, la 25 august 1924, șeful diplomației Bucureștiului, I. G. Duca, declara că „nici o țară nu ar primi cu mai mare satisfacție decât România realizarea dezarmării generale, dar, din punctul de vedere al politicii geografice și al unor pericole speciale la care este expusă, guvernul român nu poate, evident, să-și asume responsabilitatea gravă a reducerii arsenalului național, exceptând cazul în care i se oferea garanții reale și efective de securitate (...) Proiectul nu e de natură să ne ofere garanții reale și efective”⁹. Apoi, Duca a evidențiat unele neajunsuri: Articolul 17, care asigura adeziunea parțială sau condiționată, priva pactul de eficiența reală; nu exista o definiție a agresiunii; nu exista limita de timp în care trebuie începută acțiunea împotriva agresiunii, determinarea contingentelor militare era lăsată la discreția Consiliului, erau prea multe încercări de a ajusta sisteme complicate de garanție reciprocă; nu apăreau prevederi pentru garanții în timpul procesului de dezarmare; denunțarea de către o mare putere făcea Tratatul inoperant în țările care realizaseră dezarmarea și care erau lăsate fără nici o garanție. Dacă aceste neajunsuri erau corectate, România era dispusă să semneze, pentru a-și elibera propriul buget de greaua povară militară¹⁰.

Eșecul Proiectului-tratat de asistență mutuală s-a datorat, în mare parte, respingerii lui de către Londra, poziție care a fost sever criticată până și în Anglia. Astfel, Lordul Grey afirma în Camera Lorzilor: „Ceea ce nu realizează

---

⁵ Valeriu Florin Dobrinescu, *Relații româno-engleze (1914-1933)*, Iași: Universitatea „Al. I. Cuza”, 1986, p. 94.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. 95.

⁹ Frederic C. Nanu, *Op. cit.*, p. 96.

¹⁰ *Ibidem*, p. 96-97.

opinia publică din această țară este că, în condițiile moderne, o politica de izolare și pasivitate impune pentru această țară o politică a riscului unei catastrofe care ar duce la alt război, pe o scară încă mai largă și în condiții mai îngrozitoare decât la ultima conflagrație”¹¹.

Situația nu putea rămâne în continuare aceeași, nu doar că Pactul Ligii Națiunilor făcea dezarmarea obligatorie, devenise evident că dezarmarea și securitatea erau legate indisolubil, dar prestigiul Ligii ar fi avut de suferit grav dacă golul dintre principiile nobile și aplicarea lor nu ar fi fost umplut. La 22 august 1924, Aristide Briand preciza în Adunarea Națională că cel mai mare pericol pentru Franța era izolarea, în condițiile în care s-a renunțat la politica solidarității între Aliți. Destinderea survenită între cele două mari puteri permitea identificarea unui punct de vedere comun în problema securității europene. Astfel, în dezbaterile care a început în Adunarea Societății Națiunilor, la 4 septembrie 1924, primul ministru englez, Ramsay MacDonald, a introdus, pentru prima oară, două sugestii noi: includerea imediată a Germaniei printre membrii Ligii și soluția în problema definirii agresorului prin acceptarea de bună voie a supunerii la arbitraj ca test decisiv. Herriot, la rândul-i, declarase că arbitrajul este esențial, dar nu suficient. Franța nu credea că forța singură ar putea aduce securitate, ci „arbitrajul nu trebuie transformat într-o capcană pentru națiunile pline de încredere”¹². Protecția trebuia acordată tuturor țărilor care își respectau loial angajamentul.

În urma acestor discuții a fost elaborat un Protocol pentru rezolvarea pașnică a disputelor internaționale, acest document era gata pentru a fi supus la discuții în Adunarea Ligii la 1 octombrie, iar în ziua următoare acceptarea lui a fost recomandată unanim națiunilor membre de către guvernul britanic¹³. În acest nou instrument de securitate se transfera accentul de la prevederile privind obținerea asistenței militare automate a statelor care își limitaseră armamentele și rămâneau astfel victime ale agresiunii, la o definiție mai clară a agresiunii și la o procedură elaborată de conciliere și arbitraj. Se anticipase că aceste proceduri prelungite nu puteau să nu scoată la iveală pe agresor.

Aristide Briand, în numele Franței, a anunțat că țara sa adera la pact, iar exemplul său a fost urmat de alte nouă țări ale Europei de Est, singura excepție fiind România, care a dorit un răgaz pentru o examinare suplimentară. De asemenea, Briand anunța guvernul britanic că România dorea să vadă ce poziție

¹¹ *Ibidem*, p. 97.

¹² *Ibidem*.

¹³ J. M. Roberts, *A General History of Europe, 1880-1945*, London, 1972, p. 339.

va lua Marea Britanie în aceasta chestiune¹⁴. În mod surprinzător, doar Anglia părea să ezite, în pofida rolului pe care l-a avut primul ministru britanic la începutul proiectului, ea nu putea fi sigură de poziția Dominioanelor. La sfârșitul lui februarie 1925, guvernul englez a primit răspunsurile Dominioanelor, acestea erau, în mod unanim, negative. În ceea ce privește securitatea, obiecția lor la Protocol ar putea fi rezumată prin aceea că el „oferea prea puțin și cerea prea mult” de la ele¹⁵. Iar în martie guvernul laburist MacDonald a fost înlocuit cu guvernul conservator condus de Stanley Baldwin, care era mult mai sensibil la doleanțele Dominioanelor. De aceea, nu a fost nici o surpriză atunci când Austen Chamberlain a informat Consiliul Ligii, la 12 martie, că Marea Britanie nu a semnat Protocolul, o decizie care, în mod firesc, i-a determinat eșecul. Noul ministru de Externe britanic declara în Parlament că „unitatea marilor puteri europene cu forța lor formidabilă ar putea impune pacea pe continent și, prin urmare, n-ar mai fi nevoie de acest Protocol”¹⁶. De fapt, Anglia nu dorea să se implice în problemele Coridorului polonez, care ar fi însemnat implicit apărarea suveranității Poloniei, interesul britanic pentru Polonia fiind scăzut, considerată a se afla sub influența franceză, culmea ironiei a fost că Anglia a trebuit să intre, în 1939, în război tocmai pentru apărarea suveranității Poloniei. Pentru a salva aparențele, Consiliul a decis să se transfere problema la cea de-a șasea Adunare, care s-a întrunit la Geneva în septembrie 1925, unde, de asemenea, s-au făcut tot felul de încercări de a găsi o soluție general acceptabilă¹⁷.

I. G. Duca a declarat că „România, având în vedere situația ei geografică, ar fi dorit un Protocol mai bine definit, dar și-a dat seama de dificultăți și s-ar mulțumi cu prezentul proiect. Între timp, guvernul român, care sprijinea înțelegerile regionale, s-ar strădui să crească numărul celor care-l vor semna. În plus, arbitrajul trebuia extins, iar România ar încerca să încheie cât se poate de multe asemenea tratate pentru a-și demonstra idealurile sale de pace, în modul cel mai efectiv și practic posibil, România se oferea să încheie pacte de neagresiune permanente, căci nicăieri la frontiera sa nu a intenționat, nici acum, nici în trecut, să comită crima agresiunii. În general, ar fi de dorit ca Liga să știe că, oriunde se poate face ceva pentru a promova pacea internațională acolo... ne veți găsi de partea voastră, gata pregătiți să colaborăm cu voi, pe măsura puterilor noastre”¹⁸.

---

¹⁴ *Documents on British Foreign Policy*, First Series, vol. XXXII, London, 1986, p. 401.

¹⁵ Frederic C. Nanu, *Op. cit.*, p. 99.

¹⁶ Citat din Daniel Hrenciuc, *Conferința de la Locarno și atitudinea guvernului polonez*, în „Glasul Bucovinei”, Nr. 1-2/2001, An VIII, Nr. 29-30, p. 104.

¹⁷ Frederic C. Nanu, *Op. cit.*, p. 100.

¹⁸ *Ibidem*.

În cele din urmă, Tratatul nu a izbutit să-și asigure sprijinul necesar: Statele Unite și Uniunea Sovietică au refuzat să-l ia în considerare, iar părerea Germaniei nu a fost nici măcar solicitată. După ce a devenit limpede că proiectul de tratat ar fi obligat Marea Britanie, care avea colonii pe toate continentele, să ofere asistență victimelor agresiunilor de pretutindeni, prim-ministrul laburist Ramsay MacDonald s-a simțit obligat să declare că Marea Britanie nu putea accepta Tratatul¹⁹, deși contribuise la redactarea lui.

Eșecul Protocolului I-a dezamăgit profund pe Edvard Beneș, care la 18 aprilie 1925 explica unui american faptul că eșecul se datora îngustimii vederilor britanice și că ei, britanicii, nu înțelegeau că, fiind imposibilă neimplicarea Marii Britanii în orice război european, un mijloc de a evita o asemenea situație era acceptarea Protocolului. Atunci Beneș nu avea de unde să știe că americanii înșiși, prin Secretarul de stat Hughes, determinaseră, în mare parte, guvernul conservator britanic să se opună Protocolului, văzut ca un instrument de concertare a eforturilor contra Statelor Unite. Având a alege între Protocol și prietenia cu SUA și Marea Britanie, va opta pentru cea din urma²⁰.

Protocolul de la Geneva a însemnat prima tentativă de securitate, a fost prima încercare pentru garantarea adevăratei păci europene²¹. Iar pentru Titulescu a fost o mare decepție și o va spune mai târziu: „Primirea n-a fost cea pe care aș fi dorit-o. Și totuși nu era, în intenția mea nici un fel de restricție în ce privește marile principii de arbitraj, de securitate și de dezarmare pe care le aprob în întregime”²². El îi bănuia pe englezi: „Conducătorii britanici n-au astăzi încredere în stabilitatea politică a noii ordini create în Europa centrală și răsăriteana. Veți găsi toate gradațiile în expunerea acestui sentiment de neîncredere, începând cu forma agreabilă și diplomatică a lui Chamberlain, care întrevede rectificări de frontiere prin înțelegeri amicale, trecând prin forma precisă și rezervată a partidului laburist, care a criticat în special faptul excepției frontierelor de la arbitraj, excepție pe care am introdus-o în protocolul din septembrie 1924, cu greutățile pe care le cunoașteți, și terminând cu forma brutală, dar complet sinceră a lui Lloyd George. Corolarul necesar al acestui sentiment de neîncredere este necesitatea unei revizuirii amiabile a tratatelor, ca singur mijloc de a împiedica războiul”²³.

¹⁹ Henry Kissinger, *Diplomația*, București: Editura ALL, 1998, p. 229.

²⁰ I. Ciupercă, *Locarno Oriental. Semnificația unui eșec (1925-1937)*, în „Analele Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol””, nr. XXIV/2, Iași, 1987, p. 220.

²¹ *Societatea de mâine*, Anul II, Nr. 44, 1 noiembrie 1925, p. 767.

²² Jacques de Launay, *A cincea valiză. Titulescu și Europa*, București: Editura AGNI, 1993, p. 38.

²³ *Ibidem*.

Este interesant că, „la sfârșitul anului 1924, un amplu material de sinteză [12 pagini însoțite de numeroase anexe, hărți și diagrame] alcătuit la Foreign Office, intitulat „British Policy considered în Relation to the European Situation” (Politica britanică față de situația europeană), aflat în copie în arhiva lui Edouard Herriot, este extrem de revelator pentru cunoașterea punctului de vedere britanic asupra bilanțului celor cinci ani de după încheierea păcii, cât și a perspectivelor evoluției raportului internațional de forțe în perioada imediat următoare. În capitolul I, intitulat „General conditions of insecurity în Europe” (Condițiile generale ale insecurității în Europa), se analizează factorii determinanți ai insecurității europene și anume: existența Tratatului de la Versailles care, impunând Germaniei sarcini foarte grele și mari ar fi declanșat spiritul de revanșă²⁴. Un alt factor al „insecurității europene” era, după aprecierea Foreign Office-ului, politica Franței față de Germania. În continuare documentul „se oprea asupra așa-numitelor „compensații” pe care Franța și le-ar fi creat pentru propria sa securitate în lipsa garanției a SUA și Marii Britanii. Cea mai importantă era Mica Înțelegere, „organizație a statelor situate la Est de Germania, sub forma unui bloc compact care unea fiecare stat în parte cu Franța printr-un sistem complicat de alianțe politico-militare. Această politică a Micii Antante are drept scop încercuirea Germaniei, dar determină disperarea țărilor vecine. Poziția Poloniei, României, Cehoslovaciei și Franței față de Germania constituie nu un element de securitate, ci de îngrijorare și instabilitate”²⁵.

Astfel, întreaga problemă a securității europene era privită invers: revanșismul și revizionismul Germaniei și foștilor săi aliați erau „provocate” de nedreptatea tratatelor de pace, iar crearea și activitatea Micii Înțelegeri de apărare a statu-quo-ului teritorial și respectare a tratatelor de pace în centrul și Sud-Estul Europei „încercuia” Germania, determina „disperarea” vecinilor și „destabiliza” situația politică în Europa. Se evidenția, așadar, clar tendința pentru revizuirea tratatelor de pace în favoarea Germaniei. Analizând interesele britanice în raport cu securitatea europeană, documentul arăta că apărarea Marii Britanii face necesară garantarea statu-quo-ului teritorial al Franței și Belgiei. Germania trebuie să știe că invadarea teritoriilor acestor țări atrage ostilitatea Marii Britanii, iar Franța trebuie să pună capăt politicii sale de provocare a Germaniei precum și a încercuirii acesteia de Mica Înțelegere dacă vroia să aibă garanția britanică. Cât privește țările mici din Europa Centrală și de Sud-Est, „ele trebuie să învețe să se descurce singure cu vecinii lor, noi neavând nici

---

²⁴ Citat din Viorica Moisuc, *Premisele izolării politice a României, 1919-1940*, București: Editura „Humanitas”, 1991, p. 181.

²⁵ *Ibidem*, p. 182.

un interes special în aceste părți²⁶. În concluzie, referatul arăta: „The policy known as splendid isolation is not today a practicable policy... Geography and aeronautics show that isolation is not in our case a scientific fact²⁷ (Politica cunoscută sub denumirea de „splendida izolare” nu este astăzi o politică practică, geografia și dezvoltarea aeronauticii arată că în cazul nostru izolarea nu este un fapt științific).

Prin urmare, implicarea Marii Britanii în problemele europene era văzută exclusiv prin prisma intereselor securității insulelor britanice și a Imperiului. Dar securitatea și pacea europeană nu se puteau realiza pe regiuni, nu se puteau organiza pentru unele țări sau zone în dauna sau prin sacrificarea altora. Raportul între interesele britanice și menținerea statu-quo-ului teritorial doar al Franței și Belgiei însemna, practic, dezinteresul față de alte țări și zone geografice, mai exact deplina libertate pentru Germania de a acționa după plac la Est de Rin. În contextul considerentelor despre „nedreptățile” făcute Germaniei, „încercuirea” sa etc., poziția Marii Britanii ca mare putere era primedioasă pentru securitatea continentului european, dar și pentru propria sa securitate.

Astfel, prin politica sa Anglia a contribuit la eșuarea unui important instrument de securitate – Protocolul de la Geneva. Marea Britanie și România, aliata Franței, au adoptat poziții diferite față de acest tratat. Politica externă românească era orientată spre asigurarea securității continentului, care pentru România însemna păstrarea statu-quo-ului. Românii considerau că menținerea statu-quo-ului reprezenta acel minim necesar pentru menținerea securității statului român. Britanicii, însă, doreau să reglementeze toate problemele apărute prin revizuirea statu-quo-ului. Astfel, politica britanică s-a dovedit a fi una revizionistă și în contradictoriu cu viziunea românească asupra securității europene.

---

²⁶ *Ibidem*, p. 183.

²⁷ *Ibidem*.

MODALITĂȚI DE APLICARE A PRINCIPIILOR EDUCAȚIEI CENTRATE PE ELEV LA ISTORIE

Rodica Solovei

Abstract: *This article updates the concept of student-centered education, which is a promptious framework for the design and organization of educational process in an active/ interactive manner. The guiding principles of student-centered education are presented summarily, from theoretical and practical perspective. The presented methodological suggestions refer to the school discipline History.*

Keywords: education, student-centered education; principles of: individuality, creativity and success, trust and suport; history, multiple intelligence, lateral thinking; motivation.

Cuvinte-cheie: educație, centrare pe elev, principiile: individualității, alegerii, creativității și succesului; încrederii și susținerii, istorie, inteligențe multiple, gândire laterală, motivație.

În acest articol ne propunem să evidențiem unele caracteristici ale conceptului *Educație centrată pe elev* (ECE); să prezentăm sumar, din perspectivă teoretică și didactică, principiile specifice acestui concept.

Sarcinile de activitate propuse ilustrează unele modalități de aplicare a principiilor ECE în cadrul orei de istorie*.

Educația centrată pe elev: repere teoretice. Organizarea procesului educațional centrat pe persoana celui educat reprezintă un cadru favorabil pentru ca elevii să învețe temeinic și să fie motivați pentru a studia.

Centrarea pe elev este o cerință didactică de a pune copilul, și nu materia de învățămînt, în centrul procesului instructiv, afirmă M. Ștefan. Ideea, constată autorul, își are origine în *Emile* a lui J.J. Rousseau și a fost proclamată de reprezentanții *educației noi* ca o revoluție *coperniciană* în pedagogie. Este vorba de a porni de la interesele și trebuințele copiilor, de a stimula propriul lor efort în formarea competențelor proiectate.¹

Învățarea centrată pe elev este o abordare a educației care se focusează pe nevoile elevilor și nu pe a celorlalți actanți ai procesului educațional, cum ar fi profesorul ori administrația instituției, menționează K. Rogers, iar A. Hutor-

---

* În articolul *Reflecții cu privire la educația centrată pe elev (ECE)*, publicat în "Didactica Pro", nr. 1, 2012, descriem modalități de valorificare a principiilor ECE în cadrul orei de educație civică.

¹ Apud Vladimir Guțu (coordonator), Valentina Chicu, Otilia Dandara, Angela Solcan, Rodica Solovei, *Psihopedagogia centrată pe copil*, Chișinău, CEP USM, 2008, p. 27.

scoi consideră că în cadrul învățării centrate pe elev, învățarea este activitatea comună a profesorului și a elevului direcționată spre autorealizarea elevului și dezvoltarea calităților lui personale.²

E. Bondarevskaia susține că centrarea pe copil este o abordare a educației la baza căreia stă recunoașterea individualității, irepetabilității, valorii în sine a fiecărui copil, dezvoltarea lui nu ca „subiect colectiv”, dar ca individualitate, care posedă experiența sa subiectivă și irepetabilă.³

În reductibila *Carte de înțelepciune*, filosoful român Constantin Noica formulează gânduri celebre cu privire la ființa umană, pe care autorul le-ar fi putut adresa unui ipotetic învățător și care, constatăm, au coerență cu conceptul abordat de noi: „Totul se reduce la a se muta și a muta pe ceilalți dintr-o prepoziție în alta. Oamenii sînt *sub, cu, lângă* (însoțitori ai altora), *pentru, înaintea, îndărătul, fără, peste* (cu cîte un complex de superioritate), *față de și, firește în*.”

Trebuie trecuți *întru*”.⁴

Or, educația centrată pe elev stabilește clar că elevul trebuie încurajat să-și descopere puterea personalității, să-și valorifice și să-și dezvolte potențialul pe care-l posedă. Constatăm, astfel, că profesorul este responsabil de modelarea personalității elevului, de ceea ce ilustrul filosof numea „devenirea *întru* ființă a omului”.

Principii ale educației centrate pe elev. Educația centrată pe elev se structurează pe principii educativ-didactice generale (accesibilității, integrării teoriei cu practica, învățării temeinice, cunoașterii sistemice, intuiției, accesibilității etc.) și specifice: individualității; creativității și succesului; alegerii; încrederii și susținerii.⁵

Principiul individualității. Conform *Dicționarului de filosofie*, individualitatea umană este o totalitate a însușirilor care caracterizează un individ, originalitatea lui; conceptul sintetic pentru desemnarea ansamblului de proprietăți ce caracterizează unicitatea, singularitatea individului.⁶ Principiul aflat în discuție vizează, înainte de toate, crearea la oră a condițiilor de dezvoltare a individualității elevului; or, este esențial nu doar a cunoaște particularitățile individuale ale copilului, dar și a contribui la dezvoltarea acestora. Aplicarea acestui principiu oferă fiecărui elev posibilitatea de a-și valorifica capacitățile și

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ Constantin Noica, *Carte de înțelepciune*, București, Editura Humanitas, 1993, p. 13.

⁵ Zezi și Constantin Cucuș, *Pedagogie*, Iași, Editura Polirom, 1998, p.59-66; Ștefan Păun, *Didactica Istoriei*, Editura Corint, București, 2001, p. 68-79; Vladimir Guțu (coordonator), et.al., *Psihopedagogia centrată pe copil*, Chișinău, CEP USM, 2008, p.15-16.

⁶ Octavian Chețan, Radu Sommer (coordonatori), *Dicționar de filozofie*, București, Editura politică, 1978, p.352.

de a-și dezvolta potențialul propriu. Una din modalitățile de promovare a acestui principiu rezidă în valorificarea, în cadrul procesului educațional, a teoriei inteligențelor multiple, teorie prezentată în premieră de profesorul Howard Gardner de la Universitatea Harvard.⁷ Conform acestei teorii, persoanele posedă numeroase reprezentări mentale și limbaje ale intelectului și se deosebesc prin formele și mărimea acestor reprezentări, prin ușurința cu care se folosesc de ele și modul în care aceste reprezentări pot fi schimbate. Persoane diferite au inteligențe diferite, sau diverse combinații ale acestora care influențează modul de a învăța. Potrivit teoriei lui Gardner, școala ar trebui să identifice profilul de inteligență al elevilor și să creeze condiții pentru ca fiecare elev să și-l valorifice și dezvolte. Gardner evidențiază nouă tipuri de inteligență: verbal-lingvistică, logico-matematică, vizual-spațială, muzical-ritmică, corporal-chinestezică, naturalistă, interpersonală, intrapersonală, existențială.⁸

Pentru exemplificare, prezentăm o sarcină didactică la istorie, prin care demonstrăm valorificarea tipului de inteligență verbal – lingvistică⁹.

Subject: Deportările în masă din R.S.S. Moldovenească

Obiective: Exersarea colectării de informații necesare pentru documentare privind deportările în masă din R.S.S. Moldovenească.

Formularea unor judecăți de valoare privind deportările în masă din R.S.S. Moldovenească.

Sarcină de activitate

1. Discutați cu părinții, buneii, alte persoane din comunitate și identificați o persoană care, împreună cu familia, au fost deportați.
2. Realizați un interviu cu această persoană, rugînd-o să vă povestească despre faptul cum a fost deportată familia, în ce condiții au trăit/ supraviețuit în acei ani, ce impact a lăsat această tragedie asupra sa și a familiei.
3. Solicitați acordul persoanei să prezentați varianta scrisă a interviului pentru publicare în *Revista școlii* la rubrica *Să nu ne uităm trecutul*, sau pentru prezentare în cadrul conferinței istorice organizate în școală: *Familii din comunitate – victime ale deportărilor staliniste*.

* Elevii vor fi instruiți, în prealabil, asupra modalității de elaborare a planului de interviu și a modului de realizare a unui posibil interviu. De asemenea, vor învăța cum poate fi prezentat și evaluat materialul (interviul).¹⁰

⁷ Howard Gardner, *Inteligențe multiple. Noi orizonturi pentru teorie și practică*, București, Editura Sigma, 2006, p. 5.

⁸ Mai detaliat vezi: Lucian Ciolan, *Învățarea integrată. Fundamente pentru un curriculum transdisciplinar*, Iași, Editura Polirom, 2005; Howard Gardner, *Op. cit.*, p. 5.

⁹ *Inteligența verbal – lingvistică: elevii care posedă acest tip de inteligență au abilitatea de a folosi eficient cuvintele, fie în registrul oral, fie în cel scris.*

¹⁰ Mai detaliat vezi: Rodica Solovei, Rodica Eșanu, *Școala și comunitatea. Ghid metodologic*, Chișinău, Editura Știința, 2007, p. 31-36.

Principiul alegerii. Conform acestui principiu, elevilor trebuie să li se acorde posibilitatea de a alege, în caz contrar este mai dificil de a dezvolta rolul lor de subiect al învățării. De asemenea, urmează să li se ofere oportunitatea de a decide asupra obiectivelor de învățare, a metodelor și mijloacelor de realizare a sarcinilor.

Promovarea acestui principiu contribuie la dezvoltarea la elevi a competenței de a învăța să înveți, care semnifică abilitatea elevului de a persevera în învățare, de a-și organiza propria învățare, inclusiv prin managementul eficient al timpului și al informațiilor.¹¹

Aplicarea principiului alegerii va conduce la sporirea motivației pentru a studia – forța care declanșează întregul proces de învățare și care menține efortul și persistența de a învăța.

Potrivit lui G. Pănișoară și I. Pănișoară, un număr considerabil de studii au arătat că perceperea libertății de alegere reprezintă un element motivațional important pentru fiecare dintre noi; astfel oamenii sînt mai motivați să realizeze anumite lucruri atunci cînd consideră că aceasta a fost alegerea lor decît dacă decizia le-a fost impusă. Aceiași autori folosesc un exemplu foarte nimerit pentru a ilustra fenomenul *alegerii*: „În urmă cu mulți ani, cînd am făcut o cercetare într-unul din liceele bucureștene, ne-a surprins răspunsul unei eleve la o întrebare: ea aprecia că îi făcea plăcere să frecventeze un „cerc” de logică, după ore, dar remarca faptul că activitatea ar fi devenit „o corvoadă” dacă ar fi fost obligatorie, impusă prin programa școlară”¹²

Prezentăm, în continuare, o modalitate de aplicare a principiului alegerii în cadrul unei secvențe didactice la istorie (etapa de reflecție/ extindere).

Subiect: Localitatea natală

Obiective:

Caracterizarea, prin diferite modalități, a localității natale.

Dezvoltarea abilităților de prezentare.

¹¹ Svetlana Semionov –Focșa, *Învățarea autoreglată. Teorie și aplicații educaționale*, Chișinău, Editura Epigraf, p. 16-17.

¹² Georgeta Pănișoară, Ion-Ovidiu Pănișoară, *Motivarea eficientă. Ghid practic*, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 133.

Sarcină de activitate

1. Imaginați-vă că reprezentați comunitatea natală la un concurs raional al tinerilor iubitori de istorie. La prima etapă aveți ca sarcină să prezentați localitatea voastră.

Pentru aceasta vi se propun următoarele variante:

- Elaborarea unui poster
- Redactarea unui text/ compunerea unei poezii
- Prezentarea unui joc de rol
- Pregătirea unei expoziții foto cu imagini și poze semnificative din localitate și împrejurimile acesteia
- Elaborarea unei scheme
- Redactarea unui eseu reflexiv
- Elaborarea unei schițe de proiect de cercetare în comunitate/ de activități în folosul comunității.

2. Examinați cu atenție variantele propuse și decideți asupra uneia dintre ele.

3. Caracterizați localitatea natală pornind de la varianta selectată.

4. Prezentați produsul elaborat în cadrul orei de evaluare.

* Elevii vor cunoaște din timp criteriile de evaluare pentru fiecare produs.

Principiul creativității și succesului. Potrivit acestui principiu, misiunea profesorului este de a crea în clasă un climat psihologic benefic stimulării și dezvoltării unei învățări creative, astfel încât elevul să aibă posibilitatea de a-și prezenta ideile și opiniile într-o atmosferă neautoritară, de înțelegere și respect reciproc. Datorită creativității, elevul își desoperă și își dezvoltă capacitățile, iar obținerea succesului contribuie la formarea imaginii pozitive față de sine, la autoedificarea și autoactualizarea personalității.

Reflectînd asupra nevoii de creativitate, M. Roco opinează că în condițiile ratei actuale a progresului științei, tehnicii și culturii, un popor cu un nivel scăzut al creativității, cu o cultură limitată, nu va putea rezolva eficient problemele cu care se confruntă.¹³

Este edificatoare, în acest context, și opinia lui Edward de Bono, care afirmă că educația tradițională se întemeiază, în mod rigid, pe necesitatea de a avea mereu dreptate, fapt care ne blochează complet creativitatea și progresul. E de preferat să avem o mulțime de idei – spune de Bono – și unele din ele să fie

¹³ Mihaela Roco, *Creativitate și inteligență emoțională*, Iași, Editura Polirom, 2004, p.11.

¹⁴ Apud Vasile Flueraș, *Gîndirea laterală și scrisul creativ*, Cluj-Napoca, Editura Casa cărții de știință, 2008, p. 26.

greșite sau să greșim intenționat pentru a provoca o redistribuire a informațiilor, decât să avem dreptate întotdeauna și să nu avem nici o idee.¹⁴ Cu aceeași putere persuasivă lansează argumente în favoarea creativității și V. Flueraș, cel care a preluat și a completat ideile lui de Bono. În mod deosebit acesta argumentează necesitatea de a dezvolta elevilor pe lângă gândirea verticală (logică) și gândirea laterală, care contribuie substanțial la cultivarea creativității. Gândirea laterală și gândirea verticală se competează, afirmă autorul. Ambele sînt moduri de folosire a minții. Gândirea laterală își demonstrează utilitatea atunci cînd avem nevoie de idei noi, de reevaluarea periodică a unor certitudini aparente materializate în modelele create în minte.¹⁵

Ilustrăm, în cele ce urmează, valorificarea principiului creativității și a succesului la ora de istorie prin aplicarea tehnicii de dezvoltare a gândirii laterale *generarea de alternative prin amplificarea complexității unui model*.

Subject: Regimuri democratice în secolul XX

Obiective:

Identificarea caracteristicilor democrației.

Exprimarea opiniei personale cu privire la democrație.

Sarcină de activitate

1. Citiți textul:

Democrația este atît o promisiune, cît și o solicitare. Ea este promisiunea că oamenii liberi, cooperînd, se pot autoguverna într-un mod care va satisface aspirațiile lor la libertate personală, șanse economice și dreptate socială. Ea este în același timp o solicitare, pentru că succesul democrației depinde de cetățenii societății respective și de nimeni altcineva.

2. Determinați cuvintele-cheie sau ideile principale ale textului.

3. Folosind cuvintele-cheie sau ideile deduse, elaborați un text cu semnificații, înțelesuri noi, intercalînd în acesta cuvintele: pluralism, arbore, balanță.

4. Prezentați textul.

*Prezentarea textelor va fi urmată de o discuție dirijată.

Principiul încrederii și susținerii. Promovarea acestui principiu înseamnă renunțarea la procesul educațional sociocentric, la stilul autoritar. Încrederea în copil, susținerea intențiilor și acțiunilor lui de autocunoaștere și autoedificare trebuie să substituie cerințele lipsite de teme și controlul exagerat din partea profesorului; or, nu influențele externe, ci mobilurile interne de cele mai multe

¹⁵ Vasile Flueraș, *Op. cit.*, p.31, p.113.

ori determină succesul în educație.

A. Mucchielli prezintă un caz relevant pentru a înțelege rolul mesajului personalizat pentru „trezirea” mobilurilor interne, sau ceea ce în teoria comunicării se numește efectul *însuflețirii unui mesaj*:

„Pe podul Brooklyn, într-o dimineață de primăvară, un orb cerșește avînd pe genunchi un carton pe care scrie „Orb din naștere”. Mulțimea trece indiferentă pînă în momentul în care un necunoscut se oprește, ia cartonul, îl întoarce, mîzgălește cîteva cuvinte pe el și pleacă. Imediat după aceea, miracol. Fiecare trecător întoarce capul și mulți, înduioșați, se opresc și aruncă un bănuț în cutie. Cele cîteva cuvinte spun foarte simplu: Este primăvară și eu nu pot să o văd”.¹⁶

În exercițiul educativ pe care profesorul îl realizează zi de zi, comunicarea personalizată, „însuflețită”, este de o importanță majoră, căci printr-o astfel de comunicare profesorul își exprimă deschis susținerea și încrederea în capacitatea elevului de a se schimba spre mai bine.

În concluzie, considerăm că în scopul organizării eficiente a procesului educațional la istorie (sau alte discipline școlare) este important ca profesorul să se documenteze asupra conceptului *Educație centrată pe elev* și să aplice iscusit la oră principiile specifice acestui concept: individualității; creativității și succesului; alegerii; încrederii și susținerii.

Karl Rogers afirmă că adevărata democrație se bazează pe educația omului integru, care poate îmbina libertatea cu responsabilitatea. În acest context, *educația centrată pe elev* oferă profesorului oportunitatea de a construi situații de învățare motivante și o ambianță constructivă pentru elevi, astfel încît aceștia să se afirme ca agenți autonomi și responsabili ai propriei dezvoltări.

---

¹⁶ Vezi: Georgeta Pănișoară, Ion-Ovidiu Pănișoară, *Op. cit.*, p. 127.

UTILIZAREA SURSELOR ÎN CADRUL ORELOR DE ISTORIE LA NIVEL PREUNIVERSITAR: ÎNTRE TEORIE ȘI PRACTICĂ

**Angela Lisnic,
Sofia Arsenii**

Abstract: *The historical sources represent genuine working means within the History classes. Their typology differ from one author to another, but the classic form is represented by written and unwritten sources.*

Their selection and use in class is determined by several peculiarities: the age of the children, the potential of the class, the type of the lesson. For the secondary school classes, the education specialists urge primarily for the use of unwritten historical sources and for a more accessible way of study of the subject for this particular age, although the written ones are also taken into account. For the high-school level, the difficulty increases, which is why it is recommended that historical written sources should be used within the History classes. Under these circumstances, the teacher use of sources in a wide range and their correct selection, allows students to develop their interpretation and critical appreciation of historical content, which is part of the modernized curriculum.

Keywords: historical sources, types of resources, skills, history lesson.

Cuvinte-cheie: surse istorice, tipologia surselor, competențe, lecție de istorie.

În societatea contemporană, aptitudinile, abilitățile, cunoștințele oamenilor au devenit cel mai valoros capital al lor. Competențele pe care le acumulează omul pe tot parcursul vieții îi permite de a se integra cu succes în viața socială. Paradigma cunoașterii de la sfârșitul sec. XX – începutul sec. XXI impune înțelegerea unor noi transformări ce au loc în diverse sfere ale activităților umane. Una din aceste sfere care impune o reevaluare și o reinterpretare este și cea educațională. Situația în fapt poate fi justificată de explozia informațională din ultimele decenii. Această abundență creează dificultăți, confuzii de înțelegere și de aplicare atât în activitatea cotidiană, cât și în sfera cognitivă umană a noilor informații. Istoria, ca sferă de cunoaștere a umanității, se confruntă cu o multitudine de interpretări și discursuri la nivel de structuri și forme. Școala, ca instituție educațională, trebuie să asigure o formare care să fie în consonanță cu societatea, cu valorile promovate, dar să și asigure dezvoltarea autonomă a individului¹. Disciplina Istorie, ca obiect de predare la nivel preuniversitar, presupune necesitatea cunoașterii unor texte și noi abordări ce rezidă din prioritățile care sunt prezente în *Curriculumul Național la Istorie*

---

¹ Carol Căpiță, Laura Căpiță, *Utilizarea surselor primare în predarea istoriei*, București: Editura Universității din București, 2011, p. 15.

modernizat². Apariția lui a fost dictată de actualizarea standardelor în educație și de schimbările din perspectiva educațională survenite odată cu adoptarea unei **pedagogii a competențelor**, având la baza demersului didactic centrarea pe activitatea elevului. Întrucât școala operează cu o serie de elemente, unul din acesta reprezintă *tipul de cunoaștere* – o cunoaștere pe care societatea o consideră a fi deziderabilă și necesară pentru cetățenii care o compun. În acest context, profesorul are problema selectării conținuturilor în așa fel încât să facă față diversității informațiilor prin: stabilirea gradului de relevanță istorică, a relevanței didactice și a elementelor practice legate de palierul de școlaritate: clasă, vârstă, număr de ore, tip de lecție. În cadrul orelor de istorie, profesorul utilizează un set de materiale didactice ce poate oferi o mai bună înțelegere de către elevi a subiectelor propuse spre învățare. Conținuturile din manualele școlare, lecturate de către copii este insuficient, iată de ce cadrul didactic în procesul instructiv-educativ propune o serie de *surse istorice* care ar veni în ajutorul înțelegerii mai ușoare și mai profunde de către elevi a subiectelor curriculare. În contextul metodologiei didactice, utilizarea surselor istorice este unul din primele demersuri la care fiecare profesor se gândește. În cursurile de didactică, acestea se numesc *metode de cunoaștere a realității*³, fiind o constantă a reflecției legate de istorie ca disciplină școlară. Analiza surselor, ca demers în sine, este recomandată de existența unor competențe în curriculumul școlar la disciplina Istorie, iar progresul în învățarea lucrului cu sursele reprezintă o țintă asumată a studiului istoriei în învățământul preuniversitar. Etapele de școlaritate la nivelul cărora se studiază istoria și-au asumat contribuții diverse în ceea ce privește înțelegerea istoriei prin lucrul cu sursele. La nivel gimnazial predomină antrenarea elementelor componente ale demersului investigativ, care valorifică o diversitate de surse, iar la liceu se perfecționează tehnicile de analiză și crește complexitatea dimensiunii interpretative din punct de vedere critic.

Analiza curriculumurilor școlare la istorie ne permite să identificăm mai multe elemente componente ale acestora, care includ formulări explicite la surse:

- a. la nivelul principiilor generale ale educației: *dezvoltarea unei strategii didactice viabile pentru formarea și dezvoltarea competențelor integratoare; abordarea evenimentelor și proceselor istorice din perspective multiple; dezvoltarea gândirii critice și reflexive*⁴;

---

² Ministerul Educației al Republicii Moldova, *Curriculumul Național. Istoria. Curriculum pentru învățământul gimnazial (clasele V-IX)*, Chișinău: Ed. Știința, 2010; Ministerul Educației al Republicii Moldova, *Curriculumul Național. Istoria. Curriculum pentru clasele a X-a-a XII-a*, Chișinău: Ed. Știința, 2010.

³ Carol Căpiță, Laura Căpiță, *Op. cit.*, p.183.

⁴ Ministerul Educației al Republicii Moldova, *Curriculumul Național. Istoria. Curriculum pentru învățământul gimnazial (clasele V-IX)*, p. 3-4.

- b. la nivelul competențelor-cheie/transversale: *competențe de învățare/a învăța să înveți; competențe acțional-strategice; competențe digitale, în domeniul tehnologiilor informaționale și comunicaționale*⁵;
- c. la nivelul competențelor-cheie/transversale și transdisciplinare: *competența de utilizare adecvată în limba maternă/limba română a terminologiei specifice disciplinelor de învățămînt studiate la treapta gimnazială; competențe de a comunica într-o limbă străină în situații cunoscute, modelate; competențe de a proiecta documente și a utiliza serviciile electronice de bază (e-guvernare, e-business, e-educație, e-sănătate, e-cultură) în comunicare și dobândirea informațiilor, inclusiv prin rețeaua Internet), competențe de utilizare a regulilor de elaborare a unor proiecte de cercetare și dezvoltare simple în domeniul antreprenorial*⁶;
- d. la nivelul competențelor specifice ale disciplinei: *înțelegerea și reprezentarea timpului și a spațiului istoric; cunoașterea și interpretarea surselor istorice; aprecierea critică și obiectivă a situațiilor, faptelor și proceselor istorice*⁷. La nivelul competențelor specifice ale disciplinei:

– **etapa gimnazială:**

- *clasa a V-a: citirea informațiilor din axa cronologică; citirea hărților istorice cu referire la istoria antică; descrierea izvoarelor istoriei antice; selectarea informațiilor din sursele istorice*⁸;
- *clasa a VI-a: identificarea informațiilor oferite de hărțile cu referire la istoria evului mediu; utilizarea documentelor istorice în expunerea evenimentelor din epoca medievală*⁹;
- *clasa a VII-a: descrierea unui eveniment în baza hărții istorice; comentarea informațiilor survenite din diferite sursele istorice; comentarea situațiilor, evenimentelor și activității unor personalități din istoria modernă*¹⁰;
- *clasa a VIII-a: comentarea evenimentelor din epoca modernă utilizând hărțile istorice; descrierea unui eveniment din istoria modernă în baza mai multor surse*¹¹;

⁵ *Ibidem*, p. 4.

⁶ Ministerul Educației al Republicii Moldova, *Curriculumul Național. Istoria. Curriculum pentru clasele a X-a-a XII-a*, p. 8.

⁷ Ministerul Educației al Republicii Moldova, *Curriculumul Național. Istoria. Curriculum pentru învățământul gimnazial (clasele V-IX)*, p.5; Ministerul Educației al Republicii Moldova, *Curriculumul Național. Istoria. Curriculum pentru clasele a X-a-a XII-a*, p. 6.

⁸ Ministerul Educației al Republicii Moldova, *Curriculumul Național. Istoria. Curriculum pentru învățământul gimnazial (clasele V-IX)*, p. 7.

⁹ *Ibidem*, p. 8.

¹⁰ *Ibidem*, p. 9-10.

¹¹ *Ibidem*, p.10-11.

- clasa a IX-a: comentarea schimbărilor survenite pe parcursul istoriei contemporane cu ajutorul hărților istorice; utilizarea surselor istorice în argumentarea opiniei proprii cu referire la evenimentele contemporane¹²;

– **etapa liceală:**

- clasa a X-a: utilizarea hărții ca sursă istorică de informație; analiza critică a informațiilor dobândite din diverse surse istorice¹³;
- clasa a XI-a: interpretarea critică a informațiilor obținute din diverse surse istorice¹⁴;
- clasa a XII-a: utilizarea critică a informațiilor dobândite din mai multe surse istorice cu referire la același subiect¹⁵;

În general, sursele istorice, conform abordărilor teoretice în domeniul didacticii istorice, sunt considerate o *colecție*, set de materiale, care includ discursuri istorice, tratate, pacte, înțelegeri, materiale multimedia, poze, hărți etc. Principalele categorii de surse istorice sunt *obiectele, scrisorile, jurnalele, documentele oficiale, ziarele, revistele, fotografiile, caricaturile, posterele, afișele* etc¹⁶.

Respectând o clasificare mai veche, sursele istorice se împart în *surse scrise* și *surse nescrise*. O clasificare formală trebuie să țină cont de câteva elemente, cum ar fi: suportul, emitentul (cel care a produs sursa), receptorul (cel căruia i se adresează) și contextul. Totodată, simpla segmentare în surse scrise și nescrise este riscantă, căci există surse care sunt vizuale, dar au și elemente de text, în plus, există și categorii speciale cum ar fi: inscripțiile și monedele sau medaliile. Conform clasificării propuse de didacticienii Căpiță Carol și Căpiță Laura¹⁷, sursele istorice le gupează tradițional în: surse scrise și nescrise. Din prima categorie fac parte: *lucrări istoriografice, jurnale de călătorie, inscripții, memorii, statistici, acte, cartagrafii, scrisori, foi volante, tratate, articole de presă, documente de arhivă, cronici*. Din sursele nescrise pot fi menționate: *piese de mobilier, elemente de urbanism, arte minore, fresce, hărți, fotografii, bijuterii, tablouri, caricaturi, miniaturi, informații arheologice, elemente de arhitectură*¹⁸. Dacă prima categorie este mai simplă, în sensul că textul, indiferent de natura sa,

¹² *Ibidem*, p. 12.

¹³ Ministerul Educației al Republicii Moldova. *Curriculumul Național. Istoria. Curriculum pentru clasele a X-a-a XII-a*, p. 11.

¹⁴ *Ibidem*, p. 12.

¹⁵ *Ibidem*, p. 14.

¹⁶ Carol Căpiță, Laura Căpiță, *Op. cit.*, p. 15.

¹⁷ *Ibidem*, p. 16.

¹⁸ *Ibidem*, p. 16.

rămâne tot text, categoria surselor nescrise este mai difuză. La o primă analiză putem plasa în această categorie o serie foarte largă de izvoare istorice – de la artefacte arheologice la tablouri înfățișând viața cotidiană a secolului al XIX-lea, de la detalii de urbanism și hărți medievale la filmografia contemporană. Aceste surse oferă o imagine mai vie a epocilor trecute și de aceea sunt un auxiliar important al activității didactice. Cu toate acestea, sursele fundamentale rămân cele scrise, iar sursele vizuale – deși pot fi și ar trebui analizate separate – sunt adesea surse care urmează să confirme rolul sau să nuanțeze informațiile conținute în sursele scrise. În aceste construcții, *documentele istorice* dețin o importanță majoră în procesul instructiv-educativ. Analiza lor ne permite să susținem ideea că documentele sociale pot fi considerate acele documente care au un limbaj comun, termenul de *document* are înțelesul de act oficial cu ajutorul căruia poate fi probat un fapt, poate fi recunoscut un drept sau stabilită o obligație. În domeniul științelor sociale, termenul de document semnifică un obiect sau un text care oferă o informație. Un document este “o urmă lăsată de un fapt”¹⁹. Urmele lăstate de faptele anterioare pot fi de două tipuri: *urme directe*, de exemplu, o clădire, unelte etc., *urme indirecte*, ca exemplu pot fi: descrieri – texte, acte oficiale etc. Aceste documente pot fi clasificate în: **documente cifrice publice oficiale**: exemple ne pot servi recensămintele populației, ale locuințelor și animalelor, statistica stării civile, vechile cartografii și urbarii, actele administrative, dările de seamă statistice, balanța cheltuielilor și încasărilor etc. Ele sunt documentele oficiale cu caracter public; **documentele cifrice publice neoficiale** reprezintă informații statistice ce apar în cărți, reviste sau ziare. Ele pot fi reinterpretate, în baza cărora se pot forma opinii și noi concluzii. În calitate de exemple ne pot servi: analizele etnografice sau de antropologie culturală, care folosesc sursele de informare neoficiale locale, chiar și informatori individuali; **documentele cifrice personale oficiale și neoficiale**, din ele fac parte: contracte, decizii de încadrare, extrase de conturi/liste de venituri și chetuieli, registre sau diverse jurnale de evidență, etc.; **documentele scrise necifrice**, care sunt de două tipuri: publice sau personale. La rândul lor, cele publice pot fi oficiale sau neoficiale: **documente scrise publice oficiale**: documentele istorice, legile, actele vistieriei, rapoartele consulare sau registrele de vamă etc./constituția, decretele prezidențiale, hotărârile de guvern etc., **documentele scrise publice neoficiale**: exemplu: *Descriptio Moldaviae* etc. **Documente necifrice personale oficiale**: registrele parohiale de stare civilă, certificatul de naștere, de căsătorie, cartea de identitate etc.; **documente**

¹⁹ Е.Е. Вяземский, О.Ю. Стрелова, *Методические рекомендации учителю истории. Основы профессионального мастерства*, Москва, 2000, с. 45.

necifrice personale neoficiale: foi de zestre, spițe de neam, însemnări zilnice, scrisori, jurnale intime, biografii etc.²⁰

Folosirea unor surse autentice, încă de la debutul studiului istoriei, se bazează pe cercetări care evidențiază că elevii conștientizează trecutul încă de la vârste mici, pornind de la informațiile pe care le află din povestirile tradiționale, din proverbe, fotografii de familie, clădiri vechi, iar mai târziu prin intermediul filmelor, al televiziunii, dar și prin vizite la situri istorice²¹. Asemenea cercetări accentuează și faptul că înțelegerea trecutului este legată de învățarea timpurie a modului în care se formulează întrebări și se poate răspunde la ele. Demersul de tip euristic pare astfel legat indisolubil de un anumit mod de a învăța istoria. În sinteză, progresul în învățarea lucrului cu sursele istorice ar viza: *la nivel elementar*: extragerea informațiilor din sursele analizate; *la nivel intermediar*: comentarea, exprimarea de opinii și sintetizarea informațiilor obținute din surse; *la nivel înalt*: evaluarea calității sursei de a fi credibilă;

Folosirea pe scară largă a surselor istorice nu este legată doar de antrenarea unui set de competențe amintite în curriculumul școlar la Istorie, dar și de susținerea *motivației în învățare*²². Pe parcursul orelor de istorie este necesar să se exerseze diferite tehnici de analiză, o serie de metode valorifică sursele pentru a antrena capacități complexe precum interpretarea, evaluarea sau sinteza. Implicarea elevilor în învățare este un principiu aplicat situațiilor de învățare, fie acestea concepute de către profesor sau propuse prin manuale. Dincolo de temă și de diversitatea surselor utilizate este și dimensiunea procedurală a demersului, modul cum elevii sunt ghidați să învețe tehnici de lucru cu sursele de organizare a informației și procedee de scriere cu un scop precis. În acest demers, redactarea eseului, ca rezultatul principal al învățării, este realizată prin îmbinarea mai multor metode subsumate unui țel comun.

A analiza modul în care utilizăm sursele istorice în predarea istoriei nu este o simplă formalitate – parafrizarea spuselor cutărui cronicar, nici măcar rezumarea unui document elaborat, să spunem, de cancelaria domnească și nici un argument de autoritate – sursele sunt evidente și nu necesită o analiză mai aprofundată doar pentru profesor. În cadrul orelor de istorie se utilizează sursele pentru a arăta natura complexă a evenimentelor din trecut. La fel, pentru a promova interesul față de trecut și o angajare empatică față de o problemă general umană. Utilizând sursele, dezvoltăm abilitățile analitice și interpre-

---

²⁰ *Ibidem*, p.45.

²¹ Carol Căpiță, Laura Căpiță, *Op. cit.*, p. 165.

²² Robert D. Brown, Dianna L. Newman, *A Framework for Making Ethical Decisions. Applied Ethics for Program Evaluation*, Thousand Oaks: Sage, 1996, p.104, 91-120.

tative, competențele de comunicare și de gândire critică; pentru a identifica dilemele cu care s-au confruntat oamenii și societățile în trecut, dezvoltarea unei empatii față de acestea ca bază a construirii unei atitudini proactive față de diversitate. În procesul de utilizare a surselor se poate observa cum au fost interpretate evenimentele din trecut de către oamenii care le-au trăit și cum diferă acestea de propriile noastre interpretări.

Încă în anul în 1863, profesorul M.M. Stasyulevich a sugerat ideea că dezvoltarea istorică a elevilor este mult mai importantă prin cunoașterea directă a surselor istorice, (documente), mai degrabă decât munca cu manualul²³. El a propus să se realizeze studii privind metoda bazată pe lucrul cu surse istorice. Oportunitățile unor astfel de sarcini permit: posibilitatea de a contacta direct cu epoca istorică; prezintă atitudinea participanților la evenimentele istorice; formează abilități de învățare, prin descoperire; permit elevilor să aibă păreri diferite despre același fenomen, proces; conțin argumente pentru sau condamnare de idei, teze, evenimente istorice; îi ajută pe elevi să-și formeze opinii proprii în baza materialului istoric prin compararea diferitor puncte de vedere existente; promovarea dezvoltării de gândire intelectuală, logică și critică. O acțiune importantă pe care o face profesorul în procesul instructiv-educativ este selectarea surselor istorice în cadrul orelor, care reprezintă o responsabilitate majoră. Trebuie de remarcat faptul că implementarea lor se face în bază de mai multe criterii: curriculum la istorie, treapta (nivelul) primară, gimnazială, sau liceală, potențialul clasei, metodele preconizate pentru oră. Astfel, pentru treapta gimnazială, profesorul poate să utilizeze mai mult sursele nescrise, iar pentru cea liceală – cele scrise.

În continuare vom prezenta exemple practice, care sunt adesea utilizate de profesori privind implimentarea surselor istorice pentru ambele trepte de învățământ. Una din acestea o reprezintă **imaginea**, care rămâne una din sursele primare cele mai eficiente în predarea istoriei. Este motivul pentru care unul din criteriile de evaluare a manualelor este tocmai prezența masivă a acestei categorii de "meta-text", în fiecare lecție. Dincolo de faptul că imaginea emite abordarea unor teme complexe într-un spațiu tipografic, limitat și limitativ, potențialul formativ este imens, mai ales că secolul al XXI-lea este un secol mai mult "vizual" decât celelate secole de cultură scrisă. Cu atât mai mult, cultura tinerilor este una mai curând vizuală decât una scrisă. Dincolo de aceasta, modul în care sunt formulate competențele care sunt asumate de disciplina școlară impun profesorului să utilizeze imaginile ca mijloc didactic.

²³ E.E.Вяземский, О.Ю. Стрелова, *Методические рекомендации ...*, с. 34.

Un model de algoritmul de analiză a unei imagini poate fi următorul:

aparitia imaginii → descrierea imaginii → prelucrarea și prezentarea analiză → de ansamblu.

Aceste etape nu se respectă întocmai, deoarece depinde de mai mulți factori: tipul imaginii, calitatea ei, vârsta elevilor. Astfel, pentru clasa a V-a, este acceptabil de a utiliza imaginile ca mijloc de învățare mai rapidă a informației, iar sarcinile formulate la ea să dezvolte competența de apreciere critică a unor evenimente istorice.

Pentru ciclul gimnazial, adesea se folosesc sursele istorice nescrise, întrucât oferă un grad de accesibilitate și de înțelegere mai accesibilă a subiectului de către elevi.

Ipoteza de lucru: utilizarea surselor istorice scrise în cadrul orelor de istorie permit elevilor dezvoltarea competenței de apreciere critică a informației; acestea se folosesc în dependență de gradul de complexitate a problemei și particularitățile de vârstă ale elevilor.

Clasa: a V-a

Unitatea de învățare: Societățile preistorice

Tema: Omul în preistorie

Competența specifică: Aprecierea critică și obiectivă a situațiilor, faptelor și proceselor istorice.

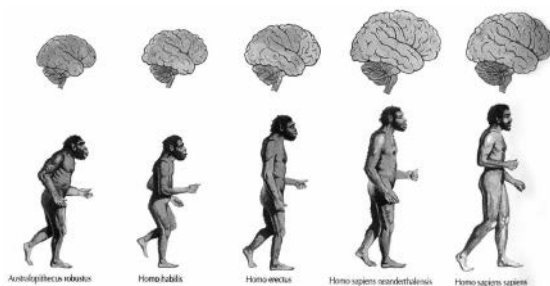
Subcompetența: Utilizarea termenilor indicați de profesor în descrierea evenimentelor din perioada antică.

Obiectivul operațional: Să caracterizeze evoluția omului în preistorie în baza textului din manual și a imaginii propuse.

Sursa istorică: Imagine: „Omul în preistorie”.

Sarcina: Caracterizați evoluția omului în preistorie utilizând textul din manual. Răspundeți la întrebări în baza următorului algoritm:

Condiții de realizare: ghidarea elevilor în etapele de lucru este indispensabilă, respectând etapele.

Sursa: http://damielivaniereus.wblog.ro/files/2011/04/01_homo_ew.jpg.

Algoritm de prezentare*:

1. Privești atent imaginea din manual și răspunzi la următoarele întrebări:

- a. Câți oameni vedeți în imagine?
- b. Numiți schimbările ce le-ați observat la omul preistoric, din punct de vedere fizic, pe toată perioada preistorică?
- c. Comparați omul din preistorie cu cel contemporan și indicați 4 schimbări?
- d. Care sunt factorii ce influențează asupra dezvoltării creaturii umane?
- e. În baza textului din manual și a imaginii descrieți activitățile omului primitiv încadrat în 4-5 enunțuri.

Pentru nivelul clasei a VI-a, în cadrul orelor de istorie putem utiliza o altă sursă istorică importantă – **monumentul**. Apariția lor este contemporană cu societățile complexe, caracterizate prin diferență față de societățile pre-literate, de o altă percepție și utilizare a timpului. Monumentul devine o formă particulară de rememorare publică a unui eveniment trecut care este cognoscibil, interogabil, dar care este important într-o ordine a genezei prezentului încât capacitatea evenimentului de a se lăsa analizat este abandonată în favoarea rememorării, evenimentul este cunoscut, trebuie doar să ne aducem aminte de el, căci a-l uita înseamnă a pune sub semnul întrebării un eveniment capital ce stă la baza prezentului.

În analiza unui monument istoric trebuie să ținem cont de următoarele criterii:

- monumentul reprezintă o selecție asumat subiectivă;
- cu rare excepții, intenția este de rememorare a ceva cunoscut, de creare a unui răspuns efectiv;
- în centrul atenției se află evenimentul și participanții, adesea pe principiul „*pars pro toto*” (monumentul eroului necunoscut);
- criteriile de selecție nu sunt declarate, estetica domină asupra realismului.

Clasa: a VI-a

Unitatea de învățare: Activitate de sinteză

Tema: Rolul lui Ștefan cel Mare și Sfânt în istoria românilor

Competența specifică: Aprecierea critică și obiectivă a situațiilor, faptelor și proceselor istorice.

Subcompetența: Exprimarea opiniei față de activitatea personalităților în istoria medievală.

* Algoritm realizat de autor.

Obiectivul operațional: Să aprecieze rolul lui Ștefan cel Mare în baza unor surse istorice.

Sursa istorică: Monumentul „Ștefan cel Mare și Sfânt”.

Sarcina: Caracterizați personalitatea lui Ștefan cel Mare conturând aspectele fizice și morale ale acestuia. Utilizați ca surse istorice: monumentul lui Ștefan cel Mare din or. Chișinău, textul din manual, cronicile medievale și legendele despre acest personaj istoric. (Li se oferă un ”ghid” pentru a analiza monumentul istoric).

Condiții de realizare: la definitivarea acestui studiu, se cere respectarea etapelor de lucru cu sursele istorice, orientându-se elevii și la ghidul de analiză a monumentului istoric propus de profesor;

GHID DE ANALIZĂ A MONUMENTULUI ISTORIC*

Etapa I.

1. Ce personaj istoric este reprezentat?
2. Descrieți trăsăturile fizice/morale ale personajului reprezentat?
3. Ce aspecte ale corpului sunt puse în evidență de către arhitect?
4. Ce însemne ale puterii are Ștefan cel Mare în mână?

Etapa II. (Lucru individual)

1. Determinați cine este autorul monumentului ”Ștefan cel Mare”?
2. În ce perioadă istorică a fost făcut monumentul?
3. Din ce surse istorice s-a inspirat autorul în crearea acestui monument?
4. În cât timp s-a definitivat realizarea monumentului?

Parcurgând etapele de învățare în clasa a VII-a, o sursă istorică relevantă în contextul erei informaționale pe care o poate utiliza profesorul în procesul instructiv-educativ este **muzeul**. Acesta vine în ajutorul pedagogului, stimulând activitatea de învățare a elevilor. Muzeul este instituția parteneră cu școala. „Dialogul” dintre școală și muzeu este o constantă educațională în momentul în care privim cei doi poli ca fiind locul de conservare a memoriei colective. ”Muzeul este o instituție în serviciul societății, care acționează, conservă, comunică și îndeosebi expune, în vederea studierii, educării și delectării mărturiile materiale ale evoluției naturii și omului”. (Consiliul Internațional al Muzeelor)

Clasa: a VII-a

Unitatea de învățare: Activitate de sinteză

---

* Realizat în rezultatul aplicării experimentului pedagogic a profesoarei Arseni Sofia.

Tema: Viața cotidiană din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Competența specifică: Aprecierea critică și obiectivă a situațiilor, faptelor și proceselor istorice.

Subcompetența: Exprimarea clară și argumentată a opiniei proprii privind promovarea valorilor naționale și universale.

Obiectivul operațional: Să determine trăsăturile definitorii ale vieții cotidiene din Basarabia secolului XIX, cercetând obiectele muzeistice de la Muzeul de Etnografie și Istorie naturală.

Sursa istorică: muzeul, "Muzeul de Etnografie și Istorie naturală".

Sarcina: Evidențiați trăsăturile caracteristice ale vieții cotidiene din Basarabia în secolul XIX.

ETAPELE DE INVESTIGAȚIE*

Etapa I. Identificarea problemei

Etapa II. Generarea ipotezei de lucru

Etapa III. Colectarea datelor

Etapa V. Analiza datelor

Etapele de lucru cu muzeul:

I. Căutarea de indici

Elevilor li se oferă o fișă cu informații generale la subiect: ocupații, îmbrăcăminte, obiecte de uz casnic din perioada respectivă.

II. Completarea de fișe

În cadrul vizitei la muzeu elevii completează fișele propuse și elaborează altele cu informație nouă-găsită.

III. Replicarea unor evenimente istorice

Pornind de la exponatele prezentate și de la informațiile dobândite în mediul formal (fapte, surse scrise și vizuale), elevii trebuie să realizeze o simulare a unor evenimente istorice (varianta cea mai simplă implică replicarea unor evenimente din viața cotidiană din Basarabia, epoca modernă).

IV. Realizarea de postere

Ține mai mult de raportarea activității; elevilor li se poate solicita să realizeze în grup un poster cu ilustrații de piese și tablouri din muzeu; o altă variantă este de a produce scheletul unei dezbateri pe o temă sugerată de vizitarea unei secții a muzeului.

* Adaptat după Carol Căpiță, Laura Căpiță, *Utilizarea surselor primare în predarea istoriei*. București, 2011.

Condiții de realizare: realizarea investigației se va face conform unor echipe de lucru stabilite în prealabil. Se va propune etapele de lucru.

O altă sursă istorică nescrisă este și **caricatura**. Deși mai puțin utilizată, totuși are o importanță majoră în folosirea ei la treapta gimnazială. Aceasta, deși are un mesaj comic, reușește să transmită anumite stări, emoții, fapte ce s-au produs în trecut. Prin intermediul lor, elevii reușesc să găsească o multitudine de caracteristici, momente, fapte care s-au desfășurat într-o epocă, fără a se face cunoscuți cu textul. Pentru clasa a VIII-a am selectat o hartă-caricatură ce poate fi folosită în contextul temelor ce reflectă situația internațională în ajunul anului 1914.

Clasa: a VIII-a

Unitatea de învățare: Primul Război Mondial.

Tema: Relațiile internaționale în ajunul Primului Război Mondial.

Competența specifică: Aprecierea critică și obiectivă a situațiilor, faptelor și proceselor istorice.

Subcompetența: Comentarea schimbărilor survenite pe parcursul istoriei cu ajutorul hărților istorice.

Obiectivul operațional: Să compare o caricatură și o hartă de epocă, caracterizând relațiile internaționale în ajunul Primului Război Mondial.

Sursa istorică: caricatura, "Europa în ajunul anului 1914".

Sarcina: Caracterizați relațiile internaționale în ajunul Primului Război Mondial utilizând aceste două surse: harta și caricatura.

Condiții de realizare: se vor compara aceste două imagini: harta și caricatura, reconstituind relațiile internaționale în ajunul Primului Război Mondial.

* Sursa: http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/europe/024euro_borders/html/3.stm
<http://www.vads.ac.uk/large.php?nid=26102>

Punctul central pe care se axează sarcina îl reprezintă caricatura. Analiza ei este condiționată de patru etape:

Etapa I. Apariția imaginii. Momentul producerii, scenă și motiv, comanditar, publicul-țintă;

Etapa II. Descrierea imaginii. Personaje, obiecte, schema compozițională; mijloace tehnice-decupaj, perspectivă, poziție, distanță, focalizare.

Etapa III. Prelucrare și prezentare. Prelucrarea și prezentarea, asocierea cu alte caricaturi, legendă și texte asociate;

Etapa IV. Ansamblu de analiză. Ce informații despre trecut putem obține, care este semnificația imaginii, ce informații și sentimente încearcă să transmită și ce mijloace folosește pentru a-și atinge scopul. Putem adăuga și problema materialului comparativ: cu ce alte surse vizuale o putem asocia.

La **nivel liceal**, alegerea surselor istorice în cadrul orelor de istorie trebuie să fie făcută cu mare grijă. Dacă pentru ciclul gimnazial se utilizează, în mod deosebit, sursele istorice nescrise, la următorul nivel, întrucât gradul de percepere și analiză a conținuturilor curriculare devin mai complexe, se recomandă a se utiliza sursele **istorice scrise** (sau se pot face îmbinat).

În general, sursa istorică scrisă se analizează pornind de la elementele interne. Ca exemplu: CONTEXT–TEXT–SUBTEXT. În esență, e vorba de repunerea în discuție a textului unei surse scrise. Alături de textul propriu-zis, două alte elemente sunt semnificative: contextul și subtextul. Altfel spus, textul ne spune ceva despre mediul în care a fost realizat și despre ceea ce autorul consideră că cititorul știe deja metaforele, figurile de stil și termenii folosiți sunt elemente cunoscute. De aici și problema interpretării unui text istoric; acesta trebuie citit în spiritul în care îl va citi cel căruia îi era destinat inițial de către autor. Cunoașterea contextului ne ajută și la verificarea aserțiunilor din text și a interpretărilor pe care le dăm acestora.

Voi prezenta un exemplu, pentru clasa a XI-a, de utilizare a surselor istorice scrise și anume a *lucrărilor istoriografice*. La acest nivel este admisibil ca elevul să-și formeze o părere proprie nu numai din ceea ce oferă manualul, dar și din alte cărți de referință la diverse conținuturi-cheie (în mod special la profilul umanitar).

Clasa: a XI-a

Unitatea de învățare: Primul Război Mondial.

Tema: Mișcarea națională în Basarabia, Bucovina și Transilvania. Marea Unire din 1918.

Competența specifică: Aprecierea critică și obiectivă a situațiilor, faptelor și proceselor istorice.

Subcompetența: Analiza comparativă a fenomenelor și proceselor istorice din epoca modernă.

Obiectivul operațional: Să analizeze diverse lucrări istoriografice, apreciind atitudinea populației din Basarabia, România vizavi de unire.

Sursa istorică: lucrări istoriografice.

Sarcina: Apreciați poziția populației din Basarabia, România și Imperiul Rus vis-a-vis de unirea de la 1918.

Condiții de realizare: literatura de specialitate este foarte voluminoasă, această sarcină se va da preventiv cu două săptămâni mai devreme de studierea conținutului. Elevii vor citi bibliografia propusă de profesor și vor stabili atitudinea părților vis-a-vis de unire.

Astfel, observăm, că utilizarea surselor istorice în cadrul orelor de istorie presupune un mare angajament din partea profesorului, întrucât trebuie să le selecteze cu grijă, în dependență de particularitățile de vârstă ale elevilor și contingentul clasei. Acestea se utilizează în conformitate cu etapa școlară. Pentru treapta gimnazială în clasele de liceu, se recomandă a utiliza cu preponderență sursele nescrise, iar pentru cea liceală, întrucât gradul de complexitate crește, se recomandă a folosi la ore mai mult sursele scrise, deoarece aplicarea lor favorizează formarea competenței de gândire critică.

Utilizarea corectă a surselor istorice este o ilustrare a necesității pe care o simte școala de a se adapta la o societate democratică, într-o rapidă evoluție, unde e nevoie de a fi argumentat, convingător în ceea ce faci, știi, propui.

POPULAȚIA LOCALITĂȚILOR ROMÂNEȘTI DE PE CURSUL INFERIOR AL NISTRULUI LA 1774

Ion Chirtoagă

Abstract. *This material contains an excerpt from the 1774 census, that names taxpayers of villages on the Lower Dniester. Census contains information on the number of houses, domestic animals from each locality and is a valuable and useful source to study the demographic situation in the region. The document is kept in the State Archive of Ancient Acts Russian (ASAVR). Transliteration and translation was done by the author of this article. In the document Romanians from Moldova are designated with term Voloh, used in Poland and Russia to the eighteenth century inclusive.*

Keywords: census, 1774, Moldova, the Russian-Turkish war, Causeni.

Cuvinte-cheie: catagrafie, 1774, Moldova, război ruso-turc, Căușeni.

În timpul Războiului Ruso-Turc din 1768-1774, Principatele au fost ocupate de trupele imperiale, care erau în mare parte întreținute de populația locală. Ținuturile care până la intrarea trupelor rusește pe teritoriul țării se aflau sub autoritatea domnului Moldovei și Hotinul au fost subordonate Divanului, prezidat de un general rus, care adopta decizii de unul singur. Pentru a putea mai ușor să-i impună pe băștinași să lucreze pentru armata de ocupație, administrația militară rusă, împreună cu organele locale au efectuat două recensăminte ale contribuabililor, numite, de obicei, catagrafii. Prima catagrafie a fost efectuată în 1772-1773, iar a doua – în 1774.

Materialele catagrafiilor contribuabililor din 1772-1773 și 1774 din ținuturile aflate sub autoritatea domnului Moldovei au fost editate de regretatul P. Dmitriev (Dimitriu) într-un volum format din două cărți (părți) al cunoscutei serii de culegeri de documente „Moldova în epoca feudalismului.”¹

Populația locală din sud-estul spațiului carpato-nistrean, ruptă abuziv din trupul Moldovei, în timpul Războiului Ruso-Turc din 1768-1774 a fost supusă comandanților garnizoanelor ruse din cetățile de la Dunărea de Jos și Nistru. Sub ochiul lor atent au fost efectuate și cele două catagrafii ale contribuabililor din circumscripțiile respective ale orașelor fortificate din această regiune. Din păcate, în arhivele ruse s-a păstrat doar catagrafia din 1774 a contribuabililor din satele de pe cursul inferior al Nistrului, care până în prezent n-a fost publicată.

---

¹ *Moldova în epoca feudalismului.* Vol. VII. Partea I, II. Recensămintele populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774. Alc., cuv. introductiv și coment. de P. Dmitriev (Dimitriu), Chișinău, 1975.

În catagrafia din 1774 sunt incluse, în primul rând, localitățile din circumscripția cu centru la Căușeni, numite „sate hănești”. În fruntea circumscripției se afla un administrator, numit aici ispravnic, care în același timp era și conducătorul comunității românești din localitate. O circumscripție aparte formau câteva sate cu populație românească cu centrul la Sălcuța, condusă de un funcționar, care era numit de administrația rusă hatman.

În fruntea unui sat se afla șeful comunității rurale, numit aici de autoritățile militare ruse *sotnic*. În alte documente șeful unei comunități rurale era desemnat cu cuvântul turcesc *chehaia*, ceea ce putea însemna loctiitor, secretar, dar și conducătorul unui sat. Șeful comunității rurale (*sotnicul*) era ajutat de unul-doi funcționari, numiți de administrația militară rusă *esauli*. Comunitățile etnoreligioase făceau parte din sistemul administrativ local al Imperiului Otoman, care organiza activitatea economică a populației, colectarea impozitelor, îndeplinirea muncilor în folosul statului.

În localitățile mai mari, comunitatea etnoreligioasă avea o clădire de cult, în care se afla câte un preot, la care, după necesitate, se adăuga un dascăl și un staroste. Spre exemplu, comunitatea ortodoxă din Căușeni avea un preot și un dascăl, cea din Chițcani – doar un preot. Mai multe comunități ortodoxe formau o protopopie în frunte cu un protopop, care concomitent oficia și serviciul divin dintr-o parohie. În 1774, în circumscripția Căușeni, în calitate de protopop a fost înregistrat preotul din Talmaz.

În document românii moldoveni sunt desemnați cu aloetnonimul *volohi*, utilizat în Polonia și Rusia până în secolul al XVIII-lea inclusiv. Majoritatea locuitorilor din regiune erau *volohi*, adică de origine română. În unele localități a fost înregistrat un număr limitat de armeni, evrei și rromi. La Căușeni armenii formau comunitatea lor etnoreligioasă armeano-gregoriană. În fruntea comunității se afla un funcționar, numit de administrația militară rusă *ispravnic*, adică lui i se subordonau și armenii mai puțin numeroși din alte localități ale circumscripției, cum ar fi cei din satul Chițcani, unde nu-i menționat șeful unei comunități de acest fel în această localitate. De asemenea, evreii și rromii din Căușeni și din circumscripția cu același nume nu formau comunități etnoreligioase distincte. Se pare că evreii își satisfăceau necesitățile spirituale în orașele mari din apropiere, unde se aflau comunități etnoreligioase și clădiri de cult de rit iudaic.

Majoritatea familiilor dispuneau de locuințe, practicând diferite ocupații economice în domeniul agriculturii, comerțului și meseriilor. În unele gospodării ale persoanelor înstărite lucrau unul sau câțiva servitori, locuind în casele patronilor. Astfel de persoane au fost înregistrate în familiile preotului și ispravnicului din Căușeni.

De obicei, familia mică este formată din părinți, copii și unele rude apropiate (părinți, frații capului familiei ori ai soției acestuia). Spre exemplu, în familia preotului armean din Căușeni de 43 de ani mai locuiau un fiu de 4 ani și doi frați – unul de 33 și altul de 24 de ani.

Majoritatea familiilor locuiau în case. Doar un număr mic de familii locuiau în bordeie. Însă în satele din apropierea Tighinei, care intrau în circumscripția cu același nume și au suferit din cauza luptelor din 1770 pentru cucerirea cetății, numită de turanici Bender, numărul bordeielor era cu mult mai mare decât al caselor. În satul Gura-Bâcului au fost înregistrate 23 de bordeie (case-7), în Slobozia – 14 (2) ș.a. În fiecare sat au fost înregistrate case și bordeie nelocuite, fapt care arată că în timpul războiului o bună parte din locuitori s-au refugiat în locuri mai ferite de pericolul confruntărilor militare.

Conducerea militară rusă de la Tighina a colectat informații și despre populația satelor din stânga Nistrului, aflate până la război sub administrația turco-tătară. În centrul administrativ Dubăsari se afla un funcționar care conducea satele circumscripției cu același nume. Preotul ortodox de la biserica din localitate se afla în fruntea protopopiei respective din circumscripție. În fruntea localității se afla sotnicul, care era ajutat de alți doi funcționari (esauli). În orașel mai locuiau câteva familii de evrei, care formau o comunitate etnoreligioasă distinctă, două familii de romi și una armeană. Unele cupluri conjugale de evrei au nume de familie cu dezinența „ovici”, fapt care demonstrează că ei sunt veniți de curând din Polonia. În parohiile din stânga Nistrului, de obicei, sunt menționați preotul, dascălul și chiar starostele bisericii din localitate. Însă în catagrafie sunt menționate mai multe sate cu un număr redus de familii. Printre localitățile cu un număr redus de familii se află și satul Delacău, menționat documentar la începutul secolului al XVI-lea. Acesta și alte sate din stânga Nistrului au suferit mult la începutul războiului din partea ambelor armate beligerante, populația locală fiind nevoită să se transfere provizoriu cu traiul în locuri din interiorul Țării Moldovei ferite de confruntări armate.

Catagrafia conține informații și despre numărul caselor, animalelor domestice din fiecare localitate, fiind o sursă prețioasă și utilă la studierea situației demografice din regiune. Documentul se păstrează în Arhiva de Stat a Actelor Vechi din Rusia (ASAVR). Transliterarea și traducerea a fost efectuată de către autorul prezentului articol. În document românii moldoveni sunt desemnați cu termenul de volohi, utilizat în Polonia și Rusia până în secolul al XVIII-lea inclusiv.

Lista locuitorilor din ocolul Căușeni, ținutul Tighina la 20 august 1774

Apartenența etnică, funcția, n/r	Denumirea localității, numele și prenumele	Vârsta (ani)	Apartenența etnică, funcția, n/r	Denumirea localității, numele și prenumele	Vârsta (ani)
Volohii	Or. Căușeni		15.	Ion Turtă	25
1. Preotul	Ion Gheorghe	27	16.	Vasile Turtă	45
	Vasile Ion	1	17.	Ilieș Vozianu	40
	Zahar Gheorghe	14		Sandul Ilieș	7
	Andrei Trifon	12		Nicolae Ilieș	2
	Mihail Sârbu	75		Ion Ștefan	17
2. Dascălul	Toma Gheorghe	32	18.	Enache Dumitru	32
	Gheorghe Mihail	10		Vasile Enache	1/2
3. Ispravnicul	Arsenie Nicolae	40	19.	Sava Nicolae	25
	Vasile Arsenie	½		Timofte Gheorghe	37
	Ion Rusu	35		Mihail Gheorghe	18
	Zahar Pintilie	40	20.	Vasile Chiosa	50
	Echim Ion	34		Grigore Vasile	25
4. Esaulii	Ion Gheorghe	31		Ion Vasile	8
5.	Vasile Chiosul	33		Dănilă Vasile	6
Lucrători: 6.	Toader Nicolae	22	21.	Vasile Cebotari	28
	Toma Toader	½		Timofte Vasile	1
7	Vasile Nicolae	26	22.	Tănase Dănilă	22
	Chiriac Timofte	20		Frol Dănilă	22
	Gheorghe Marian	25	23.	Tănase Bodiul	40
8.	Vasile Mogâldea	49	24.	Dumitru Munteanu	46
	Dănilă Gheorghe	12		Grigore Dumitru	8
	Toader Ștefan	14		Ioniță Dumitru	7
	Petru Echim	21		Gheorghe Dumitru	3
9.	Vasile Stoica	45	25.	Mihail Chiosa	35
	Toma Vasile	15		Hariton Mihail	1
	Onufrie Vasile	1	26.	Hariton Țuli	30
	Vasile Pascal	12		Vasile Hariton	7
10.	Onufrie Budeanu	23		Ilie Hariton	½
	Mircea Budeanu	26	27.	Gheorghe Petru	45
	Ștefan Bandrabur	30		Ion Gheorghe	2
	Ștefan Arsenie	16	28.	Toma Dumitru	35
11.	Ioniță Andrei	15		Constantin Gheorghe	20
	Gheorghe Andrei	8			
12.	Andrei Vasile	35	29.	Gheorghe Demăș	28
	Nicolae Andrei	7	30.	Ioniță Detca	40
	Nichita Andrei	5	31.	Andrei Slobodănean	45
13.	Ioniță Nicolae	40		Grigore Andrei	9
	Luca Ion	6	32.	Mihail Caradja	36
	Vasile Ion	3	33.	Vasile Platon	40
14.	Ion Timofte	36			

	Ștefan Vasile	15	56.	Sava Cociju	33
	Dănilă Vasile	5	57.	Nică Dulgher	46
	Ștefan Platon	25		Hriste Nică	...3
34.	Vasile Costea	45	58.	Simion Hanga	30
	Ion Vasile	8		Dănilă Simion	8
35.	Constantin Stepa- niuc	24		Ilie Simion	2
	Ion Constantin	8	59.	Nicolae Filimon	54
	Ioniță Constantin	6		Gheorghe Nicolae	9
	Tănase Constantin	5	60.	Eremia Abager	43
	Ilie Constantin	3	61.	Năstase Nereuță	45
36.	Marin Casap	..54		Timofei Năstase	7
	Ștefan Marin	..16		Tănase Năstase	4
	Ilie Marin	12	62.	Vasile Ciobanu	35
37	Ioniță Gheorghe	60		Ioniță Vasile	15
38.	Paraschiv Cojocaru	40	63.	Ioniță Pagu	60
39	Leonte Plătică	42	64.	Ioniță Beșleaga	50
	Toader Plătică	23	65.	Ioniță Petru	40
	Petru Stoian	20	66.	Ștefan Ovanes	40
	Donos Crețu	20		Pintilie Ștefan	2
40	Dănilă Ermoclianu	36	67.	Ilie Hariton	28
	Gheorghe Dănilă	2	68.	Pintilie Cerches	40
	Andrei Vasile	10	69.	Vasile Carp	30
41.	Ștefan Gheorghe	25	70.	Chivorc Burlac	22
	Gheorghe Gheor- ghe	6	71.	Larion Ion	32
42.	Silvestru Văcaru	..50	72.	Ilie Doru	35
43.	Vasile Nereuță	32	73.	Anton Ion	28
44.	Toader Nereuță	75	74.	Gheorghe Onofrei	45
	Paladi Toader	25	75.	Echim Anastasie	..35
	Ioniță Toader	18	76.	Chiriac Sârbu	..40
	Luca Toader	12	77.	Lupul Anton	..18
45.	Hariton Luceavin	45	78.	Darie Ion	..30
46.	Ioniță Vasile	42		Armenii:	
47	Toader Cojocaru	46	1.Preotul	Bagdasar Chircor	43
	Constantin Toader	1		Andrean Bagdasar	4
	Gheorghe Toader	12		Tatos Chircor	33
48.	Drăgan Munteanu	80	2.Ispravnic	Ariton Chircor	24
49.	Mihalache Cășlar	45		Ovanes Serojan	48
50.	Dănilă Plopa	50		Nesrop Averdin	18
51.	Toader Varițan	45		Carabet Averdin	8
52.	Grigore Damian	30		Stepan Averdin	5
	Florea Damian	25	3.	Seron Averdin	3
53.	Ion Sârbu	35	4.	Aslan Chevorc	18
54.	Ștefan Arabadji	37		Motârde Toros	28
	Vlas Ștefan	12		Arachir Toros	14
55.	Grigoraș Bărbier	61	5.Esaulul	Ariton Toros	9
				Ovanes Biniat	36

	Mardris Ovanes	10		Serop Calusit	4
	Ahan Cihan	24		Carabet Babicev	51
6. Tălmaciul	Malcas Moeirdaci	25		Iahia Carabet	6
Lucrătorii: 7	Tevan Chircor	47	29	Bedros Aslan	45
	Ogan Chircor	37		Aslan Cevorc	5
	Chrcor Tevan	18		Manuc Magî	65
	Zahor Tevan	.10		Zoric Chircor	20
	Ahi Tevan	8		Erermei Asvadur	18
8.	Agop Tevan	3	30.	Aritiun Mardris	22
	Sarchs Hazar	51		Tevon Mardris	14
	Arçar Sarchis	12		Ohen Mardris	7
9.	Manuc Aracher	73	31.	Aritiun Varșu	26
	Nahabit Davâd	21		Mosei Varșu	22
10.	Asvadur Basagher	60	32.	Manuc Cazar	35
	Ariton Asvadur	7		Zahac Cazar	45
11.	Esand Danil	37	33.	Vartan Cazar	41
12.	Toros Hadji	67	34.	Chiovruc Haron	35
13.	Asvadur Tahci	57	35.	Vartan Mâruc	80
14.	Zahac Bedras	34		Caspar Vartan	35
15.	Iacob Hariton	..77		Parsen Caspar	5
	Ariton Iacob	16		Aritiun Caspar	1/2
16.	Serop Mesrop	32	36.	Pani Balî	70
	Sarchis Serop	3		Bali Panir	11
17.	Parseh Chircor	55		Ovanes Panir	
	Aritiun Parseh	.9	37.	Marcar Mardris	35
18.	Chevorc Bedros	28		Mardris Mogâr- dicev	16
	Magâlde Chevorc	4	38.	Ovanes Gârdcis	51
19.	Sarchis Ahap	75		Arutiun Vartan	7
	Ohin Sarchis	28	39	Savras Parsun	65
20.	Aritiun Sarî	53		Bous Savras	..20
	Sahac Aritiun	4	40.	Asvadur Țaruc	48
21..	Chircor Aritiun	1/2		Marcas Asvadur	17
	Mahitar Sarchis	60		Caspar Asvadur	13
	Davâd Mahitar	16		Sarchis Asvadur	4
22.	Malcas Ecmechian	..48	41.	Agop Hadșic	49
	Asvadur Malcas	.. 6	42.	Iorbei Sarchis	53
23.	Enoc Evrî	39		Mogârde Iorbei	21
	Ehâc Enoc	.. 3		Chivorc Iorbei	5
24.	Carabet Sarchis	60		Bous Iorbei	1/2
	Axenti Carabet	28	43.	Arutiun Mogârdici	29
	Sarcî Carabet	6		Mahachi Mogârdici	18
25.	Ivanes Cara	57	44.	Ștefan Alexan	58
26.	Chircor Babacean	50		Alexan Ștefan	22
27.	Aslan Crâmo	55	45.	Ovanes Alexan	41
	Aritiun Aslan	1/2		Manuc Alexan	9
28.	Calusit Babad	58	46.	Haciadur Sarî	63
	Ahan Țalus	16			

	Aredâc Haciadur	7
47.	Tomas Marcas	70
	Ghirigor Tomas	20
	Sarchis Tomas	10
48.	Caspar Leledji	35
49.	Hairabet Novacer	41
50.	Ovanes Dârvet	54
	Tacher Ovanes	14
	Sarchis Ovanes	4
51	Chircor Arvan	30.
52.	Varteres Echenados	53
	Neres Varteres	18
	Sahac Echenados	42
	Tonic Echenados	36
	Haron Tonic	7
53.	Sarchis Asvadur	36
	Asvadur Sarchis	2
54.	Chircor Maruta	31
	Maruta Chircor	1/2
55.	Chircor Sarchis	85
56.	Sâlac Bedros	34
57.	Sahac Janeoci	65
58.	Melixe Carabet	30
59.	Espir Barbier	35
	Arutiun Babadas	25
	Romii	
1	Anastas Esaul	23
	Tanas Anastas	6
	Ștefan Anastas	5
	Todor Anastas	2
2.	Leonte Vasile	53
	Toader Leonte	12
	Duma Leonte	10
3.	Pascal Năstase	40
	Melinte Pascal	19
	Terinte Pascal	10
4.	Toader Sechir	33
	Năstase Toader	9
	Bogen Toader	7
	Martân Toader	5
	Grigoraș Toader	3
5.	Andrei Beledjul	45
6.	Eremia Șchiopul	40
	Toader Eremia	8
	Năstase Eremia	4
7.	Isai Jalongaci	42
8.	Ciolac Buzulan	31

9.	Enache Căldare	55
	Ioniță Enache	20
10.	Parfeni Hârcă	42
	Ștefan Pafeni	19
	Marcu Parfeni	18
	Toader Parfeni	12
	Melenei Parfeni	8
	Gavril Parfeni	7
11.	Ilie Dicusar	23
	Ciursac Ilie	16
12.	Sandu Herar	55
	Guțu Sandu	22
	Tănase Sandu	6
13.	Lupu Scripcar	41
14.	Andrei Scripcar	26
	Andrei Andrei	2
	Evreii	
1.	Mener Herșco	44
	Leon Leibovici	18
2.	Ițic Mașcovici	35
	Abram Ițic	3
	Mose Ițic	½
3.	Ițic Rav	36
	David Ițic	8
4.	Iosif Haid	26
5.	Mose Șirson	60
6.	Dov Abram	25
7.	Mose Șimon	35
	Abraham Moses	½
8.	Dov Iosef	20
9.	Ianco Ițac	20
10.	Iosef Pereiți	30
	Abraham Iosef	6
	Bereiți Iosef	1
11.	Ițic Haim	30
	Hachim Ițic	1
12.	Ehidi Iosif	30
	Ițec Ehid	10
	Hirș Ehid	1
13.	Iosef Aron	40
	Ițec Iosef	6
	Mose Iosef	1
14.	Davâd Șliom	40
	Boreh Davâd	15
	Iosef Davâd	6
	Solomon Davâd	4
	Țaharia David	3

	Elia David	9	15.	Ștefan Andrei	20
15.	Nisen Elhuda	25	16.	Toader Ion	40
16.	Mose Ițic	30		Vasile Toader	6
	Simion Moses	½	17.	Chirilă Arhire	45
17.	Simion Moses	16	18.	Bălan Tranggal	61
	Leib Moses	9		Ștefan Bălan	14
	Abraham Moses	7		Spiridon Bălan	4
	Case locuite	123	19.	Vasile Panfile	36
	Bordeie locuite	16		Spiridon Ion	8
	Boi	90	20.	Toader Focșa	49
	Cai	141		Onufrie Toader	15
	Satul Chițcani			Tănase Toader	10
	Volohii		21.	Onică Toader	13
1.	Preotul Vasile Toader	40		Darie Ion	20
2.	Slujitorul Mihail Ine	25		Ștefan Ion	15
3.	Sornicul Toader Ion	31	22.	Tănase Postolachi	36
	Iacob Toader	4		Onică Tănase	5
4.	Esaulul Constantin Istrati	30		Constantin Tănase	3
	Andrei Maftai	17	23.	Nistor Simion	40
Lucrătorii: 5.	Constantin Bărcari	46	24.	Ioniță Radul	31
	Grigore Constantin	17	25.	Năstase al lui	46
6.	Eremia Gâscă	61		Tărulă	..11
	Dumitru Eremia	5		Vasile Năstase	4
7.	Vasile Mancir	40		Nicolae Năstase	30
	Eremia Vasile	15	26.	Stahi Florică	35
	Toader Vasile	4	27.	Ioniță Toader	26
8.	Stahi Nane	25	28.	Ștefan Radul	51
9.	Nicolae Cojocaru	15	29.	Grigore Medul	15
10.	Procopie Lepădatu	54		Mihail Grigore	4
	Vasile Lepădatu	20		Ioniță Mihail	13
	Anton Lepădatu	8		Ștefan Ion	40
	Enache Lepădatu	11	30.	Toader Vasile	13
	Eremia Lepădatu	5		Mihail Toader	4
	Marcu Lepădatu	2		Zaharia Toader	2
11.	Grigoraș Magdei	33		Istrate Toader	28
	Grigoraș Grigore	11	31.	Dumitru Ilieș	35
	Procopie Grigore	10	32.	Pricochi Mangu	3
	Chirilă Grigore	4		Ion Pricochi	1
12.	Ioniță Nane	30		Vasilică Pricochi	41
	Miron Ion	1	33.	Vasile Florea	30
13.	Simion Andrei	41	34.	Andrei Panfile	20
	Vasile Simion	4	35.	Toader Panfile	30
	Miron Simion	1	36.	Ilieș Spasu	16
14.	Ștefan Vlas	49		Timofei Spasu	16
	Ilie Ștefan	15	37.	Constantin Stahi	61
			38.	Stahi Gavril	80
			39.	Spas Bătrănu	80

40.	Ioniță Mihăilă	49	65.	Năstase Ion	18
41.	Vasile Ion	30	6.	Miron Parfenie	30
	Dumitru Vasile	½		Toader Sandul	6
42.	Constantin Rodion	35		Ion Sandul	10
43.	Larion Chiriac	27		Enache Sandul	4
44.	Vasile Chriac	35	67.	Ștefan Alghire	22
45.	Gavrilă Dumitru	14	68.	Ioniță Chiriac	28
46.	Iordan Zatica	55		Armenii	
	Nicolae Iordan	16	1.	Nazar Loghin	77
	Echim Iordan	4		Ahan Nazar	36
	Mihail Iordan	6		Ariton Ahan	2
47.	Toader Jipa	40	2.	Vartan Nazar	25
	Ioniță Toader	14	3.	Sefi Ioan	65
48.	Parfenie Sandul	59	4.	Ahanes Sefi	26
	Leonte Parfenie	15		Marcan Sefi	24
	Grigore Parfenie	11	5.	Minas Anvaz	48
	Stratulat Parfenie	5		Burgas Minas	4
49.	Vasile Iacob	20	6.	Agop Gandaj	25
50.	Constantin Onică	54		Romii	
	Simion Constantin	5	1.	Ioniță Bordeianu	57
51.	Dumitru Onică	26		Petre Ion	6
52.	Ștefan Caraman	30		Năstase Ion	5
	Vasile Ștefan	½	2.	Paladi Zolotari	46
53.	Nicolae Toader	46		Andrei Paladi	26
54.	Ioniță Sandul	40		Ștefan Paladi	20
	Ștefan Ion	8		Ignat Paladi	8
55.	Toader Chiperi	65	3.	Ștefan Ion	25
56.	Decusar Călin	56	4.	Zanohi Munteanu	30
	Neculae Decusar	15		Evreii	
	Ștefan Decusar	10	1.	Șliom Samson	36
57.	Ștefan Pușcă	37		Samson Șliom	4
	Ioniță Ștefan	4		Casa locuite	64
58.	Toader Vasile	26		Bordeie locuite	1
59.	Ioniță Vasile	24		Boi	30
	Gheorghe Vasile	14		Cai	92
	Stahi Vasile	7		Satul Leuntea	
60.	Gheorghe Mihail	39	1. Preotul	Grigore Harceac	26
61.	Vasile Covali	70	2. Sotnicul	Larion Dumitru	24
	Gavril Vasile	15		Timofei Dumitru	30
	Leonte Vasile	4	3. Esaulul	Ștefan Rusu	41
62.	Ion Agapie	49		Ioniță Ștefan	10
	Ioniță Ion	18		Damian Ștefan	6
	Pavel Ion	6	Lucrătorii: 4	Alexei Toader	50
63.	Anton Țăran	60		Andrei Alexei	14
	Demian Anton	16	5.	Sofronie Argatul	35
	Echim Anton	10			
64.	Gavril Ion	35			

6.	Vasile Nohai	56	30.	Gheorghită Perjan	
	Galanton Vasile	15		Luca Gheorghe	½
	Ignat Vasile	10	Romii		
7.	Vasile Haruță	51	1.	Ștefan Dodu	60
	Ioniță Vasile	20		Vasile Ștefan	20
8.	Efrem Toader	40		Andrei Ștefan	8
	Ioniță Toader	12		Case locuite	24
9.	Pintilie Vasile	47		Bordeie locuite	5
	Toader Pintilie	10		Boi	24
10.	Mihalache Șchio- pul	43		Cai	16
	Sergiu Mihalache	15		Satul Talmaz	
11.	Ion Bălan	31	Volohii		
12.	Tănase Andrei	30	1.Protopopul	Simion Objilă	32
	Demian Tănase	4		Grigore Objilă	25
13.	Gavril Parfenie	41	2.Dascălul	Dumitru Apostol	20
14	Petru Vasile	39	3.Sotnicul	Efrem Grigore	32
	Gheorghe Petru	7		Grigore Grigore	7
15.	Ștefan Sanduleac	20		Serghei Efrem	5
	Constantin Năstase	29		Constantin Efrem	3
	Vasile Constantin	1		Pricochi Efrem	1
16.	Simion Luchian	36	Esaulii:4.	Grigore Iliăș	18
17.	Ioniță Haraz	39	5.	Eremia Iliăș	23
18.	Ioniță Vozian	81		Gavril Iliăș	10
19.	Ioniță Handrabur	45	Lucrătorii: 6	Echim Ștefan	41
	Maftei Ioniță	15		Toader Echim	15
20.	Stahi pastuh	44		Gheorghe Echim	8
	Isac Stahi	15	7.	Toader Agache	50
	Grigore Stahi	6		Constantin Toader	20
21.	Andrei Sandu	36		Iacob Toader	12
	Toader Andrei	16		Ioan Toader	5
22.	Postolachi Vasile	28		Astahi Toader	3
	Macarie Vasile	17	8.	Grigore Tabă	29
23.	Gheorghe Sandu	40		Pavel Tabă	16
	Simion Ion	12	9.	Ion Ceașcă	63
	Ion Gheorghe	5		Roman Ion	25
	Lupan Gheorghe	1		Andrei Ion	10
	Lughin Gheorghe	1		Ilieș Ion	.. 8
24.	Ioniță Mihăilă	39		Dănilă Ion	12
	Maftei Mihăilă	22	10.	Manuil Moni	51
	Zanohi Ioniță	1		Vasile Manuil	18
25.	Gheorghe Bolegor	46		Silvestru Manuil	9
26.	Luca Evdochie	20	11.	Tănase Pentaca	31
27.	Grigore Școchin	20		Simion argatu	15
28.	Vasile Argatul	25	12.	Chriac Fedeleş	25
29.	Panfil Barcari	34	13.	Vasile Enache	15
	Eftenie Constantin	4			

14.	Ariton Criste	19	35.	Eremia Egor	40
15.	Mihail Donica	71		Luchian Eremia	10
	Gheorghe Mihail	15	36.	Ion Anton	60
	Ștefan Mihail	12	37.	Toader Axanagihu	79
16.	Ioniță Donos	42		Arhire Toader	23
	Constantin Ioniță	15	38.	Constantin Macar	30
	Alexei Ioniță	13		Tănase Constantin	½
17.	Filotei Toader	35	39.	Năstase Chiriac	..25
	Leonte Filotei	5	40.	Panfil Toader	28
18.	Nicolae Toader	25	41.	Efrem Burlacu	50
19.	Andrei Tece	39	42.	Mihalache Burlacu	55
20.	Nicolae Tece	26	43.	Vlas Andrei	31
	Ion Tece	12		Luca Vlas	7
21.	Toader Dănilă	51		Efrem Vlas	1
22.	Iordan Pogon	25	44.	Mihail Lacidarpa	21
23.	Ștefan Bogatu	47	45.	Istrati Andrei	53
	Ion Ștefan	16		Mihalache Istrati	25
	Nichita Ștefan	5		Tudorache Istrati	15
24.	Toader Antohi	20	46.	Anton Coste	18
	Vasile Antohi	6	47.	Luchian Coste	20
25.	Pricochi Toader	40	48.	Panfil Roadedeal	42
	Iacob Pricochi	11	49.	Vasile Jicu	38
	Panfil Pricochi	7	50.	Nichita Efteni	15
26.	Gherasim Podlefen	61	51.	Gavril Curdus	49
	Simion Gherasim	20		Filip Gavril	18
	Toader Gherasim	12		Ignat Gavril	12
	Ion Gherasim	10		Marin Gavril	8
27.	Gavril Donică	66	52.	Toader Țigănaș	40
	Luca Gavril	25		Axinte Toader	15
	Stasi Gavril	17		Maxim Toader	7
	Năstase Gavril	8	53.	Ariton Păvălache	30
28.	Ioniță Ariton	40	54.	Andrei Lupașcu	30
	Gherorghe Ioniță	15	55.	Postică Agafie	26
	Arhire Ioniță	5		Efteni Talpă	45
	Eremia Ioniță	4		Gheorghe Efteni	13
29.	Ion Petrache	30	56.	Vasile Amalai	65
30.	Constantin Grigore	50		Zaharia Vasile	15
	Ion Constantin	15	57.	Nicolae Afimi	30
31.	Simion Lepădatu	30		Nistor Nicolae	8
	Ion Simion	7		Ion Nicolae	½
	Trifan Simion	4	58.	Păvălache Bătrânu	26
32.	Grigoraș Vasile	29	59.	Simion Chiriac	30
	Ion Grigore	1		Gavril Simion	1
33.	Toader Padrachi	35		Onică Maței	15
34.	Nistor Nicolae	50	60.	Timofei Lungu	50
	Grigore Nistor	7		Timofti Timofei	8
	Abrosie Nistor	5	61.	Nicolae Ilieș	20

	Ion Ilieș	12		Zaharia Leonte	5
62.	Ion Vremere	52	85.	Caisân Hariton	40
	Andrei Ion	20		Hariton Caisân	10
	Vasile Ion	15	86.	Dănilă Panfile	40
	Pintilie Ion	7	87.	Toader Zosim	30
63.	Ștefan Barbaș	22	88.	Mihail Parfentie	15
64.	Petru Arusală	15	89.	Filotei Andrei	31
	Ion Arusală	8		Ștefan Filotei	8
65.	Efteni Cărpă	40	90.	Tănase Alexei	8
	Petru Efteni	16		Mihail Alexei	4
	Serghei Efteni	6	91.	Antohei Vasile	20
	Luca Efteni	½	92.	Postică Alisahi	30
66.	Toader Șchopul	50		Vasile Postică	1
	Pintilie Toader	16	93.	Luchian Sandul	52
	Mihail Toader	3		Toader Luchian	19
	Gheorghe Toader	1		Alexei Luchian	10
67.	Simion Boubătrân	30		Toader Luchian	6
	Zaharia Simion	5	94.	Nichita Grecul	22
68.	Caraman Boubătrân	20		Filotei Grecul	16
69.	Axinte Dăscăliță	35	95.	Toader Luchian	21
	Dănilă Axinte	15	96.	Samuil Petrache	24
70.	Toader Axinte	2	97.	Efros Pricochi	25
71.	Andrei Hurdus	25	98.	Vasile Grosu	50
	Vasile Vlas	40		Iacob Vasile	17
	Toader Vasile	2		Constantin Vasile	12
72.	Vasile Terinte	35		Nicolae Vasile	7
	Damaschin Vasile	7		Toader Vasile	8
73.	Ioniță Puică	30	99.	Filotei Vasile	5
	Sava Ioniță	15		Panfil Pădureț	35
74.	Doroftei Ion	28		Filotei Panfil	5
	Gheorghe Doroftei	13	100.	Zanohi Petrachi	32
75.	Manuilă Corniță	80	101.	Ion Popa	34
	Toader Manuilă	35		Iacob Ion	8
76.	Gavril Corniță	40		Ion Ion	1
	Lupul Gavril	1	102.	Terinte Vadaraș	36
77.	Efrem Efteni	28	103.	Trifan Sacan	40
78.	Timofte Vasile	15		Daniel Trifan	14
79.	Simion Toader	20	104.	Marin Efteni	35
80.	Nichita Toader	17	105.	Onufrie Lupan	30
81.	Echim Arotarul	20	106.	Mihail Luxapur	20
82.	Andrei Arotarul	14	107.	Ștefan Grigore	18
83.	Decusar Goguloi	50		Spiridon Grigore	7
	Maftai Decusar	15		Stahi Grigore	4
84.	Leonte Palani	40	108	Vasile Caradja	39
	Vasile Leonte	10		Timofte Vasile	16
	Ion Leonte	8		Toader Vasile	8
				Ion Vasile	4

109.	Năstase Gherdan	45	134.	Zanohi Chereverde	40
	Gavril Năstase	13		Nichita Zanohi	5
110.	Ion Năstase	12	135.	Andrei Chereverde	45
	Melinte Gherdan	26		Ion Zanohi	½
111.	Terinte Agaril	17	136.	Isai Botnaru	40
	Gherasim Agaril	15		Romii	
	Iancu Agaril	9	1.	Pavel Postică	25
	Năstase. Agaril	2		Lupul Pavel	8
112.	Toader Șecart	40	2.	Grigore Toader	29
	Gavril Toader	17	3.	Toader Dănilă	50
	Vasile Toader	15	4.	Criste Iordan	69
113.	Toader Maran	30	5.	Timofei Criste	20
114.	Eftodi Caradja	30	6.	Vasile Criste	25
115.	Vasile Varițan	35		Sava Vasile	1
	Ion Vasile	1	7.	Tănase Criste	30
116.	Timofte Gogul	40		Isai Tănase	8
	Ambosie Timofte	10		Ioniță Tănase	6
117.	Marian Caisân	21		Ion Tănase	1
118.	Petrache Apâslar	40	8.	Vasile Arian	60
119.	Enache Țăranu	40		Andrei Vasile	17
	Vasile Enache	16	9.	Grigore Nicolae	40
120.	Serghei Dăscăliță	45		Evreii	
	Leonte Serghei	3	1.	Moșco Iosif	45
121.	Antohi Dăscăliță	30		Nesanic Moșco	15
122.	Axinte Damaschin	45	2. Ratman	Vasile perevoz	35
123.	Zaharia Damaschin	42	3.	Avram Marcu	28
	Donos Zaharia	3		Ițec Abram	4
124.	Toader Vasile	60		Case locuite	129
	Grigore Toader	6		Case nelocuite	2
125.	Constantin Ețcul	40		Bordeie locuite	2
	Echim Constantin	16		Boi	114
	Vasile Constantin	10		Cai	92
	Mabuil Constantin	8		Satul Cioburciu	
126.	Efrem Terinte	30		Volohii	
127.	Ion Arnăutu	22	1. Preotul	Nistor Vasile	70
128.	Pavel Ciubotă	40		Marin Nistor	15
	Toader Ciubotă	75		Ion Nistor	12
129.	Platon Ion	23	2. Sotnicul	Alexei Serghei	36
	Panfil Ion	18		Ștefan Alexei	10
130.	Constache Dănilă	40		Constantin Alexei	8
131.	Panfil Gavril	40	3. Esaulul	Simion Mihai	25
	Evsei Panfil	20		Condrat Ștefan	73
	Tănase Panfil	17	Lucrătorii: 4.	Dumitru Muntean	40
132.	Chiriac Caradja	18	5.	Iacob Dumitru	11
	Toader Chiriac	.. 8	6.	Sândrușcă Dumitru	70
133.	Axinte Cojocaru	25			

	Mircea Sândrușcă	30		Sandul Năstase	20
	Simion Sândrușcă	24		Iordan Năstase	17
	Vasile Sândrușcă	19		Dumitru Tănase	8
7.	Toader Pološol	43	29.	Chiriac Gocul	45
	Ioniță Toader	11		Vasile Chiriac	12
	Vasile Toader	3	30.	Ștefan Postică	28
8.	Costache Bechir	50	31	Chiriac. Ștefan	42
	Toader Costache	17	32	Toader Tudose	43
9.	Vasile Andreuță	30		Andrei Toader	10
10.	Ioniță Purcăreanu	61		Ioniță Toader	6
	Ilie Ioniță	15	33.	Ioniță Postică	40
	Nicolae Ioniță	1		Pogone Ioniță	8
	Gheorghe Ioniță	10	34.	Afteni Cucu	70
11.	Gheorghe Chilianu	27		Ion Afteni	15
	Toader Gheorghe	½	35.	Paval Dănilă	40
12.	Toader Fedrovcov	32		Vasile Pavel	3
13.	Mihai Bâtcă	30	36.	Eremia Sandul	40
	Constantin Mihai	5		Cosma Eremia	1
14.	Ioniță Samson	46	37.	Agache Malco- ceanu	35
15.	Luchian Hariton	25		Năstase Agache	5
16.	Postică Ilie	38	38.	Vasile Ion	30
	Filip Postică	20	39.	Petre Anton	30
	Eremia Postică	11		Pavel Petre	7
	Luchian Postică	7	40.	David Macovei	30
17.	Ioniță Pahonea	29	41.	Toader Istrati	16
	Loghin Ioniță	½	42.	Andrei Mihai	60
18.	Ștefan Gavril	34	43.	Ioniță Burduja	27
	Andrei Ștefan	13	44.	Eremia Machile- chie	25
	Adam Ștefan	2	45.	Lazăr Vozianu	40
19.	Andrei Manuilă	40		Andrei Lazăr	7
	Toader Andrei	3		Moisei Lazăr	5
20.	Ștefan Curje	55	46.	Iene Barca	32
	Dumitru Ștefan	15	47.	Agache Lupașcu	30
	Florea Ștefan	8	48.	Ioniță Grigore	47
21.	Chiril Anton	47	49.	Eremia Vasile	30
	Serghei Chiril	12		Vasile Eremia	6
	Ion Chiril	7	50.	Ștefan Voroțanu	45
22.	Cosior Curje	32	51.	Miron Macovei	32
	Iacob Cosior	1	52.	Spiridon Vasile	15
23.	Andrei Agachi	25		Iordan Vasile	11
	Ștefan Andrei	2		Ioniță Vasile	8
24.	Constantin De- cusar	30		Sava Vasile	4
25.	Decusar Buzuc	60	53.	Vasile Iuraș	48
26.	Schisa Decusar	23		Vlas Vasile	17
27.	Grigore Iordan	35			
28.	Tănase Cheleverde	38			

54.	Gheorghe Beche- rean	45		Case locuite	63
55.	Andrei Bâtcă	30		Boi	36
	Zaharia Andrei	4		Cai	49
56.	Iacob Bulica	53		Satul Răscăieți	
	Mihai Iacob	20	Volohii		
	Andrei Iacob	8	1. Sotnicul	Vasile Orumbet	35
57.	Ion Porporoș	46		Dănilă Vasile	½
58.	Leonte Dănilă	21	2. Esaulul	Tănase Borș	30
59.	Maxim Urătul	57	Lucrătorii: 3.	Grigoraș Buzucă	69
60.	Dumitru Maxim	21		Andrei Grigoraș	20
	Grigore Maxim	11	4.	Andrei Saghin	34
61.	Ștefan Simion	35	5.	Gheorghită Simion	36
62.	Sultan Simion	21	6.	Ion Munteanu	40
63.	Toader Vasile	37	7	Afteni Vasile	37
	Vasile Vasile	11		Ioniță Afteni	5
64.	Constantin Efros	22		Luca Afteni	4
65	Andrei Ion	23		Vaile Afteni	2
66.	Pricoche Dumitru	17	8.	Lupul Dombără	20
67.	Ioniță Hultan	35	9.	Agache Găștemulte	40
68.	Timofei Grigore	41		Toader Agache	16
	Ioniță Timofei	15		Marin Oprea	73
	Maftei. Timofei	10		Ioniță Marin	21
69.	Toader Iacobali	52		Moisei Marin	7
	Constantin Toader	1	10.	Trofim Bega	30
70.	Chiriac Cârbe	35	11.	Vasile Adjiricul	18
	Gheorghe Chiriac	12	12.	Grigore Căpățină	47
	Lazăr Chiriac	2		Zanohi Grigore	2
71.	Marcu Dumitru	32	13.	Simion Malco- ceanu	40
72.	Axinte Mihail	35		Vasile Grigore	20
	Ilie Axinte	1	14.	Grigore Grigore	18
	Gheorghe Axinte	½	15.	Vasile Păslă	35
73.	Toader Dănilă	30	16.	Stahi Ștefan	40
Romii			17.	Iacob Casap	35
1.	Taras Brânză	50	18.	Petru Dogaru	39
2.	Miron Tănase	30	19.	Grigore Exarcu	55
	Erofte Tănase	23	20.	Parfene Brânză	45
	Florea Tănase	10	21.	Ustin Slobozianu	38
3.	Efteni Surdul	40		Toader Nistru	17
	Crăciun Efteni	17		Efteni. Nistru	14
	Leonte Efteni	9	22.	Vasile Cazacu	36
4.	Parfene Sandul	21	23.	Ștefan Procopie	38
	Leonte Sandul	17		Sofronie Ștefan	7
Evreii			24.	Constantin Cara	47
	Iancul Leibovici	53	25.	Constantin Talpă	42
	Moisei Iancul	20	26.	Toader Nică	20

27.	Grigore Ibraim	40	8.	Demian Hodja	30
	Ștefan Grigore	3	9.	Paladi Hodja	34
28.	Alexei Filotei	27		Moisei Paladi	8
	Toader Alexei	5	10.	Grigore Mămăliga	30
29.	Constantin Mazilu	30	11.	Agache Vrabie	40
30.	Vasile Culic	9	12.	Condrat Ciobanu	30
31.	Vasile Urătul	42		Case locuite	12
	Ion Vasile	6		Case nelocuite	1
32.	Constantin Mazăre	30		Bordeie locuite	1
33	Ioniță Moral	35		Boi	10
	Ion Ioniță	6		Cai	11
34.	Gheorghită Mihail	40		Satul Malcoci	
35.	Mihail Șeremet	38		Volohii	
36.	Vsile Pâslă	55	1. Sotnucul	Sava Brandabur	60
37.	Ștefan argatul	17		Ion Iura	8
38.	Vasile Parcuțan	46		Anton Gavrilă	25
39.	Ștefan Madjura	20		Damian Gavrilă	30
40.	Ștefan Toader	30		Marcu Damian	10
			2. Esaulul	Axinte Vasile	25
Evreii			Lucrătorii: 3.	Ștefan Ciocărlan	50
1.	Herș GrosuL	70		Vasile Ștefan	16
	Leiba Herș	20		Mihail Ștefan	14
			4.	Tudorache Furman	40
	Case locuite	30		Ioniță Tudorache	14
	Boi	6		Timofte Tudorache	12
	Cai	28		Ion Tudorache	7
	Satul Popeasca		5.	Tudose Vasile	35
Volohii				Dunitru Tudose	4
1. Sotnicul	Armeanul Acop	70	6.	Simion Agache	15
	Tiodoro		7.	Maftai Băcanul	40
	Gheorghe Isac	30		Andrei Maftai	15
	Toader Gheorghe	5		Petru Maftai	14
Lucrătorii: 2.	Dumitru Munteanu	70	8.	Miron Vucovan	30
	Vasile Dumitru	12		Ion Miron	½
	Ștefan Dumitru	20	9.	Vasile Grigore	35
3.	Chiririac Dumitru	6		Simion Grigore	40
4.	Constantin Bechir	30	10.	Grigoraș Griț	60
	Gheorghită Blidar	38		Agache Grigore	25
5.	Dumitru Gheorghită	5		Nichita Grigore	11
	Gheorghe Sărghe	30	11.	Sandul Solomon	50
	Panfil Gheorghe	2		Mihail Sandul	18
6.	Ștefan Gâscă	39		Timofte Sandul	10
7.	Constantin Vecherache	35	12.	Alexandru Grigore	25
				Tudorache Simion	31
				Andrei Tudorache	12

13.	Ion Tudorache	25
	Iordache Gavrilă	20
	Postică Gavrilă	15
14.	Sohin Vasile	30
15.	Năstase Sava	20
	Dumitru Sava	40
16.	Năstase Grigore	3
	Erec Năstase	18
17.	Vasile Mătu	38
18.	Toader Apostol	2
	Andrei Toader	20
19.	Hâncul Grigore	18
	Petru Grigore	30
20.	Vasile Grigore	40
21.	Năstase Ștefan	16
	Ion Năstase	8
	Vasile Năstase	35
22.	Constantin Chircă	1
	Vasile Constantin	30
23.	Vasile Grigore	15
24.	Moisei Toader	25
25.	Simion Vasile	30
26.	Maței Gavrilă	3
	Constantin Maței	45
27.	Andrei Cărcota	15
	Nicolae Andrei	13
	Vasile. Gavrilă	6
	Vlas Gavrilă	25
28.	Vasile argatul	45
29	Vlas Ștefan	15
	Vasile Vlas	8
	Ion Vlas	40
30.	Toader Golomoz	15
	Moisei Toader	16
	Ioniță Toader	50
31.	Eftodi Mumilan	40
32.	Ioniță Voloșin	
33.	Constantin Ale-	25
	xandru	
34.	Timofți Ababii	50
35.	Andronache Iveșin	35
	Prohhor Andro-	19
	nache	30
36.	Eremia Donos	
	Timofte Eremia	6
37.	Sandul Vozianu	60
38.	Ion Grecul	40

39.	Năstase Sandul	65
	Constantin Năstase	13
40.	Tănase Condrat	40
	Dodon Tănase	14
	Nistor Tănase	12
41.	Năstase Marin	25
	Postică Marin	15
42.	Lupul Băliță	25
	Vasile argatul	15
	Romii	
1.	Grigoraș Naghei	40
2.	Ioniță Sandul	36
3.	Agache Cuciuc	40
	Ștefan Agache	10
4.	Toader Țiganu	30
	Ion Toader	13
5.	Vasile Srebnic	25
	Nicolae Vasile	4
	Case locuite	46
	Case nelocuite	4
	Bordeie locuite	1
	Boi	128
	Cai	28
	Lista satelor din ținutul Sălcuța din 20 aprilie 1774. Satul Salcuța	
	Volohii	
1.Hatmanul	Ion Ion	72
	Ilie Ion	35
Slugitorii:	Enache Frangul	14
	Gueorghe Vasile	52
	Grigore Moșca	42
	Sandul Vasilache	39
2.Preotul	Anton Agache	53
Slugitorul	Efteni Petru	12
3.Sotnicul	Tudosă Larin	30
Lucrători:4.	Loghin Răuleț	30
5.	Vasile Nagăț	23
6.	Vicol Saghin	30
	Onufrie Vicol	3
7.	Axinte Caradja	55
	Andrei Axinte	15
	Toader Axinte	12

8.	Ioniță. Axinte	8	32.	Vasile Creangă	33
	Ștefan Mălai	50		Agache Vasile	12
	Dumitru Ștefan	20	33.	Grigoriță Gheorghie	40
	Alexandru Ștefan	15		Onofrei Grigore	10
9.	Petru Vasile	20		Toader Grigore	6
10.	Dănilă Lomoda	20	34.	Vasile Iordan	30
11.	Grigore Larion	42		Gavril Vasile	9
	Timofte Larion	22	35.	Toader Mardare	30
12.	Anastasiu Gavril	30		Vasile Toader	15
	Enache Anastasiu	2		Nestor Toader	7
	Panait Anastasiu	1	36.	Toader Bordianu	45
13.	Grigore Ancuță	25		Ion Toader	15
14.	Marcu Priadă	33	37.	Nistor Silvestru	40
	Iacob Marcu	5		Andrei Nistor	11
15.	Iosif Sârbul	20	38.	Leonte Năstase	38
16.	Păvălache Îndoitul	60	39.	Ștefan Gâlcă	42
	Andrei Păvălache	19	40.	Ursul Sultan	36
	Ion Păvălache	13	41.	Lupul Șchiopul	50
17.	Marcu Larion	60		Simion Lupul	16
18.	Ioniță Beșleagă	54		Ion Lupul	11
	Gheorghe Beșleagă	20	42.	Eftodi Miron	56
19.	Toader Bușilă	45		Grigore Eftodi	18
	Marcu Toader	8		Onufrie Eftodi	11
20.	Sandul Pușcic	60	43.	Maței Boroană	56
21.	Nicolae Furdui	59		Grigore Maței	4
	Ion Nicolae	18	44.	Florea Sulă	35
	Pavel Furdui	30		Andrei Florea	3
22.	Macar Cocul	60	45.	Vicol Rotaru	55
	Eremia Macar	16		Prohor Vicol	15
	Efrem Macar	10	46.	Grițcu Rusu	30
	Nicolae Macar	8	47.	Stratulat Ghețu	33
23.	Dumitru Cazacu	36		Ion Stratulat	1
24.	Grigore Negură	45	48.	Ștefan Ghețu	39
	Andrei Grigore	12		Zaharia Ștefan	2
25.	Ștefan Tărcuci	49	49.	Afteni. Ghețu	28
	Vasile Ștefan	14		Toader Afteni	1
26.	Afteni Donos	18	50.	Stratulat Petru	45
27.	Timofte Mihăilă	38		Sârghi Stratulat	5
28.	Apostol Cojocaru	40	51.	Gavril Florică	42
	Ioniță Apostol	6		Andrei Gavril	8
29.	Gore Checheriță	39		Petru Gavril	6
	Ioniță Gore	7	52.	Dumitru Cojocaru	60
30.	Iordan Turbul	50		Zamfir Dumitru	16
	Simion Iordan	15	53.	Ioniță Caradja	55
	Ion Iordan	6		Ion Ioniță	12
31.	Grigore Pricoche	50	54.	Mihalache Ghețu	50
	Vasile Grigore	20			

55.	Nicolae Petru	40	Evreii		
	Ion Nicolae	3	1.	Moșco Abram	45
56.	Ioniță Sava	55		Îțic Moșco	17
	Ștefan Ioniță	5	2.	Herșcu Aron	18
57.	Ion Leonte	18		Aron Herșcu	1
58.	Andrei Decusar	45	3.	Abraham Șlioma	40
59.	Tănase Usum	17		Șlioma Abraham	5
60.	Constantin Gavril	48	4.	Șlioma Sapus	13
	Vasile Constantin	8	5.	Iudca Iacher	90
61.	Pricoche Chiriac	40	6.	Abraham Șicol	40
	Andrei Pricoche	3		Mener Abraham	12
62.	Palade Poloceanu	43		Șmil Abraham	5
63.	Nicolae Sutucea	59	7.	Iosif Șmiol	30
	Pahom Nicolae	20		Leib Iosif	6
64.	Alexandru Julea	30	8.	Leib Iosif	35
65.	Vasile Opăritu	40		Șmil Leib	8
	Alexandru Vasile	9		Zelic Leib	1
66.	Vasile Colac	50	9.	Haim Iosif	40
	Constantin Vasile	30	10.	Manavco Leib	40
67.	Filotei Soltan	50		Luchiș Manavco	18
	Andrei Filotei	18		Leiba Manavco	5
	Agache Filotei	12			
68.	Vasile Cojocaru	30		Case locuite	74
	Zaharia Vasile	5		Case nelocuite	60
69.	Andrei Grigore	30		Bordeie locuite	1
70.	Vasile Vârlan	50		Bordeie nelocuite	2
71.	Ioniță Pădureț	40		Boi	120
	Vasile Ion	13		Cai	62
72.	Ștefan Boreanu	30			
73.	Constantin Chihăia	45			
	Toader Constantin	15	Volohii	Satul Fârlădeni	
Romii			1. Arhimandritul	Pancratie Constantin	59
1.	Toader Constantin	40	Servitorul	Ilie Gheorghe	12
	Ștefan Toader	6	2. Sotnicul	Ion Nicolae	28
	Gheorghe Toader	4		Lupul Ion	18
	Ion Toader	1	Lucrătorii: 3.	Andronic Casap	45
2.	Ștefan scripcaru	30		Vasile Andronic	16
3.	Zaharia Pițul	40		Sagin Ion	12
	Ștefan Zaharia	12		Efteni Nicolae	10
4.	Sava Constantin	42	4.	Dumitru Ciobanu	80
	Moisei Sava	17		Onufrie. Dumitru	8
	Vasile Sava	12		Filip. Dumitru	2
	Vasile Sava	1	5.	Grigore Arabadji	50
5.	Panainte Pițul	50		Ștefan Grigore	15
	Trofim Panainte	16		Marcu Grigore	8
6.	Antohi Pașa	30	6.	Onufrie Țanțu	60

	Ioniță Onufrie	15		Mihalache Ion	15	
	Constantin Onufrie	12	27.	Tofan Ion	30	
	Vaile Nasu			Postolache Ion	25	
7.	Toader Vasile	30	28.	Toader Chircă	45	
	Andrei Ațetucă	2	29.	Enache Stancu	30	
8.	Ștefan Corcodel	25	30.	Ion Andrei	25	
9.	Vasile Ion	27	31.	Samuil Satore	22	
10.	Ioniță Nistoreanu	18	32.	Dominte Alexandru	25	
11.	Lupu Pașcan	25	33.	Gavril Dihul	40	
12.	Ion Puiu	25		Toader Gavril	15	
13.	Sava Puiu	22	34.	Enache Chiorul	50	
	Uoniță Pașcan	17		Simion Enache	10	
14.	Ștefan Pașcan	20		Onufrie Enache	8	
	Enache Hasaradji	18		Toader Enache	5	
15.	Gheorghe Enache	30		Case locuite	22	
	Nicolae Enache	10		Bordeie locuite	10	
16.	Manea Cojocar	5		Boi	14	
17.	Dumitru Munteanu	30		Cai	33	
	Nicolae Dumitru			Satul Gherbivăț		
	Ioniță Cojocar	14		Volohii		
18.	Anton Cojocar	30		1. Sotnicul	Alexandru Ștefan	30
	Anastasie Anton	35		2. Preotul	Filip Andrei	36
	Stamati Anton	10		3. Esaulul	Andrei Radul	30
19.	Gheorghe Munteanu	6			Timofti Andrei	6
	Șerbu Gheorghe			Lucrătorii: 4	Simion Vasile	30
	Radu Gheorghe	15		5.	Cozma Năstase	40
20	Nicolae Secară	4			Crăciun Cozma	8
	Constantin Vasile	50		6.	Ștefan Cherjan	90
	Nicolae Vasile	15			Ioniță Ștefan	20
	Constantin Nicolae	12		7.	Parfenie Larion	30
	Petre Nicolae	8			Tomofte Parfenie	10
	Paladi Caradja	3		8.	Pavel Sogitul	40
21.	Pavel Paladi	60			Manuil Pavel	15
	Anton Paladi	20		9.	Sandul Constantin	35
	Toader Fosan	8			Toader Sandul	15
22.	Ioniță Fosan	40		10.	Pavel Vasile	30
	Andrei Toader	15			Ioniță Năstase	50
	Vasile Ion	13		11.	Leonte Ioniță	15
23.	Andronic Țăranu	30			Zaharia Ioniță	6
24.	Miron Andronic	60		12.	Dănilă Simion	40
	Sandul Cotroban	13			Enache Dănilă	15
25.	Enache Sandul	40		13.	Hariton Andrei	30
	Toader Sandul	15		14.	Sandul Surdul	40
	Ioniță Andrei	7			Vasile Sandul	10
26.		45				

15.	Constantin Surdul	32
	Timofte Constantin	12
16.	Ioniță Ștefan	35
	Ioniță Ion	8
17.	Postică Mărza	50
	Ștefan Postică	10
18.	Toader Constantin	35
19	Miron Constantin	30
20	Pavel Gavril	15
21.	Chiril Cozma	35
22.	Anton Efteni	10
23.	Ștefan Nichita	4
24.	Constantin Cojocaru	35
25.	Iacob Mihail	36
	Stratulat Iacob	13
26	Pavel Chiorul	70
Romii		
1.	Toader Solan	35
	Grigoraș Toader	10
	Mihail Toader	6
	Case locuite	23
	Case nelocuite	10
	Bordeie locuite	8
	Boi	22
	Cai	23
Satul Gura Băcului		
Voloștii		
1. Preotul	Demian Gavril	30
	Pavel Demian	1
2.Sotnicul	Grigoraș Rodion	30
	Gheorghe Grigore	8
	Ion Grigore	5
3.Esaulul	Tudose Iepure	30
	Ion Tudose	1
Lucrătorii: 4	Grigoraș Beșleagă	50
	Gheorghe Grigore	18
5.	Sandul Grigore	55
	Grigore Sandul	9
6.	Andrei Tătaru	30
7.	Ilie Pahomi	25
8.	Trofim Marian	35
	Andrei Trofim	9
9.	Ion Sârbul	20

10.	Ion Cozma	35
	Pavel Ion	11
11.	Anton Scule	50
	Ștefan Anton	20
12.	Toader Maftעי	35
	Vărlan Maftעי	40
	Dănilă Vărlan	12
13.	Pavel Șeptilă	30
14.	Iacob Zgârcea	40
15	Leonte Scule	35
	Vasile Leonte	8
16.	Samson Seliță	35
	Vasile Samson	12
17.	Gheorghe Parvanan	41
18.	Dumitru Pavel	25
19.	Panfil Vroscu	43
	Ilie Panfil	16
20.	Toader Jicul	35
21.	Toader Ion	26
22.	Antoși Jicul	30
	Echim Antoși	10
23.	Timofte Câmpul	60
	Niță Timofte	20
	Danil Timofte	13
24.	Ștefan Chiorul	60
	Vasile Ștefan	18
25.	Ștefan Vârțan	26
	Andrei Ștefan	6
26	Vasile Chiperi	28
	Gherasim Vasile	4
27.	Cosior Jicul	35
	Eremia Cosior	14
28.	Niță Grigore	26
	Gheorghe Nițu	1
Evreii		
1.	Haim Moșco	70
	Șevel Haim	30
	Samuil Haim	16
	Moșco Haim	3
	Case locuite	7
	Bordeie locuite	21
	Bordeie nelocuite	2
	Boi	30
	Cai	21

Satul Slobozia			Satul Haği Musa		
Volohii			Volohii		
1.Sotnicul	Ion Ștefan	47	1.	Gheorghe Vasile	40
	Anastasiu Ion	6		Toader Vasile	46
2.Tălmaciul	Gavril Popovici	46		Ilie Toader	13
Lucrătorii: 3	Nică Nicu	50		Vasile Toader	4
	Toader Nică	16	2.	Chiriac Mortu	60
4.	Grigore Vasile	20		Iordan Săracu	8
5.	Constantin Ion	49	3.	Gheorghe Cercan	38
	Onufrie Constantin	14		Echim Gheorghe	8
6.	Ștefan Mărza	30	4.	Jicul Fedot	48
7	Alexandru Ion	60		Mihalache Jicul	6
	Nicolae Alexandru	10	5.	Iacob Jicul	5
	Ion Alexandru	8	6.	Andrei Ștefan	42
8.	Simion Ilie	60		Ioniță Toader	35
9.	Carp Mihail	30		Bordeie locuite	6
10.	Pintilie Grigore	26		Cai	6
11.	Gheorghe Ion	28		(A înregistrat)	
12.	Grigoraș Anton	40		porucicul Ivan	
13.	Andrei Vasile	36		Șteter	
	Ion Andrei	2		Localitățile din	
14.	Sandul Apostol	35		stânga Nistrului	
	Ion Sandul	12		or. Dubăsari	
	Gheorghe Sandul	5	Volohii		
15.	Miron Sandul	30	1.Protopopul	Leonte Miron	30
	Ștefan Miron	½		Samson Miron	1
16.	Toma Bățul	31	2.Ispravnicul	Ștefan Agache	40
17.	Toader Budac	30		Ioniță Agache	24
18.	Vlas Ștefan	25	3.Sotnicul	Luchin Poian	64
19.	Timofte Duca	25		Nicolae Poian	21
				Vasile Poian	19
Romii			Esaulii: 4.	Onufrie Lațcu	35
1.	Grigoraș Vasile	35	5.	Miron Baciul	33
	Ioniță Vasile	20	Lucrătorii: 6.	Grigore Miron	26
	Case locuite	2		Vasile Miron	24
	Bordeie locuite	14		Anton Miron	15
	Cai	14	7.	Anton Fugarul	50
	Satul Osmănești			Vasile Fugaru	25
Volohii			8.	Grigoraș Grosu	22
1.	Dane Ștefan	60		Ioniță Grosu	30
	Ion Rusale	17		Ion Grosu	60
	Case locuite	1	9.	Parfenie Grosu	23
	Bordeie nelocuite	2	10.	Fedosie Maraz	30
	Cai	2		Simion Coica	40
				Gavril Coica	21

11.	Roman Bejenaru	33
	Ioniță Roman	12
12.	Năstase Grosu	36
	Toader Grosu	17
13.	Năstase Baciu	35
	Toader Baciu	15
14.	Simion Avarvarei	43
	Petru Avarvarei	15
15.	Alexandru Smochi- nă	40
16.	Leonte Smochină	7
	Nicolae Afanasie	20
17.	Leonte Bronici	40
	Leonte Bronici	15
18	Maței Ursul	38
19.	Ioniță Bronici	30
	Săgin Bronici	25
20.	Anton Ghire	25
21.	Ioniță Ursul	20
22.	Miron Gavriliță	30
	Ioniță Gavriliță	3
	Parfenie Gavriliță	25
23.	Dumitru Gavriliță	29
	Zaharia Gavriliță	6
24	Gavrilaș Dârul	60
	Gherasim Dârul	12
25.	Ioniță Parșin	25
26	Ioniță Agache	32
	Grigoraș Agache	13
	Toader Agache	15
27.	Ioniță Popa	28
28.	Nicolae Sârbu	22
29.	Petru Agache	50
	Ilie Agache	15
30.	Simion Cârstiniș	20
31.	Chiriac Fusul	35
32.	Ermolachi Iețcu	40
33.	Timoș Podaru	50
	Grigoraș Podaru	25
	Vasile Podaru	15
34.	Petru Grecul	38
	Gheorghe Grecul	17
	Zaharia Grecul	2,5
35.	Ilie negustor	35
	Ștefan Ilie	7
36.	Toader Ostafie	28
	Zaharia Ostafie	25

37.	Carp Bejenaru	34
38.	Griga Toader	40
	Nestor Toader	7
39.	Constantin Gâscă	40
	Andrei Gâscă	5
40.	Luchian Arpentie	30
	Simion Arpentie	25
41.	Mihail Topal	30
	Toma Topal	10
	Iacob Topal	4
42.	Vasile Tăbăcaru	25
	Leonte Tăbăcaru	½
43.	Toma Strătulat	30
	Soronie Strătulat	1
44.	Nichita Bărbieru	34
	Vasile Bărbieru	8
	Sofronie Bărbieru	2
45.	Mihail Cazacu	44
	Iacob Mihail	7
46.	Nicolae Ciolacu	40
	Vasile Ciolacu	15
47.	Trofim Pădure	30
	Vasile Pădure	7
48.	Petre Gălușcă	40
	Toader Gălușcă	11
	Onufrie Gălușcă	8
49.	Andrei Cârnoagă	25
50.	Grigore Chițcanu	40
	Constantin Chiț- canu	1
51.	Procopie Ardrigă	20
	Tănase Ardrigă	½
52.	Toader Amandi	35
	Axinte Amandi	½
53.	Simion Adârul	24
54.	Dănilă Grecul	40
	Vasile Grecul	13
	Grigoraș Grecul	6
55.	Clementi Păscaru	30
	Nichita Păscaru	4
56.	Luchian Toma	25
	Andrei Toma	30
57.	Darie Ciubotaru	70
58.	Vasile Toma	30
59.	Ștefan Oloi	27
60.	Ștefan Lupul	45
	Tănase Lupul	7

61.	Vasile Văcarul	95	7.	Șmeul Leiba	35
62.	Ilie Agache	30		Îțic Șmeul	10
63.	Ștefan Nichita	25	8.	Leiba Abramovici	25
	Zloti Nichita	1	9.	Ghedal Volem	40
64.	Stahi Reba	34		David Ghedal	13
	Nicolae Reba	15		Velvel Ghedal	5
	Maței Reba	8	10.	Zalrap Moșco	30
65.	Grigoraș Toader	25	11.	Isac Borahovici	30
66.	Toader Agache	30		Garșel Isac	4
67.	Toader Cântăghine	30	12.	Gherșco Moșel	30
	Toader Cântăghine	10		Velvel Gherșco	2
68.	Loghin Badura	55	13.	Leiba Îțic	40
	Simion Badura	15		Reizel Leiba	18
	Grigoraș Badura	25		Rafael Leiba	8
69.	Ioniță Grosul	28	14.	Ide Ianchel	22
	Afteni Grosul	20	15.	Izrel Izrael	19
70.	Toader Bagrin	40	16.	Moise David	30
	Sandul Bagrin	15	17.	Leiba Îțic	30
	Pavel Bagrin	6	18.	Abram Gherșco	50
71.	Ștefan Chiriac	25		Leiba Gherșco	12
	Iordan Chiriac	18	19.	Pincas Fasel	80
72.	Ioniță Pisarenco	35		Gherșco Pincas	14
73.	Toader Bagrin	35		Șede Pincas	11
	Armenii		20.	Berel Moșco	24
1.	Asvadur Ratman	40	21.	Ide Haimovici	20
	Gheorghe Ratman	3		Case locuite	55
2.	Carabet	30		Bordeie locuite	29
	Romii			Boi	106
1.	Nicolae Babin	45		Cai	37
	Gheorghe Babin	16		Satul Coșnița	
	Istrati Babin	12	Volohii		
	Vasile Babin	7	1.Preotul	Iacob Leonte	32
2.	Sagin scripcaru	35		Nicolae Leonte	3
	Petru Sagin	6	2.Diaconul	Vasile Gheorghe	60
	Evreii		3.Staroste	Matei Melica	70
1. Cvartalinăi	Îțic Moșco	32		Arion Melica	20
2. Școlnic	Îțic Șalem	60	4.Sotnicul	Ștefan Ion	40
	Mendel Îțic	25		Zaharia Ion	18
	Leizer Îțic	7		Nistor Ion	14
3.	Baroh Leiba	35	5.Esaul	Petru Petru	30
	Hune Bartca	20	Lucrătorii: 6.	Vasile Mățăblândă	70
4.	Ghirșel Mordhein	30		Ioniță Mățăblândă	24
5.	Abram Ghirșen	40	7.	Nicolae Mățăblândă	60
	Berel Abram	20		dă	
	Veldel Abram	15		Vasile Mățăblândă	22
6.	Leiba Șeițer	50			
	Berel Leiba	5			

	Ioniță Mățâblândă	3		Afanasie Grigoraș	15
8.	Visente Ion	32	33.	Gheorghe Rebeja	30
9.	Ioniță Pandazi	25		Nani Rebeja	13
10.	Agache Ochișor	31		Afteni Rebeja	6
11.	Ștefan Cojocaru	30	34.	Dumitru Cobanu	25
	Ioniță Cojocaru	2	35.	Ștefan Gore	40
12.	Andrei Brăilă	30		Crăciun Gore	15
	Nani Brăilă	4	36.	Vasile Burlui	36
13.	Dănilă Gorobaț	41	37.	Toader Petre	40
	Nani Gorobaț	14		Leonte Petre	7
14.	Sandul Tofan	56		Gheorghe Petre	2
	Ioniță Tofan	10	38.	Toader Sandul	26
15.	Nicolae Bălan	30		Filip Sandul	5
	Toader Bălan	5		Andrei Sandul	22
16.	Ioniță Romodan	31	39.	Nicolae Cojocaru	42
	Nani Romodan	11		Iacob Cojocaru	16
17.	Vasca Onică	42		Ion Cojocaru	8
	Grigore Onică	6	40.	Stahi Mihăilă	50
18.	Nicolae Toader	34	41.	Vasile Badi	22
	Gavril Toader	8	42.	Carp Zmeu	31
19.	Eremia Toader	25	43.	Grigoraș Alexan- dru	28
	Ștefan Toader	4	44.	Tănase Arion	30
20.	Ștefan Ghețiu	81	45.	Manolache Ion	20
21.	Vasile Grebincea	80	46.	Arion Dănilă	80
	Ștefan Grebincea	15		Ilie Dănilă	40
	Nistor Grebincea	10	47.	Ioniță Aftenică	53
22.	Ștefan Facărul	75		Toader Aftenică	13
	Zaharia Facărul	14		Vârlan Aftenică	10
23.	Vasile Postică	26	48.	Vasile Marcu	50
24.	Paladi Sulima	75		Simion Marcu	15
	Vasile Sulima	22	49.	Stahi Dănilă	49
25.	Gheorghe Mățâ- blândă	27		Grigoraș Dănilă	6
	Ioniță Amariței	15	50.	Toma Meaun	30
26.	Opre Begenaru	25	51.	Nicolae Ciobanu	29
27.	Gheorghe Cojo- caru	30	52.	Lupașcu Lipeceanu	28
	Gavril Cojocaru	10	53.	Constantin Crețul	36
	Axinte Melica	50		Nichita Crețul	15
	Toader Melica	11	54.	Calistru Andro- nache	30
29.	Luca Toader	48	55.	Ioniță Rezpe	47
	Sagin Toader	5		Filip Rezpe	2
30.	Pintilie Ștefan	38	56.	Andrei Ciubuc	35
31.	Istrati Leonte	36		Ioniță Ciubuc	13
	Ștefan Leonte	13		Chiril Ciubuc	6
	Andrei Leonte	8	57.	Gheorghită Ciubuc	60
32.	Alexei Grigoraș	40		Grigore Ciubuc	13

58.	Toader Moisei	33			
	Grigoraș Moisei	7			
59.	Procofie Țurcanul	26			
60.	Aftenie Sultan	40			
61.	Alexandru Țurcanul	31			
	Nichita Țurcanul	26			
62.	Dumitrachi Sandul	32			
	Ioniță Sandul	3			
63.	Loghin Sârbul	33			
	Sandul Sârbul	20			
64.	Zaharia Moisei	26			
	Toader Bulhac	24			
	Vasile Moisei	22			
65.	Nică Moranul	26			
	Ștefan Moranul	1			
	Mihail Moranul	27			
66.	Vasile Petre	60			
	Nani Petre	20			
67.	Doroftei Poponeț	25			
68.	Chirică Țușcă	25			
69.	Chirică Crâste	32			
	Gavril Crâste	16			
70.	Leonte Borzac	60			
71.	Echim Todicul	22			
72.	Ioniță Corcubot	30			
73.	Tănase Tocană	25			
74.	Năstase Ion	25			
	Ion Năstase	4			
75.	Enache Ioniță	25			
76. Căpitanul de arnăuți	Gheorghe Gorobăț	45			
	Ion Gorob	12			
Țiganul Evreii	Ioniță Ilie	40			
1.	Smul Moșco	30			
	Ițic Pincas	25			
	Case locuite	75			
	Case nelocuite	4			
	Bordeie locuite	9			
	Bordeie nelocuite	1			
	Boi	145			
	Cai	34			
			Satul Pârâta		
			Volohii		
			1.Preotul	Andrei Trofim	40
				Timofei Trofim	5
				Vasile Trofim	3
			2.Dascălul	Filip Crețul	38
			3.Starostele	Ștefan Vârlan	50
				Sandul Vârlan	12
				Miron Vârlan	9
				Grigoraș Vârlan	4
			4.Sotnicul	Florică Grigore	40
				Arsenie Grigore	1
			5.Esaulul	Grigoraș Bodiu	40
				Chirică Bodiu	10
			6.	Ioniță Pîsarul	48
				Sandul Pîsarul	15
			7.	Maței Martolog	30
				Dănilă Martolog	2
			8.	Sava Pîsarul	30
				Ștefan Pîsarul	1
			9.	Ștefan Decusar	35
			10.	Ștefan Corlățan	40
			11.	Vârlan Crețul	35
				Andrei Crețul	4
			12.	Gavril Grosu	30
			13.	Nicolae Țigan	24
			14.	Gheorghe Varlam	25
				Nistor Varlam	2
			15.	Golban Vasile	50
			16.	Toader Erofti	35
				Petre Erofti	2
			17.	Nicolae Panaghie	40
				Vasile Panaghie	10
			18.	Grigoraș Gavril	40
				Panaghie Gavril	11
			19.	Iosif Rusul	20
				Case locuite	13
				Case nelocuite	4
				Bordeie locuite	6
				Bordeie nelocuite	4
				Boi	12
				Cai	3

	Satul Pohreba				
Volohii					
1. Preotul	Vasile Socolovschi	40	5.	Filip Andrei	37
	Iacob Socolovschi	13	6.	Ioniță Andrei	16
2. Dascălul	Nistor Cotorobai	18		Constantin Roșca	45
3. Starosteale	Ioniță Zolotco	39	7.	Ostafie Roșca	18
	Grigore Zolotco	7		Constantin Filip	32
	Leonte Zolotco	6	8.	Ion Filip	2
4. Sotnicul	Grigoraș Pavel	55		Ermonache Vârlan	25
	Vasile Pavel	18	9.	Toader Vârlan	1
Lucrătorii: 5.	Stegilă Spânul	60	10.	Platon Cârcheș	20
	Iacob Spânul	8		Gavril Cârcheș	15
6.	Constantin Arseni	40	11.	Constantin Ceapă	35
7.	Toader Cojocaru	38		Ștefan Ceapă	5
8.	Gavril Lupașcu	36	12.	Ion Ursul	30
9.	Grigore Begenaru	53		Lupu Ursul	4
10.	Toader Pavel	35	13.	Ioniță Luchian	30
	Ilie Pavel	3	14.	Ilie Eremia	24
	Eremia Pavel	1	15.	Simion Sava	30
11.	Timofte Botnaru	50		Condrea Ursul	30
	Condrea Botnaru	8	16.	Ion Ursul	5
12.	Simion Zolotco	30	17.	Luchian Spiridon	20
13.	Năstase Lupașcu	26		Ioniță Badura	31
	Vasile Lupașcu	10	18.	Andrei Badura	7
	Anton. Lupașcu	3	19.	Vasile Gogul	32
14.	Ion Pavel	30		Ion Sultan	50
15.	Manoil Stângă	17	20.	Dănilă Sultan	18
			21.	Simion Lupul	22
	Case locuite	14		Nicolachi Iordachi	32
	Case nelocuite	3	22.	Gavril Iordachi	4
	Bordeie locuite	2	23.	Luca Porcu	20
	Bordeie nelocuite	1		Isaicu Ion	30
	Boi	26	24.	Ioniță Ion	3
	Cai	5	25.	Hariton Ene	33
				Ambrozi Godorozi	20
	Satul Cocieri		26.	Ioniță Godorozi	6
Volohii			27.	Lupul Popușoi	25
1. Preotul	Dănilă Gorun	35		Toader Chrcă	40
2. Starosrele	Toader Ion	50	28.	Ștefan Chircă	15
	Grigoraș Ion	11		Gheorghe Guzun	40
	Dumitru. Ion	7	29.	Ilie Guzun	10
3.	Vasile Iofiță	40		Ștefan Rață	30
	Toader Iofiță	15	30.	Sidor Rață	8
	Grigoraș Iofiță	6		Petru Loghin	30
4.	Chiriac Cuțeu	38	31.	Simion Loghin	1
	Nicolae Cuțeu	10		Toader Croitoru	40
	Vasile Cuțeu	3	32.	Sagin Croitoru	9
			33.	Vasile Macar	30
				Ioniță Popușoi	35

34.	Anton Popușoi	15		Gheorghe Cojocar	6
	Andronache	30			
	Agache		12.	Toader Zmeu	35
35.	Solomon Pavel	30	13.	Andrei Nichifor	30
	Constantin Pavel	9	14.	Grogoraș Zevtur	24
36.	Grigore Arion	65	15.	Ioniță Poiană	35
	Ioniță Arion	28		Zaharia Poiană	7
	Sandul Arion	12	16.	Vicul Dolghier	30
37.	Grigoraș Chiță	35		Lazăr Dolghier	7
	Atratan Chiță	7	17.	Ion Dolghier	2
38. Sotnicul	Carp Popușoi	30	18.	Ștefan Coica	22
	Simion Popușoi	7		Maței Coica	50
Arnăuții: 39.	Agache Andronache	50		Gheorghe Coica	15
				Toader Coica	8
40.	Ioniță Ion	35		Ion Coica	3
Evreul			19.	Isac Rirșiu	25
1.	Goșoc Iosep	25		Pintilie Rirșiu	2
			20.	Agache Caimacanul	25
	Case locuite	36	21.	Toader Chiorul	30
	Case nelocuite	5	22	Florea Hama	25
	Bordeie locuite	1		Andrei Hama	2
	Bordeie nelocuite	1	23.	Ioniță Pavel	20
	Boi	69		Gheorghe Pavel	1
	Cai	13			
	Satul Corgevo			Case locuite	16
Volohii				Bordeie locuite	4
1. Preotul	Nicolae Alexei	35		Bordeie nelocuite	4
2. Dascălul	Mihail Ion	28		Boi	23
3. Staroste	Maței	70		Cai	7
4. Sotnicul	Vasile Savas	40			
Lucrătorii: 5	Simion Cojocar	40		Satul Molovata	
	Nichifor Cojocar	13			
6.	Erofti Zulan	30	Volohii		
	Afteni Zulan	5	1. Preotul	Ion Agache	60
7.	Pavel Zmeu	30	2. Staroste	Toader Rotaru	39
	Anton Zmeu	6	3. Sotnicul	Ilie Condrea	38
8.	Andrei Mățul	28	Lucrătorii: 4.	Alexandru Gurțenco	60
	Ștefan Mățul	6		Demian Gurțenco	10
	Vasile Mățul	4		Ioniță Gurțenco	61
9.	Ioniță Muste	26	5.	Vasile Gurțenco	15
10	Toader Nichifor	40		Florea Gurțenco	43
	Leonti Nichifor	15	6.	Andrei Gurțenco	10
	Afanasie Nichifor	8	7.	Toderașcu Botnaru	70
11.	Ștefan Cojocar	50	8.	Pavel Coșuc	40
	Filimon Cojocar	15		Petre Coșuc	12

9.	Ștefan Sofroni	40
10.	Ilie Vodă	75
	Năstase Vodă	45
11.	Eftodi Rotaru	43
	Ioniță Rotaru	5
12.	Andrei Parfene	28
13.	Gavril Batârjoaia	15
14.	Ioniță Catărău	30
	Vasile Catărău	3
15.	Vasile Garchean	25
	Ion Garchean	20
16.	Sagin Procop	38
	Ioniță Procop	1
17.	Melinte Oprea	40
	Simion Oprea	2
18.	Gavril Timoș	35
	Leonte Timoș	4
19.	Sandul Memei	60
	Luchian Memei	10
20.	Sava Curcubota	40
	Matei Curcubota	7
21.	Matei Catărău	18
22.	Carp Badura	42
23.	Grigoraș Rapsa	16
24.	Ilie Andreuță	87
25.	Toader Cărlan	33
26.	Petre Isac	22
27.	Ioniță Donțu	53
38.	Gheorghe Gheț- canu	60
	Sava Ghețcanu	12
	Case locuite	25
	Case nelocuite	5
	Bordeie locuite	1
	Boi	40
	Cai	7
	Volohii	
	Satul Goieni	
1.	Afteni Postolachi	40
	Andrei Postolachi	9
	Vasile Postolachi	7
2.	Gheorghe Postolachi	20
3.	Ioniță Cuciuc	30
	Clemente Cuciuc	7
4.	Vasile Procop	30

5.	Ioniță Procop	8
	Ioniță Gherbul	15
6.	Timofei Gherbul	7
	Vasile Lungul	30
	Ursul Lungul	6
	Case locuite	6
	Boi	6
	Cai	3
	Satul Doroțcaia	
	Volohii	
1.Preotul	Grigoraș Decusar	35
	Andrei Decusar	4
2.	Eremia Coasă	20
3.Starostele	Ioniță Maslenco	60
	Hariton Maslenco	15
4.Sotnicul	Constantin Grigore	30
5.Esaulul	Ștefan Darienco	40
	Andrei Darienco	10
Lucrătorii: 6.	Felotei Grigore	30
7.	Terinte Ștefan	40
	Ilie Ștefan	12
8.	Onică Terinte	45
	Chirică Terinte	15
9.	Ambrosi Ursoi	30
10.	Arghire Gavriliță	16
11.	Isai Begenaru	40
	Ioniță Isai	8
12.	Simion Săcară	30
13.	Ioniță Tancenco	30
14	Grigoraș Zavtoni	40
	Ioniță Zavtoni	10
15.	Ioniță Todica	30
	Slujitorul Roman	16
16.	Toma Antosi	25
17.	Zaharia Nicidori	80
	Nichita Nicidori	13
18.	Basoi Postolachi	40
	Lupu Postolachi	8
19	Toader Crăciun	40
	Ioniță Crăciun	15
20.	Procopie Otlogu	30
21.	Andrei Nichita	55
22.	Ioniță Gheorghieș	38
	Grigoraș Gheorghieș	13

23.	Vasile Gheorghieș	30		Bordeie locuite	5
	Ioniță Țurcanul	44		Boi	2
	Andrei Țurcanul	8		Cai	4
24.	Tănase Pelin	50			
25.	Damaschin Strentenco	18		Satul Speia	
26.	Gherasim Șelepenco	50	Volohii		
	Andrei Șelepenco	8	1. Preotul	Andrei Luca	30
	Andrei Șelepenco	30	2. Sotnicul și starostele bisericii	Elistrat Dumitru	55
27.	Ion Repida	25	Lucrătorii: 3.	Năstase Dumitru	23
28.	Ioniță Brazdă	30		Vasile Dumitru	7
29.	Simion Andrei	6	4.	Procopie Manuilă	40
			5.	Ion Manuilă	17
	Case locuite	25		Mihalache Nicolae	25
	Bordeie locuite	4		Andrei Stepanenco	45
	Bordeie nelocuite	1	6.	Vasile Stepanenco	14
	Boi	50	7.	Ștefan Stepanenco	12
	Cai	3		Pescarul Stafi	60
			8.	Lupul Condrea	60
	Cătunul Delacău		9.	Ioniță Condrea	16
Volohii				Niță Ducan	25
1.	Ion Simion	60		Gavriliță Terinte	32
	Petre Simion	30	10.	Pavel Terinte	9
	Gheorghe Simion	15	11.	Andrei Bălan	32
2.	Moisei Gheorghe	35		Toader Țăranu	25
	Nichita Gheorghe	7			
3.	Petru Tabac	35		Case locuite	11
4.	Agache Halstoi	30		Case nelocuite	3
				Bordeie locuite	1
	Case locuite	2		Boi	10
	Bordeie locuite	2		Cai	8
	Boi	4			
	Cai	2		Satul Teiul	
			Volohii		
	Cătunul Butor		1.Sotnicul	Ioniță Nicolae	40
Volohii			Lucrătorii: 2.	Lupul Nicolae	2
1.	Roman Reuleț	60	3.	Ioniță Nichita	30
	Grigoraș Reuleț	14	4.	Niță Galaton	40
	Gheorghe Reuleț	7	5.	Panfil Buga	45
2.	Toader Andronachi	60		Vasile Buga	6
	Simion Andronachi	6	6.	Simion Pavel	51
3.	Toma Zavtoni	50	7.	Roman Pavel	20
4.	Vasile Nidori	30	8.	Petru Pavel	8
5.	Ioniță Vasile	32	9.	Gavril Pavel	3
	Ștefan Vasile	11		Nicolae Vâlcu	25
				Pavel Galaton	30
				Niță Ion	48
				Ioniță Râșcanu	35

10.	Vasile Râșcanu	4
	Tofan Lazovoi	30
	Grigore Lazovoi	1
11.	Tănase Burlui	25
	Case locuite	3
	Bordeie locuite	7

	Boi	8
	Case	8
	(A înregistrat: praporcicul Fedor Sander.	

Sursa: ASAVR, F. 293, r. 1, f. 241-269 verso.

PAVEL DMITRIEVICI DOLGORUKOV: CAPITOLUL ROMÂNESC AL MARII DISTRUGERI, 1926

Vadim Guzun

Abstract. *The file referred in this article was submitted in confidence by the General Directorate of Security of the Ministry of Foreign Affairs of Romania, noting that refers to Pavel Dolgorukov. It is about the letters of Count Dolgorukov, representative of one of the oldest noble families in Russia, sign and figure in Romanian Safety with name «Sergiu Dolgov». The given material is translated in Romanian by Safety.*

Keywords: Pavel Dolgorukov, volume «Great Destruction», Safety, Romania, Russia.

Cuvinte-cheie: Pavel Dolgorucov, volumul „Marea Distrugere”, Siguranța, România, Rusia.

Dosarul care face obiectul prezentului articol a fost transmis cu titlu confidențial de către Direcția Generală a Siguranței Ministerului Afacerilor Străine al României cu mențiunea că se referă la Pavel Dolgorukov, „care a trecut Nistrul în Rusia, în iulie 1926, fiind descoperit de Soviete, arestat și închis la Harkov, bănuț de spionaj”¹. Este vorba despre scrisorile contelui Dolgorukov, reprezentant al uneia din cele mai vechi familii nobiliare din Rusia², care semna și figura în evidențele Siguranței române cu numele „Sergiu Dolgov”. Informațiile trimise din Ucraina sovietică generalului Evgheni Leontovici, reprezentant al monarhiștilor din România, aveau ca destinatari finali emigranți din Cehoslovacia și din Franța. Piesele dosarului reprezintă scurte scrisori adresate unor prieteni, fratelui Piotr Dolgorukov, „material pentru amintiri” și „informații politice” asupra observațiilor din cea de a doua expediție clandestină în Uniunea Sovietică (prima trecere s-a făcut prin Polonia, în anul 1924, contele reușind să înșele vigilența poliției politice bolșevice).

În realitate, textul, apreciat de autor ca fiind „urgent, superficial și susceptibil de corectări”, avea o dublă funcție – de informare (a autorităților din Occident, a emigranților ruși din România, Cehoslovacia, Franța) și de contribuție la volumul „Marea Distrugere”. Partea manuscrisului redactată înainte de sosirea în România se afla în păstrarea emigrației din Praga și Paris, urmând ca varianta integrată să fie publicată după revenirea autorului din URSS ori în absență, în cazul în care revenirea nu ar mai fi fost posibilă. Pavel Dmitrievici nu s-a mai întors însă din misiune – a fost executat sumar de autoritățile

¹ Arhiva MAE, fond 71/1920-1944. URSS, vol. 38, f. 436.

² Vezi profilul contelui în A. Williams, *Prince Paul Dolgorukov*, în „The Slavonic Review”, vol. 6, nr. 16 (iunie 1927), p. 200-201.

bolșevici în anul 1927, după 11 luni de detenție într-o închisoare din Harkov, capitala de atunci a Ucrainei sovietice. A fost inclus în lotul celor 20 de ostatici, reprezentanți ai elitei intelectuale și nobiliare ruse, împușcați de bolșevici în replică la lichidarea de către B. Kaverda a reprezentantului diplomatic sovietic la Varșovia, P.L. Voikov. (Voikov fusese implicat în asasinarea țarului Nikolae al II-lea și a familiei imperiale).

Inițial, „Marea Distrugere” a cuprins capitolele „Revoluția din februarie 1917”, „Pe front, aprilie 1917. Începutul descompunerii armatei”, „Antecamera bolșevismului și lovitura de stat din octombrie 1917”, „Întreaga putere – Adunării Constituante. Cetatea Petropavlovsk, 1917-1918”, „În Moscova bolșevică, 1918”, „Fuga din Moscova. Ekaterinodar, 1918-1919”, „Rostov-Novorossisk, 1919-1920”, „Feodosia-Sevastopol, 1920”, „Constantinopol, 1920-1921”, „Belgrad-1922-1923”, „Paris-Polonia-Rusia, 1923-1926” și „10 Paști”³, acoperind perioada de până la cea de a doua trecere a frontierei sovietice. Datele referitoare la șederea în România, precum și o parte din cele culese în a doua expediție sovietică, au fost integrate post-mortem, în baza informațiilor transmise clandestin peste Nistru⁴, cu doar 10 zile înainte de arestare. „Materialul pentru amintiri” în limba română, în traducerea Siguranței, îl vom reda în continuare.

Publicăm și „Informațiile politice”, care nu apar în edițiile de până în prezent. Acestea, chiar dacă nu au fost destinate publicării în „Marea Distrugere”, apar ca o completare necesară, deși în unele locuri au caracter repetitiv. O precizare se mai impune. Fratele contelui, Piotr Dolgorukov, atunci când se referă la scrisorile trimise din România, în prefața capitolului 5 al ediției complete, subliniază „mijloacele revoltătoare de deznaționalizare” a minorităților din România și Polonia, ajutorul pe care l-a primit Pavel Dmitrievici din partea conaționalilor, acesta omite însă să menționeze rolul autorităților de la București în pregătirea/facilitarea operațiunii și a transmiterii corespondenței. Am corectat tacit erorile de tipar și am adoptat ortografia actuală, în același timp, păstrând particularități ale limbajului din epocă. Expresiile preluate din textul în limba rusă au fost incluse în paranteze drepte. Subtitlurile ne aparțin și urmăresc facilitarea lecturii⁵.

³ П. Д. Долгоруков, *Великая разруха. Воспоминания основателя партии кадетов. 1916-1926*, Madrid, 1964.

⁴ Vezi varianta electronică a volumului editat de Țentrpoligraf, Moscova, 2007: <http://statehistory.ru/books>. Materialul a fost inclus în partea a III-a, cu titlul *Материал для воспоминаний. 1926 г. 3 июля. Харьков*.

⁵ Pentru documentare au mai fost utilizate sursele: <http://www.dk1868.ru>, <http://www.hrono.ru>, <http://dic.academic.ru>.

* * *

„Plecarea de pe malul românesc al Nistrului”

În procesul călătoriei în Rusia sovietică din Polonia, în anul 1924⁶. Totuși m-am hotărât să o realizez. Un an și jumătate, la Paris. „Unire și supremație”. Pregătirea pentru congresul de peste hotar. La începutul lunii martie am plecat la București, anunțând în prealabil pe P. Poklevski Kozel. Am luat cu mine același bagaj și aceleași obiecte vechi, un costum de om simplu, ca și în Polonia. Trei săptămâni la București, într-un hotel prostuț. Cu Poklevski la șeful Siguranței, este foarte amabil. A eliberat un certificat pe numele lui Domov, actele mele au rămas la consulat, la Poklevski, Savinov, Rișcar și Perțev, Leontovici și Lascăr. Am fost recunoscut de Stroev, comisarul circumscripției mele la Moscova, care închidea la Moscova congresele. Bucureștii sunt ceva mijlociu între Budapesta și Belgrad, mai aproape de ultimul. De pe la mijlocul lui februarie am început să-mi las barbă. La sfârșitul lui martie, la Chișinău. Trenul aglomerat. După delegația lui Vas. Const. Lascăr, la gară am fost întâmpinat de colonelul Ducele Dav. Zah. Ciavciavadze. Cu el la familia Lipkovski. Sunt niște bătrâni foarte drăguți. M-au invitat să stau la ei. Am stat 3 zile. Apoi o cameră bună, cu un internat admirabil, la Rășcanu-Derjinsk. Sunt niște oameni foarte drăguți, trei generații feminine.

Periferia orașului. Parcul mic. O vedere frumoasă în direcția împrejurimilor deluroase. Până la ora 5-6 am stat acasă, scriind memorii. Seara m-am plimbat prin parc, la Lipkovski Ciavciavadze. Nu am văzut pe nimeni, afară de rude, gazda mea și generalul Leontovici, care au aflat cine sunt eu, nu am văzut pe Cristea Sineghin. Sunt niște oameni plăcuți, niște patrioți ruși statornici, purtători ai tradițiilor familiilor nobile a ... religioase morale. O rasă frumoasă, tipuri de femei descrise de Turgheniev, deși n-au sânge rusesc. M-am văzut într-o societate internațională, greco-moldavo-georgiană. Doamna Mar. Const. Rășcan-Der., fiica lui E. Alexandrovici, nepoata Marina, de 4 ani, sunt încă și străbunici (4 generații), căreia în anul 1877 îi făcea curte Marele Duce N.N. 4 generații, 4 surori și fratele Lascăr. Bărbații trăiesc și lucrează la cele 100 hectare de pământ și vie, lăsate lor conform legii agrare, stau în conacele ruinate. Familii din Chișinău. Scenele teribile pe care le-au suferit în timpul revoluției din partea trupelor noastre demoralizate. Omoruri, torturi. Cuiburile familiilor de nobili distruse.

Chișinău, vara, grație verdeții de pe lângă case și diferiților arbori sădiți pe marginea străzilor, câștigă. Pușkin: „Orașul prafului, orașul noroiului, orașul stâncuțelor și ciorilor, unde este dictator... Ciceron al Chișinăului”. (A căuta

---

⁶ În textul rus publicat în 2007 apare *Eșecul deplasării din Polonia în Sovdepie în anul 1924*.

întreaga poezie.) Primăvara, la periferia noastră, sunt o mulțime de lileci. Livezile care se mărginesc cu un râușor și cu șesuri cu iarbă grasă. Este un sat absolut rusec. Privighetori. Miresme admirabile. Câteva plimbări plăcute în apusul soarelui. În oraș toți vorbesc rusește. Firmele, străzile au denumiri și sunt scrise în românește. Dușmănia amicilor mei și, în genere, a rușilor față de români. Politica lor mioapă, naționalistă, cu rusificarea, ca și în Polonia. Aceiași lucru cu biserica autocefală și statul nou. Populația urbană și o parte din cea rurală ține la stilul vechi. Neînțelegerile în privința sărbătoririi Săptămânii Patimilor și a Paștelor. Noul Minister al lui Averescu în timpul Săptămânii Patimilor a anunțat libertatea oficerii Serviciului Divin după stilul vechi, [iar Sinodul și ep. Gurie au cerut pe stil nou]. Încurcătură. Noaptea Învierii după stilul vechi la o biserică mică (de casă). O mulțime de lume, iar pe urmă *utrenia* în stradă, înaintea bisericii. Foarte frumos. Cald, încet, lumânările nu se sting. Am stat la masă la Ciavciavadze până la ora 7 dimineața. Alegerile în Parlament. Presiune extraordinară din partea Guvernului. Împiedicarea circulației pe căile ferate în zilele de alegeri. După spusele tuturor, corupția în România se găsește într-o stare de înflorire, populația simpatizează Rusia, chiar și pe bolșevici.

Mi-a crescut barba ca doi ani în urmă. În ultimul timp au avut loc mai multe cine de rămas bun, la aer, la amicii mei noi, cu mâncare și băutură abundentă. La Chișinău am trăit bine materialicește, în comparație cu viața mea de refugiat, fiind încălzit și moral de ospitalitatea gazdelor și noilor mei amici, uneori ești tratat mai bine de străini ca de rude. Cu toate că starea materială este mai grea, în comparație cu trecutul, nu au luat aproape nimic pentru internat, ci au făcut o colectă în toată familia, adunându-mi [peste] 10.000 lei pentru călătoria mea. Atitudine duioasă, pe care nu am văzut-o la Paris, printre amici și rude. Și atitudinea personală față de mine și avântul patriotic. Dacă toată emigrația ar fi astfel ca amicii mei noi? Tonul față de mine la dat Mar. Const. Rășcan, gazda mea, o femeie model „Turgheniev”, una din cele 4 surori grațioase ale lui Lascăr. În ultimele zile a sosit drăguța L.I. Lipovskaia, cu soțul, de care mă leagă amintiri plăcute de la Roma, din anii 1910-1911. Ultimele patru zile am trecut cu locuința la bucurosul Vas. C. Lascăr. Toți membrii familiei, de câteva ori pe zi, mă vizitau, seara cinam. Provizia pentru drum. Dav. Zah. Ciavciavadze, rănit, un erou modest, decorat cu „Crucea Sf. Gheorghe”. Însoțitorul meu până la Harkov, Viac. Georgh. A-ci, ofițer de 30 de ani, recomandat de Siguranță și Leontovici. A citit de câteva ori amicilor mei, cu succes, amintirile mele din anii 1917-1926.

După binecuvântări (cu icoana) duioase, în ziua de 5 iunie, la ora 4 dimineața, am plecat cu trenul spre Bălți. Afară de A., cu noi plecă și ofițerul B.,

specialist în privința trecerii peste Nistru. Ploile torențiale au distrus calea. Ne târâm. Stăm în câmp până ce se repară drumul. Am întârziat cu 4 ore pentru Bălți și trenul nostru a plecat. A trebuit să dormim. B. a plecat în oraș, la o distanță de 3 km, după birjar. Am străbătut orașul, abătându-ne la periferie, înaintând anevoie prin noroi. Ne-am oprit la două ucrainence [binevoitoare], soții de ofițeri ruși, care lucrează ca zidari la Iași. Ele lucrează la câmp. O căsuță mică, o bucurie rară. Colțunași. Una este foarte drăguță. Voci admirabile, contra-alta și soprană. Chitară, mandolină, bas-mandolină. Cântă admirabil cântece ucrainene. Concert și chef până la ora 1 noaptea. În tot timpul drumului cinsteam zdravăn, spre a ne încuraja.

La 6 iunie, ora 5 dimineața, ne-am sculat și am plecat cu trenul spre Rezina, la Nistru. În apropiere de Nistru suprafața pământului este deluroasă, tunel. Podul de cale ferată este aruncat în aer. Rezina este un orașel. Cârциumă evreiască. Comisarul român (documentele noastre sunt de la Siguranță). Pe celălalt mal, asemenea deluros, în Rusia sovietică, este un orașel. Se văd vagoane, oameni, se aud strigăte. Vinul bun local. Noaptea am petrecut-o acolo. Afară de bagaj, mai ducea și puțină contrabandă (în valoare de 50-60 dolari) ca parfum, pudră, ciorapi de mătase, prezervative, căci este mai convenabil de a schimba valuta după cursul forte pe cervoneț. Sperăm a obține de 5-7 ori mai mult. La 7 iunie plecăm într-o căruță 5 persoane, eu, A., B., un curier și un caporal de grăniceri, pe malul pitoresc al Nistrului. Am mers vreo 3½ ore. Maluri înalte de piatră, ca cele de la Rin, însă puțin mai întinse.

Luna trebuie să răsară la ora 2.00

Din cauza ploilor, prin unele locuri, apa a aglomerat pietrele. Mergem pe jos. Căruța cu greu învinge obstacolele. Pe celălalt capăt al podului aruncat în aer este un militar roșu, care se uită la noi cu binoclu. Pe ambele maluri se văd sate după model ucrainean, însă fiecare curte are gard de piatră și de aceea au un aspect al unor sate din străinătate. Luăm un dejun la pichet. Provizia abundentă de la Chișinău, mămăligă, brânză, ceapă, vin. Sosim la locul de destinație, pe unde trebuie să facem trecerea, asemenea este un pichet. Dealuri înalte pe ambele maluri. Se vede o cărărușă pe care trebuie să ne urcăm. Se zice că este aglomerată cu pietre. E cald. Dorm sub un măr. Cina. Controlarea actelor și obiectelor noastre de către caporal. A. duce propaganda, B. este nemulțumit. Barca cea mică este cam periculoasă, va fi necesar a pleca cu cea mare, grea. Santinele bolșevice stau la o distanță de 1 km una de alta. De două ori în timp de 24 de ore trece o patrulă călare, de vreo 5 oameni. Este necesar a trece printre santinele și să nu dăm de patrulă. Iarna se trece pe gheață. Noi am ales

timpul când răsare luna la ora 2. Cu părere de rău, vântul a încetat [este mai confortabil de trecut cu barca și de mers când copacii fac zgomot și s-a făcut liniște de tot]. Pe la ora 10 ne-au lăsat încet spre mal de la pichet. [În jur de o oră am stat pe mal.] Treptat încetează zgomotul din orașelul de pe celălalt mal.

Eu am adormit pe mal, B., absolut gol, ca în caz de ceva să se arunce în apă, a apropiat barca fără nici un zgomot. Mă urc. Pe spatele meu am o traistă de vreo 20-25 funturi, iar A. are un sac cu lucruri (obiectele mele și ale lui) de vreo 2½ puduri. Stau de unul singur în barcă vreo 20 minute. Se aude încet, la mal – „O barcă”. În mijlocul fluviului, în întuneric, nu se vede nimic, însă se aude un zgomot de vâsle. Se aude cum grănicerii români se pregătesc pentru tragere. Somare. Se constată că sunt pescarii de pe malul românesc – 2 bărci. Conversația caporalului, comisarului – stau singur în barcă și nu pricep nimic. Caporalul bate, nu știu pentru ce, pe un grănicer care răcnește, se justifică. Pe celălalt mal se aude cum cineva miaună tare, în depărtare îi răspunde altul mieunând. Probabil, sunt santinelele care au auzit zgomotul nostru. Mie îmi este necaz pe românii care au făcut zgomot și au deranjat afacerea noastră. (Sunt sigur că astăzi nu vom putea trece.) Apoi, totul se liniștește. Peste un sfert de oră B. sosește cu două bărci mici pescărești și cu doi pescari, eu trec într-una din ele, A. se așează în alta și plecăm.

E întuneric și liniște. Abia se aud vâslele. Mergem oprind respirația vreo 3-4 minute. (B. a rămas pe mal, după cum se constată, dânsul, după plecarea noastră, avea intenția să producă zgomot pe mal, însă noi nu auzeam nimic.) Noi, mi se pare, am trecut aproape în curmeziș, ci nu oblic, unde începea cărarea, după cum se propunea, și aceasta ne-a pricinuit mult de muncă. După cum se vede, pescarilor nu li s-a explicat bine, la iuțală. Ne-am văzut aproape de mal, într-un banc de nisip. Eu și A., fără zgomot, ne-am lăsat pe apă și am ieșit pe mal. Am fugit vreo 15 stânjeni pe malul șes până la niște tufe și pietre. Am plecat încet în sus, printre pietre, dându-ne silința să nu producem zgomot. Trecând o movilă, am ajuns la un deal. Am început a urca. Ploile au adunat pietre, care, fiind atinse, se lasă în jos. Este absolut întuneric și, cu părere de rău, este o liniște absolută. Vântul nici nu adie. Ghetele noastre sunt cu tălpile de cauciuc, pentru liniște. Se aud privighetorile și broaștele la Nistru. Se aude chiar lătratul câinilor pe malul românesc. Urcăm oblic, spre dreapta, printre tufiș și pietre. Nu am mai găsit acea potecă care se vede bine de pe celălalt mal și pe care puteam merge mai ușor.

Drumul nostru devine din ce în ce mai greu. Începem a obosi și a ne opri, din când în când. Ne dăm toată silința ca să nu producem zgomot, însă pietrele alunecă de sub picioarele noastre. După calculul nostru, jos, lângă mal, trebuie

să se afle un post de grăniceri. A., care merge înainte, mă roagă să respir mai încet. Dar la mine parcă fierbe ceva în piept, cu greu mă abțin ca să nu tușesc. La o distanță de vreo 30 pași se aud niște pași. Cred că am fost auziți și suntem urmăriți. Îl opresc cu bastonul pe A., care, fiind contuzionat, nu aude cu urechea dreaptă. A auzit și dânsul pașii, dar mai pe urmă s-a constatat că erau pe mal. Am stat la pământ vreo 15 minute. După aceasta urcăm din nou. Am transpirat grozav, sudoarea a pătruns chiar și traista din spate. A. speră să găsească poteca, însă nu are idee unde se găsește. Dacă vom lua prea la dreapta, atunci vom da în văgăuna cu orașelul, ceea ce ne va face rău. Deja mergem mai mult decât o oră. Ne oprim tot mai des. De mai multe ori cădem. Ne târâm pe stânci verticale, apucându-ne cu mâinile de stânci și tufiș.

Luna trebuie să răsară la ora 2, iar sfârșitul dealului, care se ridică, după cum se părea, nu se vede. Eu, cu ale mele 7½ puduri, respir tare, mă rostogolesc, mă cațăr din nou. Nu se vede unde calcă piciorul. Aproape la fiecare pas trebuie să pipăi dacă terenul este solid, nu se clatină piatra și nu este vreo surprare. Cerul a început a deveni palid din partea unde trebuia să apară luna. Deoarece nu am urcat foarte sus, la opriri, aveam curajul a șopti încet. Fiindcă am obosit aproape definitiv, iar luna răsare, iar după aceasta repede se va lumina de ziuă, atunci se ivește presupunerea că va fi necesar a rămâne pentru o zi aici, stând culcați pe pietre și chinându-ne de sete. De jos, de la patrulă, comparativ, nu este nici un pericol. Însă sus ciobanii, păscând caprele, ne pot vedea. Asupra Nistrului sângeros, care a absorbit atâtea jertfe, care și acum absoarbe, se ridică o ceață. (Șeful Siguranței București când mă sfătui a nu pleca, îmi spuse că bolșevicii, nu demult, au împușcat 8 oameni care au trecut frontiera, au legat de cadavre niște saci cu ziare care insultau pe români și i-au aruncat în apă, dându-le direcția spre malul românesc.)

Republica Moldovenească. Odesa

Cântă cocoșii și se întrec privighetorile, însă eu nu am nicio plăcere de natură. A., care este de 30 de ani, adică îndoit mai tânăr ca mine, se hotărăște a se urca vertical pe stânca care a mai rămas. Este uimitor cum dânsul, cu sacul mai greu, a rezistat. Ne târâm direct în sus. Lucrăm cu mâinile nu mai puțin ca cu picioarele. Din fericire, tufișul este solid, se rupe rareori. Totuși, eu de două ori m-am poticnit și m-am oprit de un alt tufiș și o stâncă. În timp de 15 minute am cățărât vreo 20-25 stânjeni. Încă e întuneric. Apoi, din fericire, am simțit sub picioare o fâșie de pământ care duce oblic în sus. Probabil, este o potecă de capre, mergând pe ea repede, am ieșit pe vârful dealului, unde începe un platou. O minută plăcută. Luna, care a apărut pentru un timp oarecare de

după deal, deja a apus. Estul se luminează. Am ieșit aproape lângă căsuța păzitorului, unde trebuia să dormim, adică la vreo $\frac{1}{2}$ km spre stânga de potecă, pe care nu am găsit-o. Am mers, în total, 2,5 ore în loc de 25-30 minute. Ne-am sustras pe cât se poate mai repede de la surprare, ca contururile noastre cu sacii să nu fie observate în zori de ziuă de jos și am mers spre căsuța păzitorului. A., care a trecut de vreo câteva ori pe aici, spunea că ziua nu s-ar hotărî a urca de-a dreptul. Spre mâhnirea noastră, locuitorii căsuței nu erau în ea, era goală, încuiată, nimeni nu a răspuns. În interior se auzeau ceasuri. Acoperișul era distrus. Ce s-a întâmplat cu stăpânii? (După cum s-a constatat mai pe urmă, ea a fost ruinată de un ciclon.)

A fost necesar a pleca la ei în sat (vreo 3 km). Mergem mai mult pe câmp, nu pe drum, ca să nu întâlnim pe nimeni. Estul devine roșu. Se luminează de ziuă. Aproape de un sat mare (cu Soviet, komsomoliști etc.) mergem pe drum, ne grăbim, spre a sosi mai înainte de a se deștepta satul și a pleca la muncă. Soarele va răsări repede. S-a luminat definitiv. Întâlnim pe un bătrân, apoi pe altul. Îl salutăm. Răspuns: „Dumnezeu să vă dea sănătate!”. Trece o căruță. Am întârziat. Căinii latră. Mână vitele la păscut. În fine, ne apropiem de o căsuță aproape în marginea satului. Eu trec după un șopron. A. pleacă în recunoaștere, dacă totul este bine cu stăpânii casei. Se constată că totul este bine. Suntem primiți cu bucurie. Un *inteligent*⁷ sătesc. Giumere cu unt. Nu am putut mânca nimic, însă am băut două pahare cu ceai cu lămâie și 6-7 pahare cu vin local. Ce plăcere după ce mi se uscaseră gâtulejul. Saltea pe podele. Am adormit ca mort.

8 iunie. M-am sculat la ora 12 ziua. M-am spălat cu plăcere, iar apoi pe A. Îl supără de vreo trei zile umflăturile de pe spate din cauza traistei. În special, simt o mare durere în genunchi, unde am suferit de dilatarea venelor. Mâna stângă mă doare la oase (în dreapta am avut bastonul), căci cu ea am lucrat mai mult urcând stâncile. Peste tor corpul și mai mult pe picioare avem vânătăi și răni, pe care le-am uns cu iod. Ieri nu le-am observat. Am stat la masă, am mâncat o ciorbă minunată, cărnați de casă fripți, piure de orez, miere de stup, vinișor de casă. Sărmanul A., din cauza eforturilor, peste o săptămână, s-a îmbolnăvit de hernie și are nevoie de operație. Dânsul a trecut de câteva ori pe aici, însă pentru prima oară i-a venit atât de greu. Am plecat cu o căruță care zdruncină. Recolta este admirabilă, ca și în Basarabia. Păioasele sunt aproape cât omul. Tot timpul cântă ciocârliile, care de la înălțime cad în grâu. Câteva sate rusești și moldovenești, model ucrainean, însă este mai multă piatră. Suntem în Republica Moldovenească. În pădure, în văgăuna renumită pentru

⁷ Din limba rusă, termen pentru *intelectual*.

banditism, A. pregătește revolverul. Ne cuprind fiori. Prin corp simțim durerile de ieri. Plouă. Movile întinse. Cărciuma evreiască de la gară. Dorm. La ora 11 trenul de Odesa. Gazda este curioasă să știe de unde venim. Nu spunem nimic. Tren de clasa a 3-a. Mă urc sus, mă deschei. A. spunea că sforăiam de se auzea peste tot vagonul și că noaptea comandantul trenului și un agent de la GPU⁸, făcând rond, s-au uitat mult la mine, au clătinat din cap și au plecat. Până la Harkov nu am nici un document (pentru orice caz, împreună cu biografia, am preparat un istoric întreg despre pierderea lui). Publicul este curat, nu țărănesc, ordine.

9 iunie. Dimineața suntem în Odesa. La hotel. Fiindcă nu vom sta și la noapte, nu este nevoie de acte. Cu vreo două ore înainte de sosirea noastră a căzut grindină de mărimea oului de găină, a căzut vreo oră și jumătate. Multe stricăciuni, geamurile sunt sparte în tot orașul. Pompierii topesc gheața pe străzi, care, în unele locuri joase, s-a adunat aproximativ de un arșin grosime. Noi am plecat la ora 5 și gheața încă stătea, cu toate că era cald, în unele locuri grămezi, care, probabil, nu s-au topit nici noaptea. Lumea circulă mai mult pe jos, iar cu trăsura aproape nimeni. Unde și unde vezi câte un automobil alb împodobit (unica circulație albă pe care am văzut-o până acum). Mulțimea, ca și în Harkov, este îmbrăcată diferit. Mulți sunt cu genți, funcționari la diferite instituții. Democratizarea aspectului muncitoresc al mulțimii. Denumiri neînțelese de firme. Am luat masa în bulevardul de lângă mare. Portul este absolut pustiu, fără vapoare. În general, Odesa îți face o impresie că moare. Este evident că orașul trece printr-o criză din cauza crizei vieții portului. Mulți funcționari și lucrători sunt lăsați în disponibilitate. Am plecat într-o cabină mică, într-un vagon moale. Ar fi plăcut să mă culc. Deoarece în cabină suntem numai noi, singuri, suntem expuși mai puțin pericolului ca în vagonul de clasa a 3-a. Alături de noi, într-o cabină, se află comandantul de la GPU. O ordine și curățenie absolută. Conductorul ia biletele și dă chitanțe. În drum nu ne deranjează. Pentru aruncarea capetelor de țigară în vagon și pe străzi se aplică amenzi. Podul la Kremenciug, peste Nipru, este păzit. Ferestrele se închid. La o gară se văd vreo 50 mii traverse. Trenul se târăște mai mult ca 21 ore. Se zice că acceleratele circulă repede (de la Harkov la Moscova și Sevastopol – câte 16 ore). Seara, când A. a plecat la gară, aud în cabina vecină că vecinii noștri cer actele la două evreice. Nu avem. „Cum călătoriți fără acte?” Sunt sigur că mi le vor cere și mie. Din fericire, nu mi le-au cerut. Și evreicele au ajuns cumva până la Harkov. La Kremenciug și Poltava am mâncat la gară, ceai în cabină.

---

⁸ GPU – abrevierea poliției politice din limba rusă, *Administrația Politică de Stat*.

Harkov. Impresia generală

La Harkov, în ziua de 10 iunie, seara, ne-a întâlnit un ofițer chemat la telefon. Am fost conduși la hotelul „Krasnaia Moskva”. În aceeași seară mi-au procurat un pașaport, pentru Sidorov, de 59 de ani. Am respirat mai liber. Camera este bună, curată, dar nu am unde să mă spăl. A. a plecat la soția și mama sa.

11 iunie. Mergem cu A. pe strada Sumskaia. Sunt recunoscut de profesorul T., pe care l-am avut ca lector la Sevastopol, în anul 1920. Este surprins. Sunt nemulțumit că am fost recunoscut imediat. M-a invitat la masă. A fost pentru un an detașat la Berlin. Avea de gând să rămână în străinătate, însă emigrația și în special monarhiștii i-au făcut o impresie atât de tristă prin izolarea și incapacitatea lor, prin lipsa de dorință a pricepe ce se petrece în Rusia, că a preferat a se reîntoarce, cu toate că intelectualii sunt persecutați (informația politică separat). Aglomerația și învierea la Harkov este foarte mare. 380 mii locuitori. Ordine. Automobilele circulă cu o regularitate pariziană. Circulația este mare. Aceeași muncitorime democratică, genți [*ermolki*]. Sufrageriile sunt aglomerate. Criză de locuințe. Tramvaiele sunt aglomerate. La fiecare pas întâlnești [magazine], cooperative, „Lariok”⁹ ș.a. Mărfuri sunt din belșug, însă sunt foarte scumpe.

Viața (nemaivorbind despre manufactură) este de vreo trei ori mai scumpă ca la Paris. Miliție, ordine exterioară. La teatru, în galerie, în picioare. Joacă Teatrul Mic din Moscova. Artiști cunoscuți. O piesă de-a lui Ostrovski. Un tânăr mi-a cedat scaunul. După ce am fost recunoscut de profesorul T., port ochelari și oarecare modificări, spre a nu fi divulgat. La un medic binecunoscut. Nu m-a recunoscut. M-a ascultat vreo 10 minute. Afară de emfizemă, scleroză și miocardită (slăbirea mușchilor cardiaci), ce s-au constatat la mine cu 2 ani în urmă, la Slovt, când am fost arestat la GPU, a mai găsit și dilatarea aortei. Mi-a interzis fumatul (continuu) și mi-a prescris să fac băi de iod. Amân până mă voi stabili. Apoi i-am spus cine sunt. A fost surprins. După cum profesorul T. spunea că în urma întâlnirii cu mine nu se putea concentra la examen, asemenea și doctorul spunea, pe urmă, că pentru el era greu a consulta pe bolnavi. Peste zi am avut cu el o conversație interesantă. L-a surprins mirarea că (având o inimă slabă, fiind gras și având această etate) m-am decis pentru o trecere atât de grea. Nu-mi recomandă a o repeta.

Dintre cunoscuții mei [cadeți și din Zemstvă] aproape nu este nimeni în Harkov. Vegetare. De un timp oarecare teroarea a sporit din nou. [Spionaj peste tot.] Se operează o mulțime de arestări și exilări pe insulele Solovki. Doctorul spune că, dacă aș fi știut ce teroare băntuie, atunci, [probabil], nu m-aș fi decis

⁹ Din limba rusă, *chioșc*.

a sosi (?). Deocamdată mi-am făcut numai o impresie generală din cele văzute și auzite și din 3-4 convorbiri cu niște cadeți. Cu ofițerii (noștri) aproape nu am vorbit defel, nu am fost în sat. Am de gând să vizitez un sat ucrainean și unul velicorus. Am chemat printr-o scrisoare pe un om de la Moscova, care să prepare șederea mea acolo și locuința, căci acolo este mai puțin periculos pentru mine. După ce va fi preparat totul, voi pleca de acolo și la Petrograd. Am avut dorința de a vizita Volga, Kuban, Don, dar din cauza scumpetei mi se pare că nu voi pleca dacă nu voi primi bani din străinătate. Scumpetea mă omoară, deoarece valuta [valoarea] dolarului este menținută în mod artificial la 1 rublă și 94 copeici, iar schimbul la bursa neagră este aproape imposibil.

Mă simt perfect. M-am odihnit după oboseala pe care am avut-o în trecere încă la Odesa și pe calea ferată. Nu mă mai doare niciun membru al corpului, rănilor se vindecă. Stomacul funcționează bine, căci fac multe mișcări, iar la Chișinău mâncam prea mult și nu făceam absolut mișcare din cauza conspirației și lipsei scopului de a circula. Am procedat just că m-am decis a veni în Rusia, chiar în urma insuccesului meu de doi ani în urmă. Este nevoie de o relație personală a emigrației cu Rusia. Cum s-au înviorat acei puțini cu care m-am văzut. Unul mi-a spus că eu sunt prima rândunică (eu sunt rândunică!). Peste câteva luni după plecarea mea (probabil, va fi necesar a pleca în străinătate, căci nu am posibilitatea de a sta și a lucra aici mult), eu am autorizat și luat măsuri spre o răspândire mai intensivă aici a informațiilor mele, peste un timp oarecare după plecarea mea din Rusia, despre curentele noastre centrale de emigrație, spre deosebire de cele monarhiste de partid, care aduc mult rău emigrației, transformând-o în Koblenț, condamnând-o înstrăinării de la publicul antibolșevic de aici, care are o atitudine negativă față de ideea de partid. Deși ideea republicană de partid a lui Miliukov nu este mai puțin vătămătoare ca cea monarhistă, ea aici se observă mai puțin, iar ideea monarhistă de partid redă un colorit întregii emigrații, ceea ce pentru noi a fost clar, și în emigrație aici se prezintă și mai intuitiv, și anume, că acei care acum nu se pot ridica la înălțimea națională și se joacă cu jucării monarhiste, sunt dedicați a juca veșnic în emigrație și stingheresc cauza unirii emigrației cu lumea anticomunistă de aici.

Ziarele sovietice au scris foarte mult relativ la congresul din străinătate și la „Vozrojdenie” (*Renașterea*) și ceea ce a aflat publicul, după aceste ziare și după diferite zvonuri care ajungeau până aici, s-a dezamăgit în privința congresului și poziției luate de Struve. Explic aici pretutindeni poziția înțeleaptă a Marelui Duce N.N. Despre el au cunoștință, însă publicul se interesează foarte puțin, ca despre ceva problematic, de departe. Toate acestea sunt impresiile mele, primitive, superficiale. Mai pe urmă pot fi corectări. Nimeni nu dorește război și

intervenție. Armata voluntară a lăsat aici amintiri neplăcute (comandamentul lui Mai-Maevski, generalul Șkuro). Despre Vranghel, care nu a fost pe aici, s-a creat o opinie mai plăcută ca despre Denikin. Pe el, în anul 1920, îl așteptau cu nerăbdare. Acum lumea mai mult crede în evoluție, în criza financiar-economică, în căderea cervonețului. Dorește o blocadă economică de către Europa. Are frică de rezultatele punitive din tratativele franco-sovietice. Este necesar a influența asupra francezilor. Toate organizațiile de partid trebuie să se ocupe de aceasta. Se face prea puțin. Problema momentului. [Salutări prietenilor de la limitrofi.]

Scump și rău din punct de vedere conspirativ

M-am oprit puțin la Harkov, căci încă n-am putut face legătura cu Moscova și a termina încă ceva aici (de organizat). Mai mult ca 3 săptămâni stau aici, într-un hotel (bun), ceea ce este scump și rău din punct de vedere conspirativ. În genere, trebuie să-mi schimb locul. Afară de profesorul X., care m-a recunoscut în stradă în prima zi, după zvonuri, am fost recunoscut încă de un domn, care mă cunoștea de la Sevastopol. Probabil, m-au recunoscut și alții. Este neplăcut când cineva mă privește cu atenție. Adevărat, am un aspect nemaipomenit, ceva mijlociu între K. Marx și D-zeu Sevaot. Ziua, în străzile cu lumea multă și în tramvaie, îmi dau silința a modifica ceea ce m-ar putea divulga (ochelari, șchiopătez etc.). Am fost odată la teatru, de două ori la cinematograf, iau masa la restaurante mici. Este admirabil „Moskvin”, la cinema „Registratorul de colegiu”, „Inspectorul de stație”, de Pușkin, cu final refăcut. Sunt admirabile pasajele rusești, troicile, satele, pădurile etc. Pretutindeni vezi lume multă. Cu toată scumpetea (de 3-3½ ori mai scump ca la Paris), viața clocotește. Sunt bune tramvaiele, automobilele, miliția, trenurile care circulă la vile.

Sunt proaste trotuarele și stropitul. Praf. Căldură înăbușitoare. Este plăcut parcul tânăr (de 25 de ani), care este situat în afara orașului și seamănă cu o pădure. Mă duc de mai multe ori în acest parc, stau culcat și citesc. În ziua de Rusalii s-a făcut o serbare pentru un preț mic. Zeci de mii de oameni. Pentru întâlniri plec tot acolo. Arestarea de către un milițian a unui subiect (individ) oarecare fără acte și ridicarea revolverului de el. Altă dată mai mulți milițieni au arestat un birjar care se opunea. Milițienii călăreți au cai buni. Arestarea pe piață a unei țărănci care vindea fără autorizație. [Ea se împotriva cu succes celor doi milițieni, care, se pare, nu au reușit totuși să o aresteze.] Piața este [veche], acoperită, [aranjată, curată]. În jurul pieței sunt diferite prăvălii cu fel de fel de mărfuri, însă sunt scumpe, [cărutele țaranilor]. Masa la un mic

birt economic din două feluri de mâncare costă 65-80 copeici. Milițienii dau semnul cu fluierul și birjarii, cum și alte trăsuri, se abat în altă parte fără nicio replică.

Prin birturi, pe stradă, toți sunt îmbrăcați prost, în cămăși democratice, albe sau întunecate, cămăși *tolstovka*, tineretul muncitoresc are pe cap chipiuri sau fesuri tătărești (făcute din mătase), ca la marină, cu mânecile răsucite, cu gulerul deschis și un aspect hotărâtor. Mulți au genți, aceștia sunt funcționari. Radio nu este foarte răspândit. Pe mai multe case se găsesc receptoare de radio. În unele piețe, seara, sunt aranjate aparate care vorbesc tare. Lumea adeseori ascultă în felul acesta diferite lecții populare, muzică. Seara, la bulevardul „Gorki”. Uneori îl văd pe F., în grădina spitalului, și pe T. (cu soția). Odată, seara, am plecat la vila lui L. Am așteptat pe bancă vreo oră și jumătate. M-a recunoscut. S-a bucurat. La vile se găsește apeduct și electricitate. Am vorbit puțin. Ne-am înțeles să ne întâlnim în Harkov. L. este de altă părere, nu ca T.: „Autoritatea stă cu picioarele în sus, totul este bazat pe minciună”. „La Poltava, de curând, lucrătorii s-au răsucit”, mi-au spus dâșii. Miliția nu a putut face nimic etc. Predomină o asuprire teribilă. Trenurile de vilă plecau de la Harkov aglomerate. Trenurile punctual. Ordine și curățenie prin vagoane.

Sfânta Treime pe stilul vechi – 22/6. În biserica parohială este puțină lume. În cele trei catedrale a venit lume multă. Bolte mărețe. În toate trei – coruri excelente, chiar ca la Moscova. După aceasta, am vizitat de mai multe ori aceste catedrale, când se făceau denii și la liturghie, duminica, stăteam pe bancă și ascultam cu plăcere cântările bisericești (o pornire spre concert) și observam pe ce ce se rugau. Este și tineret, însă puțin. Se pare că e libertatea cuvântului. Bisericele sunt deschise, clopotele sună în străzile principale, iar funcționarii de la unele instituții și, de exemplu, studentele, nu vizitează bisericile, spre a nu suferi. În biserică am văzut, din nou, Rusia veche. Un staroste serios, cu telerul, sur, păzitorul este un țăran îmbrăcat în caftan, are barba sură, care mereu face semnul crucii, după aspect ar fi un vechi funcționar care lipește lumânări și se închină la toate icoanele. Un tânăr lucrător sau funcționar comercial, într-o cămașă sură, cu soția simpatică, îmbrobodită cu o batistă, cu trei fii de 4-6 ani, îmbrăcați în asemenea cămăși, pe care îi așează frumos. Femeile cele mai bătrâne se roagă cu evlavie. La Catedrală serviciul divin îl oficiază Mitropolitul, în cor cântă soliștii de la Operă. Biserica din Ucraina este autocefală. Preoțimea este dezbinată. Sunt mulți aderenți ai bisericii vii. Preoțimea nu e la înălțime, este o rea rezistență contra bolșevicilor. În Catedrala ucraineană serviciul divin se face în limba ucraineană [*нехай будэ благословение Божие на Всіх вас, нехай прийдэ царство Твое* ș.a]. La sfârșitul serviciului divin se

cântă o rugăciune – Imnul Ucrainean pentru Salvarea Ucrainei. Majoritatea stă în genunchi.

Până la ce demoralizare a ajuns preoțimea. Se spune că un arhiereu este *cekist*¹⁰. Fiindcă în ziua Sf. Treimi birturile și brutăriile sunt deschise, atunci luni, a doua zi după Rusalii, pe stil vechi, am căzut în cursă, totul era închis. Nu m-am aprovizionat cu alimente. Nici apă fiartă nu am putut găsi. În fine, [am luat prânzul la gară], unde am cumpărat și pâine. După cum se constată, în ziua Duhului Sfânt se sărbătorește „Ziua Repaosului”. Seara se dau concerte frumoase pe piețe, prin aparate care vorbesc tare. 22 iunie, ora 5, în piața principală a avut loc o demonstrație contra memorandumului englez. Este bine organizată. Toți funcționarii de la instituții sunt siliți a lua parte. Cum și a subscris bani pentru greviștii din Anglia; și una și alta au caracter forțat. Am stat vreo oră și jumătate în mijlocul mulțimii. O mulțime de drapele roșii cu inscripții aurite. Placarde de carton (ad-hoc 5-7 mii). De pe balconul Palatului Muncii, șefii Republicii Ucrainene și ai uniunilor profesionale țin discursuri. Aplauze și cântarea internațională la fiecare minut (orchestrele uniunilor profesionale). Moțiunea se acceptă prin ridicarea mâinilor. Eu nu am ridicat mâna și nici nu mi-am descoperit capul în timpul când se executa *Internaționala*.

Multe vorbe, rezultate puține

La Poltava, de curând, au avut loc dezordini pornite de lucrători. Miliția și trupele nu au avut posibilitatea sau nu au voit a înăbuși dezordinea și muncitorilor li s-a sporit salariul. Se zvonește că la Moscova ar fi avut loc niște dezordini pricinuite de lucrători (a se controla). Prin ziare, se înțelege, nu este nimic. În Harkov sunt foarte mulți evrei (80.000?), ei predomină prin toate instituțiile. Antisemitismul este foarte puternic printre intelectuali și, se zice, printre țărani. Duminică am plecat la aceeași vilă, cu trenul. O mulțime de lume. Tot timpul o căldură înăbușitoare [36 grade]. [Cad ploii neînsemnate, furtuni.] Am luat masa la L., iar pe urmă am plecat cu el la R. (membru al primei Dume). O convorbire interesantă despre starea spiritelor de aici. Toți (și soțiile și fiicele) sunt în serviciu la diferite instituții. Soția lui R. este din Cernigov, cunoștea pe Nicola. Bem ceai, cafea, vin, în grădină. Apoi, cu R. și copiii plecăm la un heleşteu, unde ne scăldăm, ceea ce ne produce o mare plăcere. Un teren pitoresc. Se cosește fânul. Un peisaj pur ucrainean. Am luat parte, apoi, la un concert (L. este un pianist excelent) cu vioară și violoncel – trio de Arenski și Ceaikovski. După aceasta, am mers cu L. pe șinele de cale ferată discutând. Se zice că țărani înjură pe bolșevici, însă sunt pasivi. Prognozele mele par a fi adevărate.

¹⁰ Din limba rusă, reprezentant al poliției politice.

Trenul și tramvaiele sunt aglomerate. Conversația cu profesorul T. în parc. Se constată că este un om care mereu își schimbă părerile, capitularea lui înaintea bolșevicilor ca înaintea unui element al naturii, lipsa de sentimente naționale, lașitate (aruncă vina asupra soției). Se constată că dânsul este un descendent dintr-o familie evreiască. M-a rugat să nu-l mai vizitez. Scumpetea mă sperie. Pentru un dolar, care la Paris valorează mult, aici se plătește o rublă și 95 copeici – 2 ruble și 20 copeici, adică zilnic trebuie să cheltuiești minimum 6-8 ruble. Probabil, din această cauză nu voi avea posibilitatea a executa întregul plan al călătoriei, nu voi putea pleca în Volga și Kuban, însă regret mult. Am telegrafiat lui Semenov ca să-mi mai expedieze încă 150 de dolari. În curând fondul meu va fi epuizat. Pe străzi nu se văd absolut trupe, nici muzică militară. Poate că sunt în tabere? Lâncezesc la hotel. Reparație. Noroi și murdărie. Servitorii sunt scârboși. Servitoarea de cinci ori n-a făcut curățenie. Sper că de mâine să trec la o locuință particulară.

Uneori, zile întregi nu am ce face. Activitatea informativă și de organizare decurge cam prost. Sunt o mulțime de piedici. Conspirație și frică. De mine, ca de un om nou, le este frică. Am făcut legătură cu Cercul ofițeresc și cu foștii oameni la Zemstvă și membrii Dumei Imperiale. Multe vorbe, rezultate puține. Este necesar a face legături, pe cât se poate mai mult, cu emigrația. Am pierdut mult timp să fac legătura cu Moscova (pentru organizarea sosirii acolo), însă, deocamdată, nu este nici un rezultat. Încă pe ziua de 14 am scris la E.V.I.-a, rugând-o ca să sosească aici sau Mih. Ghera, sau Step. Andr. Până în prezent nu am nici un răspuns. Pe ziua de 20 am împuternicit pe un ofițer ca să viziteze, în numele meu, pe E.V. și să ceară un răspuns. Dânsul scrie că adresatul, la sosirea lui, s-a speriat și a încuiat ușa. Am împuternicit pe altul (ieri) să caute pe Zosea Stah sau pe A.H. Krup. Sunt supărat. Va fi necesar a recuceri Moscova. Probabil, sunt speriați și cei mai buni amici ai mei, care în anul 1918 mă ajutau cu abnegație să fiu salvat din Cetatea Petropavlovsk și să evadez din Moscova, acum le este frică și mă privesc ca pe un venit de pe lumea cealaltă. Va fi grea activitatea de organizare, când amicii mei au o astfel de atitudine față de mine.

Dacă până la 7-8 iulie nu voi reuși să fac legătura și să prepar sosirea (locuință, dormitul, document posed), atunci va fi necesar a pleca acolo în persoană și a-mi aranja însumi, deși la Moscova pentru mine este greu și ziua nu voi putea sta mult pe stradă, dacă la Harkov am fost recunoscut. Este un simptom rău al asupririi, dacă din anul 1918 oamenii s-au schimbat atât de mult. Am scris cu multă precauție și absolut conspirativ. Și nu numai că nu au sosit la Harkov spre a ne vedea, dar nici nu au scris cel puțin un rând! Precauția este necesară,

însă lașitatea, în special la bărbați, este scârboasă. Este puțin eroism civic și de aceea pierdem. Sunt dezamăgit în această privință de oamenii intelectuali și văd mai mult curaj la militari, la tineretul militar, care este gata la orice sacrificiu, este gata a pleca la prima chemare. Însă și acest tineret are puțină inițiativă în activitatea revoluționară. Sunt bucuros a vedea Rusia, natura rusească, oamenii ruși, însă cred că o asemenea reîntoarcere va fi neplăcută. Este dureros a te vedea într-o asemenea situație, când vezi în fiecare „tovarăș” un inamic posibil, iar amicii se găsesc... departe, ascunși prin tufari. Vom vedea.

Se văd mulți birjari care au trăsuri de lux. Caracterul mulțimii (simplificate, adeseori, înadins democratizată) este cu totul altul. Firmele sunt absolut neînțelese, afară de expresii prescurtate – ucrainizarea. Ești vesel când citești: frizerie, țigări... Toți vorbesc rusește, pretutindeni, cu toate că pentru a căpăta un serviciu, chiar pentru profesori, este necesar a depune un examen de limba ucraineană. Peste doi ani se pregătesc a preda la universități în limba ucraineană. Profesorii sunt în disperare. Am citit în ziare că la Rovno (la Gorodok?) a fost omorât atamanul Oskilko, loțiitorul lui Petliura. Îl cunosc foarte bine și îl vedeam aproape în fiecare zi la Șteinghel, în Gorodok, unde soția lui ocupa un post de profesoară. Dânsul era pentru Ucraina independentă, însă din principii tactice era aderent al organizației poloneze, edita, la Rovno, ziarul „Dzvin”, subvenționat de Polonia.

Fratelui: scrie la Harkov lui I. Vasil. Sidorov, strada Șumskaia nr. 166, locuința nr. 1, conspirativ: 1) Dacă ai primit de la Chișinău, prin Leontovici, manuscrisul meu „Distrugerea Mare”, dacă ai început a copia, a stabili, prealabil, publicarea în presă, potrivit instrucției. Grăbește-te cu copierea și corectarea amănunțită. Se poate scrie astfel: „Am început transcrierea și stabilirea condițiilor de publicare a operei mele”; 2) Cum îți este sănătatea? (ss) P.D.

Agitație și procesiuni

M-am reținut la Harkov și nu pot culege nimic nou. Profit de ocazie a trimite informații necifrate. Corectări referitoare la informația nr. 1. 1) Arestarea foștilor ofițeri care nu au declarat despre titlurile lor nu s-a făcut în masă, ci au fost arestați 2-3 oameni, 2) Deși evreii la Sovnarkom¹¹ și, prin unele locuri, în provincie, în posturile superioare, sunt propuși într-un număr mai mic ca înainte și înlocuiți cu ruși netalețați (de ex., Rikov, Kalinin), totuși, presiunea evreilor continuă prin toate instituțiile și ei, de fapt, sunt conducătorii cauzei. La Harkov, care se găsea în afară de trăsătura domicilierei, se găsesc zeci de mii de evrei (80.000?). Antisemitismul la orașe și la sate este foarte răspândit.

¹¹ Sovnarkom – abreviere din limba rusă, Consiliul Comisarilor Poporului.

Harkovul este foarte aglomerat, circulația pe străzi este extraordinară. Tramvaiele, automobilele și miliția urbană se găsesc într-o stare bună. Trotuaarele și stropitul străzilor sunt proaste. Restaurantele, teatrele, cinematografele, parcul sunt aglomerate. Îmbrăcămintea este simplă, de culoare cenușie, democratică (cămăși „tolstovka”, cămăși care se încheie la o parte). Magazinele și piața sunt aglomerate cu mărfuri. Pe piață sunt mulți țărani cu produse. Deoarece scumpetea este foarte mare și rubla și-a pierdut valoarea de a cumpăra, iar pentru un dolar, la casa de schimb (și încă cu precauție), primești numai una rublă 94½ copeici, mie îmi vine greu a face față cheltuielilor, cu toată economia (mănânc o dată pe zi) și dacă nu voi primi bani din străinătate, atunci voi fi silit să renunț la voiajul presupus de la Moscova, pe Volga, la Kuban și Don, unde posed adrese bune. Regret dacă nu voi avea posibilitatea a îndeplini acest voiaj din lipsă de bani, după ce am învins atâtea obstacole. Oare nu aș putea găsi bani?

Acum, în presă și viață sunt următoarele lozinci: în interiorul țării lozinka economiei se aplică foarte energic (reducerea cheltuielilor, personalului, intensificarea activității etc.) Sub irupția unită (mitinguri, presă, radio, aparate care vorbesc tare), pe lângă o agitație energetică, probabil, se va atinge ceva (astfel mărturisește presa), însă având în vedere starea generală a lucrurilor (statele colosale și cheltuielile suprabugetare), este lucru îndoios ca rezultatele să fie simțitoare și de o lungă durată. În politica externă se fac demonstrații contra Guvernului Angliei și ajutorarea greviștilor (de asemenea, se mai fac demonstrații contra lui Pilsudski și contra Guvernului francez). Propaganda se face energic și cu dibăcie. Utilizarea grevei engleze pentru popularizarea lozincilor sale este o luptă internațională de clasa proletariatului contra capitalului.

Am asistat la mitingul care a avut loc în Harkov, în piața principală, au participat 5-8.000 oameni. Zeci de drapele roșii ale uniunilor profesionale etc. și placarde ad-hoc. Orchestre de muzică (nu militară, ci ale uniunilor profesionale). De pe balconul Palatului Muncii conducătorii Republicii Ucrainene țin discursuri aprinzătoare. Aplauze și Internaționala la fiecare minut. Prin ridicarea mâinilor, pe piață se acceptă moțiunea („Jos mâinile de la intervenție în afacerile uniunilor profesionale!”, „Am ajutat și vom ajuta!” etc.). Eu stăteam în mijlocul mulțimii, însă nu am ridicat mâna și nici nu am descoperit capul când se auzeau sunetele *Internaționalei*. La trecerea procesiunilor cu drapele vezi mai mult tineret (bărbați și femei), însă sunt și mulți oameni în vârstă de tip burghez. Mi-a explicat cineva că funcționarii de la instituții (iar atare sunt aproape toți) și antibolșevicii nu se pot abate de la aceste demonstrații, spre a nu fi puși în indisponibilitate și a nu cădea în tablourile întocmite de GPU.

Același lucru și în privința sumelor care au fost adunate pentru greviștii din Anglia. Nimeni nu poate renunța la reținerea din salariu sau câștig în folosul greviștilor. De aceea, din cauza asupririi generale, aceste colete sunt forțate. Este necesar a se explica aceasta opiniei publice engleze. De asemenea și muncitorii, din cauza scumpetei și vieții grele, sunt revoltați adeseori de aceste rețineri „de bună voie”.

La Poltava, oraș puțin industrial, de curând a avut loc o demonstrație (vreo 3.000) a lucrătorilor care cereau sporirea salariilor. Discursurile comisarilor nu au produs nici un efect. Miliția și trupele care au fost chemate nu au fost în stare a lichida demonstrația (după unele zvonuri, ele aveau o conduită pasivă și lăsau să fie dezarmate, însă aceste zvonuri încă nu sunt verificate de nimeni [dacă] s-a petrecut în felul acesta. Ca rezultat, lucrătorilor li s-a sporit plata cu 30 copeici pe zi (după niște zvonuri, care încă nu sunt controlate, lucrătorii de la Moscova ar fi provocat niște dezordini și trupele ar fi renunțat a trage asupra lor. După verificare voi comunica). La Poltava, lucrătorii, auzind pe comisari care spuneau că Guvernul nu are bani pentru sporirea lefurilor, replicau: „Atunci cum expediați milioanele noastre în Anglia? Acolo au renunțat la ele (pentru greva generală), atunci dați-ne acești bani nouă, ajutați mai bine pe lucrătorii noștri, nu pe cei englezi!” Este evident că și pentru lucrători colectarea banilor pentru Anglia este forțată. Zilele acestea mă pregătesc să fac o plimbare prin sate, spre a sta de vorbă cu țăranii. După zvonuri, ei insultă pe bolșevici, bătrânii ar vrea să aibă și țar, tineretul este indiferent față de regimul politic.

Organizarea *piatiorcelor* și fascismul sovietic

Am început a face cunoștință cu foștii ofițeri (ai noștri), colaboratori aici, care au legături cu organizația emigraților. Am început organizarea primei „piatiorci” (un grup de 5 oameni) dintre oamenii în vârstă, însă se găsesc prea puțini oameni de acest fel care se unesc a face parte din organizație (sunt speriați, după cum recunosc ei înșiși – sunt robi, ci nu cetățeni). Prima „piatiorkă” va fi organizată zilele acestea, apoi se va forma a doua „piatiorkă”. Am preparat întâlnirea unuia din prima „piatiorkă” cu reprezentantul organizației ofițerilor. Este necesară o legătură spre a susține, la momentul necesar, pe ofițeri, spre exemplu, când dezordinile economice trebuie să fie transformate în politică.

Având în vedere asuprirea care predomină, această organizație are nevoie de elemente proaspete cum sunt, cu care nu sunt speriat. Oamenii, stând de vorbă cu mine, se învioresc. Este nevoie de asemenea imbolduri din afară, de pretutindeni. Ofițerii, de asemenea, ascultă cu sete informația mea despre

emigrație, prețuiesc mult opinia mea, fără a-mi cunoaște numele, și sunt gata a avea contact cu „piatorcele” (nu militare) organizate de mine. Ei consideră că, afară de determinarea momentului politic, acești colaboratori locali pot aduce folos și în momentul de operațiuni, în special, la organizarea spatelui frontului.

După cum mi se părea și mai înainte, la organizațiile noastre militare există o oarecare rutină, se atribuie prea mare însemnătate procurării informațiilor după șablonul Statului Major, cu caracter de spionaj (deplasarea unităților militare, sistemelor avioanelor, alte detalii tehnice referitoare la Armata Roșie, transportul, recolta, industria etc.). Desigur, aceste informații sunt prețioase, însă în lipsa statului, într-o formă generală. Este altceva pentru statele existente (Anglia, Franța) și, în special, pentru vecini – România, Polonia etc., care sunt amenințate direct de pericolul de la Est. Pentru noi contează mai mult, dacă nu se întrevede vreo intervenție, pătrunderea din emigrație a unui număr pe cât posibil mai mare de oameni, în special, tineri militari, pentru operațiuni, formarea nucleelor, pentru a pătrunde în Armata Roșie și în GPU, la fel și a militarilor bătrâni, cu mai multă autoritate, pentru unire și supremație (vezi în cifrul meu „Salutul lui Kuzmin”).

Este de dorit ca împreună cu militarii să pătrundă și oamenii politici. În acest scop trebuie să uzăm mijloacele noastre mizerabile și să ne dăm silința a atrage mijloace solide (America), ca să lucrăm după o scară mai largă. Toată atenția și eforturile trebuie să le dedicăm acestei opere vii, căci fără aceasta informațiile detaliate cu caracter de spionaj și cifrele vor deveni vechi la momentul de operațiuni, chiar „conducătorul” și noi vom muri, iar tineretul va îmbătrâni și totul ce a mai rămas viu în Rusia și în emigrație va pieri. Este necesar a începe o pătrundere largă în Rusia din emigrație și organizarea nucleelor, acum. Cu fiecare lună, dar nu an, acest lucru va întâlni mai multe dificultăți și, în curând, poate deveni absolut imposibil.

Nu se poate aștepta o explozie dinăuntru, cu forțele de aici, după opoziția tuturor (și a militarilor). Deci este necesar a pătrunde și a lucra aici, iar printre emigrație – a face propagandă politică, în special, în ce privește blocada economică a URSS. Se înțelege tendința spre culegerea informațiilor de spionaj și a cifrelor, consumarea mijloacelor și energiei pentru aceasta se justifică, întrucât aceasta se face împreună cu spionajul străin și pe bani străini (adică ai statelor străine). Însă nu trebuie să uităm că pentru noi, rușii, afară de această activitate informativă este necesară și o altă activitate, mai importantă, de propagandă și organizare la fața locului, în Rusia. Emigrația trebuie să găsească oameni și mijloace. Totul depinde de mijloace. Pătrunderea (trecerea frontierei), după

cum am constatat din experiența mea, pentru oamenii mai tineri și mai slabi ca mine, nu este tocmai grea, iar activitatea conspirativă aici, pentru acele persoane care au ieșit mai puțin pe terenul social-politic, este absolut politică.

Autoritatea bolșevică este puternică prin fascismul de stânga. Fascismul urât italian a salvat, totuși, Italia de bolșevism și țara înflorește, căci în urma războiului este necesară o dictatură, adică o autoritate fermă și unică, fără coaliție, parlamentarism și compromisuri, care este folositoare chiar și cu defectele menționate, care mângâie pe italienii naivi și înfocați. Fascismul sovietic a înfăptuit o autoritate administrativă de stat unică și fără a se compromite. Câțiva ani de pace și această autoritate fermă de stat va da posibilitatea a trăi în țară, chiar a înflori și a înviora, din unele puncte de vedere. Însă această autoritate puternică de stat, care este puternică prin structura sa exterioară, adică prin fascism, este clădită pe nisip, din punct de vedere politic (inamiciția între clasele sociale, izolarea de alte state), și, în special, din punct de vedere economic (lipsa dreptului de proprietate, care dă naștere concurenței libere, înăbușirea inițiativei particulare, în dorința de a construi centralizarea, în special a celui extern, în mâinile statului (și lipsa unui drept solid), dă naștere activității de subminare și clătinare a acestei autorități ferme (pivotul de fier care este adânc înfipt în nisip; vezi ziarul „Rul” din octombrie 1921, impresiile mele după 8 zile în URSS).

Apropos: nu am posibilitatea de a citi ziare din străinătate. Citesc în ziarele locale despre pașii conservatorilor și miniștrilor englezi îndreptați contra bolșevicilor. Comitetul Național și presa din străinătate, care face totul ce este posibil spre a dovedi că nenorocirile provin din cauza recunoașterii de către Anglia a URSS, care tinde a distruge toate guvernele, printre care și pe cel englez? Dacă URSS este recunoscută, atunci este naiv a cere o altă atitudine față de grevă, iar memoriul Guvernului englez este slab anume din acest punct de vedere și dă prilej autorității sovietice a reproșa unor membri ai Guvernului englez lipsa de punctualitate. Comitetul Național a compus un memoriu pentru englezi? Semnat Mih. Petrov.

Forța autorității constă în dictatură

Trecerea frontierei române peste Nistru în condiții exclusiv grele. Am ră-tăcit. Dacă eu, un om bătrân, o inimă nu tocmai sănătoasă, am rezistat, atunci pentru oamenii tineri, sănătoși, trecerea nu prezintă mari greutateți. Deocamdată, informația este superficială, după primele impresii, însă mai pe urmă pot fi corectări. Deocamdată, nu am vorbit cu militarii (noștri) și țărani. Am stat numai câteva zile la Odesa și câteva zile aici. Am vorbit despre politică numai

cu vreo 4-5 oameni, foști membri ai Zemstvei și cadeți, de aceea, afară de impresiile personale, transmit și opiniile lor.

Fenomene pozitive (pentru noi): 1) Orașul Odesa, mare, cu portul cel mai important. Portul este absolut pustiu, mort, fără vapoare. Simptomul crizei comerțului extern. Lipsa de lucru. Reducerea lucrătorilor și funcționarilor. 2) Scumpetea nemaipomenită a vieții, nemaivorbind despre manufactură, aproximativ, viața este de trei ori mai scumpă aici ca la Paris, iar dolarul se menține artificial la norma de o rublă și 94 copeici. La bursa clandestină aproape nu se poate schimba și este periculos, căci se persecută cu severitate. Deci, este greu a trăi din valută, cursul dolarului menținându-se artificial. În urma scumpetei vieții și produselor, capacitatea rublei și a cervonețului de a cumpăra a căzut mult. Deși recolta se prevede foarte bună, totuși, în asemenea împrejurări, cervonețul va continua a cădea. Toți speră la această criză economico-financiară. Numai dacă nu ar veni în ajutor Europa.

Aici le este frică de rezultatele pozitive ale tratatelor franco-sovietice, ale domnilor De-Monzi, Herriot etc. Problema momentului este de a avertiza pe francezi. Se face prea puțin. Toate organizațiile politice trebuie să-și dea toată silința în această privință (articole de ziar, interviuri, scrisori către oamenii politici de stat, acele convorbiri personale). Un om gânditor este sigur că America, prin „Aga”¹², a salvat autoritatea bolșevică în timpul foametei. În vederea imposibilității intervenției aici, toți având salvarea în posibilitatea unei blocade economice a URSS. În acest caz și dacă și nu va urma vreo explozie din cauza supremației, a forței aparatului polițienesc administrativ, atunci va fi inevitabilă evoluția accelerată a autorității, care va deduce la capitulare.

Fenomene negative:

1) Ordinea exterioară la căile ferate și prin orașe. Amenzi și arestări pentru scuipatul și aruncatul țigărilor în vagoane și gări, pentru coborâtul în mers. Conductorii în vagoane, locurile numerotate, punctualitatea orarului (mi se pare că este o lipsă mare de trenuri pentru mărfuri, șine, traverse). Se mai construiesc câteva ramuri mici. Miliția exterioară de la căile ferate este nemaipomenită.

Aglomerăție. Criză teribilă a chirilor. Cu toată scumpetea, se construiesc câteva case noi. Automobilele (engleze și italiene) circulă cu o punctualitate pariziană (la Odesa sunt puține), peste 3-4 minute. Mărfuri și produse se găsesc din abundență, însă sunt foarte scumpe. La fiecare pas întâlnești cooperative ca „Larek” și „Terabccou”. Sunt o mulțime de birturi economice (o masă din două feluri de mâncare costă 70-80 copeici).

---

¹² Probabil „ARA” – American Relief Administration.

Bancnotele (semnăturile lui Kutle, Sadarin etc.), monede de argint și aramă (ultima serie este de bronz). Lumea este îmbrăcată modest, democratic, însă curat. Mulți sunt cu geți, căci sunt în serviciu. Teatrele și cinematografele sunt aglomerate. Piese teatrale din capitală. În genere, viața exterioară zvâcnește ca un izvor. Intelectualii necomuniști sunt foarte persecutați.

2) Asuprire – spionajul este model. De curând s-a organizat un mic cerc profesoral. A doua zi, un profesor a fost invitat la GPU: „Dvs. ați vorbit despre ceea și ceea!”. Ca și întotdeauna, în timpul insucceselor interne, represiunile în interior sporesc ultimele insuccese (China – s-au cheltuit zeci de milioane, greva din Anglia, cererea de către nemți a 16½ după împrumuturi) și... arestări în masă și teroare. Spre exemplu, sute de ofițeri care n-au declarat despre titlurile (gradele) lor militare, procesul cărora a fost de mult încetat, sunt expulzați la Solovețk. Intelectualii, care într-un timp se simțeau puțin mai liberi, cu toată existența grea materială, sunt din nou terorizați.

Nu este viață, ci vegetare. Unii speră la o evoluție urgentă, după care ar urma prăbușirea autorității, alții – de etatea mea, nu speră a vedea un timp mai plăcut. Un profesor a fost în delegație la Berlin un an de zile, era să rămână în străinătate pentru totdeauna, dar a preferat a se reîntoarce, îngrozind-se de emigrație, de ideile ei de partid, de neștiința și lipsa de dorința de a pricepe ce se petrece în Rusia.

Partidul lui Miliukov (republican), care este nu mai puțin vătămător ca cel monarhist, se observă aici mai puțin. Întregii emigrații i se însușește un colorit de partid, în special, prin activitatea monarhiștilor. Toți de aici, pe care i-am văzut, nu au o atitudine negativă față de această idee de partid, care îndepărtează emigrația de cercurile locale anticomuniste. Aici sunt siguri că acei care acum se joacă cu jucării monarhiste sunt consacrați a sta veșnic în emigrație.

Congresul din străinătate, după zvonurile care au ajuns până aici și după presa sovietică și „Renașterea”, au produs o impresie nu prea plăcută. Poziția lui Struve se consideră că este prea de partid. Despre N.N. știu, însă se interesează puțini de el, ca de ceva problematic, puțin real. Se bucură când eu explic poziția lui înțeleaptă, care este contrarie ideii amicilor lui dintre militari și monarhiști. Recunosc iminența dictaturii pentru Rusia. Autoritatea bolșevicilor este foarte puternică din punct de vedere mecanic. Câțiva ani de viață fără război și țara a progresat din unele puncte de vedere, cu toate că principiile fundamentale – egalitatea claselor sociale și lipsa dreptului de proprietate – sunt vătămătoare pentru viitorul Rusiei. Aceasta va suprima organismul statului sau va fi necesar a face compromisuri tot mai mari.

Forța autorității constă în dictatură, lipsa parlamentarismului și principiului de coaliție, unitatea autorității. Fascism de stânga. Cum în timp de război este nevoie de dictatori (Clemenceau, L. George), asemenea și în urma zdruncinăturilor războiului și, în special, ale revoluției. Aceasta nu au priceput în Franța, au priceput numai în Italia. Prin aceasta sunt puternici și bolșevicii, cu toate minusurile lozincilor lor economice și politice.

Încă nu am văzut pe țărani. Judecând despre ei din cele auzite, pe ei nu-i interesează regimul politic, fie monarh sau președinte, pentru ei este indiferent, numai să existe o autoritate fermă care să așeze munca lor și să le dea dreptul de proprietate. Starea spirituală a populației urbane se apropie de aceleași idei. Industria se găsește într-o stare de plâns, cu toate că unele ramuri ale industriei, pentru care se cheltuiesc sume colosale, se stabilesc și se dezvoltă, însă pur artificial, și producția costă mai scump ca marfa adusă, cu toate dificultățile referitoare la obținerea valutei.

Antisemitismul este nemaipomenit, crește, se observă și în Armata Roșie. Prin comisariate nu au rămas aproape deloc evrei, unul la 12-15 oameni. Despre pogromuri nu se aude. (ss) Pav. Dolgorukov

În încheiere – câteva detalii despre personalitatea contelui. Unul dintre cei mai bogați și devotați oameni ai Rusiei, Pavel Dmitrievici Dolgorukov (1866-1927) a fost fondatorul Partidului Democrat Constituțional, cunoscut mai bine ca Partidul Cadetilor, deputat în cea de a doua Dumă de Stat. După revoluția din februarie 1917 a pledat pentru menținerea Dumei ca organ legislativ. Susținător al Armatei de Insurgență în timpul războiului civil, a fost evacuat în Constantinopol. Aflat în emigrație din toamna anului 1920, a predat literatura rusă la Sorbona, publicând numeroase articole antisovietice în presa emigrației albe din Europa. În calitate de membru activ al emigrației ruse a acționat în Sofia, Belgrad, Praga, Varșovia. Pacifist și adversar al pedepsei cu moartea, contele, a cărui prezență în România este aproape necunoscută, considera că violența trebuie exclusă din rezolvarea conflictelor interne sau externe. În permanență a făcut apel la „condamnarea morală și suprimarea de către toate popoarele civilizate a socialismului militant, comunismului și a rădăcinilor sale”¹³.

Numele care apar în textul românesc (Poklevski Kozel, fost reprezentant al Imperiului Rus la București, generalul emigrant Leontovici, Siguranța Statului etc.) confirmă identități reale ce au contribuit la pregătirea operațiunii sinucigașe la care s-a angajat liberalul care și-a dorit să vadă Rusia „bogată, liberă și fericită”¹⁴. Detalii noi, precum cele care se referă la activitatea concretă

---

¹³ П. Д. Долгоруков, *Великая разруха...*, с. 330.

¹⁴ Ariadna Williams, *Op. cit.*, p. 200.

desfășurată pe teritoriul URSS, definesc caracterul subversiv al unei tentative cu evidente trăsături idealiste. În context, interesul pentru documentele identificate în Arhiva MAE derivă din perspectiva cunoașterii realităților „din lumea cealaltă” – din Autonomia Moldovenească până în inima Ucrainei sovietice. Nu sunt mai puțin interesante detaliile marcate de nostalgie imperială ce schițează percepția emigrantului asupra vieții din România Mare în general și din Basarabia, în special. Întâmplarea sau destinul tragic fac posibilă recuperarea relatărilor complete în țara în care a fost pregătită misiunea antibolșevică – aproape imposibilă, fatală și integral asumată¹⁵.

---

¹⁵ Documentele, inclusiv scrisorile, vor fi publicate integral în volumul „Chestiunea refugiaților de peste Nistru”.

ASPECTE DIN TRECUTUL FACULTĂȚII DE TEOLOGIE DIN CHIȘINĂU ÎN ANUL 1938

Teodor Candu

Abstract. *This material reflect few documents about the evolution of the Faculty of Theology from Chișinău during the 1938, the first document is reflect a Project which was lounched by Vasile Radu Dean of the faculty during 1 March – 1 December 1938, about the reorganization of Faculty Librery and transferation of them in the „B.P. Hașdeu” Liceum from Chișinău. The last three archivistic picess are about the a group of student from this Faculty which need to tacke food in the cathering.*

Keywords: Faculty of Theology in Chisinau, Metropolitan of Bessarabia, documents, students.

Cuvinte-cheie: Facultatea de Teologie din Chișinău, Mitropolia Basarabiei, documente, studenți.

Evoluția Facutății de Teologie din Chișinău reprezintă un aspect care urmează a fi cercetat cu multă atenție, de aceea orice contribuție cât de mică pe marginea acestui subiect va permite elucidarea rolului și locului care l-a jucat această instituție de învățământ în trecutul tumultos prin care a trecut Basarabia în decursul secolului al XX-lea. Trebuie să recunoaștem că subiectul dat a fost abordat de-a lungul timpului de un număr mare de cercetători și personalități, cu toate acestea un studiu excaustiv nu a fost realizat¹ până în prezent.

După evacuarea Basarabiei în perioada 26-28 iunie 1940 documentele din arhiva curentă a Facultății de Teologie au rămas la Chișinău, iar în urma declanșării războiului germano-sovietic din vara anului 1941 cea mai mare parte din acest fond, alături de documentele Mitropoliei Basarabiei din perioada interbelică, a fost distrus de sovietici. Astfel, orice informație relativă la acest subiect, aflată în fondurile altor instituții merită să fie scoasă din anonim și pusă în atenție publică.

Documentele prezentate mai jos s-au păstrat în fondul *Prefecturii Județului Lăpușna* într-un dosar cu corespondența pe diverse probleme din domeniul

---

¹ Aici vom face referire la doar câteva studii din ultimele decenii care se opresc asupra istoricului Facultății de Teologie semnate de: Gheorghe Palade, *Facultatea de Teologie din Chișinău. Profesori și studenții (1926-1940)*, în „Cugetul. Revistă de Istorie și Cultură”, 2000; Idem, *Soarta Facultății de Teologie din Chișinău după refugiul de la 28 iunie 1940*, în „Cugetul. Revistă de Istorie și Cultură”, 2001, nr. 3-4, p. 31-40; Eugen Onicov, Vasile Eșanu, Alexandru Severin, *Din istoria Facultății de Teologie din Chișinău*, în „Altarul Credinței: Publicație periodică de informație bisericească, teologie și spiritualitate a Bisericii Ortodoxe din Moldova”, 2006, nr. 17/20, 30 noiembrie, p. 7.; Vasile Secrieru, pr. lect., *Facultatea de Teologie din Chișinău (1926-1940)* în http://www.teologie.net/biblios.html?file=secrieru_02.pdf&action=down

învățământului pentru anul 1938. Frânturile din fostele arhive care au ajuns până la noi conțin diverse informații, care, colectate și valorificate, vor permite dezvăluirea multor momente mai puțin cunoscute a trecutului nostru.

În materialul de față aducem atenției publicului câteva documente care reflectă aspecte din trecutul Facultății de Teologie din Chișinău în decursul anului 1938, elaborate pe parcursul lunii noiembrie. În primul grup de documente sunt trei piese ce se referă la corepsondența dintre Decanul Facultății de Teologie din Chișinău Vasile Radu² cu Prefectura și Legiunea de jandarmi a județului Lăpușna cu privire la un grup de 35 de studenți care urmau să ia masa în mod gratuit la cantină. Pe lângă aspectul social pe care îl au cele trei documente, ne oferă numele a 35 de studenți care-și făceau studiile aici în anul 1938.

Un alt document inclus în acest material se referă la o adresare înaintată de administrația Facultății de Teologie din Chișinău către Ministrul Educației Naționale, prin intermediul căreia prezenta un proiect de o mai bună organizare a activității Bibliotecii Facultății. Sunt oferite unele date despre momentul întemeierii acestei instituții, care s-a petecut în anul 1926. De asemenea documentul redă rolul pe care îl avea instituția pe teritoriul de Răsărit al Țării, pe plan cultural și bisericesc. Vom remarca, în cadrul Facultății și-au făcut studiile personalități marcante ale ținutului.

În proiectul de reorganizare a Bibliotecii Facultății din Chișinău, decanul facultății V. Radu propunea Ministerului transmiterea clădirii Liceului „B.P.Hasdeu” din Chișinău, care fusese reorganizat în anul 1938 în gimnaziu industrial de băieți, în gestiunea sa³, iar gimnaziul să fie transferat într-un alt edificiu, după cum menționa autorul, „de care nu duce lipsă Chișinăul”. Deși acest proiect, din informațiile de care dispunem la moment, nu a fost dus la bun sfârșit, totuși prin natura datelor prezentate este valoros.

Detaliile oferite de documente sunt de o importanță deosebită pentru reconstituirea trecutului Facultății de Teologie din Chișinău și vor contribui la completarea tabloului istoric în care s-a dezvoltat această instituție de învățământ.

² Vasile Radu s-a aflat în funcția de decan al Facultății de Teologie din Chișinău în intervalul 1 martie 1938 – 1 decembrie 1938, personalitate marcantă în domeniul teologiei ortodoxe din spațiul românesc. Vasile Secrieru, *Op. cit.*

³ Este vorba despre fostul Gimnaziu nr. 1 de băieți din Chișinău. Actualmente, pe acest loc funcționează Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei.

ANEXĂ

1. 1938 noiembrie 26, nr. 4181. Chișinău – *Adresa Facultății de Teologie din Chișinău prin care cere aprobarea listei studenților care urmează să primească alimentare la cantină în mod gratuit*

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
UNIVERSITATEA MIHĂILEANĂ DIN IAȘI
FACULTATEA DE TEOLOGIE DIN CHIȘINĂU

Sediul: Chișinău, str. Universității nr. 18
Telefon nr. 184
Nr. 4181

Chișinău 26 noiembrie 1938

Domnule Prefect,

Aci alăturat avem onoare a Vă înainta tablou cu studenții Facultății de Teologie propuși pentru a li se acorda să ia masa gratuit la cantină.

L.Ș. Decan,

Pr. V. Radu m.p.

Secretar, Eh. Popovici m.p.

D-niei Sale

Domnului Prefect al jud. Lăpușna.

Supra: 5 decembrie 1938. Dl. Mihai Rusu Aviz Pref. G. Col. ... (ilizibil).

Loco.

ANRM, F. 339, inv. 1, d. 2391, f. 60 (Original, pe foaie cu antet al Facultății de Teologie din Chișinău)

2. 1938 noiembrie 26. *Tabloul studenților Facultății de Teologie care urmau să primească masa la cantină*

Tabloul studenților Facultății de Teologie propuși pentru a li se acorda masă la cantină.

1. Moțoc Alexandru
2. Gheorghiu Andrei
3. Popescu Alexandru
4. Popescu Petre
5. Simion Ilie
6. Grigoriu Ștefan

7. Mihăilă Dumitru
8. Țințanu Andrei
9. Popovici Octavian
10. Străistaru Alexie
11. Scărlătescu Ștefan
12. Străistaru Boris

13. Ionescu Traian	25. Doicescu Alexandru
14. Banaru Gheorghe	26. Vişinescu Gheorghe
15. Cristescu Emil	27. Croitoru C-tin
16. Trofim Evdochim	28. Neaga Gh. Ioan
17. Opriş Ioan	29. Romanet Ioan
18. Jivca Stanev	30. Achiţei Filip
19. Bivol Vasile	31. Cireş Iuliu
20. Racu Dumitru	32. Manoliu Titu
21. Pereteatcov Vsevlod	33. Rădescu Ioan
22. Lungu Nicolae	34. Godescu Petru
23. Ştefănescu Apostol	35. Geantă Niţă
24. Josan Virgil	

L.Ş.

Decan, pr. V. Radu <m.p.>

ANRM, F. 339, inv. 1, d. 2391, f. 61 (Original, Ştampila Facultăţii de Teologie din Chişinău)

3. 1938 decembrie 15. (Confidenţial) – *Prefectura Judeţului Lăpuşna înaintează Legiunii de Jandarmi tabloul studenţilor Facultăţii de Teologie din Chişinău care urmasă să primească masă gratuit spre a fi avizat*

Nr. 32395/ 15-XII-938.

Confidenţial – Personal

Către Legiunea de jandarmi Lăpuşna.

Avem onoare a vă înainta alăturat adresa No.4181/938 a Facultăţii de Teologie din Chişinău, însoţită de un tablou de studenţii acelei facultăţi propuşi pentru a li se acorda să ia masa gratuit la cantină, rugându-vă să binevoîţi a vă da avizul, odată cu restituirea anexelor.

p. Prefect ... (semnătură Ilizibilă).

Şeful Secţiei Ad-tive

Gh. Nacu

Gh. Nacu <m.p.>

ANRM, F. 339, inv. 1, d. 2391, f. 62 (Copie)

4. 1938. *Proiectul Decanului Facultății de Teologie din Chișinău, Vasile Radu, de reorganizare a Bibliotecii și transferării ei în localul Liceului „B.P.Hasdeu” din Chișinău*

Copie de pe adresa Facultății de Teologie din Chișinău nr. 2441/938.

Domnule Ministru,

Facultatea de Teologie din Chișinău a fost înființată în anul 1926 ca un post înaintat de cultură bisericească în partea de Răsărit a Țării.

După experiența de 12 ani ne dăm seama de importanța acestei Facultăți. Instalată în clădirea vechiului seminar la un loc cu internatul și un număr de 4 săli de curs sunt rezervate Facultății. Această Facultate are nevoie de săli pentru seminarii în care să se așeze bibliotecile respective ale catedrelor și în care studenții să poată fi puși la lucru și mai mult decât acum.

Biblioteca Facultății este instalată într-o sală în care pot încăpea 30 de studenți. alături se află depozitul de cărți. Cu toate măsurile pe care le-am luat ca în subsolul nu tocmai potrivit să instaleze într-o cameră acest depozit de cărți, spațiul rămâne insuficient pentru ca studenții să poată ceti în bibliotecă în mare număr. Cu această schimbare am putea avea maximum 50 de studenți care ar avea locuri în bibliotecă.

Clădirea vechiului seminar care ne-a fost acordată de la început este o clădire făcută pentru alte nevoi, pentru alte timpuri și pentru altă concepție de învățământ.

A cere astăzi Ministerului fonduri pentru noui construcții n-o facem fiindcă nevoie mai urgente sunt chemate să fie acoperite cu sume care noi ne dăm seama că trebuie să fie cheltuite în acest scop. Ceea ce vă cerem însă este un lucru ușor realizat și anume:

În fața Facultății se află clădirea Liceului „B. P. Hajdeu” care liceu a fost transformat în gimnaziu industrial, începând din anul acesta. Ar fi nemerit ca în această clădire în care și-au făcut studiile însemnați cărturari din trecut ai Neamului nostru să fie cedată Facultății, iar pentru liceul industrial să se găsească o altă clădire de care nu este lipsit Chișinăul și printr-o nouă repartizare a elevilor și a școlilor să se poată găsi modalitatea ca imobilul Liceului să fie lăsat liber pentru uzul facultății în care să se poată așeza Biblioteca care la nevoie ar putea fi contopită cu biblioteca universitară care există la Chișinău în chiar clădirea Liceului, săli de seminar, bibliotecile catedrelor și depozitul de cărți care se vor mări simțitor în urma aprobărilor care ne au fost date de Onor. Minister prin trecere în deplină proprietate a cărților teologice, literatură și istorie scrise în limbi străine și aflătoare în bibliotecile liceelor și seminarului teologic din Chișinău.

Cu această ocazie s-ar putea separa clădirea Internatului teologic de clădirea Facultății, iar studenții care acum nu pot încăpea în internat din cauza lipsei de locuri

ar avea loc și ar putea fi supuși unui control permanent și efectiv, ceea ce stă în deplin acord cu legea de organizare a învățământului teologic și dorința Sf. Sinod ca toți studenții teologi să-și facă educația în internat și sub supravegherea bisericii.

Nădăjduim, Domnule Ministru, că veți aprecia aceasta propunere și că veți trimite un delegat al Ministerului, care să studieze propunerile noastre la fața locului după care să se ia măsurile pe care cu insistență vi le cerem.

Primiți, Vă rugăm, Domnule Ministru, asigurarea deosebitei noastre considerațiuni.

Decan, (s.s.) pr. Radu

Secretar, (s.s.) Indescifrabil

L.Ș. Pentru conformitate

Marerat L. <m.p.>

D-Sale D-lui Ministru al Educației Naționale.

ANRM, F. 339, inv. 1, d. 2391, f. 124 (Copie) (Ștampilă rotundă cu inscripția România. Ținutul Nistrului.)

EXERCIȚIUL MEMORIEI

"DOAMNE FEREȘTE PRIN CE AM TRECUT...". DESTINE FRÂNTE DE CALVARUL DEPORTĂRILOR¹

Igor Cereteu

Abstract. *This material presents a tragic page about deportations organized by the Communist-Stalinist regime on the territory of the former Moldavian Soviet Socialist Republic. The interview is conducted with Maria Tofan with village Drochia.*

Keywords: repressions, deportations, Moldavian Soviet Socialist Republic, Tofan Iacob și Maria, village Drochia, survivors' testimonies.

Cuvinte-cheie: presiuni, deportări, RSS Moldovenească, Tofan Iacob și Maria, satul Drochia, mărturiile supraviețuitorilor.

Iacob și Maria Tofan, o tânără familie din satul Drochia, raionul Drochia, a fost deportată la 6 iulie 1949 în regiunea Tiumen' din Rusia și s-au aflat acolo până în 1960. Au trecut prin mari greutăți, au suportat calvarul deportării, însă în cele din urmă au revenit la baștină și au fost nevoiți să i-a viața de la început. Le-a fost foarte greu, pentru că revenind în satul natal nu au putut recupera averea și au fost nevoiți să construiască o nouă casă. În Tiumen' au ridicat două case, la revenire au construit una pentru ei în sat, iar mai târziu alte trei case copiilor. Capul familiei nu mai este în viață, iar soția lui, Maria a acceptat să povestească prin ce greutăți a trecut în această perioadă.

– Doamnă Maria, ați fost deportată împreună cu familia și ați îndurat mari greutăți. Vrem să știm dacă nu vă deranjează faptul că vă răscolim din amintiri, care nu sunt dintre cele mai placute?

Nu mă supără cu nimic. Cu adevărat am trecut prin foarte mari greutăți și am trăit anii tinereții prin străini. Nu pot să-mi explic nici azi de ce bunul Dumnezeu a procedat cu noi astfel. Nu am fost niște răi, nu am fost leneși sau bețiivi. Eram niște tineri căsătoriți, care nici avere nu aveam. Când ne-am căsătorit, părinții ne-au dat o suprafață mica de pământ. Atâta doar cât am strâns niște bani, cam vreo 10 mii de ruble, și am cumpărat o casă nu prea mare la Velniță (o mahala – n.n.).

– Și totuși, care a fost cauza pentru care ați fost ridicați în miez de noapte, cine v-a pârât?

---

¹ Interviu realizat de Igor Cereteu. Mulțumiri speciale Valeriei Stog și lui Ovidiu Cereteu, care m-au ajutat la înregistrarea acestui interviu.

Au trecut atâția ani de atunci, dar cauza nici acum nu o știm. În sat mai era o familie Tofan Iacob și Maria. Și noi, și ei aveam câte o iapă bălaie. Unii vorbeau prin sat că ne-au confundat, alții ziceau că s-a făcut special, pentru că celălalt Tofan Iacob era în relații mai bune cu cei de la conducere. Până la urmă nu știu care e adevărul. Nu cred că ne-a pârât cineva. În sat se cunosc oamenii între ei. Conducerea satului știa totul despre fiecare om, așa că nu era nevoie să ne pârască cineva. Ce am făcut noi ca să fim pârâți!?

– Ați știut din timp că vor fi deportări?

– Da, noi am știut cu o zi înainte că se pregătesc să ridice lume, dar nu ne-am gândit că vom fi și noi printre ei. Nu aveau nici un motiv pentru asta. Câteva zile mai înainte Iacob a fost la Movilău cu făină de popușoi și o canistră de ulei, le-a vândut și am plătit „holosteacul” (impozit care se plătea de cei care nu aveau copii-n.a.). Nu aveau datoriile la stat și stam fără griji. Din satul nostru lucra la gara Drochia la miliție un băietan de-a lui Valenti, care era rudă cu nașul nostru Vasile Tofan. Întâmplător, în acea zi, soțul s-a întâlnit cu el și l-a rugat să-i transmită lui nașu Vasile despre ceea ce urma să se întâmple. În aceeași zi, Iacob s-a dus la nașu, căci nu locuiam departe, și i-a povestit despre ceea ce se așteaptă la noapte. Nașul, însă, i-a spus că nu se teme de asta și că nu-l privește pe el. Iacob a plecat, iar nașul și-a făcut socoteala și a fugit de acasă, iar noi, tineri fiind, ne-am dus și ne-am culcat liniștiți. În seara aceea venise și soacra mea la noi, Vighenia Tofan, care era o femeie bătrână, știa carte și era foarte credincioasă. În fiecare seară citea până târziu cărți bisericești. Eu nu știu carte și uneori mai stam cu dânsa și o ascultam.

– Vă aduceți aminte de acele clipe tragice când ați fost treziți în zorii zilei și urcați în „mașina neagră” pentru a fi deportați?

– Cum să nu-mi aduc aminte? Iacob a murit de mai mulți ani, iar eu uneori mă trezesc noaptea din somn și plâng până se face ziuă. A fost o mare bătaie de joc de oameni! Vă spuneam că în acea seară ne-am culcat liniștiți și ne gândeam cât de mare necaz va fi pe capul unor oameni care vor fi luați spre ziuă, fără să ne gândim măcar o clipă că și noi vom fi ridicați. În sat știau mulți despre nevoia care se aștepta și au fugit, femeile și copiii, însă, au rămas acasă. Nu s-au mai uitat la nimic, nu aveau în ei frică de Dumnezeu. Unde nu era stăpânul casei, au luat doar femeile și copiii. În dimineața zilei de 6 iulie 1949, era cam ora 4, au început a lătra câinii. Noi dormeam în casă, soacra într-un sărăieș. Iacob s-a trezit, s-a uitat pe fereastră și și-a dat seama despre ce este vorba. A ieșit afară și i-au spus că este arestat. A intrat repede înapoi și mi-a zis: „Marie, eu fug!”. S-a urcat în pod, însă nu a zăbovit mult, s-a coborât, s-a urcat pe cup-

tor. Eu m-am așezat pe vatra cuptorului cu lampa. El s-a furișat în spatele meu, a spart fereastra de pe cuptor și a ieșit afara. Nemernicii nu au auzit, pentru că lătra câinele și era gălăgie. Iacob s-a furișat prin cânepa din spatele casei și s-a ascuns, așa cum era îmbrăcat, într-un pâlț de cătină. Milițienii au intrat în casă și au strigat să ies afara. Parcă acum îi văd: Alexei Ceailic, care e din sat, doi soldați mai tineri și un căpitan mare, negru și urât, că te speriai de el. În sat erau mai multe echipe. La Ianachi a lui Tudos a fost unul Borea, care i-a adus pe soldați. Am tras o frică soră cu moartea! Mi-am mușcat toată limba în gură de scarbă și de frică (*plânge*). La un moment am rămas doar eu cu soldatul și am început a tremura ca varga, nu mă puteam opri de plans. Am încercat să strig la ei, la vecini. Nimeni nu a putut să se apropie de casa mea. Am văzut un băietan care se uita de la vecin și l-am rugat să o cheme pe mămunea, care locuia tocmai în celălalt capăt de sat. Soacra nu putea să iasă din sarai, pe urmă au scos-o afară și au luat-o și pe ea cu noi. Iacob a văzut totul ce s-a petrecut atunci când era ascuns, ședea culcat în cătină și plângea.

– Ce vârstă aveai atunci?

Eu sunt din 1928, iar Iacob e mai mare decât mine cu cinci ani. Vă spuneam că eram foarte tineri, ne căsătorisem doar, nu aveam copii. Eu eram de 19 sau 20 de ani și Iacob era cu cinci ani mai mare ca mine.

– A reușit să vină mama să vadă ce se întâmplă, sau să-și i-a rămas bun?

Da, mămunea a reușit să vină, dar cu mari greutate. Când a ajuns în centrul satului, acolo era așteptată de o parte femeiască care se ocupa de ridicare. A întrebat-o unde se duce atât de devreme, iar mămunea i-a răspuns că merge la fiică. A urmat un răspuns brutal: „Mergi acasă, că pe fiică-ta nu o ridică!” Mămunea nu s-a supus și a vrut să treacă, însă a fost îmbrâncită. S-a întors înapoi și a mers pe alt drum de la marginea satului, pe malul râului Cubolta. Însă la o intersecție i-a tăiat calea aceeași persoană și iarăși a bruscat-o. Mămunea s-a întors, s-a furișat pe o hudiță și prin niște tufari a trecut balta (râul Cubolta – n.n.) și de-a lungul bălții a ajuns în dreptul nostru, a mai trecut încă o dată prin apă și a venit la noi. Și-a pus mâinile în cap de ceea ce a văzut în grădină. S-au început mari răcnete (*plânge*). Eu nu vroiam să mă supun, însă unul dintre soldați m-a îmbrâncit și m-a bătut cu patul armei. La fel a fost bătută și mămunea. Soacra era deja în grădină, pregătea bagajele de drum. Iacob, așa cum v-am spus, a rămas. El a crezut că dacă rămân eu singură, nu mă vor lua. Dar au luat-o pe soacra cu mine.

– V-au permis să luați ceva pentru drum?

Ne-au dat voie să luăm cu noi până la trei tone (sic!), însă nu am putut să

luăm atâta. Eram trei femei în grădină, ce puteam să ridicăm noi în mașină? Doar atât cât ne țineau puterile. Mămunea mi-a dat toți banii care îi avea adunați, să am măcar pentru drum. Nimeni nu știa unde ne vor duce.

– Ce a urmat în continuare?

Ne-au urcat în mașină cu forța, noi răcneam, iar mămunea din urma noastră bocea. Ne-au dus în gară la Târnova, că atunci nu era raionul Drochia cum este acum, dar satul era în raionul Târnova. Am stat acolo vreo trei zile. Iacob nu a putut răbda și a doua sau a treia zi de dimineață, împreună cu Iacob Repețchi, care la fel a reușit să fugă, s-au pornit pe jos spre Târnova. Pe șleau, la movile, s-au întâlnit cu căpitanul și câțiva soldați. Căpitanul l-a recunoscut pe Iacob și l-a întrebat: „Tu ești Tofan?” și Iacob a răspuns că el este. I-au urcat în mașină, au revenit în sat și i-au ținut o noapte la primărie, iar în ziua următoare au fost și ei în gara de tren de la Târnova. Am stat în gară vreo trei sau patru zile, iar pe urmă ne-au urcat în vagoane pentru cărat vite. Ce nevoie era atunci în gară la Târnova! Ce bocete, ce strigăte mai erau! Însă nimeni nu putea să ne ajute cu nimic. Ne-au numărat în rusește ca pe oi și ne-au urcat în tren.

– Era multă lume în vagon, eșalonul era mare?

Nu știu câte vagoane avea trenul, dar era destul de lung. În vagon eram 12 familii din sat, mai erau și de prin alte sate. Știu că erau nu mai puțin de 12 copii, unii de o lună-două, alții aveau câțiva ani. Vagonul avea și niște ferestre mici, dar acoperite, nu știu de ce, poate ca să nu intre aerul să ne termine mai repede, sau poate se temeau să nu fugim cumva. După ce trenul s-a urnit, Iacob Repețchi, care era meșter și avea instrumente cu el, a scos scândurile de la ferestre și astfel am început să respirăm mai ușor. Din câte îmi aduc eu aminte, cu noi mai erau Timofti Musteață, Anatolie Musteață, Iacob și Gheorghe Vacari. Erau făcute liste de mai înainte, însă cei care au știut au fugit. Știu că fugise mai mulți: Ștefan Pânzari, Toader Pânzari, Simion Stati, dar Filip Dascăl și cu cineva din sat au fost trimiși la Iampolea [Iampol-n.a.], ei acolo au stat.

– Câte zile ați mers pe drum?

Nu știu ce să vă spun, parcă Tiumenul nu e așa departe (!), dar ne-au dus 15 zile cu trenul până acolo. Mergea trenul pe niște șine ruginite, de parcă nu mai fusese niciodată urmă de tren pe acolo. Am mers cam mult și drumul a fost foarte greu. Vă închipuiți pe vreme de vară să mergi în așa condiții! După ce ne-am îndepărtat, au început a opri trenul prin stații mai des și deschideau ușa vagonului și mai intra aer, parcă era altă viață. Ei erau pregătiți de mai mult timp pentru asta. Am observat în gări butoaie mari cu apă, care era deja împuțită, avea mâl verde deasupra, iar ei ne îndemnau să bem din ele. După

o perioadă de câteva zile, au permis soldaților să aducă câte o căldare de apă, care era mai curată. Mâncarea de acasă se cam terminase, am cam îndurat foame, dar de la o vreme au început să aducă și căldări cu supă și cu asta am rezistat tot drumul.

– Și în cele din urmă unde ați ajuns?

Când ne-au dat ordin să ieșim din vagon, s-au început mari răcnete. Lumea era foarte speriată. În jur doar pădure și nimic mai mult. Credeam că aici ne prăpădim! (*plânge*). Au tăbărit peste noi niște tâlhari, care vroiau să ne ia lucrurile sau mâncarea. În cele din urmă s-au potolit, i-au dat la o parte și a început să ne împartă care și pe unde. Oamenii din satul nostru au fost toți împreună. Nu erau case acolo, se vedeau doar câteva barăci și ne-au împărțit câte două, trei familii la o baracă. Noi am fost cu Nina a lui Anton Stati și ne-am împăcat foarte bine. Anton a reușit să fugă, dar pe urmă ne-a ajuns și el din urmă. În alte barăci au existat și neînțelegeri, sfadă, bănuieli, s-au mai întins pe acolo. Noi ne-am împăcat foarte bine. Mulțumesc lui Dumnezeu că măcar atunci ne-a ajutat! La început ne verificau de două ori pe lună, uneori ne cheamau la raion și ne cercetau despre diferite lucruri, de care noi nu știam nimic. Eram curați în fața lui Dumnezeu!

– Cu ce vă ocupați acolo?

Noi eram într-un sovhoz. Toată vara umblam la cosit fân pentru iarnă, iar pe timp de iarnă la tăiat lemne pentru baie, ori la adunat grămezi de omăt pe deal. Nu aveam nici un câștig din asta. Iernile erau foarte grele acolo. Omătul era cât un stat de om. Nu puteai merge de unul singur prin pădure, pentru că puteai să rămâi acolo pentru totdeauna. Ne ajutam unii pe alții. Dacă cineva nimerea în omăt mare și nu putea ieși, noi îi săream în ajutor. Ne lăsau să luăm lemne pentru noi cât doream, doar că nu ne permiteau să tăiem copacii drepți, deoarece aceștia erau încărcăți în vagoane și îi duceau unde le trebuia lor. În casă nu am suferit de frig, făceam focul când vroiam și cât vroiam. Copiii nu au îndurat frig și foame. Munceam numai pentru ei.

– Până la urmă ați locuit în barăci? Ce mâncați acolo?

Ei, ba nu, am făcut casă din lemn. Eram câte două familii la o casă. Am muncit foarte mult acolo. Despre mancare, ce să vă spun? La început a fost foarte greu din partea mâncării. Când am ajuns, ne-au dat niște pâine de ovăz, coaptă în niște tigăi murdare de unsoare de tractor. Chiar și așa gust avea. Pe urmă au început să aducă pâine puțin mai bună, dar nu ca cea de acasă. E tare amară pâinea printre străini! Am mai avut noroc de niște babe rusoaiice, care ne aduceau de două ori pe zi lapte. Și iată așa am scăpat de foame. Când am

ajuns acolo, babele astea au pus cartofii în pământ, ne-au dat și nouă pământ, am pus cartofi, care în anul acela s-au făcut bine. Peste un timp am cumpărat o vacă, copiii aveau nevoie de lapte. Pe urmă, Iacob, cu alt om de la noi din sat, s-au angajat să lucreze la construcții. Din cauza asta ne mutau dintr-un loc în altul. Acolo unde am stat la început, am ridicat casă, pe urmă o perioadă am stat chiar în Tiumen', și acolo am ridicat altă casa. Când am venit în Moldova, am vândut casa din Tiumen'.

– Se pare că ați început să vă deprindeți cu viața de acolo. Nu duceți dorul casei?

Noi știam că nu mai avem case și nu avem unde să venim, dar dorul de casă a fost întotdeauna în mintea noastră. Încă eu mă mai deprinsesem. Toată povara era pe umerii lui Iacob, el tare mai vroia să venim în Moldova. Nu dormea noaptea și se gândea cum să facă să ne întorcem la noi în sat. A scris foarte multe scrisori la Chișinău ca să ne permită să venim acasă, cred că a scris mai mult de 50 de scrisori. Veneau și răspunsuri, dar nu ne bucurau cu nimic, spuneau că suntem ridicați pe drept și nu se permite revenirea în Moldova.

– Cum ați reușit în cele din urmă să veniți cu toții acasă?

Când au început să vină scrisori de eliberare pentru unii, tare ne-am mai bucurat. Iacob iarăși a început să scrie scrisori. În ultima lună a simțit că vom veni acasă, după 11 ani, și nu a închis un ochi timp de o lună de zile. Atat de mult îl măcina gândul de casă (*plânge*). Și soacra vroia acasă, zicând că nu vrea să moară prin străini, vrea să închidă ochii la ea acasă, chiar dacă casa nu mai era a ei. Si până la urma ne-a venit foaie mare unde era scris că suntem slobozi. Asta a fost în anul 1960. Noi deja aveam trei copii. Iulia avea 10 anișori, Pavel și Ilenuța erau mai mici, iar Liusea s-a născut aici. Le-a fost și lor, bieții copii, foarte greu, știau doar rusa, dar cu vremea s-au deprins. Am adunat bani acolo, am îmbrăcat copiii, ne-am luat casă. Când am venit, ne-au dat o casă care era pe locul unde a stat Timofti Ilichiu, iar pe urmă ne-au zis să părăsim casa și locul, pentru că i le dăduse lui Timofti. Nu am mai pus pricină nimănui de casa pe care am avut-o. Toată viața am făcut case. Când ne-au ridicat, aveam o casă cumpărată, acolo, în Tiumen', am ridicat două case, am venit aici, ne-am construit altă casă, copiii au crescut, și am mai construit încă trei, așa că toată viața am făcut case. Nu am mai ieșit din lut. Ne-a fost tare greu! Am avut noroc și de un om bun, Iacob era meșter și se pricepea la toate. Dacă l-a luat Dumnezeu la El acolo, poate prea repede (*plânge*).

– Mai sunt în viață oameni din sat care au fost deportați?

Nu prea știu exact. Dintre cei care au rămas să locuiască aici, în satul Drochia, nimeni nu mai trăiește. Dar în gara Drochia mai trăia Liuba lui Gheorghe

De la stanga la dreapta: Tofan Iacob, Tofan Vighenia, Tofan Maria și copiii Elena, Iulia, Pavel (în brațele bunicii)

a lui Nastas Vacari, care, ca și noi, abia se cununase și imediat i-au ridicat. La Dondușeni trăia cumătra Nina a lui Anton Stati la feciorul ei Titu, dar nu știu dacă mai este în viață. Cumătra Nina avea vreo 5 sau 6 copii. Cu noi a mai fost și Pima, ginerele babei Duduca Musteață, căsătorit cu fiica ei, Paraschița. S-au prăpădit amândoi. Baba era foarte iute de picior. Când eram acolo, a venit în ospetie, a stat puțin și a plecat. Îi știam pe toți, dar acum, la anii mei, îi cam uit. Am mai fost și bolnavă, m-a paralizat și am stat un timp la pat. Acum e mai bine, m-a învrednicit Dumnezeu și, iată, mai umblu pentru mine prin jurul casei, îmi fac de mancare, mă mai ajută fetele. Ascult uneori la radio cum au suferit alții și îmi pare că noi am trecut mai ușor, nu am îndurat foame și frig. Alții au fost lăsați în pustie, sau au trecut peste ape mari, au înghețat de frig. Ascult și mă iau fiorii, plâng singură în casă. Degeaba, degeaba ne-au dus! De câte ori mă trezesc noaptea și plâng până dimineața... Am fost tare chinuți și nu știu pentru ce, pe unde am umblat prin ger și nevoi, cât am muncit! În mijlocul iernii strângeam crengi, ne împotmoleam în omăt! Doamne ferește, prin ce greutăți am trecut noi! Iernile acolo erau tare grele.

– Dar statul v-a susținut cu ceva de când ați revenit?

Ne-au chemat la primărie de două ori și ne-au dat câte 100 de lei și acum, nu demult, ne-au mai dat încă 500 de lei. Mulțumesc și pentru atât, că nici ei, cred, nu au de unde să dea oamenilor.

– Vă mulțumim foarte mult pentru mărturisiri, vă dorim multă sănătate și să vă aibă Dumnezeu în pază!

Vă mulțumesc și să fiți și voi sănătoși! Să vă ajute Dumnezeu să trăiți în liniște și să nu treceți prin ceea ce am tras noi!

FAMILIA BABCINEȚCHI DIN ȘOLDĂNEȘTI – VICTIMĂ A REPRESIUNILOR ȘI DEPORTĂRILOR STALINISTE

Sergiu Tabuncic

Abstract. *The article focuses on a tragic page in the recent history of our nation – the repressions and deportations organized by the Communist-Stalinist regime on the territory of the former Moldavian Soviet Socialist Republic. The tragedy of the Bessarabian people is reproduced by the testimonies of survivors of that genocide organized by the Soviet authorities. Today we can firmly say that the victims of the Stalinist reprisals were not guilty and that those people cannot be forgotten, while the Stalinist horrors cannot be forgiven.*

The full rehabilitation of the repressed and deported people and of their descendants is a moral duty of our society. Today's generations must know all pain, drama and tragedy experienced by victims of the Stalinist reprisals. The article focuses on the shocking testimony of Stefan Babcinetchi (born March 7, 1934 in the Sircova village, Rezina District; died on January 12, 2011 in Soldanesti town), who describes the terrible drama experienced by him and his family during the Stalinist regime.

Keywords: Moldavian Soviet Socialist Republic, Communist totalitarian regime, repressions and deportations, survivors' testimonies.

Cuvinte-cheie: RSS Moldovenească, regim totalitar comunist, represiuni și deportări, mărturii ale supraviețuitorilor.

Poporul care nu-și cunoaște istoria riscă să o repete tragic. Poporul care nu dorește să-și învețe istoria nu-și va putea construi viața potrivit nevoilor și aspirațiilor sale. Cu siguranță, îi vor fi impuse modele străine de dezvoltare, care vor bulversa sau chiar întrerupe evoluția sa firească. Să nu ne uităm pe noi înșine, să nu ne uităm istoria. Dimpotrivă, trebuie să ne manifestăm iubirea și respectul față de țară și neam, să ne asumăm trecutul și să ne detașăm conștient de moștenirile lui dureroase. Trecutul și memoria istorică reprezintă textura pe care se clădește realitatea prezentului și speranța viitorului. Memoria este calea eliberării noastre din iadul uitării. Ea ne oferă posibilitatea de a ne perpetua și dezvolta conștiința identității naționale, de înțelegere a prezentului, dar și de concepere și asumare a viitorului. Chiar dacă astăzi prezentul și viitorul sunt pline mai mult de nesiguranță decât de certitudini.

Cu decenii în urmă, zeci de mii de familii basarabene au fost duse forțat în ținuturile Siberiei, Asiei Centrale și Kazahstanului de către regimul sovietic comunist-stalinist, în cadrul valurilor de deportări operate de pe teritoriul RSS Moldovenești. A fost un adevărat masacru al elitei neamului nostru pus la cale de autoritățile vremii. Preoți, proprietari de pământ, ingineri, doctori, mi-

litari, învățători împreună cu familiile lor au fost imbarcați în garnituri de tren și, în condiții inumane, fără apă și hrană, surghiuniți în gulagurile comuniste. Deportările în masă a celor mai de frunte reprezentanți ai clerului, intelectualității și țărănimii moldovenești au schimbat brutal sortile acestora, mulți dintre ei pierind în exilul în care s-au pomenit sau chiar pe drum, în vagoane. Aceste victime ale fărădelegilor regimului dictatorial comunist nu pot fi uitate, iar ororile staliniste nu pot fi iertate.

Așadar, întreaga noastră societate are obligația morală să cinstească memoria acelor zeci de mii de oameni represați sau deportați și care au suferit pe nedrept în lagărele comuniste. Acelor oameni le-a fost confiscată averea, le-au fost distruse familiile și destinele, iar stigmatul de „dușmani ai poporului” i-a urmărit timp de mai multe decenii.

Această filă tragică din istoria mai recentă a basarabenilor este reliefată și de mărturiile supraviețuitorilor aceluia genocid instituit de Stalin împotriva lor. Astăzi putem spune în mod clar că oamenii care au pățimit în acel calvar au fost nevinovați. Reabilitarea deplină a persoanelor represate și deportate de regimul comunist și a urmașilor lor este o datorie morală a societății noastre. În Republica Moldova, unde încercăm să construim un stat de drept, unde trebuie să domine supremația legii, victimele deportărilor și urmașii lor trebuie repuse și în drepturile lor patrimoniale.

Înainte de toate, pentru a vorbi despre o reintegrare în drepturile pierdute în sensul deplin al cuvântului, pentru a-și recăpăta prestigiul știrbit și buna reputație, trebuie să cunoaștem întreaga durere, dramă, tragedie prin care au trecut aceste familii.

Prezentăm în continuare mărturiile zguduitoare ale regretatului Ștefan Babcinețchi, până odinioară locuitor al orașului Șoldănești de pe valea râului Ciorna, prin care dezvăluie nenorocirea cumplită ce i-a adus-o regimul stalinist familiei din care provine: tatălui Tudor, mamei Feodosia și fraților săi. Aceste mărturii cutremurătoare lăsate de el pe hârtie sunt păstrate de către soția Claudia și copiii Ludmila, Ghenadie, Oleg și Igor. Născută în familia lui Iacob și a Mariei Sandic din satul Șipca, r-nul Șoldănești, Claudia a fost pețită cândva de Ștefan, având împreună o căsnicie fericită de peste 50 de ani. Fiica Ludmila, căsătorită Volociuc, este directoare a Liceului Teoretic „Ștefan cel Mare” din Șoldănești, iar ceilalți frați sunt și ei implicați activ în viața economică, socială și politică a aceleiași localități. În prezent, neamul lui Ștefan și al Claudiei Babcinețchi, alături de cei patru copii, mai numără zece nepoți și trei strănepoți.

Pe lângă amintirile ce ne-au fost încredințate pentru a le îngriji și publica, vom insera în materialul de față un demers al Feodosiei Babcinețchi, scris în limba rusă, către Primăria satului Sârcova, un extras românesc de pe actul de naștere al lui Ștefan Babcinețchi, unele documente păstrate în arhiva familiei sale legate de presiunile comuniste la care a fost supusă și câteva fotografii.

* * *

"Eu, Ștefan Babcinețchi, feciorul lui Tudor Babcinețchi, originar din satul Sârcova județul Orhei, actualmente domiciliat în orașelul Șoldănești, fac aceste mărturisiri pentru a reda tragedia și suferințele pe care a avut a le suporta familia noastră și îndeosebi noi, copiii din Basarabia și Bucovina anilor "40-50 ai secolului trecut. Scriu aceste rânduri pentru a păstra memoria suferințelor și greutățile îndurate de părinții, frații și surorile noastre, a întregului popor basarabean, ce a avut de suferit atât de mult în rezultatul Pactului tâlhăresc Ribbentrop-Molotov, când Basarabia și Bucovina au fost „eliberate de sub jugul României regale și alipite de patria- mamă”.

Tatăl meu, Tudor Babcinețchi, s-a născut într-o familie cu mulți copii. Deși de mic a rămas orfan de mamă și de tată, fiind un om vrednic și harnic a reușit cu timpul să devină un gospodar bun în sat. Mama mea se numea Feodosia și era fiica lui Ambrosii și a Anei Sandu. În anul 1940, la momentul așa-zisei „eliberări”, familia noastră dispunea de șapte hectare de pământ arabil, o mașină de vânturat grăunțe, o căruță cu doi cai, două vaci mulgătoare, un tăuraș și două junci, vreo 12 ovine, porcine și multe păsări.

În familie eram șase copii, dintre care cinci frați: Valentin, Ștefan, Aurel, Mihai, Gheorghită și surioara Tamara. Ca în orice familie de oameni gospodari, noi, de mici copii am fost deprinși cu munca și fiecare îngrijea și purta de răspundere pentru un oarecare lucru din gospodărie. Valentin, fiind mai mare, avea grijă de cai, Aurel îngrijea de porcine și găște, iar eu eram răspunzător de bovine. În fiecare zi, pe arșiță, în frig și pe ploaie împreună cu un moș bătrân (fratele mai mare al bunelului) pășteam vitele pe pășunile satului, umblând pe jos câte patru-cinci kilometri pe zi.

De aceste momente din copilăria mea din acea perioadă îmi amintesc și acum cu multă dragoste. Deși munceam din zori până în noapte, ele erau destul de interesante prin faptul că fiecare dintre noi, în ciuda vârstei fragede, aveam ocupații care ne prilejuiau mari satisfacții și bucurii.

Odată cu sosirea „eliberatorilor” s-au început nevoile și suferințele noastre. Chiar de la bun început, sub pretextul că unei gospodării i se permite să dețină nu mai mult de o vacă mulgătoare, una ne-a fost confiscată, precum și

câteva porcine, alte bunuri materiale de care acum nu mai țin minte. Tata a fost „bronat”, adică impus cu forța să muncească la lucrările de tăiere, curățire și colectare a lemnului („zagotovka lesa”) în pădurile din împrejurimile raionului Rezina, unde a lucrat până în 1944.

În toamna aceluși an, într-o zi în care noi, frații mai mari, împreună cu mama scoteam cartofii de pe lotul de lângă casă, îl vedem pe tata apărut în fața noastră călare pe un cal. Și acum îl văd în fața ochilor, ca atunci. A descălecat, a chemat-o pe mama la o parte și i-a zis că trebuie să se prezinte urgent la raion. Apoi s-a apropiat de noi, ne-a îmbrățișat, ne-a strâns la piept și, sărutându-ne, ne-a spus să o ascultăm în toate pe mama și să avem grijă de cei mici, căci nu știe ce va fi mai departe cu el. Se știe că pe vremurile celea, cine era chemat urgent la raion de către organele NKVD-ului, înapoi nu se mai întorcea.

L-am petrecut pe tata cu durere și lacrimi în ochi, înțelegând că ne despărțim de el pentru multă vreme, sau poate chiar pentru totdeauna. Așa s-a și întâmplat. Tata a fost condamnat la zece ani de închisoare în baza art. 54 al Codului Penal al RSS Ucrainene (paradoxal e faptul că asupra cetățenilor RSSM se aplicau prevederile Codului Penal al altei republici). În afară de aceasta, judecata a decis și confiscarea parțială a averii noastre. La scurt timp după ce sentința a fost pronunțată, au venit la noi câțiva lucrători ai NKVD-ului, care ne-au luat un cal, un butoi cu vin, o oglindă mare și un șifonier. Pe de asupra, au cerut de la mama și bani. Ce sumă, nu-mi amintesc. Știu doar că mama a vândut multe lucruri prețioase din casă pentru a se achita cu ei. Rămăși fără tată, copleșiți de necazuri, greutăți și suferințe ce am avut a le suporta, am ajuns cu greu în anul 1946. Atunci, asupra Moldovei s-a abătut o foamete cumplită, provocată artificial și dirijată de regimul stalinist. De ce afirm asta? Pentru că nu-mi dădeam seama și nu puteam înțelege cu mintea mea copilărească de ce o țară așa de mare precum Uniunea Sovietică, la care a fost anexată Basarabia și Bucovina, nu numai că nu ne-a ajutat cu produse alimentare pentru a evita nenorocirea, dar din contra, ni se luau și ni se măturau din podul casei până și ultimele grăunțe.

Pentru a nu muri de foame, mama a fost nevoită să vândă lemnul și oalele de pe un sarai la un preț de nimic. Speram că vom cumpăra ceva de-ale gurii, dar pe timpul cela puteai să mori de foame cu banii în buzunar. Iată de ce, împreună cu bunelul meu Ambrosii, am fost nevoiți să plecăm în Ucraina după cartofi. Dar nici acolo nimeni nu ne aștepta cu brațele deschise, fiindcă alde noi, în căutare de hrană, umblau zeci de mii de moldoveni. Înșiși ucrainenii plecau în Polonia după produse alimentare. După multe peripeții, am ajuns la stația de cale ferată „Utinia”. Afară ploua. Fiind uzi, flămânzi și oboșiți, nici

nu am simțit când am adormit amândoi pe un scaun. La un moment dat am fost trezit de glasul unei femei care mă ghiontea și mi se adresa în limba rusă: „Hlopčik! Vstani, ded umiraet”. Trezindu-mă din somn și văzând în ce stare era bunelul, am izbucnit în plâns. El stătea întins pe scaun, cu o mână îndreptată spre mine, ținând în ea strâns cușma sa. Buzele lui vroiau să spună ceva, dar zadarnic...

Cu toate că eram un copil de doar 11 anișori, văzând această scenă îngrozitoare, mi-am dat seama ce a vrut să-mi șoptească bunelul înainte de moarte. În cușmă se găsea cheia de la sunducul său, în care se păstra „comăndul” pentru înmormântare. Plângeam disperat în glas mare, cerând ajutor, dar nimeni nu mă înțelegea de ce aveam nevoie. Curând după aceasta, au apărut doi milițieni, care l-au luat pe bunelul și l-au dus într-o direcție necunoscută. Nu pot să știu unde, întrucât milițienii nu mi-au permis să-l petrec pe bunelul meu în ultimul său drum și de aceia nici până astăzi nu cunosc precis locul unde se odihnesc osemintele sale.

Îmi rămăsese cușma bunelului, sacul cu câteva kilograme de grăunțe și o sumă neînsemnată de bani. Seara târziu m-am urcat într-un vagon, care era destinat pentru transportarea vitelor și am pornit spre casă, în Moldova. Pe drum, în tren, am fost prădat de doi necunoscuți, care, amenințându-mă cu cuțitul, mi-au luat cușma bunelului și sacul cu grăunțe. Coborându-mă din tren la stația „Sneatin”, Ucraina, am văzut un bărbat ce purta pe cap cușma bunelului. M-am apropiat de el, am sărit în sus smulgându-i cușma și, strângând-o la piept, am început să strig: „Tâlharul!, Țineți tâlharul!”. Trântindu-mă la pământ, bărbatul a început să mă bată cu picioarele. Imediat însă au venit doi milițieni, care l-au luat și pe agresor, și pe mine, și ne-au dus într-o încăpere din gară. Bărbatul a declarat că a cumpărat cușma de la doi tineri, arătându-le milițienilor și locul unde aceștia se adăposteau. Ei au recunoscut faptul furtului, întorcându-mi și sacul cu grăunțe. Urcându-mă în tren, m-am deplasat până în orașul Cernăuți și de acolo am luat un alt tren spre Bălți. La Bălți m-am întâlnit cu niște oameni din sat, care mi-au dat de știre că frații mei și mama mea au murit de foame. Tot ei mi-au spus că în sat nu am ce căuta, căci majoritatea sătenilor fie că au plecat peste hotare în căutare de hrană, fie că au murit de foame. Auzind această veste tragică și simțindu-mă parcă vinovat că nu am avut posibilitatea de a-i ajuta pe cei apropiați, ca să nu moară de foame, am urcat într-un alt tren și am luat calea înapoi spre Cernăuți. La stația „Vijnița”, Ucraina, am ieșit și am observat pe peronul gării o movilă de sare. Am așteptat până s-a întunecat, mi-am încărcat un tăbăltoc bun și, urcându-mă în tren, am plecat mai departe. Am coborât la stația următoare, unde am văzut,

nu departe, multă lume adunată, și m-am îndreptat într-acolo. Ce-am văzut la fața locului, nu se poate reda în cuvinte. În jurul unei gropi cu borhot din sfeclă de zahăr (jom) se îmbulzea o grămadă de oameni. Aceștia se dezbrăcau până la piele și intrau în groapă, și așa cum era jomul cela crud, lipicios și puturos, îl mâncau. Alții îl scoteau pe malul gropii și îl uscau la soare, pe iarbă. Cei care aveau o tablă de fier, o așezau pe patru pietre, aprindeau focul și uscau jomul pe ea. Flămânzi cum erau toți, au mâncat cu lăcomie jomul acela, mulți stând culcați în iarbă, cu burțile umflate. Întrucât majoritatea din ei îl consumau fără sare, eu, fără mari dificultăți, am schimbat o bună parte din sare ce-o aveam pe doi saci cu jom uscat.

Am urcat în tren, pornindu-mă iarăși spre casă, cu gândul că dacă voi ajunge cu el, voi avea șansa de a scăpa să nu moară de foame măcar pe cineva din rudele mele. Dar, iarăși nu mi-a fost dat să ajung acasă. La stația „Sadagura”, Ucraina, într-un vagon încărcat cu lemne, câțiva inși necunoscuți s-au urcat împreună cu mine și cum numai s-a pornit trenul din gară, ei, amenințându-mă cu cuțitul, mi-au luat sacii și m-au „rugat frumos” să sar din tren. Ceea ce am și făcut, înțelegând că viața omului este mai scumpă decât un sac cu jom. După ce am sărit din mersul trenului, stâlcit și zgâriat cum eram, m-am pornit pe jos de-a lungul căii ferate înapoi spre gară. Și de aici iarăși schimbând diferite trenuri, nedormind nopți întregi, flămând și obosit, am ajuns la stația „Siret”, Ucraina. În satele din preajmă am umblat din casă în casă cu speranța că voi cumpăra măcar vreun pud de grăunțe pe bani, căci aveam la vreo 1800 de ruble, pe care le purtam legate într-o cârpă murdară, ascunsă în sân. Pretutindeni însă întâlneam numai case părăsite, pentru că majoritatea populației băștinașe se refugiasse în România. Găsind prin cerdacurile lor câte o mână-două de grăunțe, grâu, fasole, le puneam într-o cană, le fierbeam și le mâncam, potolindu-mi, astfel, foamea. Umblam prin sate singur, prieteni de drum nu aveam, dar mă și temeam să-mi fac, căci prietenia în acea vreme era primejdioasă: oricând puteau să te sfâșie, pentru o mână de grăunțe, mai ales pe mine, un copil care, probabil, nici n-ar fi fost în stare să se apere.

Într-o seară, ieșind dintr-un sat și văzând peste un pod multă lume strânsă acolo, m-am îndreptat și eu în acel loc. Am dat peste o piață mică, unde se vindeau produse cerealiere. Pe banii ce-i aveam am cumpărat două căldări de grâu amestecat cu secară și, văzând că afară se lăsa amurgul, m-am îndreptat spre o casă cu gândul să mă odihnesc până dimineața. La rugămintea mea de a mă primi să înnoptez – și acum îmi stă în față chipul nedumerit și ușor speriat al gazdei –, mi s-a spus, parcă cerându-și iertare, că fără permis de la primărie

nu pot fi adăpostit. Când am mers la primărie, mi-au cerut actele de identitate. Am prezentat un certificat eliberat de sovietul sătesc Sârcova, din satul meu de baștină. Un slujbaș l-a examinat cu atenție, apoi alte persoane, ieșite dintr-un birou, au început să mă cerceteze de unde sunt și cum am ajuns prin locurile acelea. Le-am spus că sunt din Basarabia, iar unde mă aflu nu știu, și că am ajuns la ei mânat de teama de a nu muri de foame. Mi s-a lămurit că mă aflu pe teritoriul României și m-au condus până la o căsuță, unde am rămas peste noapte. A doua zi, trecându-mă peste pod, un grănicer român m-a atenționat să nu îndrăznesc să revin în acea zonă, altfel voi avea mari necazuri.

Am mers până am ajuns la o stație necunoscută, unde, intrând iarăși prin case părăsite, am găsit vreo trei kilograme de cartofi uscați. I-am strâns într-un săculeț și m-am pornit din nou spre Moldova. La Cernăuți, urcându-mă în tren, am adormit. Când m-am trezit: nici tu grâu, nici tu cartofi. Înțelegând că acasă n-am ce mă întoarce cu mâinile goale, am luat-o pe altă cale. Așa am ajuns la stația „Plavnâi” situată în satul Drăcineț din apropierea orașului Stanislav, regiunea Ivano-Frankovsk, unde am bătut la ușa unei case, rugându-i pe stăpâni să mă primească peste noapte. Gazdele, oameni în vârstă, examinându-mă atent, m-au primit în casă și mi-au permis să înnopez. A doua zi, bătrânii, aflând cine sunt și ce m-a făcut să umblu pe meleaguri străine, mi-au mărturisit tragedia lor: unicul fecior ce-l aveau fusese ucis la război. Dacă e așa, mi-au propus să trec în familia lor, adică să mă înfieze, promițându-mi că ei vor avea grijă de mine și nu voi îndura foame și greutate. Pierzând orice încredere că cineva dintre ai mei ar mai fi în viață, le-am dat consimțământul. Bătrânii, într-adevăr aveau grijă de mine: m-au îmbrăcat, încălțat, mă hrăneau bine. Zilnic mă ocupam de gospodărie, iar în fiecare duminică dimineață mă duceam cu ei la biserică, unde ne rugam pentru părinții și frații mei. O duceam bine la ei, însă gândul la meleagurile natale și la familie nu mă părăsea niciodată: nu puteam nicidecum să cred că părinții și frații au murit și n-am să-i mai văd.

Trecuse o bună bucată de vreme. Cu bătrânii mă împăcam bine, până în ziua când cineva a comis un furt din casa lor. Vina a căzut pe mine. Mai mult ca atât, bătrânii bănuiau c-au fost prădați de niște rude de-ale mele. M-au închis într-o cămăruță, mă hrăneau o dată în „sutcă”, fiind zilnic dus la primăria din sat și interogat de niște persoane militare. Toate astea au durat o săptămână. Într-o bună zi, eliberându-mă din cămăruie, bătrânii au căzut în genunchi înaintea mea, cerându-și iertare cu lacrimi în ochi pentru suferințele mele și explicându-mi că hoțul care i-a jefuit, un nepot de-al lor, a fost prins, iar lucrurile întoarse. Ne-am împăcat și am continuat să locuim împreună.

Peste un timp, am făcut cunoștință cu o fată, mult mai în vârstă decât mine, originară din Basarabia, satul Mihăileni, raionul Râșcani, care lucra servitoare la o familie înstărită tot din Drăcineț și care nimerise aici căutând de-ale gurii. Ea mi-a spus că a primit o scrisoare din Moldova, din care a aflat că în anul acela s-a strâns o roadă bună de grâne și că moldovenii nu mai suferă de foame. Ne-am sfătuit să ne întoarcem amândoi acasă. Într-o seară, mi-am luat banii care îmi mai rămăseseră și ne-am urcat ambii într-un tren care ținea calea spre Moldova. La stația „Florești” l-am întâlnit pe un consătean, care m-a înștiințat că ai mei toți sunt vii și sănătoși, iar pe mine mă socoteau dus din viață. Despre moartea mea, lor le-a povestit un om din sat, cum că m-ar fi văzut sărind din tren într-un sul de omăt, de unde n-as fi ieșit.

Ajungând acasă, pe timp de noapte, am bătut la ușa din față, dar nimeni nu mi-a răspuns. Am bătut apoi la geamul din dosul casei și i-am auzit pe cei dinăuntru trezindu-se, mama trimițându-l pe fratele mai mare Valentin să vadă cine-i caută în miez de noapte.

Este aproape imposibil să redau în cuvinte cât de tulburătoare a fost întâlnirea mea cu mama, cu frații. Când am intrat în casă, ei, palizi la față, încremeniți, mă priveau ca pe un necunoscut, ca o minune, apoi, parcă dezmeticindu-se, s-au repezit toți la mine, cuprinzându-mă, plângând și necrezându-și ochilor că în fața lor stătea nimeni altcineva decât eu, viu și nevătămat.

Două zile la rând nu mă mai puteam trezi din somn. Dorit de casa pă-mântească, un timp nici n-am ieșit din ea. Mai apoi, mi-am reluat îndatorirea de a îngriji de gospodărie și de a paște vaca. Într-o zi, fiind la o pășune, am văzut un băietan ce cobora în vale, spre sat. La întrebarea mea de unde vine, el îmi răspunse în limba ucraineană: „La ce-ți trebuie să știi de unde vin”. Răspunsul nu m-a mulțumit și am hotărât să mă apropiu de acel certăreț pentru a-l învăța minte să nu mai riposteze. Venind spre el, deodată am auzit o voce atât de cunoscută care-mi striga numele: „Ștefan! Tu ești!”. L-am recunoscut pe fratele mijlociu, Aurel. Și el plecase prin străini, ca să scape de foametea care se abătuseră asupra noastră. Ne-am îmbrățișat frățeste și ne-am pornit așa îmbrățișați spre casă, pentru a împărtăși bucuria întâlnirii cu mama și ceilalți frați.

În vara anului 1949, o altă nenorocire a dat peste familia noastră. Pe la miezul nopții ne-am trezit cu președintele sovietului sătesc însoțit de câțiva soldați, care ne-a somat ca până în zori să ne pregătim și să fim gata, pentru a fi deportați în Siberia, fiindcă suntem culaci. Și, spunând aceste cuvinte, a plecat, punând la ușa de la intrare doi soldați înarmați de pază.

A doua zi, dimineața, în fața casei s-a oprit un camion. Am început să în-

cărcăm lucrurile necesare pentru plecare. Eu cu fratele Aurel i-am rugat pe soldați să ne permită să culegem niște legume în grădină. De-acolo, neobservați, am luat-o la fugă spre satul Olișcani. Întrucât drumurile erau patrulate de soldați înarmați, am hotărât să ne ascundem în pădure și să așteptăm lăsarea întunericului. Am mers pe furiș noaptea, până ce ne-am pomenit în preajma unei patrule de soldați. La ordinul lor de a ne opri, am reușit să sărim într-o râpă adâncă, unde am stat ascunși până dimineața. Când s-a luminat de zi, ne-am dat seama că localitatea era înconjurată de soldați, care vorbeau între ei în limba rusă. Din acest sat, în vara anului 1949, au fost arestați și deportați în Siberia peste 60 de familii de buni gospodari. La Olișcani ne-am întâlnit c-un prieten de-al lui tata, care, pentru a ne hrăni și a nu fi prinși, ne-a sfătuit să ne angajăm să păștem vitele sătenilor.

Peste un timp oarecare, am reușit să obțin pentru Aurel acte necesare de a-l interna în casa de copii din or. Rezina. După o vreme, într-o dimineață, am plecat să-mi văd fratele și să mai stau de vorbă cu el. Administrația instituției, însă, îl transferase într-un alt așezământ, similar, și nu se știa unde anume. M-am dus atunci pe malul Nistrului, m-am așezat jos și am început a plânge în hohote, căci atâta îmi mai rămăseseră din familie, fratele Aurel, dar și pe el iată că-l pierdusem.

Tata, condamnat la zece ani de închisoare în regiunea Kemerovsk, mama cu frații Valentin, Mihail și Gheorghită deportați în Siberia, regiunea Kurgan, surioara Tamara decedase în anul 1943, fratele Aurel aflat într-o casă de copii necunoscută de nimeni – asta era situația în care mă aflam eu și familia mea la sfârșitul anului 1949.

Rămas fără părinți, frați și surori, m-am întors în Sârcova și am tras la un moș de-al meu, un frate de-al tatei. Sigur, în sat am avut mari neplăceri cauzate de represiunile regimului comunist de atunci aplicate față de noi. Ideologia totalitară marxist-leninistă, dezvoltată și îmbogățită de “tătuca Stalin”, promovând „lupta pe viață și pe moarte împotriva culăcimii de la sate”, a putut pătrunde adânc în conștiința și mentalitatea consătenilor mei. În așa măsură că atunci când mă întâlneau pe străzile satului, unii se uitau rău la mine, dar tăceau, alții din contra, se închinau lingușitor cu zâmbet dușmănos pe față, iar „cei mai dârzi luptători pentru puterea sovietică” strigau la mine, numindu-mă „fecioraș de culac”, „fecior de condamnat politic”, „fecior de pușcăriaș”, „trădător de patrie” și nu numai. Auzind des aceste cuvinte în adresa mea și a părinților mei, mi se sfâșia inima de durere. Uneori aveam dorința de a mă răzbuna pe ei, dar crezând în bunul Dumnezeu și gândindu-mă la El mă stăpâneam și mă rugam pentru ziua de mâine.

În asemenea condiții am trăit în familia moșului meu până în anul 1954, când am fost înrolat în rândurile armatei sovietice. M-am străduit să fac față serviciului militar. La început am fost numit comandant de companie, mai apoi avansat la gradul de plutonier. În anul 1956 mi s-a acordat un concediu la baștină. Între timp, părinții și frații mei fuseseră deja repuși în libertate și se aflau în sat. Întâlnirea cu familia întoarsă din îndepărtata și friguroasa Siberie, întâlnirea cu tata, pe care nu-l mai văzusem de mai bine de zece ani, a fost atât de așteptată și de răscolitoare pentru fiecare dintre noi.

Deoarece familia noastră rămăsese practic fără casă și masă, iar autoritățile locale din acea perioadă se străduiseră să ne confiște totul (casa, pământul – șapte hectare, vitele, păsările și cele mai de preț lucruri din gospodărie), părinții mei au hotărât să se mute cu traiul în satul Șoldănești. Tata, la început, s-a angajat la lucru la stația de mașini și tractoare din localitate, iar mai apoi la stația de cale ferată. Pe la mijlocul anului 1964, el a fost chemat la comitetul executiv al sovietului de deputați ai poporului din raionul Rezina, în componența căruia în acea perioadă intra și satul Șoldănești, unde i s-a comunicat că este reabilitat și că poate să-și redobândească în proprietate casa din satul Sârcova, care ne fusese confiscată. Tata a răspuns că și-a construit cu forțele proprii o casă la Șoldănești și este mulțumit, numai de i-ar da Dumnezeu puteri și sănătate ca să-și poată pune copiii la cale. Spunând aceste cuvinte, tata, după cum se înțelege, a vrut să fie cât mai prudent, căci știa el de „bunătatea” stalinistă din gulagurile comuniste, care îi zdruncinaseră complet sănătatea. Curând după aceea a și încetat din viață (1965). La funeraliile sale, preotul Ion Sochircă din satul Cobălea, r-nul Șoldănești, care împreună cu tata a gustat din „dulceața” lagărelor siberiene, mărturisea că deținuții nu știau nimic unul despre altul, nu se cunoșteau, decât după numărul fixat în gulerul îmbrăcăminte. Cât privește hrana ce li se dădea, tot din spusele acestui părinte am aflat că era extrem de rară, greutatea medie a unui condamnat fiind de 35-40 kg. La scurt timp după moartea tatei, au decedat și frații Valentin, care împreună cu mama fusese deportat în Siberia, și Aurel.

În anul 1991 am primit de la Procuratura Republicii Moldova un certificat de reabilitare a mamei și a fraților, care fuseseră exilați în regiunea Kurgan. Am scris în diferite instanțe cu speranța că vom primi și noi niște despăgubiri pentru pagubele pricinuite de regimul comunist, dar nimeni nu numai că nu ne-a satisfăcut cererea, dar nici nu ne-a răspuns ...".

* * *

Deși nu este datată, cererea Feodosiei Babcinețchi (15 iunie 1914 – 7 mai 1993) adresată primăriei satului Sârcova poate fi încadrată cronologic în cursul anului 1991, care se deduce din indiciile temporale cuprinse în text. Redactat în rusește, în esență, demersul nu formulează vreo revendicare, însă cititorul va sesiza singur la capătul lecturii că acesta a fost făcut în dorința de a redobândi ceva din bunurile care se aflau cândva în proprietatea familiei, confiscate de autoritățile sovietice. Acestea sunt indicate din amintire, veridicitatea informației fiind susținută de martori prin semnătură.

Printre rânduri răzbat și ne putem imagina rănilor sfâșietoare din sufletul celei care a fost Feodosia Babcinețchi. Despre ele se spune că nu dispar niciodată. Poate că prin cititul lor, cititorii le vor obloji...

Prigoana și chinurile grele la care a fost supusă familia Babcinețchi în anii de umilință trăiți în detenție, departe de baștină, sunt expuse în puține cuvinte de autoarea petiției. Astfel, ea menționează: „Au trecut 47 de ani de când soțul meu a fost arestat și condamnat la zece ani de închisoare, cu confiscarea averii, pedeapsa fiindu-i stabilită în 1944. Rămasă fără susținere, având de crescut de una singură cinci copii, după cinci ani de la această întâmplare, un alt dezastbru a urmat pentru familia mea. În iulie 1949, iarăși fără nici un avertisment, soldați înarmați au intrat în casă și ne-au arestat, pe mine și copiii mei, scoțându-ne afară ca pe niște criminali. N-am mai putut nimic lua cu noi, nici măcar ceva de-ale gurii, pentru a avea cu ce ne hrăni pe drum, spre noul loc de trai atât de nedorit”. Rugând să-i fie examinată cererea, Feodosia Babcinețchi mărturisește: „O imensă durere am trăit în toți acești ani, care au fost pentru mine foarte cruzi și inumani, aducându-mi nesfârșite suferințe și resentimente. Dacă nu s-ar fi procedat astfel cu noi, nu s-ar fi întâmplat ca soțul meu și doi fii să moară atât de timpuriu, cu zile, din cauza acestor împrejurări nefaste”.

Апехе

*Председателю Сельского Совета с. Сырково Резинского р-на МССР
от Бабчинецкой Феодосии Амбросиевны*

Заявление

Я, Бабчинецкая Феодосия Амбросиевна, 1914 года рождения, спустя 47 лет с тех пор как арестовали моего супруга Бабчинецкого Федора Мироновича, 1905 года рождения. В 1944 году судом был осужден на 10 лет тюремного заключения с конфискацией имущества.

Я, Бабчинецкая Феодосия Амбросиевна, 1914 года рождения, осталась без кормильца с 5-ю детьми.

Бабчинецкий Валерий Федорович, 1932 г.

Бабчинецкий Степан Федорович, 1934 г.

Бабчинецкий Аурел Федорович, 1936 г.

Бабчинецкий Михаил Федорович, 1939 г.

Бабчинецкий Георгий Федорович, 1944 г.

Спустя 5 лет после случившегося, в июле 1949 года, вновь без каких-либо предупреждений, зашли вооруженные солдаты и арестовали меня и моих детей и вывели нас как преступников из родного дома, что не смогли ничего взять с собой, чтобы хотя прокормить детей в пути следования на новое нежелательное жительство.

Прожитой нами родителями, для наших детей жизнь, было приобретено ниже следующее:

Дом из камня бута разм. 11 м x 9 м. 2. Крыша деревянная под дранкой

Сарай два разм. 14 м x 8 м покрытый дранкой.

Поднавес для хранения-сушки табака 9 м x 12 м открытого типа

Кухня 8 м x 5м.

Подвал из камня бута 1 один 4 м x 6 м.

Подвал 3 м x 2,5 м тоже из камня бута

Бочки дубовые из-под вина и солений емкостью до 500 литров 6 шт., емкостью до 1,5 литров (?) 3 шт.

Вилка для очистки зернобобовых шт. 1

Лошадь одна

Подвоз один

Сани одна

Сбруи для лошадей-одна

Коровы две

Бык один

Теленок один

Свиньи до 80 кг-две

Овцы 13 шт.

Индюки 17 штук

Куры 52 штук

Утки 10 штук

Шкафы мебельные 3 штуки

Кровати 6 штук

Софа-кровать 2 штуки

Столы 8 штук

Стулья 22 штук
Ковры молдавские 3,5 х 4 м – 4 штук
Полосы-дорожки 1 х 6 м – 18 штук
Подушки разные 20 штук
Земля 3 га, 85 соток посевная. Пшеница 85 соток
Ржи 1 га
Кукуруза 1,35 га
Виноград 48 соток
Фасоль-картофель 17 соток
Приусадебный участок 9 соток
Сад яблони дерева 13 деревьев
Сад груша-черешня 7 штук
Под овощи 3 сотки
Вся посуда и хозпринадлежности

Прошу рассмотреть мое заявление и учесть мою боль, которую я пережила за все эти годы, которые были очень жестокими и нечеловечными, что принесли мне очень много боли и обиды. Если бы не поступили, то не было бы так, чтобы так быстро ушли из жизни мой муж и два сына в рассвете жизни.

Я, Бабчинецкая Ф. А.

Свидетели

Чебан Иван Ник. (semnătura).

Слободенюк Сергей Степанович (semnătura).

Рудей Николай Леонтьевич (semnătura).

Председателю Сельского совхоза
Е. Соколово Резинского р-на нар
70л.
от Бабчицкой Федосии Андреевны

Заявление

Я Бабчицкая Федосия Андреевна 1914 года
рождения, супруга 47 лет с тех пор как
Арестовани моего супруга Бабчицкого
Федора Леоновича 1905 года рождения.

В 1944 году, судом был осужден на 10 лет
Тюрьмыного заключения с конфискацией имущества
Я. Бабчицкая Федосия Андреевна 1914 года
рождения осталась без кормильца и
5^ю детьми.

1. Бабчицкий Валерий Федор 1938 г.
2. Бабчицкий Стасян Федор 1934 г.
3. Бабчицкий Андрей Федор 1936 г.
4. Бабчицкий Михаил Федор 1939 г.
5. Бабчицкий Игорь Федор 1944 год.

Супруг был после служившего
в июне 1949 году внозе без каких либо
предупреждений зашел вооруженные
солдаты и арестовали меня и моих
детей. и ввели нас как преступников
из родного дома, что не смогли
никого, взяли с собой, что-то хот
прокормить детей ввиду отсутствия
на новое издевательское отношение

- II
- Проштомаш наши родители, ⁹¹⁻³ наши дети
 мнози блага предметно ниже следующие
1. Доска из камня буча
размер 11 м x 9 м
  2. Крыша деревянная под драпкой
  3. Скамейка для хранения табака размер 9 м x 1 м
или 1 м x 9 м
  4. Кухня 8 м x 5 м
  5. Скамья из камня буча 1 штука 4 м x 6 м
  6. Скамья 3 м x 2,5 м тоже из камня буча
  7. Бочки дубовые из асу леса и сосны
емкостью до 500 литров 6 штук.
емкостью до 1,5 литра 3 штук.
  8. Вилка для огнища зернодобывающая ил. 1
  9. Лопата огня
  10. Скамья огня
  11. Сани. огня
  12. Сидя для лопаты огня
  13. Коробка для
  14. Бочка огня
  15. Пилка огня
  16. Свечи до 80 см - для
  17. Овцы 13 шт.
  18. Индюки 17 штук
  19. Куры 52 штук
  20. Утки 10 штук
  21. Шкафы медведь 3 штуки
  22. Кресла 6 штук
  23. Сидя ков-дерево
  24. Стул 8 штук
  25. Стулья 12 штук
  26. Ковры мочалы 3,5 x 4 м = 4 м x 4 м
  27. Табаки - 1 штука 1 x 6 м = 18 штук
или 18 шт.

III

28 Педунки разнол 20 штук
 29 Земля 3 га, 85 саж. по севу
 Имение 85 саж
 30 Ржи 1 га
 31 Кизилузы 1,35 га
 32 Виноград 48 сажок
 33 Фасоль - карангозю - 17 сажок
 34 Грушевые сады 9 сажок
 35 Сады яблонь 13 деревьев
 36 Сады груш - 7 штук
 37 Сады яблонь 3 сажки
 38 Все по севу и в ход принадлежат.

Транку рассмотрев мое завещание
 и уговорив, моего брата, которую я
 передала за все эти годы
 которую братом своим очень несправедливо
 и не деловито, что приказом
 мне очень много боли и обиды
 Если бы не поступили бы то
 недобро бы так, тогда так быстро
 ушли из жизни мой муж и
 где сына в рабстве жизни
 Я благодарю Ф. А.
 1. Свистуни Зидан Мав. Коча
 2. Слобожанск Сергей Свистуни
 3. Рыжков Николай Александрович

(Подпись)

Demersul Feodosiei Babciueți către Primăria satului Sârcova, a. 1991

Soții Claudia și Ștefan Babcinetchi, 16.08.2010

Tudor și Feodosia Babcinetchi, 29.11.1954, reg. Kurgan

Ștefan Babcinetchi, 11.10.1957,
or. Bolgrad

PROCURATURA GENERALĂ
A REPUBLICII MOLDOVA

ГЕНЕРАЛЬНАЯ ПРОКУРАТУРА
РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

2005, mun. Chișinău,
str. Mitropolit Bănulescu-Bodoni, 26
tel: 22-50-75

2005, mun. Кишинэу,
ул. Митрополита Бăнулеску-Бодоии, 26
тел: 22-50-75

31.07.2006 nr. 21/ 5091
La nr. _____ din _____

**Certificat
de reabilitare**

Prin prezentul se certifică, că Babcinețchi Ștefan Fiodor, a.n.1934, Babcinețchi Alifan (Aulerian) Fiodor, a.n.1937, Babcinețchi Gheorghe Fiodor, a.n.1944, originari și locuitori din s.Sircova, raionul Rezina, RSSM, ca persoane în privința cărora în anul 1949 a fost adoptată decizia de represiune politică dar care au reușit să evite represiunea directă sînt declarați victime a represiunilor politice în conformitate cu art.2 al Legii RM din 8 decembrie 1992 privind reabilitarea victimelor represiunilor politice.

Adjunctul
Procurorului General

Nicolae Oprea

Certificat de reabilitare pentru
Babcinețchi Ștefan,
Aurelian și Gheorghe

PROCURATURA GENERALĂ
A REPUBLICII MOLDOVA

ГЕНЕРАЛЬНАЯ ПРОКУРАТУРА
РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

2005, mun. Chișinău,
str. Mitropolit Bănulescu-Bodoni, 26
tel: 22-50-75

2005, mun. Кишинэу,
ул. Митрополита Бăнулеску-Бодоии, 26
тел: 22-50-75

31.07.2006 nr. 21/ 5091
La nr. _____ din _____

**Certificat
de reabilitare**

Prin prezentul se certifică, că Babcinețchi Fiodor Miron, a.n.1904, originar și locuitor din s.Sircova, raionul Rezina, RSSM, condamnat la 8 decembrie 1945 de către Tribunalul militar NKVD, RSSM din motive politice în baza art.54-1, a) CP al RSSU la 10 ani privațiune de liberate, - a fost **reabilitat** la 11 martie 1991 în conformitate cu hotărîrea Prezidiului Judecătoria Supremă a RSSM cu clasarea cauzei din lipsa în acțiunile lui a componentei infracțiunii.

În conformitate cu art.3 al Legii din 08.12.92 privind reabilitarea victimelor represiunilor politice Babcinețchi F.M. se declară victimă a represiunilor politice.

Adjunctul
Procurorului General

Nicolae Oprea

Certificat de reabilitare
pentru Babcinețchi Tudor

**PROCURATURA GENERALĂ
A REPUBLICII MOLDOVA**

2005, mun. Chișinău,
str. Mitropoliei Bănulescu-Bodoni, 26
tel: 22-50-75

**ГЕНЕРАЛЬНАЯ ПРОКУРАТУРА
РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА**

2005, мун. Кишинев,
ул. Митрополита Бăнăлеску-Бодони, 26
тел: 22-50-75

La nr. 31 .07.2006 nr. 211 3091
din _____

**Certificat
de reabilitare**

Prin prezentul se certifică, că Babcinețchi Feodosia Ambrosie, a.n.1914, Babcinețchi Valeriu Fiodor, a.n.1932, Babcinețchi Mihail Fiodor, a.n.1939, originari și locuitori din s.Sircova, raionul Rezina, RSSM, deportați ilegal în locurile de recluziune în baza deciziei organelor extrajudiciare din 30 noiembrie 1949, - **au fost reabilitați** la 3 ianuarie 1991 de către Procuratura RM în conformitate cu art.1 al Decretului Prezidiului Sovietului Suprem a URSS din 16 ianuarie 1989 „Cu privire la măsurile suplimentare întru restabilirea echității față de victimele represiunilor politice din anii 30-40 și începutul anilor 50”.

Adjunctul
Procurorului General **Nicolae Oprea**

Certificat de reabilitare pentru Babcinețchi Feodosia, Valeriu și Mihail

XIV. NO 55193

28 noiembrie

ROMANIA

Comuna Sircova
Județul Ialohi

EXTRAS DIN REGISTRUL STATULUI CIVIL PENTRU NĂSCUȚI PE ANUL 1914

Nr. curent	DATA înregistrării (anul, luna și ziua)	ANUL, luna și ziua nașterii	PRENUMELE, numele, profesia și domiciliul	Vârsta	Data nașterii	ARĂTAREA ACHILUI de verificare a nașterii sau călărețului de la parinajul profesional și domiciliul morților	Evenimente înregistrate sau extra-judiciare	SEMNĂTURI	
								DIPLOME DE NOMINARE	
	10 Martie 1914	10 Martie 1914	Feodor m. Babcinețchi ap. Valeriu și Feodosia Babcinețchi	20				Declarația făcută de Ștefan Babcinețchi și lipeșcușii săi în 1991	
								Declarația făcută de Ștefan Babcinețchi și lipeșcușii săi în 1991	

Dimes paguete 3 Martie 1905 rog
Martie 11 - 15 Rubl 1914 rog

Extras românesc de pe actul de naștere al lui Ștefan Babcinețchi

ROMÂNII ȘI ROMÂNIA ÎN EUROPA: ÎNTRE OCCIDENTUL LATIN ȘI ORIENTUL BIZANTIN

Ioan-Aurel Pop

Abstract: *This communication focuses on the problems of Romanians and Romania in Europe: between the Latin West and the Byzantine East.*

Keywords: Romanian, Romania, Europe, Latin West, Byzantine East, ethnogenesis, Latin, Slavonic.

Cuvinte-cheie: Români, România, Europa, Occident latin, Orient bizantin, etnogeneză, latinitate, slavonism.

Etnogeneza

Românii sunt un popor romanic și s-au născut, ca orice popor romanic, în mileniul I al erei creștine (între secolele I–II și VIII–IX), printr-un îndelungat și complex proces istoric, în urma cuceririi Daciei de către romani. Zona de formare este un spațiu vast, situat în regiunea carpato-danubiană și pontico-balcanică, restructurat apoi cu precădere la nordul Dunării de Jos, până spre Carpații Păduroși și de la valea Tisei până la valea Nistrului. Elementele etnice principale din care s-au constituit românii sunt analoage celor care stau la baza tuturor popoarelor romanice: elementul vechi, băștinaș, preroman, adică daco-geții, ramura nordică a tracilor (la francezi, elementul acesta preroman a fost format din gali sau celți, la spanioli din celtiberi etc); elementul cuceritor, romanii (numitorul comun al tuturor popoarelor romanice europene); elementul migrator, adică slavii (în cazul popoarelor romanice occidentale, componentele migratoare au fost germanice: francii pentru francezi, vizigoții pentru spanioli, ostrogoții și longobarzii pentru italieni etc.).

Ca majoritatea popoarelor, românii au avut până relativ recent un dublu nume etnic (etnonim), unul dat lor de ei înșiși și un altul dat de străini. Denumirea proprie este “rumân” sau, de la umanism încoace, “român”, termen moștenit în limba română din latinescul *romanus* și folosit de români pentru a se numi pe sine de la începutul existenței lor ca popor. Există destule mărturii medievale care atestă, începând cu secolele XIII–XIV, faptul că locuitorii de la Dunăre și Carpați se chemau pe sine români și, mai mult, că unii dintre ei erau conștienți de descendența lor romană sau, altfel spus, aveau conștiința romanității lor. Străinii însă – în primul rând vecinii bizantini, slavi, maghiari,

germani etc. – le-au spus românilor “vlahi” sau cu termeni similari, derivați, cum ar fi “blaci”, “valahi”, “volohi”, “vlasi”, “olahok”, “Walachen”, “ilac”, “oulagh” etc, răspândiți apoi și în rândul popoarelor occidentale.

Latinitate și slavonism

Românii s-au aflat, de la finalul etnogenezei lor (secolele VIII–IX), la frontiera dintre cele două mari arii culturale și confesionale ale Europei, aria latină și catolică, pe de o parte, și aria bizantino-slavă și ortodoxă, pe de alta.

Chestiunea slavonismului cultural la românii medievali este, cred, o temă care poate lămuri o serie dintre aceste nedumeriri, poate face mai inteligibilă identitatea românească și poate arunca lumină asupra raporturilor cultural-religioase dintre Apusul catolic și Răsăritul ortodox. Nu este simplu de clarificat chestiunea acestui slavonism cultural, legat de numele unui popor de origine romană, vorbitor al unei limbi neolatine, cu un nume etnic (etnonim) provenit indiscutabil de la cel al Cetății Eterne – Roma – și al statului tricontinental făurit de ea. Slavonismul cultural nu poate fi însă despărțit total de ortodoxie în cazul românilor, pentru că ortodoxia a fost în mare măsură vectorul slavonismului. De aceea, prima întrebare la care trebuie răspuns este: cum au ajuns românii – popor romanic și latinofon – să fie de credință ortodoxă?

Creștinarea latină

Spre deosebire de toți vecinii lor, românii nu au o dată precisă, simbolică, a creștinării lor, deoarece ei nu au fost creștinați prin voința unui conducător, botezat la un moment dat (ca la bulgari/protobulgari, ruși, sârbi, unguri etc.). Românii s-au creștinat treptat, pe parcursul câtorva secole, începând cu strămoșii lor daco-romani, cu unii dintre coloniști, veniți în secolele II–III, în provincia Dacia *ex loto orbe romano*. Această creștinare parțială, sporadică, secretă și neorganizată, realizată din aproape în aproape, din om în om, în condițiile grele ale persecuțiilor, a primit un impuls deosebit după Edictul de la Mediolanum (313), azi orașul Milano.

Biserica slavă

Țaratul bulgar, extinzându-și temporar dominația politică (în secolele IX–X) și asupra unor regiuni întinse de la nordul Dunării de Jos, inclusiv în sudul Transilvaniei, va fi și impus în aceste zone, în colaborare cu ierarhia sa religioasă, propriul tip de organizare a bisericii. Această organizare includea, alături de alte elemente, și limba cultului. Or, în ultimele două decenii ale secolului al IX-lea, grație activității desfășurate de Clement și Naum (discipolii fraților Chiril și Metodieu), veniți din Moravia și Pannonia, alfabetul chirilic se generalizează în Bulgaria, drept haină firească a limbii slave, recunoscute în

Commonwealth-ul bizantin -cum ar zice Dimitri Obolensky – drept limbă canonică de cult, alături de greacă. În acest fel, în biserica de limbă și de tradiție latină a românilor – biserică populară, fără organizare canonică – începe să se impună modelul bizantino-slav sud-dunărean.

Cum s-a ajuns de la liturghia slavă la cultura scrisă în limba slavonă? Destul de ușor! În Evul Mediu, cum se știe, mai ales în Răsărit, nu se poate imagina cultura scrisă în afara bisericii. Biserica era marea patroană a culturii, a tuturor compartimentelor sale. Odată adoptată liturghia slavonă – adică limba slavonă ca limbă a cultului – și celelalte produse scrise s-au adaptat modelului slavon. Așadar, deși slavonismul etnic dispare la nord de Dunăre în secolele XII-XIII, românii au păstrat ca pe o prețioasă tradiție cultura bisericească și politică a slavilor încă vreo patru secole, iar alfabetul chirilic – până pe la jumătatea secolului al XIX-lea. O mărturie impresionantă a acestui dualism medieval al românilor, cu o limbă cultă scrisă (slava) și o limbă vernaculară vorbită (româna, de origine latină), datează de dinainte de 1473 și aparține lui Nicolae, episcop de Modrusa, un apropiat colaborator al papei Pius al II-lea.

Slavonismul cultural

În acest spirit, perioada slavonă la români nu trebuie privită ca un accident al istoriei, ci ca o realitate de mai multe secole, fascinantă din unele puncte de vedere, rezultat al specificului „frontierei”. În Evul Mediu, românii au fost un popor romanic de credință ortodoxă și de cultură slavonă (este vorba de cultura elitelor), în primul rând, datorită geografiei și apoi datorită istoriei. Așezat geografic în aria de influență bizantină, dar în vecinătatea imediată a celei latine, era firesc ca acest popor să oscileze un timp, dar apoi să aparțină sub aspect bisericesc și cultural Bizanțului. Influența bizantină a fost însă mediată de slavi, așezați geografic între Bizanț și români. Bizanțul a fost cel mai important centru de cultură în Europa la începuturile Evului Mediu. În plus, din secolul al XVI-lea, odată cu formarea ideologiei „celei de-a treia Rome” – Moscova, slavonismul românilor a primit impuls și sprijin și dinspre răsărit.

Sincronizarea cu lumea occidentală

Începuturile culturii scrise în limba română se produc în secolul al XV-lea, prin anumite texte religioase rotacizante, elaborate tot în Transilvania, regiunea cu cele mai puternice influențe occidentale. Tot aici apar și primele școli românești, primele traduceri de cărți în românește, aici se trece la primele tipărituri românești, ca și la scrierea cu caractere latine. Din secolul al XVI-lea începând, influența Occidentului latin și neolatin devine tot mai puternică (cu precădere în Transilvania) și odată cu aceasta se restrânge aria slavonismului

cultural la români. Cronicarii secolului al XVII-lea scriu în limba română, Dimitrie Cantemir (principe al Moldovei) este un preiluminist, membru al Academiei din Berlin, care folosește mult latina și româna, iar unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei (1697-1701) și Școala Ardeleană – principalul curent iluminist românesc, apropie cultura românească și mai mult de Occident. Prin aceasta, după mai multe secole de slavonism cultural și bisericesc, poporul român își sincronizează cultura cu specificul său neolatin.

Prima “revoluție” în acest sens s-a produs prin românii transilvăneni, deveniți greco-catolici și promotori ai curentului iluminist, în secolul al XVIII-lea, în legătură cu latinitatea clasică și cu Roma. Curentul latinist, deși exagerat la un moment dat, a făcut din nou vizibilă între români și în Europa romanitatea românilor și latinitatea limbii române, contribuind și la impunerea definitivă și generalizată a alfabetului latin. El a demonstrat absurditatea perpetuării unui veșmânt slav pentru o limbă neolatină. Ca urmare, pe la jumătatea secolului al XIX-lea, după mai bine de două secole de dualism alfabetic (încă din secolul al XVI-lea, se scria în românește, sporadic, și cu alfabet latin), s-a impus oficial uzul exclusiv al literelor latine.

Însă cea mai intensă și eficientă reapropiere a românilor de Occident, adică de vechile lor rădăcini, cum se spunea în ideologia națională a vremii, s-a produs în secolul al XIX-lea, grație influenței franceze din Principatele Dunărene și apoi din România. Un fapt interesant este că această influență a venit parțial în timpul ocupației ruse a Principatelor Dunărene (1828-1834), odată cu demnitarii și ofițerii ruși, vorbitori de franceză și pătrunși de modelul francez. Ulterior însă, generații întregi de tineri români, mai ales fii de boieri, de orășeni înstăriți și de intelectuali, au studiat în Franța, de unde s-au întors nu numai cu serioase cunoștințe în varii domenii, ci și cu limba lui Voltaire, pe care au continuat s-o vorbească și s-o răspândească. Din secolul al XIX-lea până recent, inclusiv în marea parte a deceniilor comuniste, principala limbă străină studiată în școlile din România a fost franceza. Ea a fost nu numai vectorul unei înalte civilizații și a unei mari culturi, devenită “clasică” în sens de model, ci și simbolul lumii occidentale, de care anumite curente, tendințe și forțe, mai ales comunismul, încercau să-i izoleze pe români. Și astăzi, România este principala țară francofonă din Europa Centrală și Orientală. Mai mult, în cultura modernă românească, curentul cultural-ideologic care privilegia latinitatea, legăturile cu Occidentul, sincronizarea României cu structurile moderne europene era unul modern, pragmatic și progresist, pe când curentul care susținea originea dacică, autohtonismul, tradiția ortodoxă, bizantino-slavă marca un trend conservator, paseist, letargic.

**RĂZBOIUL PENTRU APĂRAREA INTEGRITĂȚII TERITORIALE ȘI
A SUVERANITĂȚII REPUBLICII MOLDOVA DIN 1992.
ROLUL ȘI LOCUL STRUCTURILOR DE FORȚĂ ÎN
CONTRACARAREA ACȚIUNILOR ANTISTATALE
DE DEZMEMBRARE A ȚĂRII
Consecințe și probleme¹**

Alexandru Gorgan

Abstract. *This communication refers to war to defend the territorial integrity and sovereignty of the Republic of Moldova in 1992 and the role and place of police in combating anti-state actions dismantling the country.*

Keywords: war, sovereignty, integrity, Republic of Moldova, conflict, dispute, 1992, police, National Army.

Cuvinte-cheie: război, suveranitate, integritate, Republica Moldova, conflict, diferend, 1992, poliție, Armata Națională.

La 2 martie 2012 am comemorat 20 de ani de la începutul acțiunilor de luptă pentru apărarea integrității teritoriale și a independenței Republicii Moldova.

Comemorarea zilei de 2 martie marchează un episod dureros în istoria națională, pe care conștiința publică și memoria noastră colectivă nu trebuie nici să-l ascundă, nici să-l falsifice, nici să-i diminueze semnificațiile. Ziua de 2 martie, declarată la nivel de stat Ziua Memoriei celor căzuți în conflictul armat pentru apărarea integrității teritoriale și a independenței Republicii Moldova, trebuie să reprezinte un moment de reflecție pentru noi toți. Un moment de reflecție și un prilej de a medita asupra consecințelor sale tragice, asupra noțiunii de patriotism și devotamentului față de țară și poporul din care facem parte.

20 de ani este un termen destul de suficient pentru ca în istoria acestui eveniment să nu mai rămână pete „negre”. Ar fi fost normal dacă istoricii ar fi studiat și descris obiectiv ce s-a întâmplat în primăvara-vara anului 1992 în Republica Moldova, folosindu-se de faptul că sunt încă în viață majoritatea celor care au supraviețuit în acest calvar, inclusiv conducătorii militari, care au fost în fruntea platourilor și unităților de luptă. Or ei sunt cei care dispun de cea mai obiectivă informație despre evenimentele militare. De asemenea, sunt încă în viață conducătorii statului din acea perioadă, care dețin informația cea mai veridică despre cauzele războiului și evenimentele politice ce au influențat

---

¹ Comunicare prezentată în cadrul Mesei rotunde cu tema: Războiul de la Nistru: 20 de ani de la declanșare – consecințe, probleme, soluții (ediția a III-a), care a avut loc la 29 februarie 2012.

situația și declanșarea acțiunilor militare. La fel, încă nu toate sursele de informație din acea perioadă sunt ascunse adânc în arhive.

Cu regret, nu a fost așa să fie.

În perioada de după conflictul militar au apărut mai multe memorii ale unor participanți la eveniment, care sunt cele mai aproape de adevăr. Dintre cele mai profunde merită să fie numite memoriile generalului de divizie Ion Costăș, ex-ministru de Interne și al Apărării în perioada 1990-1992, editate în limba rusă în anul 2010 – „Дни затмения”. (Varianta în limba romană „Zilele de eclipsă” va apărea în viitorul apropiat).

Având la dispoziție, ca surse de informație, cele mai importante documente ale statului din perioada respectivă, cu o obiectivitate deosebită sunt marcate memoriile ex-președintelui Republicii Moldova, ex-comandantului Suprem al Forțelor Armate din acea perioadă, Mircea Snegur („Labirintul destinului”).

Cu toate că și ele nu sunt lipsite de subiectivism, deoarece acești autori nu pot să se decică de unele păreri, formate de situații concrete, care au lăsat amprenta suferințelor, retrăirilor și aprecierilor activității lor. Ei reflectă evenimentele din punctul lor personal de vedere, ceea ce deja este subiectiv.

Mai subiectivi sunt acei autori care au descris aceste evenimente folosind surse mai puțin importante, nefiind martori ai evenimentelor sau fiind participanți la acțiunile de luptă, dar care au ocupat funcții ce nu le permiteau să cunoască situația în întregime și din prima sursă. Însă cele mai subiective sunt descrierile conflictului armat autorii cărora au fost influențați de dorința de a se manifesta, de a se răzbuca sau de a executa comanda unor forțe politice, dorind cu orice preț să învinuiască sau să îndreptățască pe cineva.

Cu mult mai obiectiv ar fi fost elucidate cauzele, desfășurarea și consecințele războiului dacă pentru aceasta statul (Guvernul, Academia de Științe) ar fi numit un grup de specialiști care în comun să examineze minuțios toate materialele, argumentele și dovezile existente, să țină cont de mărturisirile participanților la evenimentele militare, să ajungă la un numitor comun și să descrie cu responsabilitate care sunt cauzele izbucnirii acestui conflict militar, cine sunt adevărații autori ai acestei crime umane și cine se fac responsabili de consecințele ei.

Încercări în acest sens au fost întreprinse mai multe, dar fără rezultate vizibile.

Din acest motiv, deseori făcând cunoștință cu materialele mai multor autori și ziariști despre războiul din 1992, interviurile unor participanți la acțiunile de luptă, reflectarea acestor evenimente în manualele de istorie din școli, licee și instituții superioare de învățământ îți vine greu să înțelegi ce s-a întâmplat la

noi în țară în 1992. Apar întrebări la care nici eu nu am un răspuns. Deși cunosc despre aceste evenimente nu din auzite, ci din propria experiență, ca participant la luptele pentru apărarea integrității teritoriale a Republicii Moldova în calitate de viceministru al Apărării, responsabil de problemele spirituale ale efectivului aflat pe câmpurile de luptă, ca băștinaș din raionul Dubăsari, care pîna la începerea conflictului armat, din septembrie 1991, locuiam în com. Cocieri și activam în cadrul Departamentului de Stat pentru probleme militare, predecesorul Ministerului Apărării.

Cu regret, chiar și în localitățile unde s-au desfășurat acțiunile militare, unde s-au înregistrat mari pierderi umane și materiale, cum ar fi comunele și satele Cocieri, Coșnița, Doroțcaia, Malovata Nouă, Pohreba și Pârâta din raionul Dubăsari, Varnița, Gura Bîcului, Delacău și Puhăceni din raionul Anenii Noi, Corjova și Dubăsarii Vechi din raionul Criuleni, Copanca din raionul Căușeni, precum și în alte localități din aceste raioane, dislocate în imediata apropiere de zona de conflict, unde populația a avut de asemenea de suferit, despre aceste evenimente se cunoaște foarte puțin, deseori ele sunt tratate incorect.

Și nici nu este de mirare, deoarece opt ani de guvernare comunistă nu au trecut fără urmări pentru societate. Liderul partidului comunist, împreună cu „tovarășii săi de arme”, au fost printre susținătorii aprigi ai ideilor separatiste, care au și adus în consecință la dezmembrarea statului. Ei sunt unii din principalii vinovați ai războiului și a pierderilor de sute de vieți omenești. În loc să fie trași la răspundere ei astăzi continuă să aducă daune poporului și țării noastre, chemînd lumea dezinformată și cu o mentalitate mutilată de ideile comuniste pe baricade, pentru a distruge statul, apărători ai cărui se declară.

De aceea nu avem motive pentru a ne supăra pe felul cum este tratat războiul din Republica Moldova și noi, ca popor, în țările membre ale CSI, în așa-numita rmn, Abhazia, Osetia de Sud sau Karabahul de Munte.

Astăzi se cere o tratare corectă a evenimentelor care au avut loc în 1992, o poziție clară în acest sens a celor ce guvernează țara, care fac parte din Alianța pentru Integrarea Europeană. Aici s-ar putea vorbi, în principiu, de necesitatea elaborării și funcționării unei politici de stat în acest domeniu.

Stimați savanți, colegi și camarazi de arme, aflându-mă în centrul acestor evenimente din prima și până în ultima zi, alături de mulți dintre Dumneavoastră, alături de ofițeri, plutonieri, sergenți, soldați, polițiști și voluntari ai unităților de luptă, pe câmpurile acțiunilor militare ale platourilor Cocieri, Coșnița și Tighina, îmi pot asuma dreptul moral de a mă expune public și a-mi spune punctul meu personal de vedere vizavi de cauzele, rolul și locul structu-

rilor de forță în acest război drept și sfânt pentru noi, război pentru apărarea integrității teritoriale și a suveranității tânărului nostru stat.

Vreau să vărs lumină asupra unor momente, care și până astăzi sunt tratate în mod diferit chiar de unii participanți la acțiunile militare. Ele trezesc și în continuare discuții neargumentate, deseori înflăcărâte, dureroase și fără de mare folos. Clarificarea și ajungerea la un numitor comun în majoritatea cazurilor de discuții controversate ar fi de folos și ajutor pentru mulți dintre veteranii de război, precum și pentru stimații noștri istorici.

În primul rând, este vorba de noțiunile „război”, „război civil” și „conflict armat”.

Întrebarea: Ce a fost în 1992 în Republica Moldova – „război”, „război civil” sau „conflict militar”? rămâne pe ordinea de zi. Deseori utilizarea acestor noțiuni provoacă nedumeriri în rândurile populației, chiar și a foștilor combatanți.

Aceste noțiuni fac parte din domeniul de activitate a istoricilor, politologilor și chiar a juriștilor. Specialiștii consideră că în 1992 am avut război. Aș vrea să clarific cum utilizăm aceste noțiuni.

Dicționarul Enciclopedic Explicativ al Limbii Române scrie clar: "războiul este un fenomen social-istoric complex care constă într-un conflict armat (de durată) între două sau mai multe grupuri, categorii sociale sau, mai ales, între state, pentru realizarea unor interese economice și politice". Deci, în cazul nostru, este vorba de război, unde au participat, dintr-o parte, structurile de forță ale Republicii Moldova, iar din altă parte, cetățenii și militarii Armatei a 14-a a Federației Ruse. Participarea Federației Ruse în război contra Republicii Moldova a fost confirmată prin semnarea Acordului de încetare a focului în regiunea transnistreană de către Președintele Republicii Moldova Mircea Snegur și Președintele Federației Ruse Boris Elțin. Ca parte în acest război a Federației Ruse este confirmat și de Curtea Europeană, în luarea de decizie asupra cazului grupului Ilie Ilașcu.

Același Dicționar explică că noțiunea de „război civil” este valabilă doar în cazul când lupta armată are loc în interiorul unui stat între diverse grupări (politice, militare), categorii sociale etc., în vederea schimbării ordinii politice și de stat...

Concluzionăm, în 1992 am fost implicați într-un război clasic. Și toate încercările de a-l numi altfel nu este altceva decât o greșeală, sau și mai rău, sunt niște intenții camuflante de a o scoate basma curată pe Federația Rusă.

Acum aș dori să elucidăm o alta problemă, care durează de 20 de ani, și deseori induce în eroare opinia publică, istoricii și chiar veteranii de război. Se cere o claritate și obiectivitate în tratarea problemei ce ține de cronologia

desfășurării acțiunilor militare, rolul și locul structurilor de forță ale Republicii Moldova în această confrunțăre militară.

Conflictul armat a fost declanșat de către forțele separatiste la 2 martie 1992, atunci când țara noastră încă nu dispunea de forțe armate proprii. La 5 februarie 1992, prin Decret prezidențial s-a declarat crearea Ministerului Apărării, care urma să înceapă formarea Armatei Naționale.

Din acest motiv, în apărarea statalității au fost antrenate unicele forțele care existau la moment în țară și aveau în dotare oarecare armament și oameni cu o experiență militară cât de cât. Aceasta era Poliția Națională, în special poliția cu destinație specială. Sarcina nu era caracteristică pentru ea, însă alți specialiști, pregătiți în domeniul militar, nu existau. Țara trebuia să le fie recunoscătoare bravilor polițiști pentru sacrificiu, devotament și dăruire de sine demonstrate pe câmpurile de luptă. Merite deosebite față de țară le au polițiștii din Brigada cu Destinație Specială „Fulger”, care au participat la cele mai complicate și importante operațiuni militare, demonstrând cele mai înalte calități morale, devotament, curaj și eroism.

Chiar de la bun început, în ajutorul poliției și voluntarilor, pe câmpul de luptă au fost trimiși puținii ofițeri și plutonieri care își satisfăceau serviciul militar în comisariatele militare, care deja trecuseră sub jurisdicția Republicii Moldova, avându-l în frunte pe generalul de brigadă Tudor Dabija. Din ferire, majoritatea din ei s-au dovedit a fi absolvenți ai celei mai apropiate de Moldova școli militare – Școala militară de artilerie din or. Odesa. Acest fapt a servit drept bază pentru a îndrepta acești militari pe câmpurile de luptă în calitate de comandanți sau instructori ai micilor subdiviziuni de artilerie create de urgență pe platourile de luptă. Și până astăzi polițiștii își amintesc despre acei specialiști militari-artilerști care din primele momente ale declanșării conflictului armat au fost alături de ei și le sunt recunoscători pentru aportul și ajutorul acordat în acea perioadă dificilă.

După cum cunoaștem, primii în apărarea integrității teritoriale a Republicii Moldova s-au ridicat băștinașii – voluntarii din raioanele Dubăsari și Căușeni, care au avut cel mai mult de suferit în acest război. În memoria noastră, ei vor rămâne pentru totdeauna adevărați eroi ai neamului.

Însa după înarmarea, de către Armata a 14 a Federației Ruse, a separatiștilor cu artilerie, aviație, tancuri și altă tehnică grea, precum și implicarea directă a efectivului acestei armate în operațiunile militare, a devenit clar că poliția nu mai era în stare să țină piept atacurilor inamicului. În aceste clipe decisive pentru țară sute de ofițeri moldoveni, la prima chemare, au lăsat locurile confortabile de trai și de serviciu în Armata Sovietică, apartamente, familii, perspectiva

profesionala și s-au întors acasă pentru a pune umărul la apărarea integrității teritoriale și a suveranității Republicii Moldova.

La 17 mai 1992 au intrat în lupte primele unități militare formate din rezerviști. Pe lângă Comandantul Suprem al Forțelor Armate a fost creat Statul Major, în componența căruia au fost incluși primii generali și ofițeri cu studii militare superioare și experiență de luptă, căpătată în diferite războaie și conflicte armate. Unii din ei, coborând din tren sau avion, imediat erau îndreptați în zona acțiunilor militare, unde se plasau în fruntea platourilor și a unităților de luptă, artileriei, aviației, altor genuri de arme și direcții de activitate, preluând conducerea operațiunilor militare și responsabilitatea pentru rezultatele lor. Din acest moment, povara principală în acțiunile militare i-a revenit Armatei Naționale, care avea doar 10-15% din numărul necesar de ofițeri și plutonieri, un deficit serios de armament, tehnică și muniții. Dar și în aceste condiții creștea numărul militarilor antrenați în acțiunile militare. Conform datelor oficiale, deja la 20 mai 1992, pe câmpurile de luptă se aflau în jur de 5500 de combatanți, dintre care 3600 (sau 65%) erau militari, 1930(29%) – colaboratori ai Ministerului de Interne, o bună parte o constituiau carabinierii și 6% reprezentanți ai Ministerului Securității Naționale. Organele de poliție erau eliberate de activitatea pe câmpurile de luptă, întorcându-se la activitatea de bază – asigurarea ordinii publice.

Prezența pe câmpurile de luptă a ofițerilor Armatei Naționale, acțiunile eficiente ale artileriștilor, aviatorilor, infanteriștilor și a altor specialiști militari, susținuți în continuare de poliție, i-au impus pe separatiști să-și potolească din ambiții și poftă, să se decică de planurile lor militare declarate deschis – de a ajunge la Prut. În final, aceasta a contribuit la încetarea acțiunilor militare.

Este greu de presupus ce ar fi fost cu Republica Moldova, dacă în război nu se implica Armata Națională. Cert este însă că urmările puteau fi cu mult mai grave. Cu regret, însă, situația politică de mai departe în țară a fost nemilostivă cu mulți dintre acești militari de carieră. Majoritatea ofițerilor, întorși în Patrie în timpul acțiunilor militare, mai târziu, în 1997, au fost siliți să-și întrerupă cariera profesională, nerealizându-și potențialul avut, au rămas fără surse de întreținere a familiilor, fără apartamente și atenția cuvenită din partea statului.

Statul, cu părere de rău, nu și-a onorat până la urmă datoria față de ei, nu a prețuit la nivelul cuvenit sacrificiul și meritele lor deosebite în apărarea și consolidarea statalității. Pentru obiectivitate sunt nevoit să aduc un exemplu. Numărul militarilor decorați cu distincții de stat pentru merite în războiul din 1992 constituie cca 10% din numărul celor decorați. Pe când în luna mai, militarii constituiau peste 65% din efectivul aflat pe câmpurile de luptă.

Folosindu-mă de ocazie, mă adresez către toți istoricii, care sunt preocupați de problema stabilirii adevărului despre evenimentele din primii ani de existență a Republicii Moldova, cu rugămintea de a examina și clarifica obiectiv care au fost motivele și scopurile adevărate ale epurărilor de cadre în Arma Națională din acea perioadă. În viziunea mea, aceasta constituie, în esență, o crimă de stat, care a afectat esențial și pentru mult timp securitatea Republicii Moldova, deoarece lovitura aplicată instituției militare se simte și până astăzi. Vă aduc doar un exemplu. În 1997, după venirea dlui P.Lucinschi în funcția de Președinte și Comandant Suprem al Forțelor Armate, au fost eliberați din funcții și din serviciul militar toți viceministrii, șefii de direcții, majoritatea șefilor de secții, practic toți cei care în 1992 s-au întors acasă și cu arma în mână au apărât Patria.

Din declarațiile veteranilor de război, a foștilor polițiști, aceeași atitudine, cu regret, a fost și față de colaboratorii Ministerului de Interne.

În acest moment important pentru destinul țării, ar fi cazul să nu fim indiferenți față de viitorul nostru, și propun să ne adresăm către toți oamenii de bună credință, inclusiv celor care cu arma în mâini au apărât independența și integritatea teritorială a Republicii Moldova, în memoria celor căzuți pe câmpul de luptă, să nu ne lăsăm induși în eroare de către pseudopatrioții roșii. Trebuie să venim cu un mesaj clar către clasa politică, conducerea statului, societatea civilă – să ajungem la rezolvarea pașnică a diferendului transnistrean și să obținem reintegrarea țării prin transformarea mecanismului actual de menținere a păcii într-o misiune civilă cu mandat internațional, care va corespunde necesităților reale ale populației care suferă de 20 de ani. Aceasta ar fi cea mai mare recunoștință pentru acei care în 1992 și-au jertfit viața pentru integritatea și suveranitatea Republicii Moldova.

Circa 300 de bărbați ai neamului au căzut pe câmpul de luptă, mulți își mai vindecă rănile și azi. Ține de datoria statului și a întregii societăți să păstrăm memoria celor căzuți și să avem grijă de familiile acestora.

Să ne închinăm în memoria celor căzuți pe câmpul de luptă, iar veteranilor conflictului armat pentru apărarea integrității teritoriale și independenței Republicii Moldova le dorim multă sănătate și numai succese.

Slavă eroilor! Veșnică pomenire eroilor căzuți! Dumnezeu să ocrotească Republica Moldova!

ALEXANDRU BOLDUR – UN MELANCOLIC NEMULȚUMIT DE SOARTA BASARABIEI

Lidia Troianowski

Abstract. *In various studies, essays, research papers, A. Boldur mainly treats the problem of Bessarabia. Thus, the exegete constructs for us a complex and plausible image of the atmosphere, principles, morals, traditions which dominated the social-political and cultural-spiritual life of the 19th century – first half of the 20th century. The present paper analyzes his attitudes toward the: social-administrative policy in Bessarabia after the Bucharest Treaty in 1812; the spiritual-national decay of the population from the designated space; values and principles of the Russian governing policy; causes for the suppressing of autonomy etc.*

Keywords: administrative policy, autonomy, annexation, national spirit.

Cuvinte-cheie: politica de administrare, autonomie, anexare, spirit național.

Istoricul, pedagogul și publicistul Alexandru Boldur (1886–1982) și-a dedicat opera științifică cercetării istoriei Basarabiei, prezentând procesele care au determinat imaginea și statutul regiunii din cele mai vechi timpuri până la perioada interbelică a secolului al XX-lea.

Printre cele mai expresive momente oglindite în lucrările lui A. Boldur se numără problema autonomiei Basarabiei, atmosfera social-culturală și politică din epoca evocată.

Latura complementară și imanentă a cercetării problemei date istoricul o sesizează și în faptul că anume „autonomia a fost unul dintre factorii activi ai mișcării naționale din Basarabia”¹. Plecând de la aceste premize, A. Boldur, în mai multe lucrări, ne furnizează informații despre caracterul ierarhiei din sistemul evocat, care se încunună cu Divanul „...un guvern cultural.... compus din primii demnitari ai țării, laici și clerici”² și finaliza la treapta de jos, cu primarii de la sate. Remarcăm, istoricul se arăta mai puțin preocupat de schema ierarhiei administrative în ambele Principate, inclusiv Moldova, motivul este ușor de sesizat, subiectul dat era arhicunoscut, mai mult ca atât, constatăm că puțin ce s-a schimbat în această structură, care rămâne valabilă în mare parte

---

¹ A. Boldur. *Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812–1918*, Chișinău: Tipografia Eparhială Cartea Românească, 1928, p. 3.

² *Ibidem*, p. 5.

și azi, cu excepția denumirii funcțiilor. După cum deja am menționat, exegetul își orientează interesul cu preponderență în domeniul social-moral al aceluiași subiect, astfel ne proiectează o imagine complexă și plauzibilă despre atmosfera, principiile, moravurile, tradițiile ce domneau în sistemul administrativ din Moldova în anteriorul sfert de secol ce a anticipat actul anexării Basarabiei la Imperiul Rus.

Implacabila imagine realizată de Boldur, chemată să descifreze starea de lucruri din segmentul desemnat, te copleșește prin expresivitatea raționamentelor și cantonarea argumentelor, ultimele au sarcina nu numai să convingă cititorul, dar să-l facă martorul unei realități care, cu siguranță, ar lăsa o impresie vagă, chiar și de tristețe, cu condiția că acele moravuri și obiceiuri ce „au consfințit sistemul vinderii funcțiunilor”³ ar fi rămas în umbra secolelor, însă surpriză, le atestăm ca specifice (bine voalate) și la începutul Mileniului trei.

Tabloul prezentat de compatriotul nostru este surprinzător de clar și simplu. Conform lui, de funcții putea profita aspirantul care plătea o sumă mai mare celui de care depindea numirea în postul râvnit. În această schemă corupționistă, expresia zilelor de azi, erau implicați absolut toți – de la primari până la Domnitor – care și el trebuia să-și cumpere puterea de la Poarta de la Constantinopol. Autorul *Autonomiei Basarabiei ...* constată cu luciditate analitică că mai puțin încântat de această schemă ilegală de obținere a funcțiilor era poporul, deoarece numai el suporta toate nenorocirile și consecințele acestui sistem.

Clivajul dintre adevărul oficial declarat și cel real, interesele meschine și populismul nevinovat, atitudinea arogantă și cinică de stăpâni ai destinului teritoriilor ocupate, lipsa de conformism, absolvirea de orice tip de intenții orientate în albia unor compromisuri sau concilieri, mai ales în situațiile când erau direct afectate interesele Imperiului, toate sunt dezvăluite prin intermediul unor documente ce vin să rimeze drama acestui secol nefast pentru poporul basarabean.

Mobilizându-și întreaga potență intelectuală în albia examinării documentului dat, A. Boldur trece destul de minuțios în revistă întreaga gamă de aspecte și domenii ale vieții social-politice și economice căzute sub incidența reformelor, inovațiilor și optimizărilor întreprinse prin deciziile lui I. Harting. În paranteză, subliniem că Guvernatorul civil și militar al Basarabiei în perioada 1813-1817, general-maiorul I. Harting, a fost cel care a preluat această funcție de la Scarlat Sturdza, ultimul fiind nevoit să demisioneze pe caz de boală, moti-

---

³ *Ibidem.*

vul adevărat rămânând a fi raportul adresat pe numele lui Alexandru I, semnat de cinovnicul A. Baikov, care, în urma unei inspecții, rămăsese nesatisfăcut de prestația celui dintâi Guvernator.

Activitatea generalului de origine finlandeză și, simultan, ginerului lui Scarlat Sturdza – I. Harting, rămâne destul de controversată. Dacă până la numirea în funcție demonstra toleranță și indulgență față de tradițiile basarabene, chiar și cele manifeste în domeniul administrativ, atunci mai târziu, prin câteva documente oficiale cere pentru teritoriul dintre Prut și Nistru o organizare gubernială ca cea generală rusească⁴.

Mult prea probabil că Harting a fost persoana care n-a dezamăgit așteptările celor de la Sankt-Petersburg, era modelul ideal pentru traducerea cu succes a proiectului de apropiere a provinciei de modul de viață și activitate rusă. Fără a încerca să trecem prin grila sensibilității a opiniilor actuale despre adevăratul rol și intenții ale Imperiului Rus în soarta Basarabiei pe parcursul celor mai mult de o sută de ani, aducem doar careva crâmpoie, în opinia noastră, mai reprezentative din documentul evocat, în care Harting enumera mai multe activități pe care le identifica cu anumite reușite în procesul de implementare a politicii ruse la toate nivelele și în toate domeniile: în toate orașele s-au instituit politici ruse din funcționari ruși... ei se călăuzesc numai de legile rusești; afacerile în Departamente se realizează în rusă și română⁵.

O situație absolutistă și nedemocratică este identificată de Harting ca pur și simplu incomodă și puțin eficace cu privire la Adunarea comună a celor două Departamente:

1. adunarea poate lua în dezbatere numai ceea ce se propune de Guvernator;
2. ședințele în cauză se pot convoca numai prin decizia aceluiași funcționar⁶.

În aceeași ordine de idei, Harting, prin interpretări ce depășesc nivelul de simple pretenții, constată că băștinașii „tind să ascundă situația ...încearcă să nască în rândul rușilor o stimă către obiceiurile lor false, să contribuie ca rușii să aibă cât mai puțini funcționari în provincie⁷.

Ideile Guvernatorului cu privire la caracterul băștinașilor sunt, de fapt, o expresie a atitudinii tuturor cinovnicilor aduși și angajați în Basarabia de către

⁴ L. Casso, *Rusia și bazinul dunărean*, Iași: Tipografia Alexandru A. Terec, 1940, p. 206.

⁵ "Записки Одесского Имперского общества истории и древностей", Одеса, 1900, том. XXII, pp.118-146.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

forțele dominante, la fel ca și celora din Guvernul Rusiei, dovadă indiscutabilă – rezervele și disprețul pentru îndepărtata provincie. Exegeza chiar a unei singure aserțiuni despre *obiceiurile false* ale basarabenilor cât se poate de expresiv demască autentică lipsă de respect pentru spiritualitatea poporului pentru care nu numai că nu avea niciun fel de considerație, dar îl denigra vădit, considerându-l fără nicio temeinicie ratat, lacom, obsedat numai de avariție și corupt. Să ne amintim în această ordine de idei despre conflictele Guvernatorului Harting cu boierii⁸ și de contribuția Mitropolitului G. Bănulescu-Bodoni⁹ în aplanarea acelor neînțelegeri provocate de spiritul reformator al generalului Harting. Departate prin spirit și aspirații de boierii localnici, Harting onora cu succes misiunea de a implementa legile ruse în administrarea Basarabiei, fără niciun fel de excepții pentru provincie, proiect social-politic care a rămas la ordinea de zi și a celorlalți Guvernatori care l-au precedat: Katakazi, Timkovski, Turghenev, Prajevski, Sorokunski, Averin, Iliinski, Feodorov ș.a.

Năzuința descifrării resorturilor proprii ale politicii de guvernare/administrare aplicată cadrului basarabean în primele două decenii după anexare ne demonstrează explicit că conflictele, discordiile erau un lucru firesc pentru procesul de activitate a celor două Departamente, la fel după cum aveau constant în calitate de părți beligerante boierii/funcționarii localnici și, bineînțeles, cinovnicii de origine rusă.

Toate neînțelegerile, constatăm, erau generate de un singur motiv, care cataliza de fiecare dată discordii morale și diferende emoționante de opinie: funcționarii ruși considerau că legile aduse din spațiul cultural propriu lor sunt unicele adecvate și valabile ca potențial menit să asigure liniștea, ordinea și prosperitatea în provincie; moldovenii nu aveau motive să acorde votul de credibilitate unor legi care nu numai că le erau străine, nu le cunoșteau, nu le înțelegeau, dar le erau impuse destul de categoric, fără prea multe explicații.

Focalizându-ne atenția asupra disensiunilor la care replicăm, cât și a tribulațiilor întreprinse de marea majoritate a guvernatorilor care l-au precedat pe Scarlat Sturdza în efortul lor de armonizare, adaptare și adoptare a legilor de administrare ruse pe teritoriul basarabean, subliniem că după 1825, odată cu venirea la putere a lui Nicolae I, sfera în cauză capătă din ce în ce mai

---

⁸ A. Boldur, *Autonomia Basarabiei*, p. 18-28; "Din trecutul nostru", Chișinău, 1936, nr. 31-34, p.30; nr. 36-39, p.18; A. Boldur, *Contribuții la Studiul Istoriei Românilor: Istoria Basarabiei*, Vol. III – Sub dominația rusească (1812-1918). Politica. Ideologia. Administrația, Chișinău, Tipografia Tiparul Moldovenesc, 1940, p.93-95; P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru (1812-1918)*, Iași, Editura Viața Românească, p. 90-92 etc.

⁹ A. Stadnițchi, *Gavriil Bănulescu Bodoni*, Chișinău, 1894.

multe trăsături proprii celor din teritoriul marelui Imperiu, iar multtrâmbișata autonomie a spațiului dat va fi cu cinism suprimată. Semnificativ că până la 1825, provincia basarabeană, mai mult sau mai puțin, a fost tratată cu toleranță, manifestată prin menținerea tradițiilor și principiilor de administrare din timpul fanarioșilor, circumstanță care, în mod involuntar, permitea populației din spațiul dat să avanseze în categoria celor privilegiate, comparativ cu realitățile din cadrul altor gubernii rusești, astfel, în teritoriul anexat înregistrăm o manieră proprie de dirijare.

Pline de informații ranforsate bibliografic, Boldur ne reliefează și compartimentele ce au în calitate de subiect dezbaterile, particularitățile, prioritățile cu privire la așa momente ca: *Legea organică pentru administrarea provinciei Basarabia – Așezământul obrozovaniei oblostei Basarabia (1818)*; activitatea Sfatului Suprem, mai târziu reorganizat în Sfatul Oblostei; drepturile stărilor sociale; atribuțiile, responsabilitățile de serviciu ale funcționarilor etc.

În scopul unei comprehensiuni adecvate despre rolul și rostul Sfatului Suprem în viața Basarabiei, Boldur sistematizează un șir de date, documente, lucrări suficient de concludente de a ne elucida tabloul general în câmpul administrativ și juridic. Ținem să precizăm că legea despre autonomia provinciei, promulgată sub titlul *Așezământul organizării oblostei Basarabiei*, apare cu rescriptul lui Alexandru I, în care imperatorul confirmă că „provincia basarabeană își păstrează componența națională și de aceea capătă un mod de administrare special”¹⁰. Pe acest temei apare necesitatea creării unui organ reprezentativ – *Verhovnii Sovet/Sovietul Suprem*, care ar reglementa și dirija activitatea în domeniul juridic și administrativ, fără nicio implicare în cel legislativ.

Sentimentul necesității imperioase de a demonstra veritabilul rol al Sfatului Suprem, organ de stat cu un evident caracter formal, îl motivează pe Boldur, și de astă dată, la o complexă și tenace muncă, tradusă într-o productivitate de invidiat, alimentată din prodigioase și, concomitent, durabile investigații, care-i permit de-a lungul anilor să rămână credibil ca cercetător, istoric al tradițiilor și neamului.

Atestând o cunoaștere temeinică a specificului perioadei respective, Boldur inventariază destul de complex și menirea Sovietului Suprem, care avea în componența sa 11 membri, parte din care loiali Guvernului țarist, or erau numiți la direct sau aleși cu acordul aceluiași guvern în funcțiile respective. Cele susținute mai sus pot fi demonstrate implicit printr-o simplă trecere în

¹⁰ Устав образования Бессарабской области, *În* Полное собрание законов Российской Империи, 1830, № 27. 357, p. 41.

revistă a statutului membrilor Sfatului Suprem: 1. Președinte era Guvernatorul Plenipotențiar militar al Podoliei (la acel moment, Basarabia se afla sub supravegherea Guvernatorului din Podolia); membrii – Guvernatorul civil, viceguvernatorul, doi Președinți ai Tribunalului (civile și penale); șase deputați din partea nobilimii. Ușor ne putem convinge și de faptul că în componența acestui organ de stat, fie el chiar formal, nu-și găsesc expresie celelate pături sociale, cu excepția nobilimii. În unul din compartimentele proiectului *Așezământul organizării oblostei Basarabiei*, și anume – *Drepturile stărilor sociale* – avem prezentate nouă categorii de locuitori ai teritoriului dintre Prut și Nistru: 1. clerul; 2. nobilimea; 3. boiernașii; 4. mazilii; 5. rușii; 6. comercianții și burghezii; 7. țărani; 8. țigani; 9. evreii. Rămânând în albia aceluiasi univers ideatic, consemnăm că, în conformitate cu cartografia oficială, la 1817 numărul populației Basarabiei era de 482 de mii de persoane.

Lesne de remarcat că atribuțiile Sfatului Suprem erau valabile, lucru deja menționat, doar în domeniul administrativ și juridic, adică el ținea sub control: „sipozițiunile administrative, executările, cele ale fiscului, financiare și economice; de asemenea și cele venite în apel, penale și în instrucție, cât și civile, cele litigoase despre orice avere mobilă și despre hotarnici”¹¹. Cât privește implicațiile în procesul legislativ, Sfatului Suprem i se rezervează modestul drept de organ consultativ.

Documentându-ne asupra istoriei acestei perioade și asupra rolului, menirii și prestației Sovietului Suprem, care de la bun început am constatat-o mai mult formală, după 1829 atribuțiile organului de stat respectiv vor fi simplificate la maximum.

Ut supra, după suprimarea autonomiei și intrarea în vigoare a regulamentului lui Voronțov, document care prevedea drepturi nelimitate pentru Guvernatorul provinciei, în timp ce același act oficial declară reorganizarea Sfatului Suprem, redenumirea lui în Sfatul Oblostei și limitarea competențelor lui până la dreptul de eliberare doar a avizelor de ordin economic.

În sens univoc, Sfatul Oblostei, ca o slabă reminiscență a autonomiei țării, a existat, mai puțin a activat, până la începutul anilor optzeci ai secolului al XIX-lea, adică până când Basarabia și-a pierdut totalmente statutul de provincie privilegiată, devenind gubernie.

Pe acest temei nu ni se pare discutabil că în timp ce primește statutul de Gubernie (1871), Basarabia a fost absolută automat și de ultimele facilități de care încă se mai putea bucura până la acel moment de elementele fundamenta-

---

¹¹ A. Boldur, *Autonomia Basarabiei*, p. 44.

le ale autonomiei: dreptul nobililor de a alege în funcții administrative; facilitarea votului consultativ în legiferarea organului suprem al provinciei; utilizarea limbii moldovenești; aplicarea legilor locale, astfel egală în drepturi, dar și cu responsabilități similare ca și alte unități administrativ-teritoriale (gubernii) din teritoriul Imperiului, este impusă să accepte introducerea instituțiilor de rigoare, să opereze în exclusivitate cu legile rusești, să tolereze accelerarea procesului de rusificare a tuturor sferelor de viață social-politică și cultural-economică.

Scris cu vervă, susținută de sentimentul mândriei naționale, studiul *Autonomia Basarabiei...* constituie un copios tur de orizont asupra particularităților evenimentelor, transformărilor manifeste ale reformelor impuse, a disensiunilor de ordin social și spiritual, a conflictelor bilaterale. Este o lucrare ce dezmințe o simplă încercare de a cochetă cu aspectele cele mai sensibile pentru orice popor – mândria, demnitatea, conștiința și cultura națională.

Deși investighează o epocă mai puțin fericită sub raportul tendinței manifeste de rusificare și exploatare spiritual-economică, perioadă în care loialitatea, mai precis statutul privilegiat era dictat de anumiți factori social-politici, totuși, compatriotul nostru nu ezită să sublinieze că autonomia proriu-zis „n-a fost produsul relațiilor internaționale”¹², ci datorită de Alexandru I, decizia căruia se fundamenta pe un șir de circumstanțe care nu aveau numitor comun cu generozitatea, două – cele mai importante: situația de criză economică a Basarabiei; războiul cu Napoleon. În același context ideatic, exegetul constată că, într-un final, „soarta autonomiei a fost decisă de ciocnirea diferitor sisteme politice”¹³.

Atitudinea altui cercetător¹⁴ cu privire la subiectul dezbătut este în egală măsură declarată și rigidă: „Aparențele de Autonomie a Basarabiei erau fictive, cu atât mai mult că izvorâse din ipocrizia și dispoziția nestatornică a lui Alexandru I, provocate de influențele externe și de străduințele lui Capa d'Istria, Speransky, Gavriil și alții”¹⁵.

Latu sensu, prin sistemul administrativ, oricât de evidente și bine direcționate au fost eforturile Imperiului Rus, Basarabia și-a menținut cea mai mare parte a specificului și tradițiilor naționale. Problema limbii, valorilor, obiceiurilor naționale, consideră Boldur, a constituit pe parcursul întregii perioade (1812-1918) arena disensiunilor celor mai serioase, pentru că procesul de

¹² *Ibidem*, p. 99.

¹³ *Ibidem*, p. 103.

¹⁴ P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru 1812–1918*, Iași: Editura Viața Românească, p. 91.

¹⁵ *Ibidem*.

rusificare a domeniilor vieții umane, manifest prin introducerea unor tradiții străine culturii băștinașilor, debutează chiar în momentul anexării țării.

Prin urmare, remarcabilul cercetător și publicist constată că, deși marele reforme sociale și administrative din decada a șaptea a sec. XIX implementate de guvernul Imperiului Rus au jucat un rol decisiv în procesul de degradare națională, totuși nu se poate vorbi despre denaționalizarea Basarabiei – marea majoritate a populației rămânea română și vorbea limba natală, concomitent, păstrându-și cu sfințenie tradițiile naționale. În consecință, A.Boldur contrapune argumentat opinia că pe parcursul perioadei menționate (1812-1918) poporul n-a fost totalmente vitregit de posibilitatea de a se delecta cu lucrări în limba autohtonă, aserțiunea dată o susține nu numai prin exemple proprii cu referință la circulația cărților în română, a activității lucrului editorial, dar apelează și la două esențiale investigații în domeniu: *Circulația vechilor cărți românești în Basarabia sub ruși* de P. Constantinescu și *Tipăriturile românești în Basarabia sub stăpânirea rusă (1812-1880)* de A.David.

Propunându-și să realizeze în lucrările sale spovedania din partea epocii, acordă suficientă atenție tuturor componentelor menite să contureze imaginea cât mai complexă, veritabilă și credibilă despre acest veac de pomină în care Rusia a avut grijă să păstreze un timp înfățișarea românească a țării, să câștige prin recunoașteri și adăugiri de drepturi toate clasele ... drepturi ca ale nobililor ruși, cinuri de funcționari, cordoane de cavaler – juvete prinse de gâturi plecate¹⁶, istoricul își concentrează travaliul asupra principiilor și metodelor de introducere forțată a elementelor culturii ruse în spiritualitatea națională.

Competiția permanentă dintre Boldur istoricul și Boldur patriotul se desfășoară, subliniem, prioritar în limitele unui câmp specific pe care-l identificăm cu spiritul național și patriotismul învederat, domeniu în care exegetul a perseverat creând lucrări, care până azi rămân actuale, reprezentând adevărate izvoare de informație și aspirație despre trecutul basarabeian. Astfel oferindu-se să cerceteze aspectele cele mai diverse, de multe ori și cele mai dificile, care, însă, au în calitate de *locus communis* Basarabia, Boldur n-a putut să facă abstracție de problema care pe parcursul cel puțin a ultimelor două veacuri mereu a pereclitat spiritele, provocând disensiunile cele mai crâncene – limba română.

Interesul accentuat față de aspectul desemnat de fapt, ca și de toate celelalte elemente menite să contureze, completeze și întregească straiul identi-

---

¹⁶ N. Iorga, *Sufletul românesc în Basarabia după anexarea din 1812, În: Neamul românesc, 1909, p. 138.*

tății românești, sesizăm, au fost speculate cu grijă de compatriotul nostru. Se poate decela că reușește să urmărească soarta graiului național, să elucideze crudul destin mai la toate etapele istorice, în special după 1812, totodată să descopere, identifice datorită căror circumstanțe a fost reala posibilitate de a-i păstra izvorul viu de-a lungul vremii. Lansându-se în elucidarea capitolului dat – identitatea națională, Boldur, fără rezerve, ne face martorii evenimentelor și complicității acestor frământări cultural-politice, care constituie elementul indezirabil al tuturor reformelor, transformărilor, succeselor și eșecurilor proprii istoriei Basarabiei.

În plan referențial remarcăm că segmentul consacrat în special perioadei de autonomie administrativă a Basarabiei, lucru tradus cu succes în multiple lucrări, presupune elucidarea și altor aspecte, cum ar fi: curente ideologice – influențele lor asupra statutului spiritualității autohtone; guvernatorii, caracterul reformelor și inovațiilor implementate de ei; insituțiile noi ca rezultat al politicii de administrare rusească; reprezentanții din rândul nobilimii autohtone ce s-au manifestat în domeniile vieții basarabene; rolul și locul clerului, bisericii în perioada la care replicăm; impactul strategiilor de ordin social-economic de origine rusă și consecințele implementării lor în spațiul dat, rolul și locul limbii române în spiritualitatea națională etc.

O privire de ansamblu asupra creației bolduriene ne determină să constatăm următoarele: autorul nu numai că a dominat în chip desăvârșit subiectul, dar a lăsat o moștenire care te copleșește prin complexitatea abordărilor, diversitatea problematicii, capacitatea deschiderii de noi trasee în abordarea temei, toate stimulate de o viziune echilibrată, sintetizatoare.

Ultima ratio – scrise încă la începutul secolului trecut, vizând o problematică de o importanță imperioasă pentru spiritualitatea națională, or, este cercetată însăși istoria neamului, lucrările lui Boldur rămân încă puțin valorificate și cunoscute, excepție fiind doar specialiștii din domeniul istoriei. Istoricul, publicistul, pedagogul A. Boldur rămâne unul dintre cei mai vrednici susținători ai culturii spiritual-naționale din secolul al XX-lea, personalitate care, înzestrat cu talent și perseverență, a știut să scoată din anonim evenimentele și oameni, astfel să ne furnizeze un sentiment de mândrie națională pentru cultura, istoria și valorile basarabene, apte să supraviețuiască oricăror încercări de a le asimila sau neglija.

DINASTIA DE PREOȚI LAȘCU (LAȘCOV)

Dinu Poștarencu

Abstract. *This communication presents the Lascu's dynasty of priests.*

Keywords: Lașcu (Lascov), the priests, Bessarabia, the church, custom.

Cuvinte-cheie: Lașcu (Lascov), preoți, Basarabia, bicerică, tradiție.

Autorii necrologului despre protoiereul Teodor Ioan Lașcov, publicat în paginile *Buletinului Eparhiei Chișinăului* din 1894, au ținut să remarce că pe parcursul a circa 200 de ani, la biserica din satul Chiperceni, județul Orhei, au păstorit cinci reprezentanți ai neamului Lașcu (Lașcov): Ioachim, Teodosie, Luca, Vasile și Ioan¹.

Conform informațiilor din 1835 despre biserica Sf. Voievozi din satul răzeșesc Chipercenii de Jos, biserica existentă în acest an a fost zidită „din vechime, la anul 1797, prin sânguința răposatului preot Lupu Lașcu”, fiind făcută din lemn². În anul 1828, „prin sânguința răposatului preot Vasile Lașcu, s-au meremitisit”³ (reparat).

În statul personal al fețelor bisericesti de la biserica din Chiperceni, întocmit în 1847, este notat următoarele despre protoiereul Ioan Lașcu: în vârstă de 49 de ani, fiul preotului Vasile Lașcu, fără studii seminarele; în 1827 a fost rânduit în calitate de dascăl la biserica Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil din satul Chipercenii de Jos; în 1832 este hirotonit preot pentru această biserică; între anii 1834 și 1843 a exercitat funcția de protopop; în 1845 i-a fost acordat rangul de protoiereu; soția sa, Victoria, avea 39 de ani; copii lor: Luca⁴, de 21 de ani, elev la Seminarul Teologic din Chișinău, Teodor, de 19 ani, Elena, de 15 ani, Elisaveta, de 13 ani, și Gherasim, de 6 ani⁵.

Tot în 1847, funcția de dascăl la biserica din Chipercenii de Jos, începând cu data de 16 iulie 1845, o deținea Vasile Lașcu, în vârstă de 18 ani, fiul protoiereului Ioan Lașcu, fără studii seminarele, holtei⁶. În ziua de 30 martie 1862,

¹ Священники 3-го округа Оргеевского уезда Иоанн Нагачевский и Фомий Шойма. Некролог. Протоиерей Федор Иванович Лашков, în „Кишиневские епархиальные ведомости”, 1894, nr. 24, c. 826.

² ANRM, F. 208, inv. 15, d. 1, f. 1.

³ *Ibidem*, f. 2.

⁴ În statul personal (dosar care cuprinde specificarea tuturor mutațiilor de serviciu – n.a.) al preotului Ioan Lașcu din 1835, Luca figurează cu prenumele Lupu, în vârstă de 8 ani, după care urma Teodor, de 6 ani (ANRM, F. 208, inv. 15, d. 1, f. 2v).

⁵ ANRM, F. 211, inv. 5, d. 121, f. 265v. În această sursă, numele de familie al protoiereului Ioan este ortografiat Lașcov. Pe când în statul personal al preotului Ioan Lașcu din 1835 (ANRM, F. 208, inv. 15, d. 1, f. 2v), în registrele de stare civilă ale bisericii din Chiperceni numele de familie este redat sub o altă formă: Lașcu sau Lașco.

⁶ ANRM, F. 211, inv. 5, d. 121, f. 266v.

acest Vasile Lașcu este ridicat la rangul de preot pentru biserica Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil din satul Chipercenii de Sus⁷, unde a slujit⁸ până la 24 februarie 1893, când s-a stins din viață, în vârstă de 63 de ani⁹.

Fiul cel mai mare al protoiereului Ioan Lașcu, Luca Lașcu (Lașcov) s-a născut la 17 ianuarie 1827, în Chiperceni¹⁰. El și-a făcut studiile la Școala Duhovnicească Județeană din Chișinău (1842-1845)¹¹, apoi la Seminarul Teologic din Chișinău, pe care l-a absolvit în 1851¹². La 21 octombrie 1851 este ridicat la treapta de preot și numit în această calitate la biserica Sf. Gheorghe din Chișinău. În 1875 i se acordă rangul de protoiereu, iar în 1881 devine paroh al bisericii în care slujea din 1851¹³.

Decernându-i-se, la 15 mai 1883, Ordinul Sf. Vladimir clasa IV, care, conform legilor din Imperiul Rus, acorda posesorului acestuia dreptul de a se înscrie în tagma nobilimii ruse, protoiereul Luca Lașcov a solicitat, la 3 aprilie 1884, Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia ca acest drept să fie atribuit copiilor săi: Vasile, Victoria și Natalia, pe care i-a crescut și i-a educat împreună cu soția sa, Maria¹⁴.

În actele prezentate forului nobiliar se menționează că Vasile, singurul fiu al protoiereului Luca Lașcov, de 23 de ani (născut la 1 ianuarie 1861), era angajat al Direcției de Poliție a orașului Chișinău, Victoria avea vârsta de 17 ani (născută în 1866), iar Natalia – 13 (născută în 1871)¹⁵.

Drept urmare, prin decizia Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia, cei trei copii ai protoiereului Luca Lașcov au fost înscrși în registrul genealogic al nobilimii basarabene, decizia respectivă fiind confirmată, la 3 septembrie 1884, de către Departamentul de Heraldică al Senatului Guvernănt¹⁶.

În 1890, după cum este consemnat în statul personal al protoiereului Luca Lașcov, Vasile locuia împreună cu părinții săi și se ocupa cu literatura, Victoria

⁷ Biserica Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil din Chipercenii de Sus a fost înălțată în 1777 de către enoriași. În 1862 aceasta era de lemn, acoperită cu șindrilă (ANRM, F. 208, inv. 15, d. 12, f. 11).

⁸ ANRM, F. 208, inv. 15, d. 60, f. 109; d. 69, f. 65; d. 88, f. 89.

⁹ ANRM, F. 208, inv. 1, d. 146, f. 1115 v.

¹⁰ Священник М. Чекан, *Памяти протоиерея о. Луки Ивановича Лашкова (некролог)*, în „Кишиневские епархиальные ведомости”, 1907, nr. 15, c. 523.

¹¹ ANRM, F. 1862, inv. 9, d. 33, f. 20.

¹² Священник М. Чекан, op. cit., p. 523; П.А. Лотоцкий, *Список и краткие биографии окончивших полный курс Кишиневской Духовной Семинарии за сто лет ее существования. 1813-1913*, Кишинев, 1913, c. 23.

¹³ ANRM, F. 88, inv.1, d. 2073, f. 2; F. 208, inv. 12, d. 116, f. 50v-52.

¹⁴ ANRM, F. 88, inv.1, d. 2073, f. 1.

¹⁵ *Ibidem*, f. 2.

¹⁶ *Ibidem*, f. 17; ANRM, F. 208, inv. 12, d. 116, f. 53 v.

absolvise, între timp, Școala Eparhială de Fete din Chișinău, iar Natalia era căsătorită cu Nicolae Burkov, învățător la Școala Duhovnicească din Chișinău¹⁷.

Protoiereul Luca Lașcov a fost ales în repetate rânduri ca membru al Consistoriului Duhovnesc din Chișinău. De două ori – de fiecare dată pe un termen de trei ani – i-a fost încredințată misiunea de a fi membru al Direcției Seminarului Teologic din Chișinău¹⁸.

El a deținut postul de preot de la biserica Sf. Gheorghe din Chișinău până la sfârșitul vieții sale. Deci, mai bine de jumătate de secol. Precum a remarcat preotul M. Cecan, semnatarul necrologului cu privire la decesul protoiereului Luca Lașcov, „acesta este un caz foarte rar de slujire preotească la un singur locaș sfânt, pe parcursul a peste 55 de ani”¹⁹.

Protoiereul Luca Lașcov a decedat la 17 decembrie 1906²⁰.

Teodor Lașcu (Lașcov), fratele protoiereului Luca Lașcov, născut la 8 februarie 1829, la Chiperceni, de asemenea s-a consacrat activității preotești. El a învățat la Școala Duhovnicească din Chișinău, apoi la Seminarul Teologic din Chișinău (1845-1851). La 1 octombrie 1851, Teodor Lașcu a fost hirotonit preot și desemnat în postul de preot al bisericii Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil din Chiperceni de Sus, de unde, la 1 octombrie 1858, a fost transferat la biserica Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil din Chiperceni de Jos, în locul tatălui său, Ioan Lașcu. La 30 aprilie 1875 este ridicat la rangul de protoiereu²¹.

Pe lângă exercitarea funcției de preot, Teodor Lașcu (Lașcov) a îndeplinit în mod conștiincios mai multe misiuni ce i-au fost încredințate. Astfel, de la 6 februarie 1852 până la sfârșitul vieții sale – deci, timp de 43 de ani – a executat funcția de protopop (blagocin) al Circumscripției a III-a din județul Orhei; la 17 mai 1853 a fost numit membru al Curatei Duhovnicești din Chișinău, în cadrul căreia a activat până în 1871, când instituția respectivă a fost suprimată; la 30 noiembrie 1866 este ales membru titular al Comitetului Regional de Statistică al Basarabiei; de la 29 octombrie 1869 până în 1886 a fost membru din partea preoțimii al Consiliului Școlar Județean Orhei; din 1873 până în 1878 a activat ca învățător de religie la Școala de Fete din Chiperceni; de la 1 septembrie 1888 până la 8 decembrie 1893 a ocupat postul de președinte al Secției Județene Orhei al Consiliului Școlar Eparhial. Pentru meritele de care a dat dovadă, oficialitățile imperiale ruse l-au decorat cu ordinele Sf. Ana clasa

---

¹⁷ ANRM, F. 208, inv. 12, d. 116, f. 55v.

¹⁸ Священник М. Чекан, *Op. cit.*, p. 524.

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ *Друг*, nr. 320 din 18 decembrie 1906, p. 1; Священник М. Чекан, *Op. cit.*, p. 523.

²¹ ANRM, F. 208, inv. 15, d. 3, f. 1; d. 12, f. 1; d. 25, f. 6; d. 60, f. 3; d. 88, f. 3; ANRM, F. 88, inv. 1, d. 2072, f. 2; Священники 3-го округа Оргеевского уезда И. Нагачевский и Ф. Шойма, *Op. cit.*, p. 826-828; П.А. Лотоцкий, *Op. cit.*, p. 22.

III-a (30 mai 1866), Sf. Ana clasa II-a (1 aprilie 1879) și Sf. Vladimir clasa IV-a (15 mai 1883)²².

Obținând dreptul, grație ordinului Sf. Vladimir ce i-a fost decernat, de a se încadra în categoria socială a nobilimii, protoiereul Teodor Lașcov, prin cererea înaintată, la 2 iunie 1884, Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia, și-a exprimat dorința ca de acest drept să profite copiii săi: Ioan, Teodor, Victor, Daniil, Ioachim și Ana²³.

În statul personal, întocmit în 1883 și anexat la cerere, este indicat că protoiereul Teodor Lașcov avea în proprietate 300 de desetine de pământ, pe care le-a moștenit. Soția sa, Elisaveta, avea 55 de ani. Fiul Ioan, născut la 4 octombrie 1855, la Chiperceni, absolvise, în 1878, Facultatea de Drept a Universității din Sankt Petersburg și, în 1884, deținea postul de anchetator penal în gubernia Astrahan. Fiul al doilea, Teodor, născut în 1858, absolvent al Universității din Odesa (1879), activa, la 1884, în calitate de profesor de istorie la Liceul de Băieți din orașul Simferopol; el se afla în acest oraș din Crimeea și în 1897; în acest an i-a apărut o carte referitoare la istoria tătarilor din Crimeea²⁴. Victor a venit pe lume în 1862, Daniil – în 1863, iar gemenii Ana și Ioachim – la 9 septembrie 1868. În 1884, Daniil și Ioachim învățau la Seminarul Teologic din Chișinău²⁵.

Având în vedere decorația ce i-a fost conferită protoiereului Teodor Lașcov, la 12 septembrie 1884, Departamentul de Heraldică al Senatului Guvernant a confirmat hotărârea Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia de a-i introduce pe copii acestuia în registrul genealogic al nobilimii²⁶.

Preotul Teodor Ioan Lașcov a trecut în lumea umbrelor pe data de 23 noiembrie 1894²⁷.

Daniil și Ioachim, fiii protoiereului Teodor Lașcov, au studiat la Seminarul Teologic din Chișinău: primul a absolvit această instituție ecleziastică în 1884, iar cel de-al doilea – în 1888²⁸. După absolvire, în același an, Ioachim Lașcu (Lașcov) a fost numit în calitate de învățător la școala de pe lângă mănăstirea

²² Священники 3-го округа Оргеевского уезда И. Нагачевский и Ф. Шойма, *Op. cit.*, p. 828.

²³ ANRM, F. 88, inv.1, d. 2072, f. 1.

²⁴ Ф. Лашков, *Исторический очерк крымско-татарского землевладения. Сборник документов по истории крымско-татарского землевладения*, Симферополь, 1897, XVI с.+203 с.+310 с.

²⁵ ANRM, F. 88, inv.1, d. 2072, f. 3-8.

²⁶ *Ibidem*, f. 24; Священники 3-го округа Оргеевского уезда И. Нагачевский и Ф. Шойма, *Op. cit.*, с. 828.

²⁷ Священники 3-го округа Оргеевского уезда И. Нагачевский и Ф. Шойма, *Op. cit.*, с. 826.

²⁸ П.А. Лотоцкий, *Op. cit.*, p. 79, 88.

Dobrușa. La 20 octombrie 1891, el este hirotonit la treapta de preot pentru biserica Sf. Nicolae din satul Slobozia Hodoroagea, județul Orhei, de unde, la 9 martie 1892, este transferat la biserica din satul Cihoreni, iar de aici, în conformitate cu dispoziția eparhială din 9 decembrie 1894, – la biserica din Chipercenii de Jos, ocupând postul de preot al tatălui său. Ioachim Lașcu a păstorit în satul natal ani în șir²⁹, pensionându-se la 1 septembrie 1931³⁰.

Nepotul protoiereului Ioan Vasile Lașcu, Nicolae a lui Vasile Lașcov, născut la 8 februarie 1859, și-a făcut studiile la Seminarul Teologic din Chișinău (1873-1879) și la Academia Teologică din Kiev (1880-1884). A activat în calitate de profesor de limbă greacă la seminarul pe care l-a absolvit, apoi, din 1885 până în 1917, – ca profesor de religie la Liceul de Băieți nr.1 din Chișinău, exercitând, totodată, și funcția de preot la biserica Sf. Andrei de pe lângă acest liceu. În 1905, el a fost ridicat la treapta de protoiereu. Pe lângă faptul că s-a dedat propovăduirii cuvântului lui Dumnezeu, Nicolae Lașcov s-a afirmat și ca istoric, fiind autorul a câtorva lucrări. Apreciindu-i-se activitatea științifică în domeniul istoriei, el s-a învrednicit de onoarea de a fi membru al Societății Arheologice Bisericești de pe lângă Academia din Kiev și al Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Basarabia.

Potrivit informației inserate în paginile ziarului chișinăuean de expresie rusă *Bessarabia*, în aprilie 1919, Nicolae Lașcov deținea postul de director al Secției Învățământ Teologic din cadrul Directoratului Duhovnicesc al Basarabiei. La 22 mai 1919, același ziar anunța că, în legătură cu reducerea statelor Directoratului Duhovnicesc al Eparhiei Chișinăului (Consistoriul), au fost eliberați din funcție câțiva angajați, printre care și N. Lașcov, directorul Secției Școală și Misionarism.

Nicolae Lașcov a decedat la Chișinău, pe data de 19 august 1933.

Gherasim, cel de-al patrulea fiu al protoiereului Ioan Vasile Lașcu, a absolvit Seminarul Teologic din Chișinău (1865) și Universitatea din Kiev; între anii 1870 și 1891 a fost profesor de limbile latină și greacă la Liceul de Băieți nr. 1 din Chișinău³¹.

Astfel, pe parcursul a câtorva generații, dinastia de preoți Lașcu (Lașcov) din Chiperceni s-a dedicat cu fidelitate tradiției preoțești, transmisă, în sânul neamului său, din tată în fiu.

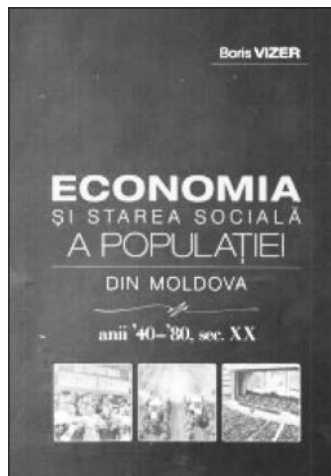
---

²⁹ ANRM, F. 208, inv. 15, d. 124, f. 130; d. 137, f. 127; d. 168, f. 24; d. 183, f. 56; *Справочная книга Кишиневской епархии на 1907 год*, Кишинев, 1907, с. 109; *Anuarul Eparhiei Chișinăului și Hotinului (Basarabia)*, Chișinău, 1922, p. 142

³⁰ ANRM, F. 1135, inv. 3, d. 201, f. 218.

³¹ П.А. Лотоцкий, *Op. cit.*, p. 39.

RSSM – O SIMPLĂ COLONIE A URSS

Recent a fost scoasă de sub tipar monografia profesorului universitar, doctor habilitat Boris Vizer, consacrată analizei economiei și situației sociale a populației din RSS Moldovenească în perioada anilor 40-80 ai secolului XX¹. Structurată în șase capitole, lucrarea cuprinde studii privind probleme fundamentale ale istoriei noastre nu prea îndepărtate și – în final – cititorul este răsplătit cu o cunoaștere profundă a cauzelor sărăciei și mizeriei, în care ne bălăcim și astăzi, noi, cei din Republica Moldova.

Primul capitol a fost consacrat prezentării de ansamblu a istoriografiei problemei (autorul scrie corect: „Schیțe istoriografice...”). Tot aici, dl profesor B. Vizer demonstrează că liderii bolșevici nu aveau o viziune clară asupra societății pe care doreau s-o construiască. Autorul amintește: în viziunea lui K. Marx și F. Engels, socialismul putea fi edificat în cadrul unei societăți cu un nivel înalt de dezvoltare economică, socială, intelectuală etc., nu într-o țară preponderent agrară, așa cum se prezenta Rusia, rămasă economic în urma statelor avansate din Occident. În opinia autorului monografiei, „economia sovietică a fost de fapt o economie capitalistă cu unele trăsături feudale, inclusiv ale feudalismului despotic oriental” (p. 29). În perspectivă, în alte pagini, va scrie și despre societatea sovietică ca una cu trăsături sclavagiste, ceea ce este adevărat.

Al doilea capitol se numește „Anexarea Basarabiei în 1940 de către URSS și formarea RSS Moldovenești. Primele acte de instituire a sistemului totalitar comunist” (p. 33- 62). Profesorul Boris Vizer promovează ideea expusă ceva mai devreme de Artiom Lazarev, dar demonstrată neconvingător de academicianul comunist, și anume: în 1940, în realitate, Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (RASSM), cu capitala la Tiraspol și cu frontiera de vest declarată pe Prut, a fost transformată în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (vezi p. 36-38). Autorul a subliniat în câteva rânduri: „Un lucru curios, dar și odios a avut loc în procesul de creare a RSSM. Conducerii republicii nu i s-a permis să semneze Tratatul Unional de aderare a RSSM la URSS. Toate celelalte republici, chiar nou

---

¹ Boris Vizer. *Economia și starea socială a populației din Moldova (anii 40-80 ai sec. XX)*, Chișinău, Editura „Știința”, 2012. 308 p.

apărute, au semnat tratatul respectiv. Din punct de vedere juridic și de facto, RSS Moldovenească n-a fost republică unională, ci un teritoriu colonial” (p. 38; dar și 44, 59, 98 ș. a.). Mai este un detaliu, pe care îl evidențiază profesorul Boris Vizer: RASSM a fost unica republică autonomă ce avea dreptul legal de a ieși din componența RSS Ucrainene. Adică, staliiniștii au gândit strategic: în perspectiva coteropirii Basarabiei, aceasta, împreună cu RASSM, să nu încapă în mâinile ucrainenilor, ci să fie proclamată republică unională, condusă de Kremlin.

Autorul urmărește, în continuare, cum s-a extins regimul totalitar comunist asupra teritoriului basarabean (crearea organelor puterii locale, a celei republicane, aprobarea Constituției RSSM etc.). Autorul este convins: „Constituția [RSSM – A.P.] a fost copiată după calapodul Constituției URSS, aprobând anumite poziții în calea de transformare ca înfăptuite deja...” (p. 45). Sunt analizate primele transformări economico-sociale în Moldova din dreapta Nistrului. Autorul este vehement cu falsificatorii bolșevici ai istoriei. Așa, de pildă, dl profesor scrie: „Mint cei care vorbesc despre ajutorul venit către basarabeni din partea URSS. Nu-i frigea inima pe ocupanții sovietici pentru soarta populației locale. Scopul principal era să profite de munca basarabenilor pentru a folosi sursele locale, pentru a hrăni populația înfometată și prost asigurată a Uniunii [Sovietice – A.P.]” (p. 53). Autorul nu a trecut cu vederea crima comisă de bolșevici în vara anului 1941, când 22 648 de basarabeni au fost deportați în Siberia (p. 57 și urm.)

Capitolul III se întitulează „Instaurarea în Moldova a sistemului totalitar comunist. Extinderea procesului de etatizare (1944-1952)” (p. 63-101). Autorul monografiei a fost martor ocular al foametei din anii 1946-1947 din RSSM, după care, ani la rând, a studiat acest episod de groază din trecutul nostru. Amintesc aceste momente, pentru că ceea ce a scos în evidență domnul profesor merită reținut de toată suflarea din Republica Moldova: „Foamea organizată din 1946-1947 a lovit grav asupra agriculturii și a economiei în genere”. (Acum, atenție! – A.P.) „PROFITÂND DE SECETA din 1946, organele sovietice de vârf au organizat o foamete cumplită în Moldova cu scopul (atenție! A.P.) de a REZOLVA DEFINITIV PROBLEMA MOLDOVENILOR ROMÂNI DIN BASARABIA PRIN NIMICIREA LOR FIZICĂ” (p. 65). Am evidențiat prin majuscule esența dramei poporului nostru, reocupat de lifta bolșevică în anul 1944. Dl profesor a fost martor ocular al scenelor teribile, când, de o parte, grâul, stocat pe la stațiile de cale ferată, putrezea, iar, de altă parte, femeile cu copiii înfomețați nu se puteau apropia de acest bun salvator, pentru că erau împușcați de soldații NKVD-iști. „Oamenii mureau, scrie autorul, în preajma unor grămezi de porumb care s-a alterat stând ani în șir în ploaie și pe ninsoare, fiind înconjurat cu sârma ghimpată și păzite de santinele” (ibidem). Autorul amintește: au murit de foame mai mult de 200 000 de oameni, majoritatea erau țărani moldoveni. Iar la p. 70 autorul

subliniază din nou: „Conducerea sovietică a hotărât să profite de seceta din 1946, storcând din sare totul... Așadar, în 1946-1947 a avut loc UN GENOCID ORGANIZAT DE AUTORITĂȚI ASEMENEA FOAMETEI din Ucraina (1932-1933), unde au murit milioane de oameni (până la 10 milioane)” (evidențierea subsemnatului). Și încă o constatare a autorului cărții. Înnebuniți de foame, oamenii erau gata să intre în colhozuri; conducerea bolșevică, însă, remarcă autorul, „le refuza, fiindcă scopul regimului comunist era de a omori cât mai mulți moldoveni. Autoritățile moscovite preferau ca oamenii să moară ca individuali, dar nu în calitate de colhoznici” (p. 70).

În continuare, dl profesor a analizat transformările în domeniul industriei, a expus subiectul colectivizării ca formă de etatizare a agriculturii. Aici nu se putea trece peste o altă crimă cumplită a dictaturii Secerii și Ciocanului – deportarea din iulie 1949. Autorul scrie: „...au fost mai multe elemente declasate din golăniimea satelor care susțineau activ deportările și confiscarea averii nimerea parțial în mâinile lor” (p. 73).

Un subiect aparte l-a constituit analiza modului de viață al basarabenilor deja după colectivizarea agriculturii. Autorul îndeamnă istoricii să studieze acest subiect: „În cazul dat sunt necesare studii fundamentale ale mai multor colective de autori de diferite specialități; trebuie să luăm în considerare, scrie autorul, de asemenea, nivelul scăzut al cercetărilor în acest domeniu în anii puterii sovietice, falsificările comise de istoriografia sovietică sub presiunea ideologiei comuniste, caracterul șovin al investigațiilor sovietice ruse” (p. 78). Am constatat și noi acest lucru; avem în prezent o teză de masterat la acest subiect, sperăm să fie transformat în teză de doctorat cu studii deosebit de interesante. Un plus al monografiei este analiza comparativă, realizată de autor: ceea ce era în „paradisul” sovietic din Moldova Socialistă este comparat cu modul de viață al basarabenilor în România întregită. Cititorul se convinge ușor, că în România interbelică se trăia muncind, iar munca asigura nivelul de trai decent al oamenilor de la sate și orașe.

„Modificarea sistemului economic și social în RSSM în anii 1953-1970” (p. 102-160) – așa se numește capitolul IV al monografiei. Autorul a examinat modificările formelor și metodelor de conducere a economiei și vieții sociale deja după moartea lui Iosif Stalin. Autorul face trimitere la documentele PCUS privind agricultura din RSSM, schimbările în interiorul acesteia, eforturile depuse de bolșevici în vederea constituirii industriei în RSSM și, respectiv, a clasei muncitoare în zonă. Analizând componența și calitatea clasei muncitoare, „hegemonului societății comuniste”, cum se spunea în epocă, autorul constată: „Clasa muncitoare în RSSM a fost creată în mare parte din oameni străini, de regulă neavând capacitatea de a munci asiduu, specialiști slabi în majoritatea cazurilor. În toată perioada au avut loc mutări masive de cadre ce afectau serios economia... Completarea clasei

muncitoare și a funcționarilor pe seama migranților din mai multe regiuni ale Federației Ruse și ale unor republici unionale (...) submina în mare parte calitatea de muncă a întregii populații. Desigur, din cei veniți erau muncitori și funcționari cinstiți. Însă în majoritatea cazurilor veneau oameni cu deprinderi neglijente față de muncă, escroci, vagabonzi și alcoolici” (p. 126-127).

Din nou, despre modul de viață, deja de pe timpul lui Hrușciiov și Brejnev: autorul este convins, că „odată cu introducerea culturii ruse se implantau în viața socială multe deprinderi seculare ale populației ruse, în primul rând atitudinea neglijentă față de muncă” (p. 129). Pe baza multiplelor date statistice (oficiale, sovietice, deci – falsificate; alcătuit tabele cu cifre comparate etc.) autorul arată marile probleme economice cu care s-a confruntat societatea moldovenească în anii „socialismului dezvoltat”: producție industrială necompetitivă; producție agricolă vândută pe nimic Centrului; salarii mizerabile, deficit generalizat; criza totală a spațiului locativ, magazine speciale pentru nomenclatura de partid comunist (autorul folosește termenul de „elită”, se pare inadecvat; corect ar fi „nomenclatură”).

Capitolul V – „Transformări în sistemul de gestionare a economiei. Eșecuri în realizarea planurilor și programelor preconizate” (p. 161 -205). Autorul cunoaște bine subiectul: plene ale CC ale PCUS, decizii, planuri, proiecte, cifre, declarații etc., etc. – toate eșuate! Autorul explică convingător de ce. Sistemul de conducere al RSSM era ineficient: în RSSM erau 34 de ministere, în comparație cu Franța, din aceeași perioadă – 9 ministere (p. 174). Din cele 34 multe erau de subordonare unională, ceea ce le scotea de sub autoritatea Chișinăului. Dar nu numai de „cap” a fost vorba. Dl profesor remarcă: „Înstrăinarea poporului de la proprietate, de la roadele muncii personale a constituit „călcâiul lui Ahile” al sistemului creat cu forță”.

Ultimul capitol se numește „Economia Moldovei în anii 70-80 ai secolului XX. Starea socială a populației” (p. 205-247). Este vorba de epoca brejnevistă, de problemele grave cu care s-a confruntat economia RSSM în perioada nominalizată; este analizată viața socială a locuitorilor Moldovei sovietice cu toate problemele avute.

Monografia se încheie cu „În loc de concluzii” (p. 248-251), care, în realitatea, sunt chiar concluzii, și *Bibliografie*, iar la sfârșit autorul a înserat, în *Anexe*, documente inedite, depistate în diverse fonduri arhivistice.

Cartea merită și trebuie citită nu doar de specialiști, ci și de publicul larg cititor.

Felicitări, domnule profesor!

Dar aceasta nu-i tot.

Greșeli observate: „La Conferința de la Viena (1922)...”, p. 35; corect: „La Con-

ferința de la Viena (1924)...”²; „Odată cu naționalizarea și constituirea (?) averii la mai multe categorii de oameni ...” (p. 52); după sens ar fi „Odată cu naționalizarea și confiscarea averii...”; „... un oarecare S. Goglidze” (p. 56). Nu, S. Goglidze nu a fost „un oarecare”. Prin Hotărârea din 7 mai 1941 a CC al PC(b) din URSS, S. Goglidze, șef al Direcției din cadrul NKVD-lui (de origine evreu³) a fost desemnat „împuțernicitul CC al PC(b) și al CCP al URSS în RSS Moldovenească”; Пaccар (p. 13) și Пaccар (p. 256); sunt pasaje ce se repetă etc. Dar ele nu diminuează calitatea și importanța lucrării recenzate.

Anatol PETRENCU

Alina Felea, SOROCA, Chișinău: Editura Pontos, 2009, 252 p.

Studiul tinerei cercetătoare dr. Alina Felea este dedicat trecutului orașului Soroca. Volumul de față este structurat în două părți. Prima parte urmărește scopul de a prezenta un tablou al evoluției istorice și economico-demografice a orașului Soroca în perioada sfârșitul secolului al XV-lea – începutul secolului al XIX-lea. În acest context, în baza documentelor sunt abordate o serie de probleme: toponimia, prezentându-se majoritatea versiunilor cunoscute până acum; administrarea orașului, cetății și ținutului, fiind menționați pentru prima dată numeroși demnitari; rolul orașului în apărarea frontierelor, orașul Soroca – centru comercial, populația, vatra, hotarul și ocolul Sorociei, etc.

Autoarea a utilizat numeroase izvoare editate și inedite din Arhiva Națională din Republica Moldova. Acest studiu are consistența actuală grație aportului bogat al materialului documentar ce constituie filonul central al acestei monografii.

² Conferința a avut loc între 27 martie și 2 aprilie 1924. Delegația română a fost condusă de Constantin Langa-Rășcanu, ministrul României la Sofia, cea sovietică – de ambasadorul URSS la Berlin Nicolai N. Krestinski. În cadrul lucrărilor, partea română a înaintat propunerea ca URSS să recunoască frontiera româno-sovietică pe Nistru; sovieticii au refuzat să discute acest subiect; în schimb, N.N. Krestinski a propus organizarea unui plebiscit în Basarabia. Ambasadorul român a respins inițiativa sovietică privind organizarea plebiscitului, deoarece, prin aceasta, s-ar fi recunoscut anexarea de iure a Basarabiei de către Rusia țaristă în 1812, pe de o parte, iar pe de altă parte, s-ar fi nesocotit voința românilor basarabeni exprimată de Sfatul Țării, prin votul de la 27 martie / 9 aprilie 1918. Conferința s-a încheiat fără a se ajunge la vreun acord. (Vezi: *Istoria Românilor în date*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 382-383).

³ Valerii Hatiușin, *Urok na veka* [Lección pentru secole], în „*Mockba*”, 1990, nr. 3, c. 163.

Cuvântul introductiv trece în revistă istoriografia problemei, demonstrând contribuțiile cercetătorilor de la primul articol până la ultimele realizări, drept dovadă fiind și lista impresionantă de monografii, studii și articole despre istoria orașului Soroca. După o expunere amănunțită a izvoarelor și a istoriografiei parcurse și analizate critic, autoarea trece la expunerea propriu-zisă a evoluției istorice (de la prima atestare documentară). Lipsa catastihurilor târgurilor, a unor izvoare sistematice, caracterul fragmentar al documentelor și-au lăsat, bineînțeles, amprenta asupra gradului de cercetare și de prezentare a problemei în unele compartimente.

Partea a doua constituie un catalog al documentelor referitoare la orașul Soroca, realizat pentru prima dată în istoriografie. Unele titluri ale documentelor sunt însoțite de mici explicații ale autorului privind sursa după care a fost inclus în catalog, precum și informația-cheie pe care o conține. Monografia este completată de tabele, care prezintă listele pârcălabilor, căpitanilor, ispravnicilor ținutului, precum și unele anexe documentare. Pentru perioada cercetată, Alina Felea a identificat în Soroca 64 pârcălabi, 35 căpitani, 8 șoltuzi și 45 ispravnici. Autoarea concluzionează că în dregătoria de pârcălab se perindau dinastii, cum este cazul lui Semion Afendic, nepotul lui Dumitru, pârcălab, și strănepotul lui Ștefan Lozan, pârcălab și el. De asemenea, împărtășim presupunerea Alinei Felea, că și în dregătoria de căpitan se perindau urmașii unei dinastii, ca în cazul familiei Vartic. În ceea ce privește instituția isprăvniceii, ea a fost printre puținele dregătorii care s-au menținut sub ocupația țaristă. Ispravnicii de Soroca deseori erau desemnați pentru a doua oară în această dregătorie. Termenul îndeplinirii funcției era scurt, probabil, pentru a evita coruperea dregătorilor.

Un deosebit interes prezintă materialul privind demografia istorică a orașului Soroca. În opinia autoarei, pe parcursul secolelor, majoritatea covârșitoare a populației orașului Soroca era constituită din moldoveni (români). Alături de ei, în Soroca locuiau polonezi, greci, armeni, evrei, sârbi, rromi. Numeric, populația orașului Soroca varia în funcție de starea politică a întregii țări și de poziția sa ca oraș de frontieră, fiind antrenat în decursul secolelor în conflicte militare. Pe parcursul epocii, domnitorii au contribuit, într-o anumită măsură, și la creșterea numărului populației, luând unele măsuri de repopulare. Autoarea cu regret menționează că catagrafiile nu au permis elaborarea unui tablou general al populației orașului Soroca. Însă, la concluzii, Alina Felea constată că la 1656 populația Sorociei număra aproximativ 5000 de persoane, în anii 1772-1773 – între 800 și 900 de persoane, iar în 1819 erau 1782 de locuitori. Ca și întreaga Basarabie, orașul Soroca este anexat, în 1812, la Imperiul Rus. Conform legilor administrației ruse, în anul 1835 Soroca a primit statutul de oraș, iar în anul 1836 a devenit centru administrativ al județului Soroca.

În finalul acestei scurte prezentări, nu ne rămâne decât să constatăm faptul că lucrarea realizată de dr. Alina Felea este una temeinic documentată și oferă noi perspective de cercetare și analiză. În ansamblu, este o lucrare de interpretare serioasă, menită să suscite interesul cititorului și este utilă pentru istorici și specialiști în domeniu. Îi dorim autoarei succese și așteptăm cu interes noi ediții editoriale.

Lilia ZABOLOTNAIA

Sali Berisha și decommunizarea Albaniei

Despre Albania, istoria, cultura, tradițiile ei, raporturile albanezilor cu spațiul românesc am știut întotdeauna puțin. Asta pentru că în Albania, după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, s-a instaurat o formă de dictatură stalinistă din cele mai sălbatice, dictatură condusă de Enver Hoxha [Hodja]. Liderul comuniștilor albanezi s-a desolidarizat deschis de condamnarea numitului „cult al personalității lui Stalin”, solidarizându-se cu comuniștii chinezi ai lui Mao Zedong, ceea ce l-a determinat pe Nikita Hrușciiov să rupă relațiile diplomatice cu Tirana. Locul URSS a fost preluat de China comunistă, dar nu pe mult timp: în anul 1978 Albania a rupt relațiile diplomatice cu China, învinuind Partidul Comunist chinez de „revizionism” și proclamându-

se unicul stat în lume care nu s-a abătut de la ideologia leninist-stalinistă. Enver Hodja afirma cum că Albania este o țară socialistă, unde la putere se află proletariatul, condus de Partidul Muncii din Albania (partid comunist). Astfel, Albania s-a autoizolat de restul lumii; poporul albanez a cunoscut o tiranie rar întâlnită în civilizația contemporană, care s-a perpetuat până în 1992.

Iată de ce este importantă orice lucrare elaborată de autori albanezi tradusă în limba română. Este cazul monografiei „Berisha și Albania democratică”, semnată de ziaristul Fahri Balliu, apărută recent de sub tipar^[1].

Cartea începe cu o prefață (p. 7-9), în care autorul explică necesitatea redactării studiului, care se referă la „principala personalitate politică din Albania în acești ultimi 20 de ani”, adică Sali Berisha (p. 7). Prefața la ediția în limba română, intitulată „Albania

* Fahri Balliu, *Berisha și Albania democratică*, București, Editura Leda, 2011, 184 p. + foto.

de la Enver Hoxha la Sali Berisha”, a fost semnată de Bedros Horasangian (p. 11-15), text în care autorul îl prezintă pe Fahri Balliu ca pe un „jurnalist cu experiență, patron de presă, politolog versat și cu stagiul în diplomație” (p. 13). Urmează Nota la ediția în limba română, semnată de Tiberius Puiu, traducătorul cărții, care atrage atenția cititorilor asupra faptului că „comunismul român a fost cel mai apropiat de comunismul albanez, mai ales în ultimii ani” (p. 17). Tiberius Puiu subliniază, pe bună dreptate, că „Dictatorul atotputernic și atotștiutor, autoizolarea țării, exagerarea sentimentului de cetate asediată, exacerbarea unui sentiment naționalist în condițiile în care comuniștii au fost cei mai mari trădători ai intereselor țării, sunt unele din trăsăturile comune ale celor două regimuri comuniste; faptul că în România lui Ceaușescu nu au avut loc execuțiile din Albania, nu constituie o deosebire esențială, mai ales pentru că tendința ultimilor ani arată o apropiere din ce în ce mai mare a cursului politic din România de cel din Albania...” (p. 17-18). Dl T. Puiu continuă analiza comparativă a celor două state, amintind cititorilor că atât în Albania, cât și în România comuniștii au fost aduși la putere de forțe străine: în Albania – de comuniștii iugoslavi, în România – de tancurile sovietice. „Albanezii, scrie traducătorul, și-au plătit investirea în conducători ai țării prin cedarea unui teritoriu locuit în majoritate de albanezi – Kosova [în această carte s-a folosit termenul „Kosova” (cu *a* la urmă, ca în limba albaneză), în alte cărți se scrie „Kosovo”], iar românii au folosit ca mijloc de plată renunțarea la teritoriul locuit în majoritate de români – Basarabia” (p. 18). După prăbușirea comunismului și trecerea Albaniei pe făgașul democrației, această țară s-a bucurat de simpatie și susținere internațională. Dl Tiberius Puiu mai scrie: „...Albania a câștigat un mare sprijin internațional în vederea unei rezolvări cât mai favorabile a situației conaționaliilor săi din Kosova și Macedonia. Acest lucru este cu atât mai mult de subliniat întrucât România nu a reușit același lucru privind românii din Republica Moldova și din alte regiuni, ca să nu mai vorbim de regiunea Timoc” (p. 19). Nu este cazul să intrăm în polemici, remarc doar că românii din Republica Moldova nu sunt albanezii din Kosova. Mă refer la caracter și la spiritul de patriotism al acestora.

Și acum cartea propriu-zisă. Autorul este un fan al lui Sali Berisha. Este prezentată cariera eroului cărții – născut într-o localitate muntoasă, Vicidol, cu studii primare în Tropoje e Vjeter, Sali Berisha de mic a cunoscut viața grea a muntenilor, devenită și mai insuportabilă după colectivizarea comunistă, a făcut studii la medicină, devine medic cardiolog, apoi profesor, apropiat studenților. „Nu-și scria lecțiile, remarcă Fahri Balliu, având o memorie foarte bună și abilități deosebite de a citi. Putea să citească o carte întregă într-o zi și să o povestească într-un fel extraordinar. Astfel, a putut învăța pe de rost dicționarul rus-albanez și să se prezinte ca un bun cunoscător nu numai în medicină, ci și în literatură, istorie, politică. Sonetele lui Shakespeare, operele lui Dostoievski, literatura contemporană și antică constituiau pilonii culturii lui Sali

Berisha încă din facultate” (p. 38). S. Berisha, scrie autorul, este un bun medic, a tratat multe inimi, a scris și lucrări științifice în domeniul dat, lucrări (cărți) apreciate înalt și peste hotarele Albaniei.

„Fisura” este titlul capitolului în care autorul a expus situația Partidului Muncii din Albania, condus de Ramiz Alia, succesorul dictatorului Enver Hodja, în situația năruirii regimurilor comuniste din estul Europei în a doua jumătate a anilor 80 – începutul anilor 90 ai secolului trecut. Autorul cărții cunoaște bine istoria românilor. Dovadă sunt următoarele cuvinte: „S-au spus multe despre Zidul Berlinului. Dar în Europa acelor vremuri, mai existau și alte ziduri, chiar dacă nu erau materializate în beton și cărămidă, cum a fost cel dintre Albania și Kosova, România și Basarabia, Bulgaria și Macedonia iugoslavă” (p. 66). În timpuri noi, Ramiz Alia a încercat să adapteze partidul ce-l conducea, de esență stalinistă, în altul, modernizat sau ajustat la situația intervenită. Astfel, Partidul Muncii din Albania își schimbă denumirea în Partidul Socialist Albanez. Autorul consideră că scopul acestui gest a fost „să evite răspunderea pentru tragedia prin care a trecut populația albaneză” (p. 75). Suntem de acord cu această opinie. Mai mult chiar, comuniștii albanezi, transformați în socialiști, s-au dezis de simbolul stalinismului – Secera și Ciocanul, ceea ce nu pot face comuniștii moldoveni, conduși de Vladimir Voronin. Spre rușinea noastră, a tuturor celor din Republica Moldova.

Liderul comunist/socialist albanez Ramiz Alia a fost nevoit să accepte pluralismul politic, astfel constituindu-se Partidul Democrat Albanez în frunte cu Sali Berisha, devenit Președinte al Albaniei la 9 aprilie 1992 (până la 24 iulie 1997). Autorul a demonstrat că noul Președinte al Albaniei a democratizat țara, a ridicat prestigiul internațional al acesteia (capitolul „La Casa Albă”, p. 118 și urm.). Sali Berisha, scrie autorul, „prin proiectul său, a readus la viață acea forță tradițională care fusese ștersă de pe fața pământului și anume pe foștii proprietari și pe deținuții politici. A reușit să transforme drepturile lor morale într-o mare forță istorică. Pe baza suferințelor acestora, democrația a judecat păcatele fără precedent ale comunismului” (p. 133).

Cartea este plină de învățăminte; sunt evidențiate gravele crime ale comuniștilor albanezi față de poporul propriu, față de cultura albaneză; sunt analizare distorsionările comuniștilor, când criminalii erau (sunt încă) considerați eroi. Sunt foarte multe lucruri asemănătoare cu ce a fost (și este) în R. Moldova.

Spre deosebire de noi, democrații albanezi, conduși de Sali Berisha, au reușit incomensurabil mai mult decât democrații Made in RM: Albania este membră a NATO (din 2009) și potențial aderent la UE (Republica Kosovo este și ea pretendent la intrarea în UE; România nu a recunoscut independența acestei republici).

Autorul cărții, Fahri Balliu, a știut să împetrițeze analiza cu mărgăritare de înțelepciune, demne de reținut și de folosit când e cazul. Aduc câteva exemple: „afacerile ieftine sunt murdare” (p. 35); „păcatul își găsește iertare în mărturisire” (p. 37); „un

popor trebuie să fie guvernat după cum merită” (p. 44); „o operă bună se apără singură” (p. 50); „adevărul tău de astăzi depinde de onestitatea ta de ieri” (p. 52); „un om este ceea ce face” (p. 68); „timpul îi încoronează pe cei ce au succes” (p. 69); „statul este bun dacă servește progresul național” (p. 90) și altele.

În încheiere: Mulțumim pentru carte!

Anatol PETRENCU

Haiducie, brigandaj și disciplinare socială, Caiete de Antropologie Istorică, anul IX, nr. 1(16), ianuarie-iunie 2010, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 234 pag.

Recentul volum al revistei *Caiete de Antropologie Istorică* coordonată de reputatul istoric prof. Toader Nicoară, directorul Seminarului de Antropologie Istorică al Universității “Babeș-Bolyai” din Cluj Napoca, oferă un nou perimetru tematic de investigație istorică care, în egală măsură, îmbină originalitatea științifică, sinteza istorică și perspectiva interdisciplinară. *Haiducie, brigandaj și disciplinare socială* este obiectul tematic al ediției, timp îndelungat ocolit și infim restituit de cercetările istoricilor, stare determinată de incompatibilitățile acestuia cu paradigmele istoriografice dominante până nu demult.

Astfel, în partea introductivă a ediției, coordonatorul volumului punctează ideile-forță, argumentând că investigațiile fenomenelor haiduciei și brigandajului abordate prin disciplinarea socială ne oferă o perspectivă cu totul nouă de dezbateră. Fenomenul haiduciei s-a articulat acolo unde statul era străin sau era reprezentat de o suprastructură străină. Prin urmare, revolta, debordarea în violență, hoția, jaful, brigandajul, deci orice faptă de rezistență împotriva ocupantului devenea un gest valorizat pozitiv. Cu certitudine, resorturile interne ale eposului balcanic al haiduciei au fost determinate de lunga stăpânire turcească, care avea caracteristici esențiale imposibil de acomodat cu sensibilitățile locale: limba, cultura, credința, statutul politic și social. În aceste împrejurări, asupritorul străin trebuia combătut cu orice preț sau mijloace, iar cei ce o făceau, în orice manieră, nu putea fi reprezentați de către comunități altfel decât pozitiv.

Primul articol al ediției semnat de prof. Toader Nicoară – *Disciplinarea socială și modernitatea – lecturi posibile*, oferă un studiu critic al teoriilor și abordărilor explicative recente cu privire la fenomenul *disciplinării sociale*, care în opinia autorului înseamnă punerea în operă a unui dispozitiv complex de reorganizare, disciplinare și educare a emoțiilor, moravurilor, valorilor și comportamentelor oamenilor trăitori în secolele considerate moderne, și a avut un rol esențial în dezvoltarea civilizației europene. La modul general, paleta de problematici pe care istoriografia ultimei jumătăți de secol le-a identificat răspunde la o întrebare simplă: ce este, ce a fost modernitatea și ce valori și mecanisme mentale și instituționale au făcut-o posibilă și au susținut-o? În acest sens, statul modern și biserica, într-o primă fază, au stat în atenția structurilor instituționale, secondate apoi de alte puteri și structuri prin cel puțin următoarele aliniamente:

- viața religioasă și un mod cu totul nou de a se raporta la Dumnezeu și la credința creștină. Sub imperiul celor două reforme, magicul este degradat la condiția inferioară de superstiție și misticism, este marginalizat, discreditat și în final se încearcă eliminarea lui totală din conduita și mentalitatea credincioșilor;
- reprimarea sexualității ilicite, sau cel puțin contenirea sa, marginalizarea și izolarea fenomenului în spații închise, plasate la marginea societății;
- reprimarea și confiscarea violenței, controlul acesteia de către statul modern, singurul care în situații excepționale o mai poate exercita împotriva amenințărilor dușmanului din afară și uneori și asupra celui din interior, în folosul unei rațiuni mai înalte, rațiunea de stat, singura în folosul căreia se putea sacrifica interesul indivizilor;
- preluarea de către statul modern sau de către anumite structuri intermediare, de la familie spre biserică, apoi organizarea de către stat a instrucției și educației copiilor și tinerilor în vederea pregătirii lor pentru viața adultă;
- se produc metamorfoze în justiția criminală, pedepsele nu mai țin cont de echivalarea delictului, nu mai urmăresc provocarea suferințelor fizice, ci dimpotrivă, urmăresc corijarea și redarea individului societății;
- corpul și chiar mintea oamenilor intră în atenția autorităților publice spre a fi corijat, îndreptat și disciplinat. Dispar sau se edulcorează caznele sau supliciile, corpurile sănătoase sunt despărțite de cele bolnave, primele suportă un proces de educare și antrenare, apar exercițiile fizice și sporturile, iar corpurile și mințile bolnave sunt izolate, marginalizate, ascunse, dispărând din spațiul public spre a elimina un spectacol morbid sau dezagreabil pentru noile sensibilități.

Următorul studiu – *Lotria în Arad și Bihor în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și măsuri de combatere a acesteia reflectate în circularele bisericești de*

Ioan Ciorba și Cristian Apati de la Universitatea din Oradea – tratează un fenomen cu o activă prezență în toată perioada celei de-a doua jumătăți a veacului al XVIII-lea, cu prelungiri până în primele decenii ale celui următor. Documentele secolului al XVIII-lea atestă în mod cert că *lotria* a luat o amploare deosebită ce se va accentua și mai mult în a doua parte a veacului în multe regiuni din Transilvania și a fost privită cu simpatie de populația de rând, faptele lotrilor reușind adesea să-și lase profund amprenta asupra mentalităților colective, acestea devenind – cu precădere în zonele unde s-a manifestat – subiect al unor balade și cântece populare aflate încă în circulație în secolul al XX-lea. De altfel, recrutându-și membrii dintr-o mare varietate de categorii ale societății, lotrii au reușit să instaureze la nivelul forurilor conducătoare și a funcționarilor statali o atmosferă de teamă și incertitudine, pricinuind numeroase tulburări, agitații, jefuiri și pagube, uneori chiar crime. Dincolo de numeroasele documente de arhivă, note de călătorie, sentințe de judecată, corespondența dintre înalții oficiali și dintre aceștia și subalternii lor etc., intensitatea fenomenului este probată și de multitudinea circularelor menite a-l combate, a-i crea o imagine defavorabilă, a avertiza în legătură cu terifiantele pedepse posibile (p. 28).

Articolul *Contribuții la istoria haiduciei în Moldova* de Arcadie M. Bodale (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Iași) este dedicat haiduciei, istoria căreia, după cum indică autorul, poate fi reconstituită pe baza a două categorii de izvoare, cu informații diametral opuse: folclorul și documentele oficiale, la care mai poate fi adăugată memorialistica. Dintre aceste surse, în opinia autorului, literatura populară reprezintă cea mai bogată sursă de informații pentru subiectul de față. Din păcate, de cele mai multe ori doar doinele, baladele și cântecele au eternizat faptele unor haiduci pentru care nu s-au păstrat informații în actele oficiale. Totuși, propune autorul, folclorul trebuie cercetat cu multă acribie, căci sătenii au pus uneori pe seama haiducilor fapte și calități imaginare. Actele stăpânirii și cele ale victimelor cetelor de haiduci îi prezintă pe aceștia drept niște tâlhari de drumul mare. Această subiectivitate este inerentă și memorialisticii, iar istoricul poate fi ușor descumpănit de contradicția acestor izvoare, așa încât balansarea spre un punct sau altul de vedere pare a fi o soluție comodă pentru cercetătorul interesat de subiect (p. 35-36). O sinteză detaliată a mărturiilor documentare și literare a evidențiat multiplele dimensiuni ale fenomenului, de rând cu altele, constatându-se că termenul de haiduc a apărut în secolul al XVI-lea în Transilvania, desemnând o categorie de mercenari, iar domnitorii Țării Moldovei și cei ai Țării Românești au folosit astfel de soldați, proveniți îndeosebi din Ungaria, Transilvania și Serbia, dar și indigeni. Cea dintâi atestare documentară a unui astfel de ostaș aflat în serviciul domnilor Moldovei datează din anul 1607, când este amintit ca martor la o vânzare un anume Gavril haiduc din Hotin (p. 36). Din cauza jafurilor la care trupele

haiducilor mercenari s-au dedat, populația Țărilor Române a început să-i confunde pe haiducii militari cu tâlharii și, treptat, constituindu-se denumirea generică de haiduci atribuită tuturor bandelor de hoți, indiferent de proveniența lor.

În articolul *Violența socială sub lupa justiției: asasinarea lui Călin Piscan (1812)*, Nicolae Mihai (Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolaescu Ploșor” din or. Craiova) în baza unui episod de criminalitate descris în actele Divanului Criminal din Craiova din 1832, prezintă măsurile modernizatoare luate de organele de stat la începutul perioadei regulamentare și, pe acest fundal, ineficiența autorităților în materie de control social, inevitabila creștere a insecurității colective amplificată de numeroasele înfruntări armate ruso-turce.

Soldații în campanie, soldați încartiruiți, soldați vagabonzi la începutul epocii moderne de Barbu Ștefănescu, profesor la Universitatea din Oradea, pune în discuție imaginea soldatului în ochii unei lumi la începuturile modernității, fără aura dobândită mai târziu, de apărător al patriei, pe care i-au conferit-o ideologiile naționale. Deocamdată, la începutul și pe parcursul secolului al XVIII-lea, soldatul o are și o consolidează pe cea de inamic public al unei societăți dominate de tradiționalismul lumii rurale, al cărui sistem de valori se bazează pe pacea creștină, pe muncă, pe într-ajutorare, pe solidaritatea familială și comunitară, pentru a face față greutăților vieții (p. 94). Autorul consemnează că, pentru comunitățile din care provine, soldatul în mod particular este un „fecior” și, pentru a-i asigura un minim de protecție, acestea apelează la mijloace pe care le au la dispoziție, preponderent cele spirituale: plecarea la oaste este încadrată în ritual și spațiu sacru, ce ar putea să-l protejeze în anii viitori. Datele etnografice coroborate cu relatările documentelor istorice denotă apelul comunităților la mijloacele spirituale pentru a-l sprijini chiar și în cazurile fatale; soldatul mort departe de casă, în împrejurări ce nu permiteau îndeplinirea întocmai a normei rituale presupusă de înmormântare, cea care era în măsură să conducă sufletul eliberat din trup pe calea cea dreaptă, era considerat un defunct neîmplinit, neliniștit, pentru că întârzia momentul integrării în lumea morților, cu toate consecințele malefice. Această anxietate în legătură cu soldații morți de moarte violentă, fără să aibă un mormânt, presupunea eforturi de recuperare/recreștinare rituală, prin efectuarea unor înmormântări ulterioare, simbolice (p. 78). Odată înrolat în armată, recrutul este pregătit pentru război. Aderând la alte norme și reguli în spiritul cărora trăiește mai mulți ani, uneori zeci de ani, soldatul aflat departe de cenzura grupului din care provine se simte eliberat de respectarea normelor sociale, se dedă la fapte pe care acasă și în timp de pace n-ar fi îndrăznit să le comită. Mai contează, constată autorul, situarea sa în apropierea morții, care psihologic îl împinge să trăiască viața mai intens să adopte alte principii de viață decât cele ale comunităților din care se trage (p. 79). Toate acestea determină un mediu ostil în rândul civililor, probleme de adaptare după demobilizare;

prezența lui este privită cu îngrijorare, adesea este văzut ca un dușman al ordinii, un factor perturbator pentru societățile conservatoare țărănești.

O investigație a conținutului dosarelor secțiunii consulare a Legației României la Bruxelles din prima parte a secolului al XX-lea, realizată de Laurențiu Vlad (cercetător științific la Institutul de Studii Sud-Est Europene și la Institutul Diplomatic Român) și reflectată în articolul *Frânturi din bibliografiile unor „indezirabili”*. *Aventurieri, delincvenți, propagandiști în fața autorităților statului român (prima jumătate a veacului al XX-lea)*, atestă o întregă serie de aventurieri, care s-au perindat prin fața oficialilor români în capitala Belgiei. Probele documentare aduse de autor exemplifică sensul de a fi indezirabil din punctul de vedere al discursului autorităților de stat, care însemna renunțarea la cetățenie, plecarea frauduloasă din țara de origine, săvârșirea unor delictе, ori susținerea și propagarea ideilor bolșevice, extremiste, iredentiste.

Articolul *Metode pedagogice de educațiune, interdicții și pedepse școlare la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX* semnat de Simona Nicoară, profesor universitar la Facultatea de Istorie și Filozofie a Universității „Babeș-Bolyai”, susține că exigențele școlii românești în această perioadă au fost legate de spiritul științific european al etatizării educației. În conformitate cu scopul statului modern de a dezvolta facultățile morale, fizice și spirituale, autoritățile erau îndrumate “să îngrijească ca școala să nu vateme sănătatea școlarilor” (p. 125). În practică, constată autorul, administrațiile școlare au trebuit să țină cont de câteva aspecte ce afectau activitatea școlară: localul și instalațiile școlare nepotrivite, mobilierul rău construit și deficitar așezat, aglomerarea în camere strâmte, aerul stricat, praful, iluminarea și încălzirea vicioasă, literele prea mici și prea îndesate ale cărților (manualelor), șederea nepotrivită la cetire, la scriere, la lucrul de mână, apropierea prea mare de ochi a cărții, hârtiei, obiectelor de lucru, metoda rea a învățământului, schimbarea pripită a obiceiurilor, disciplina aspră, frica copilului de pedeapsă, atenția prelungită, învățătura nepotrivită cu capacitatea mintală a copiilor, fără alternarea rațională a materiei didactice și a orelor de clasă, teme prea multe de scris, lucrări numeroase de făcut acasă, care trăgeau după ele reducerea timpului necesar de somn, prezența în școli a unor școlari sau învățători bolnavi de boli contagioase etc. (p. 127). Totuși, treptat realitățile școlare au început să înregistreze semnificative modernizări metodologice și adaptări la standardele științifice europene. Tot ce ținea de obiceiuri, multe dintre ele fiind bune, nu mai contau, trebuiau înlocuite cu prescripțiile din legile inspirate de celelalte state “culte”. Școala a devenit un intermediar cultural util și eficace de remodelare a moravurilor în spirit occidental, vechile obiceiuri de igienă și disciplină școlară fiind considerate superstițioase și ineficiente în calea maladiilor și a mortalității sociale (p. 135).

În compartimentul *Medalion* revista conține un interviu cu Antoinette Fauve-

Chamoux, fiica celebrului savant François Chamoux, cunoscută prin multiplele studii de demografie istorică, istorie a familiei și a femeii, discipolă a faimoșilor profesori Fernand Braudel și Emmanuel Le Roy Ladurie. Interviu este realizat de Dana Rus.

Compartimentul *Dezbateri* propune articolul *Repères historiques pour l'histoire de la vieillesse. Objet démographique, institutionnel, social, moral, anthropologique* de Jean-Pierre Bois, profesor la Universitatea din Nantes, care prezintă o incursiune în istoria cercetărilor dedicate îmbătrânirii – o temă de succes încă din secolul al XVI-lea.

Urmează în cuprinsul revistei compartimentele alocate aniversării de 90 de ani de la înființarea Universității din Cluj Napoca, cercetărilor în curs și recenziilor.

În ansamblu, revista este, fără o îndoială, o realizare de valoare, conținând studii ce reflectă ultimele realizări în cercetările de antropologie istorică, cu o amplă și bogată informație care integrează cele mai diverse surse și o bună organizare științifică a materialului.

Virgiliu BÎRLĂDEANU

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

GRIGORE GAFENCU – diplomat, istoric și gazetar: expoziție și colocviu

Grigore GAFENCU s-a născut la 30 ianuarie 1892 la București, fiind descendent din familia Gafencu din Basarabia. A făcut studii la Geneva și Paris, a susținut doctoratul în drept, a fost ofițer de aviație, deputat din partea Partidului Național Țărănesc; a ocupat importante funcții în stat: președinte al Consiliului de Miniștri, Ministru al Afacerilor Străine, Ministru Plenipotențiar al României la Moscova în perioada 10 august 1940 – 1 august 1941, imediat după raptul Basarabiei și nordului Bucovinei, Ținutului Herța, insulelor românești de la Gurile Dunării. După încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, aflat în emigrație, alături de alți oameni politici români, a apărut cauza românească la Conferința de Pace de la Paris (1946).

Grigore Gafencu a decedat în ziua în care s-a născut – 30 ianuarie 1957.

* * *

Cu prilejul împlinirii a 120 de ani de la naștere, luni, 30 ianuarie 2012, la Chișinău, în incinta Muzeului Național de Artă al Moldovei a avut loc vernisajul Expoziției de documente și fotografii consacrată vieții și activității ilustrului diplomat, istoric și ziarist român Grigore Gafencu, documente depistate în arhivele Ministerului Afacerilor Externe al României, legate de aspecte inedite din activitatea diplomatică a acestuia și care dezvăluie momentele dra-

matice din istoria perioadei în care a activat Grigore Gafencu în calitate de diplomat.

Ceremonia a fost deschisă de domnul dr. Petre Guran, directorul Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu” la Chișinău, care a vorbit despre semnificația deschiderii expoziției și a colocviului.

Cu un cuvânt de salut în fața publicului s-a adresat dl Tudor Zbârnea, directorul Muzeului Național de Artă al Moldovei, urmat de Excelența Sa, Ambasadorul Plenipotențiar și Extraordinar al României în Republica Moldova, dl Marius Lazurcă.

Despre documentele și fotografiile expuse a vorbit dl Mihai Constantinescu, diplomat. Prof. univ. dr. Radu Carp, Directorul general al Institutului Diplomatic Român, a prezentat două volume tipărite recent, cărți redactate de Grigore Gafencu. Este vorba de monografia *Ultimele zile ale Europei. O călătorie diplomatică în anul 1939* (traducere din limba franceză de Andrei Niculescu). Studiu introductiv, note și indice de Mioara Anton, București, Editura Curtea Veche, 2011, 350 de pagini (ediție bilingvă, franceză, română) și „Préliminaires de la guerre a l'Est. De l'accord de Moscou (21 aout 1939)

aux hostilités en Russie (22 juin 1941) / Preliminariile războiului din Răsărit. De la Acordul de la Moscova (21 august 1939) până la ostilitățile din Rusia (22 iunie 1941)”. Cuvânt înainte de Teodor Baconschi, traducere din limba franceză de Andrei Niculescu, prefață, note și indice de Laurențiu Constantiniu, București, Editura Curtea Veche, 2011, 589 pagini (ediție bilingvă, franceză și română). Dl profesor Radu

Carp a vorbit despre condițiile în care au fost editate aceste prețioase cărți. Organizatorii expoziției au făcut donații bibliotecilor din Chișinău.

Publicul prezent la vernisaj și la prezentarea celor două volume – diplomați, scriitori, formatori de opinie, ziariști, studenți ai Facultății de Istorie și Filosofie a USM, reprezentanți ai mass-mediei etc. – au fost invitați să studieze materialele expuse.

* * *

După prânz, tot acolo, și-a desfășurat lucrările Colocviul științific cu același generic „Grigore Gafencu – diplomat, istoric și gazetar”.

Ședința a fost moderată de dl dr. Petre Guran, directorul Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu” la Chișinău, care a adresat un cuvânt de deschidere. Domnia Sa a oferit cuvântul domnului Valeriu Munteanu, deputat în Parlamentul Republicii Moldova, care a prezentat, de asemenea, un cuvânt de salut.

Prima comunicare a fost prezentată de prof. univ. dr. Radu Carp, Directorul general al Institutului Diplomatic Român. Tema: „Grigore Gafencu – martor și actor al unei istorii capricioase”.

Dr. Petre Otu, director adjunct al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară din România, a prezentat comunicarea „Grigore Gafencu și politica militară a României în perioada dintre cele două războaie mondiale”. A urmat dr. Dan Taloș, cercetător la Unitatea Arhive Diplomatice a Ministerului Afacerilor Externe al României, care a vorbit despre „Grigore Gafencu, gazetar în slujba țării: privire de ansamblu asupra contribuțiilor din presa exilului românesc”.

După expunerea celor trei comunicări, au fost puse întrebări și au fost formulate răspunsuri. După care, subsemnatul, am prezentat comunicarea „Grigore Gafencu: Misiune la Moscova – recitirea documentelor”.

Doctorul Dan Taloș a prezentat comunicarea domnului dr. Laurențiu Constantiniu, cercetător la Institutul Diplomatic Român, intitulată „Valabil și caduc în Preliminariile războiului în Răsărit a lui Grigore Gafencu”.

Domnul dr. Ion Varta, de la Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, a încheiat seria de comunicări. Subiectul abordat de istoricul de la Chișinău a fost „Bilanțul tragic al Ultimatumului sovietic din 26 iunie 1940 și al primului an de ocupație sovietică a teritoriilor românești de la Est de Prut”.

Au urmat întrebări-răspunsuri, precum și dezbateri referitoare la subiectele puse în discuție.

Consider că evenimentul desfășurat la Chișinău a fost o reușită incontestabilă. Aducem și pe această cale sincerele noastre mulțumiri Ministerului Afacerilor Externe al României, Ambasadei României în Republica Moldova, Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu” la Chișinău, precum și colegilor din cadrul Institutului de Istorie Socială „ProMemoria”.

În imagini:

1. Fotografii de epocă (fragment din expoziție).
2. Vorbește dl. Petre Otu, moderator – Petre Guran.

Anatol PETRENCU

„Factorul feminin în istorie”: conferință științifică internațională

Pe data de 1 iunie 2012, în incinta Academiei de Științe a Moldovei (Sala Azurie), și-a desfășurat lucrările Conferința științifică internațională cu titlul „**Factorul feminin în istorie**”. Concomitent a fost lansat volumul de studii, având același generic¹.

Conferința a fost deschisă de academicianul Gheorghe Duca, președintele Academiei de Științe a Moldovei (AȘM). În cuvântul de deschidere, dl Gh. Duca a

evidențiat rolul femeilor în societate și locul lor la posturile de conducere în diverse structuri ale Republicii Moldova, în educație și știință, în sfera politică.

Conf. univ. dr. Igor Șarov, decanul Facultății de Istorie și Filosofie a USM, a moderat în continuare partea oficială a Conferinței. El l-a invitat la microfon pe ÎPS Vladimir, Mitropolitul Chișinăului și întregii Moldove, doctor în teologie, doctor în economie. ÎPS Mitropolitul Vladimir a salutat prezența, spunând, între altele, că Biserica Ortodoxă din Moldova este instituția cea mai democratică, atunci când este vorba de egalitatea șanselor: din cele 52 de mănăstiri și schituri din țară 26 sunt de maici și 24 – de călugări, iar componența enoriașilor ce vin la slujbele religioase este de 70 % femei. În încheiere, Mitropolitul a îndemnat publicul să citească articolul inserat în culegerea de studii lansată².

¹ *Factorul feminin în istorie. Culegere de studii și documente*, Chișinău, CEP USM, 2012. 466 p.

² ÎPS Vladimir. *Familia ortodoxă – idealuri și crize în societatea contemporană*, în *Factorul feminin în istorie*, p. 11-13.

Cu un cuvânt de salut în fața celor prezenți s-a adresat dna Liliana Palihovici, vicepreședinte al Parlamentului Republicii Moldova, istoric. Domnia Sa a vorbit despre egalitatea șanselor garantate de stat, despre rolul femeilor în luarea deciziilor politice etc. Aceleași subiecte, legate de rolul femeilor în societate, de contribuția statului în oferirea șanselor egale etc. au fost abordate și de dna Valentina Buliga, Ministrul Muncii, Protecției sociale și Familiei.

La tribună a fost invitat ES dl academician Serghii Pyrozkhov, Ambasadorul Extraordinar și Plenipotențiar al Ucrainei în Republica Moldova. Domnia Sa a salutat participanții la Conferință și a relatat despre o propunere făcută AȘM cu privire la instituirea unui Centru de studii demografice de care Republica Moldova duce lipsă și de care este nevoie stringentă. În intervenția sa, dl acad. Gh. Duca a spus că inițiativa dlui Ambasador a fost examinată și va fi rezolvată pozitiv. Mai mult, pentru contribuție deosebită în studierea proceselor demografice din lume, dar și din fostele republici sovietice, inclusiv Republica Moldova, prin decizia organelor competente ale AȘM dlui Ambasador Serghii Pyrozkhov i s-a conferit titlul onorific de Doctor Honoris Causa al AȘM.

Un cuvânt de salut a prezentat dna Pakize Banu Cancan Kartal, soția Ambasadorului Turciei în Republica Moldova (a vorbit despre locul femeii turcoaise în diverse epoci, ajungând până la zilele noastre, când femeile turcoaise pot fi întâlnite chiar și în Forțele Militare ale Turciei), după care a urmat dl Marcin Nosal, prim consilier, șef de secție, responsabil de probleme politice al Ambasadei Poloniei în RM.

Auditoriului i-a fost prezentat (a fost citit) Cuvântul de salut al Ambasadorului Extraordinar și Plenipotențiar al Bulgariei în RM, ES dlui Georgi Panayotov. A urmat dna Natalia L. Pushkareva, șefa Centrului Etno-Gender al Institutului de Etnologie și Antropologie al Academiei de Științe din Federația Rusă, după care a vorbit prof. univ. dr. Constantin Rezachevici (Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București), dl Ion Jarcuțchi, directorul Centrului de Studii Istorice din cadrul Institutului de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

Subsemnatul, am salutat și am felicitat onorata asistență pentru prezența și participarea la această Conferință internațională; am vorbit despre direcțiile de cercetare ale Institutului de Istorie Socială „ProMemoria” (INIS „ProMemoria”), inclusiv – recuperarea memoriei colective referitoare la cele mai dramatice momente ale istoriei noastre – anii celui de-al Doilea Război Mondial (și rolul femeilor în acest timp), anii foametei (1946-1947), provocate de regimul comunist de ocupație, rolul și locul femeilor în „valurile” de deportări, realizate de bolșevici etc. Un subiect ce își caută cercetătorul este modul de viață în socialismul sovietic (femeile în colhozuri, sovhozuri, întreprinderi industriale etc.). Am felicitat colegele noastre – dr. Lilia Zabolotnaia și dr. Alina Felea – pentru această frumoasă realizare: publicarea volumului de studii și documente și organizarea exemplară a Conferinței.

Cuvântul i s-a oferit dlui dr. Ion Varta, vice-director al Serviciului de Stat de Arhivă al Republicii Moldova, care a vorbit despre bogăția de fonduri arhivistice, în care poate fi restabilită viața familiilor, a rolului femeilor etc. La rândul ei, dna Veronica Arpinti,

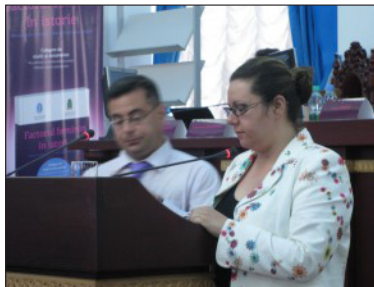
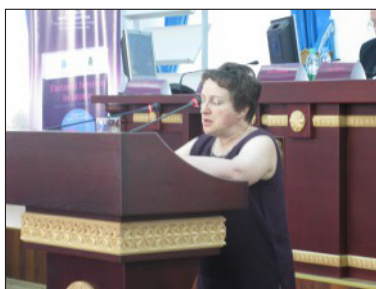
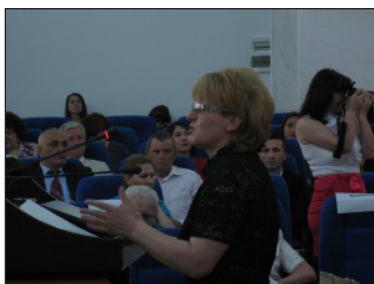
manager național BAS Moldova, Banca Europeană pentru Reconstrucții și Dezvoltare, a felicitat-o pe dna L. Zabolotnaia cu ocazia desfășurării Conferinței științifice internaționale „Factorul feminin în istorie”.

În cadrul sesiunii de comunicări, prima a vorbit dna prof. univ., dr. hab. Natalia L. Pushkareva, șefa Centrului Etno-Gender al Institutului de Etnologie și Antropologie al Academiei de Științe din Federația Rusă, care a prezentat comunicarea „Istoria feminină și de gender: totaluri și perspective de dezvoltare”. Ea s-a referit la istoria cercetărilor privind rolul și locul femeilor în societate, în familie, privind studiul mișcărilor feministe din lume și etapele afirmării femeilor în lupta lor pentru realizarea drepturilor obținute.

ES, acad. S. Pyrozkhov, a prezentat comunicarea „Potențialul demografic al societății contemporane”. Studiul situației demografice a fost redat în grafice și în sinteze, demne de atenția noastră. Mă voi referi la câteva teze expuse de dl academician și Ambasador. Studiul demonstrează:

- ◆ Creșterea numărului oamenilor de vârstă pensionară în statele Europei, inclusiv – în Ucraina și Republica Moldova; această tendință se va menține în viitorul previzibil;
- ◆ Copiii, care se nasc bolnavi, nu reușesc să se vindece pe parcursul vieții lor, și, la reproducere, nasc copii bolnavi („bolnavii nasc urmași bolnavi”). Societatea este atrasă într-o „gaură a lipsei de sănătate”. Pentru depășirea acestei situații este nevoie de mai multe generații; dacă nu se va opri, acest proces negativ poate deveni ireversibil;
- ◆ Bărbații trăiesc cu 12-13 ani mai puțin decât femeile; femeile trăiesc mai mult, dar sunt mai bolnave; bărbații – mai puțin, dar cu un potențial de sănătate mai mare;
- ◆ Asupra sănătății oamenilor influențează și factorii sociali: bărbații lucrează la locuri de muncă cu risc mai mare pentru viață, cu risc de traumatizare; ei sunt bolnavi de tuberculoză de 2-3 ori mai mult decât femeile;
- ◆ Cu referire la datele Organizațiilor internaționale de ocrotire a sănătății: sănătatea oamenilor este determinată de modul lor de viață (50-55%), de sistemul de ocrotire a sănătății (8-10 %), de starea mediului înconjurător (20-25%) și de moștenirea genetică (15-20 %). Studiile demonstrează că omul contemporan este preocupat mai mult de cariera sa, de căpătuire, și mai puțin (sau deloc) de sănătatea sa.

Următorul vorbitor a fost doamna Pakize Banu Cancan Kartal (Turcia), care a prezentat comunicarea „Succint despre mișcarea femeilor din Turcia”. Textul a fost tradus în limba română și difuzat celor din sală. Este vorba de o analiză a statutului femeilor turcoace pe parcursul anilor; a situației lor de la înfăptuirea Revoluției kemaliste, proclamarea Turciei ca republică, și până în prezent. Voi cita din textul comunicării: „Finalmente, în 2004, Codul Penal a fost reformat prin abolirea articolelor discriminatorii împotriva femeilor precum și ale celor care prevedeau pedepse aspre pentru „crime ce țin de onoare”. Această ultimă tragedie era răspândită în regiunile unde au

În imagini (de sus în jos): Prezidiul Conferinței; vorbește dl acad. Gheorghe Duca. De la tribuna centrală vorbesc: conf. univ. dr. Lilia Zaboltnaia; prof. univ., dr. hab. Natalia L. Pushkareva; ES dl academician Serghii Pyrozkhov, Ambasadorul Extraordinar și Plenipotențiar al Ucrainei în RM; dna Pakize Banu Cancan Kartal (Turcia, alături de interpret); prof. univ. dr. Constantin Rezachevici (București); conf. univ. dr. Halina Dzerbina (Minsk); conf. univ., dr. Victor Țvircun.

supraviețuit „structurile de trib” și omorul unei femei pentru a proteja onoarea familiei nu era pedepsit conform vechiului Cod Penal. Acum, însă, este considerată o crimă ordinară și este pedepsită în cel mai dur mod: cu închisoarea pe viață”

Comunicarea dlui prof. univ. dr. Constantin Rezachevici a fost ascultată cu un interes sporit. Titlul comunicării: „Strategii matrimoniale boierești în Țările Române”. Câteva spicuiuri din cele relate de dl profesor: în epoca respectivă căsătoriile se realizau din interes, dar nu întotdeauna era așa; este adus exemplul lui Petru Cercel, căsătorit din dragoste cu o turcoaică cultă; din dragoste față de femeia iubită acesta a renunțat la domnie. A doua căsătorie a lui Petru Șchiopu a fost, de asemenea, din dragoste (cu cea de-a doua soție, Irina Botezata, s-a stabilit în Italia); domnitorul Vasile Lupu era căsătorit (a doua oară) cu o georgiană (în acele timpuri femeile din Georgia erau considerate model de frumusețe).

Doamna conf. univ. dr. Halina Dzerbina, directorul Centrului Drept constituțional și internațional din cadrul Academiei de Administrație Publică de pe lângă Președintele Republicii Belarus, a vorbit despre „Situția juridică a femeii: istorie și contemporanietate” (a evidențiat mai multe etape de emancipare a femeilor, făcând referire la istoria mondială, dar și la exemple din istoria regională – Polonia – Belarus).

Ultimul vorbitor a fost dl conf. univ. dr. Victor Țvircur , Universitatea Pedagogică „Ion Creangă” din Chișinău. Titlul comunicării: „Rolul femeii în familia Cantemir”. Domnia Sa a relatat lucruri interesante, inedite, despre Casandra, soția lui Dimitrie Cantemir, care a avut șase copii; despre fiica lor mai mare Maria, care a avut grijă de frații ei (Maria cunoștea bine cinci limbi, în care putea scrie, a fost o pictoriță talentată).

În încheierea lucrărilor Conferinței științifice internaționale, poetul Boris Marian a declamat o poezie a lui Adrian Păunescu, închinată femeii.

Consider, Conferința științifică internațională „Factorul feminin în istorie” s-a înclinat cu un succes deplin, a fost un adevărat TRIUMF al colegilor noastre Lilia Zabolotnaia și Alina Felea, prilej cu care, încă o dată, spunem: sincere felicitări!

Anatol PETRENCU

INIS „ProMemoria”: raport de activitate: octombrie 2010 – mai 2012

Stimați cititori,

Publicăm mai jos Raportul de activitate al Institutului de Istorie „ProMemoria”, desfășurată în perioada octombrie 2010 – mai 2012¹.

Pentru perioada 2012-2013 sunt în derulare proiecte specifice studiului istoriografic, în special, al recuperării memoriei colective. Sunt deja pregătite materiale pentru editarea următoarelor numere ale revistelor ProMemoria. Revista Institutului de Istorie Socială Interstitio. East European Review of Historical and Cultural Antropology pentru 2012.

Vom fi recunoscători tuturor celor care ne pot ajuta la realizarea obiectivelor propuse.

---

¹ Activitatea s-a bazat pe voluntariat și sponsorizări modeste.

Vă mulțumim anticipat.

Prof. univ., dr. hab. Anatol PETRENCU, Președintele INIS „ProMemoria”
29 mai 2012.

Institutul de Istorie Socială „ProMemoria” a fost înregistrat la Ministerul Justiției pe data de 22 octombrie 2010 (nr. 314). La 15 februarie 2011 a avut loc ședința festivă de inaugurare a Institutului de Istorie Socială „ProMemoria”, în Sala Albastră a Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Prin decizia Senatului USM din 27 decembrie 2011, INIS „ProMemoria” a fost încadrat în organigrama Facultății de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova.

În perioada de dare de seamă (octombrie 2010 – mai 2012) membrii INIS „ProMemoria” au reușit să realizeze următoarele obiective:

1. Parteneriate:

În perioada incipientă a activității INIS „ProMemoria” conducerea INIS „ProMemoria” a mers în mai multe centre de studii istorice și a stabilit parteneriate cu următoarele instituții:

Institutul de Istorie Națională cu seminarul de Antropologie Istorică din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, România [29 octombrie 2010];

Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova, România [8 noiembrie 2011];

Centrul de Studii Transilvane din cadrul Academiei Române, Cluj-Napoca, România [7 februarie 2011];

Asociația „Ștefan Mailat” din Făgăraș, România [2 martie 2012];

Facultatea de Istorie a Universității București;

Südost-Institut, Regensburg, Germania;

Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia, România.

2. Proiecte de cercetare:

Am elaborat și am promovat câteva proiecte de cercetare: „Basarabia în primii ani de ocupație sovietică (1940-1941; 1944-1956)”: exercițiu de memorie colectivă”, durata 1 martie 2011 – 31 august 2012. Proiectul se desfășoară lent; deocamdată susținere financiară clară nu există, dar pe bază de voluntariat, în raionul Șoldănești, am inițiat deja mai multe obiective;

Proiect colectiv de cercetare „Practici și politici ale memoriei în Europa de Est: între trecutul totalitar și viitorul european”, durata ianuarie 2011- decembrie 2012.

3. Publicații:

În perioada de totalizare, colaboratorii INIS „ProMemoria” au publicat:

I) *ProMemoria. Revista Institutului de Istorie Socială*, 2011, nr. 1-2.

II) Revista de istorie *Interstitio. East European Review of Historical and Cultural Anthropology* (2010, nr. 4);

III) Anatol Petrencu. *Istoria contemporană: studii, materiale, atitudini*. Chișinău, Editura Cartdidact, 2011. Lansarea cărții a avut loc pe data de 7 iunie 2011 la Biblioteca Națională a Republicii Moldova în cadrul Sesiunii de comunicări „Istoria fa-

miliei în documente, cărți vechi și litografii” [vezi programul]. Recenzie: prof. univ., dr. hab. Anton Moraru. *O lucrare fundamentală la istoria contemporană // Literatură și Arta*, 2011, 23 iunie; Recenzie: Alexandru-Florin Platon. „Historia militans” // *Contrafort*, 2012, nr. 1-2, p. 6-7.

PREMIUL „Cartea Anului în domeniul Istoriei” în cadrul celei de-a XX-a ediții a Salonului Internațional de Carte (august-septembrie 2011) consacrată poetului Grigore Vieru.

DIPLOMĂ de mențiune a Târgului internațional de carte științifică și didactică, 10-13 octombrie 2011, Chișinău, Academia de Științe a Moldovei. [S-a acordat „USM, INIS „ProMemoria” pentru volumul Anatol Petrencu. *Istoria contemporană: studii, materiale, atitudini*. Chișinău, Editura Cartdidact, 2011].

IV) Lilia Zabolotnaia, *Femeia în relațiile de familie din Țara Moldovei în contextul european până la începutul sec. al XVIII-lea (Căsătorie, logodnă, divorț)*, Chișinău, Pontos, 2011.

V) 2 resurse web:

<promemoria.md> – site-ul Institutului de Istorie Socială „ProMemoria”;

<anatolpetrencu.promemoria.md> – Anatol Petrencu, blog personal.

4. Conferințe științifice internaționale, interuniversitare, naționale, mese rotunde:

Masa rotundă „Istorie recentă, istoriografie și cultură a memoriei în România și Republica Moldova”, 17 ianuarie 2011, Craiova, Casa universitarilor, realizată în cooperare cu Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova, România;

Masa rotundă „Diferendul transnistrean, este oare un conflict înghețat?”, 28 februarie 2011, la Biblioteca „O. Ghibu”. Realizată în cooperare cu Asociația Veteranilor de Război din Republica Moldova (1992);

Conferința științifică „Vasile Mămăligă – personalitate istorică”, 20 martie 2011, Biblioteca Națională a Republicii Moldova. Realizată în cooperare cu Asociația Obștească „Vasile Mămăligă (Maligan)” și Asociația Veteranilor de Război din Republica Moldova (1992);

Masa rotundă „Unirea Basarabiei cu România în lumina noilor documente și studii”, 8 aprilie 2011, Biblioteca Națională a Republicii Moldova;

Masa rotundă „Memoria conflictului de pe Nistru: iertare și reconciliere prin credința creștină”, 21 mai 2011, s. Varnița[2]. Realizată în cooperare cu Asociația Veteranilor de Război din Republica Moldova (1992);

Sesiune internațională de comunicări „Istoria familiei în documente, cărți vechi și litografii”, 7 iunie 2011, Biblioteca Națională a Republicii Moldova. Realizată în cooperare cu Grupul de Antropologie Istorică al Institutului de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

Conferința științifică „Deportările în masă din RSS Moldovenească, 13-16 iunie 1941”, 11 iunie 2011, în colaborare cu Facultatea de Istorie și Filosofie a USM.

Masa rotundă interuniversitară „200 de ani de la anexarea Basarabiei de către

Imperiul țarist: consecințele raptului teritorial pentru românii basarabeni”, în cooperare cu Universitatea Pedagogică „Ion Creangă” și Asociația Națională a Tinerilor Istorici din Moldova, 21 octombrie 2011, USM[3]

Conferința științifică internațională „Teroarea stalinistă și rezistență în Estul Europei”, 28 octombrie 2011, USM, Facultatea de Istorie și Filozofie[1];

Conferința științifică internațională „Familie, religie, lege: dialog științific – identități și politici”, 9 noiembrie 2011, în cooperare cu Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei.

Masă rotundă „Presa din Basarabia (începutul secolului al XX-lea) – sursă de documentare referitoare la istoria locală. (Sugestii de proiectare a unor activități interdisciplinare pentru liceeni), 16 decembrie 2011, în colaborare cu Biblioteca Națională a Republicii Moldova și Liceul „Columna”.

Expoziție și Colocviu științific „Grigore Gafencu – diplomat, istoric și gazetar”, 31 ianuarie 2012, Muzeul Național de Arte Plastice, în colaborare cu Ambasada României în Republica Moldova, Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu” la Chișinău.

Prezentarea publică a proiectului „Presa din Basarabia – sursă de documentare referitoare la istoria locală. Studiu de caz. (Rezultatele proiectului interdisciplinar pentru liceeni), 17 februarie 2012, Chișinău, Liceul „Columna”.

Masa rotundă „Războiul de pe Nistru: 20 de ani de la declanșare – consecințe, probleme, soluții”, 29 februarie 2012, ediția a III-a, în cooperare cu Asociația Veteranilor de Război din Republica Moldova (1992) și Biblioteca Publică „Onisifor Ghibu”.

Lansarea volumului „Și cerul ș-a umplut de sfinți...”, 26 martie 2012, la USM, în colaborare cu Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu” la Chișinău.

Expoziția „Grigore Gafencu – diplomat, istoric și gazetar”, 30 martie 2012, Soroca, Muzeul de Istorie și Etnografie.

5. Prelegeri publice

INIS „ProMemoria” a invitat specialiști de marcă din afara Republicii Moldova la stagii de documentare în RM și, conform uzanțelor, invitații au prezentat prelegeri publice în fața specialiștilor, studenților, masteranzilor și doctoranzilor noștri. Astfel, la 9 februarie 2011, Anastasia Mitrofanova, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, conducătoarea Centrului de Studii Euroatlantice din cadrul Institutului de Probleme Internaționale Actuale al Academiei Diplomatice a Ministerului Afacerilor Externe al Rusiei a prezentat prelegerea „Biserica Ortodoxă Rusă și Puterea în contextul de păstrare a influenței Federației Ruse în cadrul Comunității Statelor Independente”.

La 9 noiembrie 2011, dr. Aleh Dziarnovich, cercetător al Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Republicii Belarus, a prezentat prelegerea „Moștenirea bizantină”: există oare legătură între alegerea istorică geoculturală și statutul contemporan al civilizației?”.

La 7 martie 2012, lect. univ. dr. Liviu Marius Ilie de la Universitatea din Craiova, Facultatea de Teologie, Istorie și Științe ale Educației, Departamentul Istorie și Relații Internaționale, a prezentat comunicarea „Legitimarea dinastică între simbol și strategie politică. Studiu de caz – Matei Basarab, domn al Țării Românești (1632-1654)”.

6. Deplasări de documentare și participare la conferințe internaționale

În perioada noiembrie 2010 – mai 2012, INIS „ProMemoria” a organizat opt deplasări de documentare și participare la conferințele internaționale.

7. Sponsorizări

Cu sprijinul financiar al INIS „ProMemoria”, în 2011 a fost scoasă de sub tipar broșura „Conferința studențească de totalizare a activității științifice. Anul de studii 2010-2011. 20-21 mai 2011”[4].

8. Donații de carte

Pe parcursul perioadei de totalizare, INIS „ProMemoria” a primit în dar de la colegii noștri din centrele de cercetare și educație cărți, broșuri, reviste etc., pe care, completându-le cu propriile produse, la rândul-i, le-a oferit în calitate de donație bibliotecilor, liceelor, colegiilor etc. Astfel, în februarie 2011, am oferit un set de manuale și cărți de istorie colegilor noștri de la Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți; în aprilie 2012 – elevilor Liceului „Spiru Haret” din Chișinău, Bibliotecii Universității Tehnice din Moldova, Bibliotecii ASEM (mai 2012) etc.

Mulțumiri:

Aducem sincere mulțumiri celor ce ne-au ajutat *financiar* în realizarea obiectivelor propuse spre realizare de către INIS „ProMemoria”:

Departamentului Cultură a Municipiului Chișinău, conducător – Lucia Culev;

Fundației Soros-Moldova, Editurii Arc (Chișinău);

Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu” din Chișinău.

La fel, aducem mulțumiri pentru *mediatizarea activităților* desfășurate de INIS „ProMemoria”:

Redacției ziarului săptămânal *Literatura și Arta*;

Agenției de presă *Infotag*.

Raportul a fost prezentat, discutat și aprobat cu unanimitate de voturi în ședința fondatorilor INIS „ProMemoria” din 24 mai 2012.

---

[1] *Literatura și Arta*, 2011, 3 noiembrie [Nina Josu, *Foamea organizată – un instrument sângeros al terorii staliniste*].

[2] *Infotag*, 2011, 23 mai.

[3] *Literatura și Arta*, 2011, 27 octombrie [Nina Josu, *1812 – un an tragic al istoriei noastre*].

[4] *Conferința studențească de totalizare a activității științifice. Anul de studii 2010-2011. 20-21 mai 2011. Rezumatul comunicărilor*, Chișinău, CEP USM, 2011, 56 p.

LISTA AUTORILOR:

Prof. univ., dr. hab. Valentin TOMULEȚ, Facultatea de Istorie și Filosofie a USM,
e-mail: tomuletvaleentin@yahoo.ro;

Dr. Lucia ARGINT, e-mail: rar.argint@mail.ru;

Conf. univ, dr. Ludmila COJOCARI, Institutul de Istorie Socială “ProMemoria”, USM,
e-mail: lcojocari@gmail.com;

PhD, Adjunct Professor Ewa KOCÓJ, the ethnographer and cultural anthropologist, the Culture
Institute of the Jagiellonian University in Krakow, Poland , e-mail: ekocoj@poczta.onet.pl;

Phd Katarzyna PLEBAŃCZYK, the Culture Institute of the Jagiellonian University in Krakow, Poland;
Ethnographer, Gypsy expert, Rroma assistant in Krakow Paweł LECHOWSKI, collaborator of the State
Regional Museum in Tarnów , Poland;

Conf. univ, dr. Lidia PĂDUREAC, Universitatea „Alec Russo” din Bălți, e-mail: lpadureac@mail.ru;

Conf. cerc, dr. Nicolae FUȘTEI, Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, Institutul de Istorie
Socială “ProMemoria”, USM, e-mail: fusteii_nicolae@yahoo.com;

Conf. cerc, dr. Alina FELEA, Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, Institutul de Istorie
Socială “ProMemoria”, USM, e-mail: afelea44@yahoo.com;

Dr. Dan TALOȘ, cercetător în cadrul Institutului Național pentru Memoria Exilului Românesc,
cercetător la Unitatea Arhive Diplomatice a Ministerului Afacerilor Externe al României, România;

Dr. lector universitar, Denis FABIAN, Catedra Istorie și Științe Sociale din cadrul Universității de Stat
„Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul, e-mail: den_fab@yahoo.com;

Conf. univ., dr. Rodica SOLOVEI, Institutul de Științe ale Educației a Republicii Moldova, Institutul
de Istorie Socială “ProMemoria”, USM, e-mail: rodicasolovei@yahoo.com;

Conf. univ., dr. Angela LISNIC, UPS ”I. Creangă”, e-mail: alisnic2009@gmail.com;

Drd. Sofia ARSENIU, UPS ”I. Creangă”, e-mail: arsene_sofia@yahoo.com;

Dr. Hab. Ion CHIRTOAGĂ, cercetător științific principal la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM;
Diplomat, drd. în istorie Vadim GUZUN, România;

Dr. Teodor CANDU, vice-directorul Arhivei Naționale a Republicii Moldova, Institutul de Istorie,
Stat și Drept al AȘM, Institutul de Istorie Socială “ProMemoria”, USM,
e-mail: tudorcandu@yahoo.com;

Conf. cerc, dr. Igor CERETEU, Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, Institutul de Istorie Socială
“ProMemoria”, USM, e-mail: igor.cereteu@gmail.com;

Conf. cerc, dr. Sergiu TABUNCIC, Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, Institutul de Istorie
Socială “ProMemoria”, USM, e-mail: tabuncic2005@yahoo.com ;

Academician Ioan-Aurel POP, Centrul de Studii Transilvane, Academia Română, Cluj-Napoca,
România;

Colonel (r) Alexandru GORGAN, ex-viceministru la Ministerul Apărării (1992-1995, 1997),
ex-secretar al Consiliului Suprem de Securitate, consilier prezidențial al Republicii Moldova
(1995-1997);

Dr. Lidia TROIANOVSKI, Institutul de Integrare Europeană a AȘM;

Dr. Dinu POȘTARENCU, Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, e-mail: dpostarencu@yahoo.com;

Prof. univ., dr. hab. Anatol PETRENCU, președintele Institutului de Istorie Socială
“ProMemoria”, USM, e-mail: anatol_petrencu@yahoo.com;

Conf. univ., dr. Lilia ZABOLOTNAIA, Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, Institutul
de Istorie Socială “ProMemoria”, USM, e-mail: lilia_zabolotnaiazoo@yahoo.com;

Conf. univ., dr. Virgiliu BÎRLĂDEANU, Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, Institutul
de Istorie Socială “ProMemoria”, USM, e-mail: virgiliubirladeanu@gmail.com